

Med John Maynard Keynes som inspirator - et arbejde i teorihistorie og økonomisk metodologi

Indhold:

Introduktion

(et forsøg på en sammenbinding af de efterfølgende bidrag)

Bidrag 1: Om teorihistoriens anvendelighed

(en omskrevet version, september 2006, af artiklen *Økonomisk teorihistorie – Overflødig information eller brugbar ballast?* fra Nationaløkonomisk Tidsskrift 2002, pp. 62-70)

Bidrag 2: Den præ-Keynesianske Malthus

(artikel fra Ekonomiska Samfundets Tidskrift 2005, nr. 1, pp. 19-35)

*Bidrag 3: Et 70 års jubilæum: Rundt om **The General Theory** – en teorihistorisk belysning*

(juli 2006)

Bidrag 4: Om økonomisk metode – et relevant alternativ til hermeneutikken?

(artikel fra Erhvervshistorisk Årbog 2006, pp. 7-31)

Bidrag 5: Værdifri samfundsvidenskab? – nogle refleksioner om økonomi

(Working Paper 69/06, Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet)

English Summery

Bidrag 1:

Om teorihistoriens anvendelighed

Nærværende Bidrag 1 er en revideret udgave af artiklen *Økonomisk teorihistorie – Overflødig information eller brugbar ballast?* fra Nationaløkonomisk Tidsskrift 2002, pp. 62-70. Papiret er færdiggjort september 2006.

Om teorihistoriens anvendelighed

Hvorfor i det hele taget beskæftige sig med økonomisk teorihistorie? Hvis et studie af dette genstandsfelt blandt økonomer vurderes lavt, hvorfor så bruge tid på en karrieremæssigt set måske degenererende forskningsaktivitet? Det korte svar lyder i al sin enkelthed: simpelthen fordi *history matters*, når vi studerer økonomiske fænomener. Og derfor giver et studie af den økonomiske teorihistorie en bedre indsigt i og forståelse for fagets udvikling gennem tiderne. Som fremhævet af blandt andre Blaug (2001) er interessen for den økonomiske teoris historie da også stigende, hvis man vurderer denne på antallet af tidsskrifter, konferencer og seminarer m.m. Og der skrives også stadigvæk nye teorihistoriske fremstillinger selv på dansk, jævnfør de nyeste bidrag som er Perregaard (2000), Olesen & Pedersen (2002) og Estrup et al. (2004)¹.

1.1 Hvorfor teorihistorie?

Begrundelsen for at beskæftige sig med den økonomiske teoris udvikling gennem historien er ikke forskellig fra begrundelsen for at beskæftige sig med historie i al almindelighed. Søger man en tilfredsstillende forståelse af nutiden og dens konflikter, er det nødvendigt med et grundigt kendskab til fortiden. Dette gælder naturligvis

¹ Jf. også serien Økonomiens Konger fra Jurist- og Økonomforbundets Forlag som under redaktion af Jesper Jespersen påbegyndtes i 2002.

også for den økonomiske teoris vedkommende. Økonomi er en samfundsvidenskabelig disciplin med en afgørende indbygget historisk dimension. Alene af den årsag, at de til enhver tid gældende institutionelle forhold i samfundet er af en væsentlig betydning for det økonomiske råderum (defineret i bred forstand) og de økonomiske agenter adfærd (husholdninger såvel som virksomheder). Den økonomiske teori og dennes udvikling gennem tiderne bør således altid betragtes og evalueres i en given historisk kontekst, som det f.eks. er erkendt af John Kenneth Galbraith. I sin teorihistoriske fremstilling skriver han således indledningsvist:

”... economic ideas are always and intimately a product of their time and place; they cannot be seen apart from the world they interpret. And that world changes – is, indeed, in a constant process of transformation – so economic ideas, if they are to retain relevance, must also change”, Galbraith (1987:1-2).

En sådan erkendelse skal dog på ingen måde tages til indtægt for den opfattelse, at økonomi lader sig kendetegne ved, at der til stadighed fremkommer nye teoretiske ad hoc løsninger på tidens aktuelle problemer. Hvis det forholdt sig sådan ville en teorihistorisk indsigt blive overflødig. Økonomi er mere struktureret og paradigmægtig end som så. Derimod kan en teorihistorisk forståelse måske forhindre, at nogle teorier eller specifikke teorielementer bliver anvendt ukritisk på problemstillinger, hvortil de ikke er designet f.eks. på grund af en manglende opfyldelse af teoriens forudsætninger².

² Helt banalt er et traditionelt neoklassisk homogent arbejdsmarked nok anvendeligt til en forståelse af relevante arbejdsmarkedsforhold, når en gryende industrialisningsproces skal blyses, jævnfør marginalismens gennembrud i 1870’erne. Tilsvarende er relevansen af en sådan teoretisk tilgang minimal ved en blysing af

Da den samfundsmæssige udvikling ikke altid har fulgt et pænt og entydigt mønster i sit forløb, burde det heller ikke overraske, at noget tilsvarende også gør sig gældende for den økonomiske teoris historiske udviklingsforløb. Til tider har en bestemt økonomisk opfattelse eller tankegang været meget fremherskende med mange fortalere og tilhængere og med en stærk tro på dennes almene gyldighed, mens den økonomiske fagdisciplin til andre tider har været karakteriseret ved en mere synlig strid mellem forskellige mere eller mindre konkurrerende teoriretninger³. Eller som Heilbroner (1979) har påpeget: økonomi er som fagdisciplin betragtet ikke kumulativ videnskabelig på samme måde, som naturvidenskaberne er det. Nok udvikler de formalistiske metoder, som økonomerne i et stadigt større omfang gør brug af, eksempelvis inden for økonometri, sig ikke overraskende kumulativt, men de interessante økonomiske problemstillinger, som enhver økonomgeneration bør og må forholde sig til, er og bliver i en eller anden forstand tidsspecifikke. De tilhører på sæt og vis deres egen tid. Eller som Heilbroner (1979:194) har sagt det:

”The history of economic thought cannot be read as a single long investigation of one clearly defined “problematic”, but as a series of investigations into those aspects of the reproduction process that at different periods offer the greatest intellectual or social challenge to the investigators of the time”.

Nogle stiller dog, som påpeget af Dow (2002), et spørgsmålstejn ved, om vi i det hele taget på en betydningsfuld og afgørende måde

det yderst heterogene arbejdsmarked, som kendetegner et moderne IT- og servicesamfund.

³ Jf. f.eks. Samuelson (1962).

kan tage ved lære af historien. Nok er der kontekstuelle elementer i ethvert sæt af teoretiske ideer, men i den udstrækning at vi kommer nærmere og nærmere mod en bedre, og i denne forstand sandere, videnskabelig erkendelse, vil dette af positivismen udspringende kumulative aspekt da ikke netop betinge, at historien så at sige ikke gentager sig? Og alternativt; hvis de kuhnske paradigmer vurderet på basis af en ekstrem relativistisk forståelse alligevel er indbyrdes usammenlignelige, forsvinder da ikke netop nytten af en sådan teori-historisk indsigt og forståelse⁴? Begge disse argumenter er dog efter Dows opfattelse for pessimistiske i deres syn på den økonomiske teorihistories anvendelighed. *History matters* også inden for økonomi om end det selvfølgeligt kan være svært med en nutidig forståelse korrekt at opfatte og fortolke historiske kendsgerninger og udsagn i deres oprindelige lys:

”The argument that ideas are context-dependent has much force. And our ability to understand context in an earlier period is limited. But that does not mean that we must say that we cannot understand anything. The purpose of most history of thought is to develop a good understanding, insofar as it is possible, of ideas and their context”; Dow (2002:685).

Også i vores samtid gør dette forhold sig selvfølgeligt gældende. Og som det ofte er tilfældet, er økonomerne også i dag sjældent helt enige i deres vurderinger og anbefalinger. Udover at opfatte og forstå virkeligheden forskelligt, bekender de fleste økonomer sig mere eller mindre bevidst til forskellige teoriretninger eller skoler, der alle uden

⁴ Idet, jf. Dow (2002:684) dette betinger: ”Because paradigms are incommensurate, there are no universal criteria for appraisal, so that no extra-paradigmatic judgement as to progress or regress of thought is defensible”.

undtagelse har deres rødder tilbage et eller andet sted i den teorihistoriske udvikling. En teorihistorisk indsigt er således væsentlig ikke blot for at kunne forstå økonomernes indbyrdes faglige uenighed, men også ofte for bedre at kunne forstå indholdet af den aktuelle samfundsdebat.

I økonomi, som i de andre samfundsvidskabelige fagdiscipliner, vil der derfor altid være indeholdt et element af en subjektiv vurdering; jf. eksempelvis Olesen (2006a). Også selvom normative aspekter i nogle sammenhænge forsøges ligefrem bevidst undertrykt, måske ofte ved anvendelse af en påstået værdineutral formalisme, mens eksempelvis den normative dimension i den marxistiske teoridannelse – for nu at nævne et af de mest indlysende eksempler herpå – modsætningsvist er sat i centrum af den gennemførte økonomiske analyse. Men i den klassiske æra anerkendte man jo også termen *the political economy*. Eller som John Maynard Keynes har udtrykt sig, mens han arbejdede med en anmeldelse af Jan Tinbergens økonometriske pionerarbejder i midten af 1930’erne, jf. Keynes (1938)⁵:

”I also want to emphasise strongly the point about economics being a moral science ... it deals with introspection and values ... it deals with motives, expectations, psychological uncertainties”.

⁵ Eller som Perregaard (2000) skriver det i sin indledende sammenfatning: ”Hovedsynspunktet i denne bog er, at økonomisk teorihistorie bør skrives ud fra en totalitetsbetragtning. Som enhver form for historieskrivning bliver det subjektive element, både historieskriverens egen personlighed såvel som personligheden ved de mennesker, han skriver om, en vigtig del af fremstillingen. Da mennesker er forskellige, vil den subjektivt orienterede teorihistorie nødvendigvis fokusere på fortidens økonomiske debatter og kontroverser”. For en uddybning af synspunktet; se Perregaard (2005).

Og så giver en teorihistorisk indsigt naturligvis også et vist element af en videnskabelig dannelses. Måske er en sådan ikke umiddelbar brugbar i et stadigt tiltagende opskruet tempo, hvad angår det videnskabelige karriereræs, men bør der ikke også være tid til fordybelse og refleksion selv for moderne ofte endda meget specialiserede økonomer? Eller som Boulding (1971:234) ser det:

“it is a mark of intellectual poverty to know only one’s own time and place”.

Jævnfør endelig også fremstillingen hos Estrup (2001), hvori der gøres nogle refleksioner over den økonomiske teorihistorie relevans for en nutidig økonomi forståelse af den moderne mainstream økonomiske teori. Med, hvad Estrup benævner, en scientistisk opfattelse (moderne teori kan forstås i sig selv løsrevet fra den økonomiske teoris udviklingshistorie) får den økonomiske teorihistorie en ganske beskeden rolle at spille for nutidige økonomers forståelse af deres fag og dettes relevante problemstillinger. Som Estrup påpeger, er en sådan approach dog diskutabel, om end den måske nok er den fremherskende holdning blandt mange økonomer. Med en moderne matematisk formalistisk tilgang til økonomiske problemstillinger kan den økonomiske teorihistorie synes at udgøre et overflødigt fagelement. Omvendt kunne man hævde, at netop som følge af den større grad af ensartethed i uddannelsen af økonomer og i den økonomiske mainstream forskning har behovet for en perspektivering, som en teorihistorisk refleksion også kan tilbyde, næppe været større og mere påtrængende end nu⁶.

⁶ Og måske er det også en sådan mangel på refleksion og en hermeneutisk dimension, der i dag afholder unge mennesker fra at studere økonomi, og i stedet for får dem til f.eks. at læse statskundskab. For en kritisk dansk stillingtagen til moderne mainstream økonomi kan der eksempelvis henvises til Laursen (1997).

Jf. eksempelvis Skott (1998:43) som netop påpeger det paradoksale i, at mens nyuddannede økonomer forventes at kunne beherske matematiske modeller med stor sikkerhed, stilles der forbavsende få krav om kendskab til disciplinerne teorihistorie og økonomiske historie. Ved en for snæver tilgang til økonomi risikerer moderne økonomer vel også muligheden for på en relevant vis at kunne diskutere samfundsspørgsmål med andre end netop fagøkonomerne selv. Fremmende for samfundsdebattens kvalitet kan man næppe sige, at et sådant forhold vil være.

Selvom enhver teorihistorisk fremstilling naturligvis altid afspejler forfatterens egen selektion, må man alligevel håbe, at de mange forskellige fremstillinger på trods heraf alle som et minimum formår at bibringe læserne den nødvendige forståelse, at:

"The history of economic thought is ... an essential ingredient both of the theoretical debate between contending approaches, since it helps to clarify the differences and modifications in the 'representations of the world', and of the theoretical work within each approach, since it contributes to developing their conceptual foundations and to clarifying the changes intervening in these as an answer to theoretical difficulties and to developments in reality ... There is more between earth and heaven than 'our' economics 'allows for': the history of economic thought, in its own various ways, is of great help in keeping economists fully aware of this", Roncaglia (1996:302 & 305).

Og har Roncaglia ret i sine betragtninger, så synes en vis teorihistorisk fordybelse at være både værdifuld og på sin plads. Udover forhåbentligt at kunne bidrage positivt til de i dette afsnit nævnte aspekter, så gør det måske den enkelte til en bedre økonom, at han eller

hun også er i besiddelse af en vis erkendelse inden for dette felt⁷. Under alle omstændigheder får et vellykket teorihistorisk studie den enkelte til at opfatte sit fag og de relevante økonomiske problemstilinger på en anden måde. Horisonten er ligesom blevet en anden. Den er blevet bredere, men den er i sit indhold nok også samtidig blevet mere kompleks.

1.2 No History of Ideas, Please, We're Economists

Med den ovennævnte titel har Blaug (2001) forsøgt at forholde sig til det åbenbare teorihistoriske paradoks ved årtusindskiftet: en langt mindre synlighed i økonomernes uddannelse kombineret med en til-syneladende voksende interesse for feltet blandt forskerne i de forskellige akademiske miljøer.

Som det også fremgår af eksempelvis Samuelson (1987), er dette paradoks dog ikke af en nyere dato. Således opregner Samuelson i alt fire afgørende dynamiske udviklingstendenser i økonomi, som fandt sted efter 1930, og som efter hans mening kan forklare, hvorfor der derefter blev mindre tid til fordybelse og refleksion over fortidens økonomisk teoretiske bidrag hos de økonomistuderende, også selvom en sådan aktivitet isoleret betragtet kan være særdeles intellektuelt berigende, argumenteres der. Som de fire ”forstyrrende” elementer

⁷ Jf. Landret & Colander (1994:15-16): ”A primary reason for studying the history of economic thought is to become a better economist. With few exceptions, the important economists of past and present have been well acquainted with the theoretical history of their discipline. Reading the history of economic thought strengthens theoretical and logical skills by providing opportunities to relate assumptions to conclusions: one learns to work through the logic of systems that are different from one's own”.

opregner Samuelson den monopolistiske konkurrence revolution, den keynesianske makrorevolution, den matematiske og endelig den økonometriske revolution. Og som Samuelson (1987:182) selv formulerer det:

”Graduate students need at least 4 hours a night of sleep: that is a universal constant. So something had to give in the economics curriculum. What gave, and gave out, was history of thought – followed quickly by attrition of foreign language requirements and of minima for economic history”.

Tilbage til Blaug; i sin gennemgang reflekterer han således over, om den tiltagende interesse for den økonomiske teorihistorie blandt forskerne måske snarere skyldes et fra- end et egentlig tilvalg.

I dag er den økonomiske mainstream tankegang i en udpræget grad præget af en matematisk formalistisk tilgang til påståede økonomisk set relevante problemstillinger. Og dette er en approach, der selvfølgeligt har sine helt klare fortrin. Brugt med fornuft på de rette problemstillinger, vindes der hermed en ny videnskabelig erkendelse. Men tilgangen har også sine svagheder. Især hvis den bruges som den tilsyneladende eneste acceptable metodologi, når økonomiske aspekter skal afdækkes og forsøget forklaret. Eller med Heilbroner (1979:198):

”the prestige accorded to mathematics in economics has given it rigor, but, alas, also mortis”.

Men, hvad gør da de økonomer, som enten ikke er så stærke i forståelsen eller i anvendelsen af matematik og økonometri, eller som ønsker at udforske den økonomiske fagdisciplins mere kvalitative aspekter, spørger Blaug? Hvad kan de beskæftige sig med? De bevæger sig derfor måske af nød eller selvfølgelig også af interesse

over i den mere heterodokse del af den økonomisk teoretiske verden, hvor en forskellighed i opfattelsen af, hvad der dels er den bedst egneede metodologi dels det relevante økonomiske problem at studere, stadigvæk er accepteret. De ønsker sig fri af den uniforme metodologiske spændetrøje. Og derfor søger de et felt med en mere pluralistisk tilgang. Eller som Kenneth Boulding skrev med stor skepsis allerede i 1971 om tingenes tilstand på denne tid, hvor han stiller en ultrahistorisk tradition op imod den fremherskende main stream tendens:

"The antihistorical school, which is now so common in the United States, where the history of thought is regarded as slightly depraved entertainment ... so that one became a fully-fledged, chartered Ph.D. economist without ever reading anything that was published more than ten years ago ... leads to the development of slick technicians who know how to use computers, run massive correlations and regressions but who do not really know which side of anybody's bread is buttered, who are incredibly ignorant of economic institutions, who have no sense at all of the blood, sweat and tears that have gone into the making of economics and very little sense of any reality which lies beyond their data ... [derudover medfører denne approach, at økonomerne] main preoccupation consists of analyzing data ... [som] ... leads to a rejection of any information which cannot easily be fitted onto punched cards".

Alt i alt betyder dette, at økonomerne, ifølge Boulding, ofte desværre kommer til at arbejde med:

"an endless modification of variables and equations in regions of strongly diminishing returns in the knowledge function, and still sharper diminishing returns in the significance function"; Boulding (1971:232-33).

Jf. også Samuelson (1962:5), der sin egen anvendelse af matematisk formalisme til trods også synes at have øje for i hvert tilfælde en af formalismens svagheder. Og om end det efterhånden er en ganske aldersstegen statement, så har han nok stadigvæk alligevel lidt ret, når han påpeger, at:

”if economists spend more and more of their time on highly technical mathematics and statistics, they must not be surprised if the intelligent man of affairs comes to ignore this part of their activities”.

Sikkert er det i hvert fald, at interessen for den økonomiske metodologi generelt er tiltagende specielt selvfølgelig blandt teorihistorikere, men også hos kritikerne af den mainstream økonomiske tankegang⁸. Eller som udtrykt hos Blaug (2001:147):

”If you are philosophically inclined – an intellectual rather than a technocrat – but are attracted to economics because of its policy relevance or the belief that society rests essentially on economic foundations, you may well find yourself drifting towards history of economic thought ... history of economic thought is a haven for heterodoxy, a heterodoxy which no doubt has many sources but at its foundation takes its departure ... from a certain type of mind, a certain congenial style of thinking”.

Og på sin vis bygger da også enhver nutidig økonomisk teori på fortidens teoretiske erkendelse. Og er den økonomiske erkendelse, som flere vil argumentere, *path-dependent*, må dette på afgørende vis

⁸ For et nyere nordisk bidrag til den økonomisk metodologiske debat kan der henvises til Bjørn-Ivar Davidsens disputats fra 2000 med titlen **Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen**.

kendetegne den økonomiske fagdisciplin. En viden om det økonomiske system og hvordan vi mener, at dette fungerer, er derfor ikke en nyopdaget viden, men en viden som bygger på:

“the sum of all discoveries, insights and false starts in the past”; (op. cit. p. 156).

Som en naturlig konsekvens af denne opfattelse bør en teorihistorisk belysning derfor, fremhæves det hos Blaug, følge et historisk snarere end et rationalt konstruktionsprincip i sin opbygning. Forsøger man at se et givet økonomisk teoretisk bidrag i den rette historiske kontekst, får man dels en bedre forståelse for bidragets såvel fortræffeligheder som mangler dels en større (og nødvendig) ydmyghed over for det historiske udviklingsforløb, som økonomi som fagdisciplin har gennemlevet. Og samtidig får man også en erkendelse af, at nutidens teoretiske landvindinger, som noget helt selvfølgelig, bygger på fortidige generationers, om end nok måske ufuldendte og til en vis grad fragmenterede, teoretiske forståelse og formåen. Lykkes disse bestræbelser, bliver et studie af den økonomiske teoris udvikling gennem tiderne:

“not a specialization within economics. It **is** economics – sliced vertically against the horizontal axis of time”, (op. cit. p. 157)⁹.

Iagttagelsen hos Blaug er dog ikke blot et moderne fænomen. Opfattelsen har længe været til stede i den videnskabelige verden. Som Boland (1987:455) slår fast, så har vi, at:

⁹ Og derved opnår man måske, som Blaug (2001:150) håber, at: ”The history of economic thought seems to me of potentially wide applicability for many students in getting a ”deeper” or ”gut-level” understanding of a wide range of concepts”.

”For most of the last 200 years a primary symbol of intellectualism (especially among economists) was the ability to display a thorough understanding or proper methods of scientific investigation. Since World War II, however, it appears that any overt expression of interest in methodology is considered a clear sign of weak-mindedness or premature senility”.

At metodologiske diskussioner også tidligere kunne ægge til megen skepsis og ligefrem afstandtagen, er ligeledes tilfældet. Det vidner eksempelvis det følgende udsagn hos Machlup (1936:39) ganske tydeligt om. Heller ikke her er der altså noget nyt at hente i erkendelse. Med Machlup:

”The antipathy to methodology ... originated ... when such discussions consisted mainly in advertising the writers' and maligning others' method. Everybody wanted to promote his method among his competitors and colleagues”.

1.3 Et synspunkt fremført af Hicks

Som andre videnskabelige fagdiscipliner er også den økonomiske i høj grad præget af Karl Poppers forfatterskab og hans vision om kritisk rationalisme, hvor ideen om falsifikationisme indtager rollen som det afgørende metodologiske princip. Således har formuleringen af testbare udsagn og hypoteser (altså bestemmelsen af en given teorirelations empiriske fundament) for mange stået som det eneste acceptable ideal for den rationelle og progressive forsker. Også den økonomiske videnskab har således forsøgt at kopiere dette traditionelle naturvidenskabelige forskningsmønster. Et af formålene hermed har uden tvivl været ønsket om at opnå en høj grad af videnskabelig troværdighed og status. Og så selvfølgelig også ønsket om at

ville minimere mere metafysiske elementers betydning i økonomi så som det iboende værdiaspekt.

Om end tilslutningen til denne opfattelse inden for økonomi har været generelt dominerende, i hvert tilfælde i principippet, så har dog også andre synspunkter været fremført i den metodologiske debat. Mest markant er nok, som allerede tidligere nævnt, Keynes' opfattelse af, at økonomi er en kvalitativ samfundsvidenkabelig fagdisciplin. Derfor kan man ikke ensidigt blot adoptere den matematisk formalistiske og kvantitatitv orienterede naturvidenskabelige approach og anvende denne med held på alle økonomiske problemstillinger, argumenterede Keynes. Og dette er en metodologisk fakkel, som i dag bæres videre af især post-keynesianerne med deres teori om kritisk realisme.

Også John Hicks er betænkelig ved at underkaste økonomi en for håndfast og en for ensidig naturvidenskabelig formulering. Som påpeget af Blaug (1990) volder dette især Hicks problemer, hvis en given økonomisk teorirelation er i modstrid med de empiriske kendsgerninger. Med udgangspunkt i Poppers videnskabsteoretiske univers burde et sådant forhold bevirke, at den pågældende teorirelation enten med det samme blev forkastet eller i hvert tilfælde blev forsøgt justeret på basis af de indhøstede empiriske erfaringer. Den empiriske modstrid har jo netop falsificeret det teoretiske udsagn.

Men dermed er det fundamentale metodologiske problem ikke løst. Hvor svag skal nemlig en given relation være, førend denne endegyldigt forkastes? Og, hvornår er ”svagheden” kun af en sådan størrelsesorden, at en måske marginal justering af teorirelationen er tilstrækkelig? Og ved vi altid præcist, hvilket (eller hvilke) delelement (-er) i teorien som det er, der er blevet forkastet; jævnfør Duhem-Quine argumentet. Under alle omstændigheder må det anerkendes, at hensigten med den økonomiske teori er at afdække de sande strukturelle sammenhænge i det økonomiske system. Og netop derfor må de

ovenstående spørgsmål kunne besvares på en tilfredsstillende vis. Men dette kan selvsagt være en ganske vanskelig opgave at gennemføre blot nogenlunde korrekt, hvis de strukturelle sammenhænge i økonomi lader sig påvirke blot nogenlunde betydningsfuldt af ændringer i samfundets institutionelle set up. Og er strukturelle sammenhænge i økonomi dermed således også i hvert tilfælde til en vis grad kontekstuelt determineret, skinner disse ikke med den samme glans og glød, som gør sig gældende for de egentlige naturlove.

Måske på baggrund af, at Hicks synes at kunne tilslutte sig den metodologiske grundholdning, der helt i overensstemmelse med Keynes anerkender, at økonomiske fænomener og hændelser er historisk set unikke fænomener¹⁰, fortolker han termen økonomiske modeller bredt. Han betragter således disse som et art laboratorium, inden for rammerne af hvilket forskellige ideer kan forsøges formuleret, diskuteret og testet. Eller som Blaug (1990:108-09) kritisk har formuleret det:

”Economics, Hicks is telling us, is a game, a discipline game played according to certain formal rules – logical consistency, simplicity, elegance, and generality – but still a game, and truth does not come into it”¹¹.

¹⁰ Konkret skriver Hicks (1983:372): ”An economic time-series is a sequence of observations of a historical process, each item having its own distinct individuality”.

¹¹ Hvorfor økonomi derfor bliver en form for “applied logic without any empirical content”, Blaug (1990:111). Dette er en opfattelse af økonomi som videnskab, der også synes at være i god overensstemmelse med Machlup (1936:45), idet: ”The statements of **pure economic theory** are the statements which assume the most general and anonymous types of behaviour. They allow us ... to proceed in the economic analysis without restating and reiterating the assumptions again and again”.

At såvel de økonomiske teorier som de problemer, teorierne forsøger at forholde sig til, bør ses i det rette historiske perspektiv, betinger ifølge Blaug (og Hicks), at en given økonomisk teori eller teori-relation kun kan karakteriseres som en sand eller en falsk teori vurderet på baggrund af de faktiske historiske og institutionelle forhold, der var gældende på det tidspunkt, hvor teorien blev fremsat. Men en sådan relativistisk opfattelse af økonomis videnskabelighed er jo netop, hvad også Karl Popper altid har hævdet, er kendetegnende for al god videnskabelig aktivitet. Det er derfor, at Popper anvender begrebet en provisorisk sand videnskabelig teori i sit videnskabsteoretiske univers.

1.4 Om kausalitetsbestemmelse i samfundsviden

Som et centralt og et afgørende tema for de naturvidenskabelige fag-discipliner står ønsket om præcist og entydigt at få fastlagt de forskellige lovmaessigheder, der måtte være gældende inden for det givne fagområde. Vi ønsker at afdække universelle love. Også den økonomiske teori forfølger et sådant lignende formål. Inden for økonomi forsøger vi således at afdække de kausale strukturer og stabile sammenhænge, der måtte være gældende i det økonomiske system. Vi forsøger altså at afdække spillereglerne, efter hvilke den økonomiske adfærd i husholdninger og virksomheder udfolder sig.

Om end en given kausalitetsbestemmelse altid må være teoretisk betinget¹², behøver fastlæggelsen af kausalitetsmønstrene dog ikke at

¹² Eksempelvis skriver Addison et al. (1984:4-5) herom: "judgments of causation imply the existence of some fairly well articulated theory of how the events under study are related together. If this were not the case, causality and coincidence could not be separated in our knowledge".

være ens inden for natur- og samfundsvidenskaberne. Snarere er denne bestemmelse nok mere fagdisciplinær betinget. Således har eksempelvis Friedrich von Hayek gjort sig til talsmand for den opfattelse, at fænomener fra samfundsvidenskaberne oftere er betinget af væsentligt flere faktorer end, hvad der generelt gør sig gældende for de naturvidenskabelige fænomeners vedkommende. Dermed adskiller de to sig på en afgørende vis fra hinanden¹³. Dette besværliggør naturligvis, som påpeget af Addison et al. (1984), generelt kausalitetsbestemmelsen inden for samfundsvidenskaberne. Måske er det muligt at afgrænse de væsentligste variable, men at bestemme også deres kvantitative styrke præcist er formentlig betydelig vanskelige, hvorfor:

”... the failure of the social sciences, including economics, [er] to measure up to the quantitative exactness and explanatory and predictive precision of physics”, Addison et al.(1984:10).

¹³ Denne opfattelse hos Hayek synes således at være ganske sammenfaldende med Keynes' synspunkt på samfundsvidenskabernes kompleksitet. I hvert tilfælde ville Keynes næppe have haft besvær med at tilslutte sig den følgende sammenfatning af Hayeks grundholdning: ”in the social sciences we are dealing with phenomena that belong to a different category of existence from that of the phenomena studied by the physical sciences”, Addison et al. (1984:10). At Keynes og Hayek måske på mange punkter havde en grundlæggende ensartet filosofisk opfattelse, er forsøgt sandsynliggjort af Steele (1993:90): ”Hayek and Keynes were as close in their perceptions of human ignorance and frailty, and of their consequences, as they have been set apart by their respective approaches to economic policy”. For en anderledes vurdering af dette forhold, kan der f.eks. henvises til Foss (1994), der argumenterer for det standpunkt, at der tværtimod eksisterer endda dybe politisk-filosofiske forskelle mellem Hayek og Keynes.

Og i hvor stor en udstrækning skal den videnskabelige tilgang til økonomiske problemer være præget af positivistiske elementer, kunne man spørge? Ifølge Beed (1991) bygger den rene positivistiske metodologi på især tre centrale udsagn¹⁴. For det første forudsættes det, at der eksisterer en *universel* videnskabelig metode. For det andet skal ethvert teoriudsagn kunne formuleres på en *matematisk logisk* konsistent måde, mens det for det tredje samtidig bør sikres, at *normative* vurderinger af enhver art ikke bør påvirke hverken dataindsamlingen, specifikationen af de enkelte teorirelationer eller selve verifikationsproceduren.

Den noget restriktive fortolkning og historisk set gammeldags version af positivismen, som Beed præsenterer, var oprindelig udformet som en tiltænkt approach for naturvidenskaberne. Med et sådant absolutistisk metodologisk udgangspunkt var der ikke længere nogen plads til metafysiske overvejelser og religiøse forestillinger, hvilket helt klart styrkede naturvidenskabernes videnskabelige status betydeligt. Som tiden gik, viste den rendyrkede positivistiske approach sig dog at være for restriktiv i sit indhold, hvorfor tendenser til et metodologisk opgør begyndte at manifestere sig. Og med Karl Popper

¹⁴ Alternativt kan positiv økonomi ifølge Davidsen (2000:15) karakteriseres ved de følgende fem kendeteogn: ”1) den er en strengt preskriptiv metodologi hvor det insisteres på et skarpt demarkasjonskriterium for å skille mellom vitenskap og ikke-vitenskap; 2) det er bare positive utsagn og teorier som kan gjøres til gjenstand for objektive, intersubjektive tester. Følgelig er det bare slike utsagn som kan danne grunnlag for vitenskapelig kunnskap; 3) teorier må uttrykkes i empiriske observasjoner dersom de skal kunne oppnå vitenskapelig status. Det er videre utfallet av empiriske tester som skal være avgjørende for om en slik status faktisk oppnås; 4) økonomiske forklaringer eller prediksionsmodeller utledes ved anvendelse av deduktiv logikk; 5) riktig anvendt vil denne metodologien gi en utvikling i retning av økt teoretisk konsensus og stadig større innsikt i sentrale økonomiske spørsmål”.

blev falsifikationsprincippet, som tidligere nævnt, *det* centrale element i den herskende metodologi. Al videnskabelig aktivitet har dermed til formål at opstille testbare udsagn og hypoteser, der gennem en fortløbende forkastelsesproces til stadighed gøres dels mere specifikke dels mere detaljeret i deres konkrete udformning og indhold:

”Enhver ”god” videnskabelig teori er et forbud: den forbyder, at visse ting sker. Jo mere en teori forbyder, jo bedre er den ... en teori som ikke kan gendrives af nogen tænkelig begivenhed er ikke-videnskabelig ... enhver virkelig afprøvning af en teori er et forsøg på at falsificere den eller gendrive den”, Popper (1996:43-44).

Om end Popper for mange fremstår som en repræsentant for en rationalistisk og absolut orienteret videnskabsteoretisk opfattelse, er han dog mere nuanceret end som så i sin opfattelse. Således tillader han også de metafysiske aspekter at spille en rolle som en inspirationskilde, der kan påvirke forskeren i hans valg af forskningstema og konkret angrebsvinkel. Med udgangspunkt i Poppers forfatterskab har flere forsøgt at frembringe videnskabsteorier med en mere synlig relativistisk sandhedsopfattelse. Såvel Popper som disse andre opfatninger, fremført af eksempelvis Thomas Kuhn og Imre Lakatos, har naturligvis i et ganske betydeligt omfang påvirket også den økonomiske forskning. Således påpeger Blaug (1994), at falsifikationsprincippet betinger, at økonomiske teorier optimalt set burde kunne frembringe relevante testbare forudsigelser. Er der overensstemmelse mellem en given teoris forudsigelser og den efterfølgende faktiske historiske udvikling, har teorien så at sige sandsynliggjort sin berettigelse. Men kan dette altid lade sig gøre i praksis? Økonomi er jo en samfundsvidenskabelig fagdisciplin, der i et betydeligt omfang også beskæftiger sig med kvalitative aspekter og problemstillinger. En ren kvantitativ vurdering af økonomiske udsagn og forudsigelser er der-

for ikke altid i sig selv et brugbart redskab til at fastlægge økonomis videnskabelige troværdighed og status. Også de mere kvalitative aspekter må bringes på banen, når økonomi skal evalueres som videnskab.

Det, som vi inden for økonomi kan måle og veje, skal vi naturligvis måle og veje på den bedst mulige måde. Og netop derfor bruger vi i økonomi også statistik og økonometri på disse områder som redskaber til at afdække endnu en flig af det, som vi på et givet tidspunkt mener, er det bedste bud på en 'sandhed'. Men ikke alle relevante økonomiske informationer og fænomener har denne karakter. Eksempelvis må vi anerkende, at vi som mennesker f.eks. har bevidste som ubevidste tanker, hensigter og følelser. At disse ofte påvirker vores handlinger, og herunder naturligvis også vores økonomiske beslutninger, i væsentlig grad turde være en indlysende kendsgerning. Nok kan et sådant adfærdsmønster være udtryk for en rationel menneskelig adfærd, men næppe en, som er i god overensstemmelse med den postulerede økonomiske adfærd, som kendetegner *the rational economic man*; jævnfør også fremstillingen hos Laursen (1997) og Olesen (2006b). Eller som Davidsen (2000:20) rammende skriver kritisk om den positive økonomis metodologi, påpegende dennes:

"ensidige forankring i fysikkens vitenskapsfilosofiske fundament. Det er på ingen måte intuitivt åpenbart at en metodologi som benyttes i studier av ulike former for uorganisk materiale også skal være hensiktsmessig i studiet av menneskelig adferd og mellommenneskelige relasjoner. Her skulle det være grunn til å tro at forhold som vilje, intensjoner, forventninger osv. må spille en helt sentral rolle. Slike begreper har imidlertid ingen plass i fysikken".

Inden for samfundsvidenskaberne er det derfor generelt vanskeligt:

”... to point to many theories whose universal truth has been established. The history of the human sciences is replete with theories whose predictive success in explaining, controlling, or changing the world has turned out in the long run to be minimal”, Beed (1991:488).

Vurderet alene på baggrund af falsifikationismen er samfundsvidenkaberne videnskabelige image altså af en noget dubios karakter, hvis Beeds og andres udsagn skal stå til troende. Med en bredere metodologisk tilgang kan samfundsvidenkaberne måske alligevel vise sig at kunne bidrage med noget relevant, der kan sikre en større og en bedre videnskabelig erkendelse tilvejebragt.

1.5 Om god økonomisk metode

Når økonomer taler om formalisme, bør man ifølge Backhouse (1998), skelne mellem tre forskellige typer: en aksiomatisk og en matematisk tilgang samt en metodologisk formalisering.

Med en aksiomatisk tilgang udledes udsagn på en veldefineret og logisk måde. Med en sådan tilgang sikres det, jf. Backhouse (1998:1848):

“If a statement is well-defined, it is in principle possible to state unambiguously whether or not it follows from the axioms or is inconsistent with them. Proof is simply a matter of applying logical rules. It is a mechanical process”.

Der er hermed tale om en særdeles præcis og entydig approach.

Mere bred er den matematiske tilgang ifølge Backhouse. Med dette mener han blot, at man bør brug af matematiske teknikker i sin økonomiske argumentation. Og efterhånden som økonomi udviklede sig

i løbet af det 20. århundrede blev anvendelsen af disse teknikker mere og mere udbredt, som det vil være bekendt. De tekniske muligheder udvikledes, de blev accepteret og efterfølgende forsøgt anvendt i økonomi.

Dermed ændrede den økonomiske retorik sig væsentligt i forhold til tidligere. Den blev mere formel, men ofte også samtidig mindre verbal og fortolkende i sin udførmning og i sit indhold. Endelig er økonomi, hævder Backhouse, blevet mere ensartet i sin metodologi først og fremmest gennem en generel accept af, at en optimerende agentadfærd er den relevante måde at modellere økonomisk adfærd på. Jf. eksempelvis fremstillingen i Andersen (2000), hvor det netop påpeges, at en væsentlig styrke ved den moderne makroteori (nyklassisk og ny-keynesiansk tankegang) netop er disse to skolers fælles metodegrundlag, der kan karakteriseres ved de følgende fire kendetegn: en optimerende agentadfærd, hvor de enkelte agenter træffer intertemporale beslutninger, som under anvendelse af modelkonsistente rationelle forventninger kommer til udfoldelse i en generel ligevægtssammenhæng.

Fordelene ved anvendelse af formalisme er især tre: (1) gennem en større grad af præcision afklares det, hvad vi ved, og hvad vi ikke ved; (2) vi kan lettere overføre økonomisk erkendelse til nye generationer samt (3) vi er blevet givet *an engine of discovery*. Eller som Chick (1998:1860) sammenfatter fordelene ved en matematisk formalistisk approach: denne giver *precision, transparency and conclusive demonstration*. Men kan al erkendelse virkelig præsenteres på matematisk vis? Og kan den matematiske erkendelse ikke i sig selv ændre sig, jævnfør belysningen af udviklingen af Eulers teorem hos Backhouse (1998:1850-51)? Og med en for matematisk tilgang til økonomiske problemstillinger løber vi da ikke en risiko for, at valget af vores forudsætninger bliver mere styret af matematiske end af økonomiske overvejelser (hvad der nu er hensigtsmæssigt for at sikre

en løsning på det opstillede problem snarere end metodens relevans, hvad angår dens økonomiske indhold og fortolkning)? Sker dette, mister vores økonomiske teorier let den nødvendige virkelighedsdimension, vil især post-keynesianske og andre heterodokse økonomer argumentere. Eller med Chick (1998:1865):

“The point has often been made that assumptions, and even problems themselves, are chosen more for their mathematical convenience/tractability than for their economic relevance. This procedure is defended by Friedman’s instrumentalism, but that methodology is far from universally accepted”.

Som et eksempel på denne problemstilling, hvor økonomiske terminer og udsagn ændrer betydning som følge af en tiltagende matematisk formalisering, nævner Backhouse (1998:1853) Adam Smiths vision om markedsmekanismens effektivitet i form af de såkaldte usynlige hænder, der effektivt forestår koordineringen af efterspørgsels- som udbudssignalerne på det enkelte marked. I sin moderne iklædning (Arrow-Debreu formuleringen) forstår vi som nutidige moderne økonomer noget ganske bestemt ved denne allokeringsmekanisme. Og givet nok også noget andet end hvad Adam Smith mente med sin vision i 1776. Nok kan vi udtrykke denne erkendelse mere præcist end tidligere, men samtidig har vi (i forhold til Adam Smith) ændret på det institutionelle økonomiske set up, argumenterer Backhouse (1998:1853), idet:

”Agents have become ’rationel’ profit and utility maximisers; freedom to bring one’s capital into competition with anyone else’s has become perfect competition; and so on. The theorem has changed into something very different from the original: it is no longer a

proposition about the real world, but a theorem about properties of an abstract mathematical model”¹⁵.

Netop en sådan potentiel mangel på realisme synes ofte at kunne være den matematiske formalismes akilleshæl. Inden for økonomi såvel som også inden for matematikken, jævnfør von Neumann:

“As a mathematical discipline travels far from its empirical source, or still more, if it is a second and third generation only indirectly inspired by ideas coming from ‘reality’, it is beset with grave dangers. It becomes more and more purely aestheticizing, more and more purely **l’art pour l’art**”¹⁶.

¹⁵ Og dermed har vi indsnævret vores analytiske handlefrihed ganske betydeligt, argumenteres der videre, idet ”The Arrow-Debreu model is only one possible formalisation of Smith’s invisible hand proposition. Even if perfect competition and a full set of markets for dated, state-contingent commodities are necessary for the Arrow-Debreu conceptualisation of the invisible hand to operate properly, it does not follow that there are not other conceptualisations in which these assumptions are not necessary”, Backhouse (1998:1953).

¹⁶ Citatet der er fra 1947, er her hentet hos Backhouse (1998:1856). Et tilsvarende specifikt syn på anvendelsen af en tilsyneladende realismefjern formalisme i økonomi kan findes hos Morishima (1991), der kritisk belyser nogle udviklingstendenser inden for den generelle ligevægtsteori. Eksempelvis advares der her om, at generelle ligevægtsøkonomer ”have sunk into excessive mental aestheticism. If this bad habit is not corrected ... then the twenty-first century will see the degeneration of their subject ... [denne fare kan ifølge Morishima minimieres ved]: should there by any chance appear a group of brave souls who are prepared to forgo the easy pleasure of demonstrating their mathematical abilities and to hone the skill of building a model on the basis of empirical observation, the history of theory will move off in a completely different direction. The new empirical model itself must come first; its axiomatisation and mathematical refinement must be the second stage”; Morishima (1991: 70 & 74).

Derimod er matematisk formalisme anvendt med omtanke og forståelse for den altid tilstedeværende kontekstualitet et gode, mener Backhouse. En sådan approach sikrer nemlig videnskabelig progressivitet for nu at bruge et lakatosiansk kriterium på en videnskabelig succes. Dette er en opfattelse, som også Chick (1998:1868) kan tilslutte sig. For hende er økonomi defineret *by its real world subject matter*, hvorfor hun sammenfatter formalismens rolle derved, at denne har til opgave:

“to be precise and rigorous where that is possible, and that other modes of analysis exist as valid and valuable complements. Formalism is fine, but it most knows its place”¹⁷.

Med David Ricardo blev økonomi mere videnskabelig i den forstand, at det naturvidenskabelige forskningsideal slog igennem som den accepterede metodologi; jf. fremstillingen i Olesen (2006). Vi har derfor også inden for økonomi jagtet stabile lovmæssigheder gennem anvendelse af en stadig mere matematisk formaliseret approach lige siden. Og synes den økonomiske teorihistorie at kunne dokumentere ofte med et vist held til følge. Accepterer vi en matematisk formalistisk forskningsapproach er en sådan dog ikke omkostningsfri. Således betinger denne tilgang, ifølge Chick & Dow (2001), at man må opfatte det økonomiske system som et lukket og et meka-

¹⁷ Jævnfør også den ofte citerede berømte opfattelse som Alfred Marshall gav udtryk for i et brev til vennen A.L. Bowley i 1906: “(1) Use mathematics as a shorthand language, rather than as an engine of inquiry. (2) Keep to them till you have done. (3) Translate into English. (4) Then illustrate by examples that are important in real life. (5) Burn the mathematics. (6) If you can’t succeed in (4), burn (3)”. Senere i brevet skriver Marshall videre: “Mathematics used in a Fellowship thesis by a man who is not a mathematician by nature – and I have come across a good deal of that – seems to me an unmixed evil”, her citeret fra Coase (1975:174).

nisk system. Og da vi inden for økonomi ikke kan gennemføre eksperimenter, som tilfældet ofte er inden for naturvidenskaberne, må vi som økonomer nøjes med at skabe konsistente teoretiske systemer, der ofte måske ikke er særlig virkelighedsnære i deres indhold. Jf. Chick & Dow (2001:707):

“If we cannot construct closed systems experimentally, then we must rely on closed theoretical systems, and the question posed by such a procedure is, what relation does this ‘thought experiment’ of a closed theoretical system bear to our concept of reality?”

For som Chick (1998:1867) har sagt om økonomi:

“our ability to construct experiments is limited, and the results are not independent of the time at which they were conducted, of circumstances outside the experiment, or of the fact that the experiment is being conducted”.

Skal menneskelig adfærd opfattes som et socialt betinget fænomen, er dette ikke altid en hensigtsmæssig konstruktion, argumenteres der, idet økonomiske agenter som oftest:

“learn and innovate and that the institutions and conventions which shape economic actions evolve through time”, Chick & Dow (2001:709).

Som i tilfældet med Adam Smith hos Backhouse (1998) vil vores forståelse af forskellige teoretiske begreber og sammenhænge derfor ofte være tids- og stedspecifikke i deres indhold og udformning. Der-

med er også økonomisk viden i en vis forstand altid en social konstruktion, jf. Lawson (1997) og hans term *situated rationality*¹⁸.

Forestillingen hos Lawson er her den, at de enkelte agenter træffer deres beslutninger i en given kontekst bestemt af blandt andet deres sociale og økonomiske position i samfundet. Det hensigtsmæssige i et sådant set up er, at det synes at repræsentere virkeligheden ganske godt og i hvert tilfælde bedre end en traditionel atomistisk tilgang, hvor det økonomiske system er en aggregering af dets enkelte uafhængige dele, argumenterer Chick & Dow¹⁹.

Ifølge dem bør man snarere betragte økonomi som et åbent organisk (eller biologisk) system med en afgørende interdependens mellem systemets mange delelementer og med en væsentlig grad af en institutionel og en adfærdsmæssig forandring over tiden. Dette grundsyn på økonomi har afstedkommet en økonomisk metodologisk retning, der benævnes kritisk realisme. Jævnfør Dow (2002) har denne skole formentlig rødder langt tilbage i historien, om end den traditionelt forbindes med John Maynard Keynes og post-keynesiansk

¹⁸ Om menneskelig rationalitet skriver Lawson (1997:120-21): “Not only are individuals’ choices of action conditioned by the situated options which they perceive, but also the individuals themselves, their expressions of their needs and motives, the manner in which their capacities and capabilities have been moulded, their values and interests are conditioned by the context of their birth and development ... while there can be no doubting the skilful, capable and knowledgeable – in short rational – manner in which people usually act, the concept of rationality implicated in all this is a far cry from the ever calculating, ranking, optimiser of standard economic theory ... [et mere korrekt billede af den økonomiske virkelighed er derfor] one of a process in motion, of dynamic, structure, and agency inter-dependency”.

¹⁹ Jf. Chick & Dow (2001:710): “What is rational for the entrepreneur may not be rational for the worker, for example, and conflicts between different interest groups are thus not evidence of the irrationality of either side”.

tankegang. Således argumenterer hun for, at kerneelementerne af kritisk realisme måske kan ses som en naturlig udløber af oplysningsiden og dens reaktion mod og en afstandtagen fra en religiøs dogmatisme (den gang i en jagt efter objektivisme ved at fremhæve eksistensen af naturlove, behovet for et empirisk belæg for fremsatte såkaldte videnskabelige teorier og det gavnlige i en sund og naturlig skepticisme over for gamle såvel som nye såkaldte videnskabelige ”sandheder”). Analogien til et opgør med og et oprør mod en for dogmatisk og en for uniform økonomisk metodologi synes i hvert tilfælde at være helt åbenbar.

Og i denne deres forståelse af de økonomiske processer mener Chick & Dow (2001) at være i god overensstemmelse med Keynes og hans grundsyn på økonomi, hvor netop en mangel på perfekt vision til en usikker og ukendt fremtid betinger agenternes om ikke daglige så dog jævnlige koordineringsproblemer, når de hver for sig ønsker at implementere deres økonomiske planer på den bedst mulige måde. Netop derfor er deres økonomiske adfærd en forventningsbaseret adfærd²⁰. Også derfor tog Keynes afstand fra den atomistiske neoklassiske tankegang i sit angreb på den daværende mainstream økonomiske tænkning med **The General Theory** i 1936. Her var Keynes også generel i den forstand, at han ikke antog *uafhængighed*, men derimod afhængighed i de væsentligste økonomiske relationer mellem agenterne imellem.

På grund af usikkerhedens eksistens talte Keynes i 1936 om det, som vi mener at vide, som *beliefs*, eller hvad vi også kunne kalde for betingede udsagn. Ad samme ræsonnementskæde argumenterer Lei-

²⁰ Jf. også Chick (1998:1863): “Human interaction is obviously important in economics. The unexpected consequences of individual actions were demonstrated forcefully by Keynes, in the paradox of thrift, the idea of liquidity, and the interdependence of firms”.

Leijonhufvud (1997) i sin diskussion af begreberne en teori kontra en model. Ved en økonomisk teori eller en teoridannelse i kuhnsk forstand forstår Leijonhufvud netop *a set of beliefs* omhandlende det faktiske økonomiske system, dets funktionsevne og dets fundamentale processer. Altså omhandlende

“the ‘real world’ – that curious expression that economists use when it occurs to them that there is one”, Leijonhufvud (1997:193).

Mens en teori således giver den enkelte økonom et økonomisk verdensbillede (eller en økonomisk grundforståelse), er en model en mere formel, men samtidig også blot en partiell repræsentation af en given teoriforståelse. Og ligesom en given teori kan give anledning til formuleringen af flere forskellige modeller, kan en given model repræsentere teoriaspekter fra mere eller mindre indbyrdes forskellige teoriretninger. Med keynesianismens fokusering på indkomstdannelse som eksempel kan denne tankegang forsøges repræsenteret i f.eks. 45°-diagrammet såvel som også ved IS/LM-modellen. Samtidig kan IS/LM-modellen udformes på en sådan måde, at denne bringes til at illustrere et keynesiansk såvel som også et monetaristisk regime (alt afhængig af IS- og LM-kurvernes hældninger). Netop derfor er en formalistisk modelrepræsentation ikke i sig selv nok, mener Leijonhufvud. Vi må nødvendigvis også altid have den bagved liggende overordnede teoriforståelse med. Vores om end nok måske ufuldstændige *beliefs* om virkeligheden må inddrages, hvis økonomi skal være videnskabelig på en tilfredsstillende og en sammundsmæssig relevant måde. Også selvom:

“verbal economics does not stand in high regard these days, but the fact is that models need to be supplemented by a lot of verbiage for theory to be communicated at all accurately”, Leijonhufvud (1997:197).

Med det præsenterede organiske syn på økonomi hos Chick & Dow (2001) ønsker de at bløde op på den uniforme metodologiske approach i den økonomiske forskning, der er så udbredt i megen moderne økonomi. Men mere pluralisme og mere realisme betinger dog ikke nødvendigvis en afstandtagen fra matematisk formalisme; jf. også Leijonhufvud. Snarere er deres opfattelse i en god overensstemmelse med indholdet i det tidligere von Neumann citat. Konkluderende sammenfattes opfattelsen hos dem ved:

“Mathematics is only one method; other, non-mathematical methods are required in order to address the complexity of social systems. By definition these methods together are not commensurate (or they could all be reduced to mathematics). Therefore the method of exclusive mathematical formalism inevitably limits the scope for application, and thus is non-neutral”²¹, Chick & Dow (2001: 719).

Selvom matematisk formalisme i mange tilfælde kan bruges til at gøre teoretiske landvindinger, så er en sådan uniform metodologi ikke hensigtsmæssig ved en belysning af alle økonomiske problemstillinger, jf. Chick (1998). Som påpeget af Chick & Dow (2001), er det en for snæver betragtning at fortolke det økonomiske system som et lukket og et uforanderligt system; jf. også Chick (1998:1866):

“Closure precludes openness to history and creativity. Open systems are path-dependent and non-ergodic and may exhibit neither event regularities nor unique equilibrium”.

²¹ Idet: “mathematical formalism is non-neutral because the method itself requires important assumptions to be made about the nature of the subject matter, if connections are to be made between theory and the real world”, Chick & Dow (2001:718).

Åbnes der op for en mere dynamisk fortolkning af og syn på det økonomiske system, kan matematisk formalisme kun frembringe visse teoretiske landvindinger i vores forståelse af det økonomiske univers mange komplekse forhold. Eller med Dow (1998:1827):

“If social systems are in fact open and organic, then axiomatisation can illuminate only parts of such systems; this leaves scope for argument by means of a variety of other methods, appropriate to complex systems where knowledge is partial and uncertain”.

At økonomer måske samtidig også har “glemt”²² at henvende sig til den bredere offentlighed med resultaterne fra deres forskning, jf. Krugman (1998), gør ikke økonomis status og image blandt ikkeøkonomer mindre sårbar. Snarere tværtimod. Og deltager økonomer ikke mere aktivt i den generelle samfundsdebat, hvordan (og hvorfra) skal potentielle fremtidige økonomistuderende da erfare, at økonomi også er andet og mere end blot matematisk formalisme? Eller med Leijonhufvud (1997:198):

“Fifty years ago, Paul Samuelson quoted J. Willard Gibbs on the frontispiece of his Foundations of Economics: ‘Mathematics is a language’. One can easily appreciate why Samuelson felt the point needed making at the time. Today, the profession may be more in need of a reminder from an ‘unknown thinker’: English is a language too”.

²² Jo større en fokusering der bliver lagt på det værdifulde i alene en publicering i internationalt anerkendte tidsskrifter, kan man vel ikke forstå økonomer, der ønsker at gøre videnskabelig karriere, i at fravælge ikke-meriterende aktiviteter så som mere almindelig og lettere tilgængelig forskningsformidling.

1.6 Nogle afsluttende bemærkninger

Med den ovenstående præsentation og diskussion in mente er det nærværende bidrags nok ikke overraskende konklusion, at også danske økonomer bør have et vist kendskab til den økonomiske teoris historie.

Nok fremstår den økonomiske fagdisciplin måske ikke altid ligeså åbenbar videnskabelig, som tilfældet hævdes at være i naturvidenskaberne; jf. eksempelvis Heilbroner (2000:311-21 & 1995), der opfatter samfundsvideeskaberne som udøvende en videnskabelig aktivitet uden det store naturvidenskabelige V:

"In a word, aside from pure physical reflexes, human behavior cannot be understood without the concept of volition – the unpredictable capacity to change our minds up to the very last moment. By way of contrast, the elements of nature "behave" as they do for reasons of which we know only one thing: the particles of physics do not "choose" to behave as they do ... If economics were in fact a science, we humans would be more robots, no more capable of choosing what was to be our response to a price rise than is a particle of iron to the presence of a magnet"; Heilbroner (2000:317).

Men økonomi er jo også i en historisk sammenhæng en relativ ung videnskab, hvis fødsel ofte dateres til udgivelsen af Adam Smiths **Wealth of Nations** i 1776. Og selvom samfundsvideeskaberne og dermed naturligvis også økonomi indeholder klare subjektive elementer, så mener vi alligevel, at der findes en økonomisk erkendelse i samfundet, som vi kan forsøge at afdække substansen af. Nok er ikke alle økonomer enige om det præcise indhold af givne økonomiske strukturer eller disses stabilitet eller måske mangel på samme over tiden, men næppe nogen vil betvivle disse strukturers eksistens og vigtigheden af at have kendskab til dem. Så også økonomer tror, i overensstemmelse med Karl Poppers videnskabsteoretiske opfattelse,

i en eller anden forstand på ”sandheden”. At den er derude, og at vi med møje kan komme den stadig nærmere. Også selvom den økonomiske sandhed måske dels er anderledes i sin beskaffenhed dels er mere usikker end andre fagdiscipliners og dermed i en poppersk forstand virkelig kan karakteriseres som en provisorisk sandhed. Eller som Samuelson (1962:18) har formuleret det:

”Ours is an uncertain truth and economic scholars are humble about its precision – but our humbleness is built out of knowledge, not out of ignorance. Not for us is the limelight and the applause. But that doesn’t mean the game is not worth the candle or that we do not in the end win the game. In the long run, the economic scholar works for the only coin worth having – our own applause”.

Mere end 40 år efter dette citat vil mange økonomer sikkert hævde, at de sidste par årtiers økonomiske forskning netop har hævet økonomis videnskabelige status inden for såvel det mikro- som det makroøkonomiske område (f.eks. gennem anvendelse af spilteori og ved indholdet i moderne makroteori). For et syn på økonomis videnskabelige niveau og progressivitet ved årtusindskiftet kan der eksempelvis henvises til Estrup (2000) og Lazear (2000).

For ikke at blive misforstået indsatte Samuelson herefter i 1962 en klargørende fodnote, som her i det første årti i det nye årtusinde synes mere berettiget end måske nogen siden før. Lad os derfor afslutte dette kapitel med en samuelsonsk advarsel til kommende, yngre såvel som også ældre økonomer. Tag Jer i agt for, at det ovenstående citat ikke skal tages til indtægt for, at:

”This is not a plea for ”Art for its own sake”, ”Logical elegance for the sake of elegance”. It is not a plea for leaving the real-world problems of political economy to noneconomists. It is not a plea for short-run popularity with members of a narrow in-group. Rather it is

a plea for calling shots as they really appear to be (on reflection and after weighing all evidences), even when this means losing popularity with the great audience of men and running against “the spirit of the times””.

Litteratur

Addison et al. (1984): *Causation, Social Science and Sir John Hicks*, Oxford Economic Papers, 1984, pp. 1-11.

Andersen, Torben M. (2000): *Makroteori* fra bogen *Udviklingslinier i økonometrisk teori*, redigeret af Chr. Hjorth-Andersen, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2000, pp. 19-46.

Backhouse, Roger (1998): *If Mathematics Is Informal, Then Perhaps We Should Accept That Economics Must Be Informal Too*, The Economic Journal 1998, pp. 1848-58.

Beed, Clive (1991): *Philosophy of science and contemporary economics: an overview*, Journal of Post Keynesian Economics 1991, pp. 459-94.

Blaug, Mark (2001): *No History of Ideas, Please, We're Economists*, Journal of Economic Perspectives, Winter 2001, pp. 145-64.

Blaug, Mark (1994): *The Methodology of Economics. Or How Economists explain*, Cambridge University Press 1994.

Blaug, Mark (1990): *John Hicks and the methodology of economics* fra bogen *Economic Theories, True or False? Essays in the History and Methodology of Economics*, Edward Elgar 1990, pp. 107-18.

Boland, Lawrence (1987): *Methodology*, The New Palgrave: A Dictionary of Economics, London 1987, pp. 455-58.

Boserup, Mogens (1980): *The international transmission of ideas: a small-country case study*, History of Political Economy 1980, pp. 420-33.

Boulding, Kenneth (1971): *After Samuelson, Who Needs Adam Smith?*, History of Political Economy 1971, pp. 225-37.

Chick, Victoria (1998): *On Knowing One's Place: the Role of Formalism in Economics*, The Economic Journal 1998, pp. 1859-69.

Chick, Victoria & Dow, Sheila C. (2001): *Formalism, logic and reality: a Keynesian analysis*, Cambridge Journal of Economics 2001, pp. 705-21.

Coase, R.H. (1975): *Marshall on Method* her fra bogen *Essays on Economics and Economists*, The University of Chicago Press 1991, pp. 167-75.

Davidsen, Björn-Ivar (2000): *Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen*, Ekonomiska Studier, Utgivna av Nationalekonomiska Institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, No. 96, 2000.

Dow, Sheila C. (2002): *Historical reference: Hume and critical realism*, Cambridge Journal of Economics 2002, pp. 683-95.

Dow, Sheila C. (1998): *Controversy: Formalism in Economics, Editorial Note*, The Economic Journal 1998, pp. 1826-28.

Estrup, Hector et al. (2004): *Den økonomiske teoris historie – en introduktion*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2004.

Estrup, Hector (2001): *Anmeldelse af H. P. Perregaards Økonomisk Teorihistorie*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2001, pp. 323-26.

Estrup, Hector (2000): *Nogle betragtninger over fremskridt i økonomisk teori i det 20. århundrede*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2000, pp. 121-34.

Foss, Nicolai Juul (1994): *Keynes og Hayek i et historisk perspektiv*, Samfundsøkonomen 1994:6, pp. 43-47.

Galbraith, John K. (1987): *A History of Economics – the past as the present*, Hamish Hamilton 1987.

Heilbroner, Robert (2000): *The Worldly Philosophers – The Lives, Times and Ideas of the Great Thinkers*, Penguin Books 2000.

Heilbroner, Robert (1995): *Putting Economics in Its Place*, Social Research, Winter 1995, pp. 883-97.

Heilbroner, Robert L. (1979): *Modern economics as a chapter in the history of economic thought*, History of Political Economy 1979, pp. 192-98.

Hicks, John (1983): *A Discipline not a Science* fra bogen *Classics and Moderns. Collected Essays on Economic Theory. Vol. III*, Basil Blackwell 1983, pp. 365-76.

Keynes, John Maynard (1938): *Two letters to Roy Harrod*, her fra bogen *Philosophy of Economics. An Anthology*, Hausman, Daniel M. (ed.), Cambridge University Press 1984, pp. 300-302.

Krugman, Paul (1998): *Two Cheers for Formalism*, The Economic Journal 1998, pp. 1829-36.

Landreth, Harry & Colander, David (1994): *History of Economic Thought*, Houghton Mifflin Company 1994.

Lawson, Tony (1997): *Situated rationality*, Journal of Economic Methodology 4:1 1997, pp. 101-25.

Laursen, Karsten (1997): *Økonomi og moral. Fem essays*, Handelshøjskolens Forlag 1997.

Lazear, E.P. (2000): *Economic Imperialism*, The Quarterly Journal of Economics 2000, pp. 99-145.

Leijonhufvud, Axel (1997): *Models and theories*, Journal of Economic Methodology 4:2 1997, pp. 193-98.

Machlup, Fritz (1936): *Why Bother with Methodology?*, Economica 1936, pp. 39-45.

Morishima, Michio (1991): *General Equilibrium Theory in the Twenty-First Century*, The Economic Journal 1991, pp. 69-74.

Olesen, Finn (2006): *Om økonomisk metode – et relevant alternativ til hermeneutikken?*, Bidrag 4.

Olesen, Finn (2006a): *Værdifri samfundsvidenskab? – nogle refleksioner om økonomi*, Bidrag 5.

Olesen, Finn (2006b): *Rational economic man versus Bounded rationality – Nogle refleksioner*, udkommer som Working Paper ved Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi i efteråret 2006.

Olesen, Finn & Pedersen, Kurt (2002): *Den økonomiske teoris rødder – fra Aristoteles til Lucas*, Systime Academic 2002.

Perregaard, Henrik Preben (2005): *Økonomer som hele mennesker: Verstethen-begrebet*, Samfundsøkonomen 2005:3, pp. 36-37.

Perregaard, Henrik Preben (2000): *Økonomisk Teorihistorie – i et humanistisk perspektiv*, Systime 2000.

Popper, Karl R. (1996): *Kritisk rationalisme. Udvalgte essays om viden-skab og samfund*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Roncaglia, Alessandro (1996): *Why should economists study the history of economic thought?*, The European Journal of the History of Economic Thought, pp. 296-309.

Samuelson, Paul (1987): *Out of the closet: A program for the Whig history of economic science* her fra bogen *The Historiography of Economics*, edited by Mark Blaug, An Elgar Reference Collection 1991, pp. 181-90.

Samuelson, Paul A. (1962): *Economists and the History of Ideas*, The American Economic Review 1962, pp. 1-18.

Skott, Peter (1998): *Tre myter om arbejdsløshed og økonomisk metode – økonomisk teori og politik fra en post-keynesiansk vinkel*, Samfundsøkonomen 1998:6, pp. 42-49.

Steele, G.R. (1993): *Philosophical perceptions and the precepts of political economy: Friedrich Hayek and John Maynard Keynes*, Scottish Journal of Political Economy 1993, pp. 88-103.

Sammenfatning

Nærværende afhandling består af i alt fem bidrag, der alle har det til fælles, at de i en større eller en mindre udstrækning er inspireret af eller ligefrem bygger på centrale elementer i John Maynard Keynes' forfatterskab. Og bidragene er i sit indhold alle arbejder, der omhandler aspekter i den økonomiske teorihistorie og/eller den økonomiske metodologi.

Med sit hovedværk **The General Theory of Employment, Interest and Money** fra 1936 blev grundlaget for den moderne makroteori givet. Med dette værks økonomiske univers i hånden blev der givet en forståelse af og en forklaring på, hvordan en økonomisk depression kan opstå og tilsyneladende bide sig fast. Men i sin belysning af makroteoriens centrale tema – hvordan forløber indkomstdannelsesprocesserne i økonomien – beskæftigede Keynes sig ikke alene med økonomisk teoretiske elementer. Hans nye økonomiske forståelse byggede også fundamentalt på hans metodologiske opfattelse af og syn på økonomi som en kvalitativ samfundsvidenskabelig fagdisciplin. Netop derfor kommer et arbejde, der henter sin inspiration i eller ligefrem direkte forholder sig til udvalgte elementer af Keynes' forfatterskab nødvendigvis til at fremstå som et arbejde, der inddrager og mikser elementer af en teorihistorisk og en økonomisk metodologisk karakter.

I det følgende skal der gives en kortfattet oversigt over indholdet i de enkelte bidrag.

I Bidrag 1, *Om teorihistoriens anvendelighed*, gives der en diskussion af, hvilken rolle den økonomiske teorihistorie som fag betragtet har at spille. Er den relevant at beskæftige sig med også for nutidige

moderne økonomer? Og, hvis ja; hvilke fordele og hvilken indsigt kan man da høste af at arbejde med teorihistoriske aspekter? Eller med andre ord; kan en fordybelse inden for dette felt betale sig?

Og svaret herpå er bekræftende.

Teorihistorien er anvendelig simpelthen fordi *history matters*. En hver økonomisk teori er kontekstuel forstået på den måde, at den skal spejles i en given historisk periode. Økonomi er som videnskab også en problemløsende aktivitet. Ethvert samfund har til enhver tid haft sine økonomiske problemer, som har betinget, at den økonomiske teori måtte udvikle sig. Ønsket om at forstå, at kunne forklare og også at kunne give nogle potentielle bud på, hvordan givne problemer kunne forsøges løst, er kendtegnende også for den økonomiske fagdisciplins udviklingshistorie.

Derfor bygger enhver økonomisk teori i en eller anden forstand altid på fortidige økonomers teoretiske anstrengelser. Også selvom økonomi givet ikke er kumulativ på samme vis, som gør sig gældende for naturvidenskaberne. Økonomi er jo netop mere kontekstuel i sit samspil med det givne samfund. Sådan har det været gennem tiderne siden Adam Smiths dage. Den samfundsvidenskabelige kausalitet er af en anden beskaffenhed end den naturvidenskabelige. Nok måler og vejer vi inden for økonomi. Men vi gør mere end dette. Vi beskæftiger os også med mere kvalitative forhold, som til tider har haft en helt afgørende betydning, når det institutionelle set op omkring det økonomiske system har udviklet sig eller mere markant skiftet karakter. Derfor er en god økonomisk metode noget andet og mere, end blot i alle sammenhænge at adoptere den naturvidenskabelige forskningsapproach; dennes mange indlysende fordele til trods. Det økonomiske system er i hvert tilfælde i nogle sammenhænge at betragte som et åbent og foranderligt socialt system, som påpeget af teorien om kritisk realisme, der tager sit udspring i Keynes' metodologiske grundsyn. Og en sådan indsigt og forståelse kan teorihistori-

ske studier give. En sådan fordybelse giver den enkelte en forståelse af, hvad Karl Popper mente med sit centrale videnskabsteoretiske begreb: den provisoriske sandhed. Og gennem tiderne har den økonomiske fagdisciplin haft sin del af disse. Forståelsen af, hvordan de økonomiske processer forløber i den kapitalistiske markedsøkonomi, har af helt naturlige årsager ændret sig over tiden. Og denne forståelse vil givet fortsætte med at udvikle sig efterhånden, som samfundet og dermed spillereglerne for det økonomiske system også i fremtiden ændrer sig.

I Bidrag 2, *Den præ-Keynesianske Malthus*, forsøges det belyst, i hvilken udstrækning det er berettiget at henregne Thomas Malthus til en teoretiske forerunner for Keynes, sådan som han selv gjorde det. I bidraget tages derfor det potentielle præ-keynesianske element hos Malthus op til en diskussion. Det synes på baggrund af denne sandsynligt, at Malthus ikke alene anerkendte, at en økonomi kunne være i en generel uligevægtssituation – en situation med ”a general glut of commodities” – han gjorde tilsyneladende også brug af et begreb i sin analyse, der synes at være analog til Keynes’ effektive efterspørgselsprincip fra 1936. Derudover forudså Malthus måske også opsparsparadokset, ligesom han tilsyneladende gav argumenter i sin fremstilling, der synes at kunne støtte en konjunkturstabiliserende offentlig investeringspolitik; i hvert tilfælde i en helt ekstrem økonomiske situation, som den, der indtraf i England efter Napoleonskrigenes afslutning.

I Bidrag 3, *Et 70 års jubilæum: Rundt om The General Theory – en teorihistorisk belysning*, der er denne afhandlings hovedbidrag, forsøges dette mesterværk i den økonomiske litteratur nærmere belyst.

Indledningsvist forsøges i bidragets kapitel 2 nogle kerneelementer i værket fra 1936 highlightet ved en fortolkende præsentation af udvalgte elementer fra bogens enkelte kapitler. Af de mest centrale af

disse kan nævnes: 1) kapitel 3 om det effektive efterspørgselsprincip, hvor Keynes opstiller sin makroøkonomiske grundmodel, med hvilken han kan forklare den økonomiske krisens opståen og indbyggede tilbøjelighed til at kunne blive af en mere permanent karakter og eksistensen af den ufrivillige arbejdsløshedstype; i en underbeskæftigelsessituation kan producenternes forventninger være opfyldt på en sådan måde, at de intet incitament har til at ændre på deres produktionsplanlægning; 2) kapitel 5 og 12, hvor Keynes diskuterer forventningernes betydning for udformningen af agenternes økonomiske transaktioner; skal de enkelte virksomheder og husholdninger træffe økonomiske beslutninger til en ukendt og usikker fremtid, må deres adfærd nødvendigvis være en forventningsbetinget adfærd, de må med en imperfekt viden forsøge at danne sig de bedst mulige ”beliefs” om fremtidige forhold, på hvilke de efterfølgende agerer; 3) kapitel 8 og 9, der omhandler husholdningernes forbrugstilbøjelighed; 4) kapitel 10, hvor multiplikatorprocessen belyses; denne binder på en afgørende vis de enkelte elementer af Keynes’ makroøkonomiske univers sammen til en helhed, og dermed illustrerer den også interdependensen mellem de enkeltes økonomiske beslutninger; 5) kapitel 11, der belyser investeringsdannelsen; netop de private investeringer med deres lange tidshorisont og iboende karakter af at være irreversible udgør et kernelement i Keynes’ forklaring af den kapitalistiske økonomis tendens til ustabilitet, disse beslutninger er i den grad underlagt usikkerhedens lov, at selv med de bedste ”beliefs” til fremtiden kan producenterne alligevel efterfølgende opleve, at de har taget grundigt fejl af de fremtidige økonomiske konjunkturer; 6) kapitel 13, hvor Keynes opstiller sin nye pengeforståelse i form af sin likviditetspræferencefunktion; nu er penge ikke længere et substitut til andre reale fordringer, som tilfældet er i kvantitetsteorien, penge er hos Keynes et finansielt aktiv, hvis efterspørgsels bestemmes på baggrund af et transaktions-, et forsigtigheds- og et altafgørende

spekulationsmotiv; dermed bryder den klassiske tankegangs forestilling om en dikotomi mellem økonomiens reale og monetære sektorer sammen, de kan med Keynes ikke længere analyseres uafhængigt og adskilt fra hinanden, i en monetær produktionsøkonomi er de to sektorer uløseligt forbundet med hinanden, argumenteres der; 7) kapitel 21, hvori Keynes giver sit syn på en makroøkonomisk prisdannelses-teori; og her er Keynes helt moderne i sin opfattelse, prisstignings-takten bestemmes naturligvis i et samspil mellem økonomiens aggre-gerede efterspørgsel og udbud; i en situation med betydelige ledige ressourcer vil den økonomiske tilpasning primært foregå ved en mængdemæssig tilpasning, hvorimod man må antage, at en prismæssig tilpasning bliver mere og mere relevant og betydningsfuld efter-hånden som en situation med fuld beskæftigelse nærmer sig; og endelig 8) kapitel 24, hvori Keynes dokumenterer sit socialliberale samfundssyn; hvor kritisk Keynes end synes at have været over for det eksisterende samfund i sin samtid, så var han altid alligevel om noget systemets mand, men han havde et skarpt øje for systemets svagheder, og især havde han en dybtfølt forståelse for de svageste og de fattigste i samfundet, dem måtte man nødvendigvis tage hånd omkring.

I bidragets kapitel 3 forsøges det indledningsvist belyst, hvorledes Keynes gradvist især i begyndelsen af 1930'erne mere og mere tyde-ligt synes at kunne se konturerne af det kommende teoretiske gen-nembrud. Dette sker blandt ved at inddrage udvalgte tidlige bidrag, der alle synes at have en karakter af forstudier til **The General Theory**. Dernæst behandles modtagelsen af værket. Dette sker ved at inddrage et udvalg af de mange reaktioner, der i forskellige tidsskrif-ter fulgte efter bogens udgivelse den 4. februar 1936. Og som belys-ningen viser, var ikke alle udelt begejstret for det nye økonomiske univers, som Keynes præsenterede. Tværtimod. Derpå følger en re-degørelse for Keynes' reaktion på de mange bidrag, der fulgte i køl-

vandet på bogens udgivelse. Endelig afsluttes kapitlet med et forsøg på en sammenfattende afrunding. Dette sker ved at inddrage de to toneangivende biografier om Keynes, der er skrevet af Donald Moggridge og Robert Skidelsky.

Bidragets kapitel 4 forsøger at give et subjektivt bud på, hvad moderne nutidige økonomer fortsat kan lære ved en læsning af **The General Theory**. Der argumenteres her for den opfattelse, at man dels kan lære, at det er nødvendig at have ens samfundsopfattelse på plads, førend man begiver sig ud i den økonomiske teoretisering; dels at markedsmekanismen, om end ganske givet til stede i økonomien, næppe alene er i stand til at frembringe et hensigtsmæssigt makroøkonomisk udfald; dels at man af den årsag ikke behøver at fortvivle, en aktiv økonomisk politisk indsats kan have betydningsfulde positive realøkonomiske konsekvenser også på det lidt længere sigt; dels at en makroøkonomisk teori altid bør have et mikroøkonomisk fundament lige såvel som, at en mikroøkonomisk forståelsesramme uden en makroøkonomisk overbygning ikke er meget værd; dels at agenterne uden for lærebøgernes trygge verden danner forventninger til en ukendt og usikker fremtid, at de agerer på disse forventninger, og at det også ofte viser sig, at de tog fejl i deres vurdering af fremtiden; dels at det er mulig at præsentere nye teorielementer, endda af en afgørende revolutionerende karakter, uden brug af megen matematisk formalisme, almindelig sprogbrug viser sig i Keynes' tilfælde at være en ganske god kommunikator; dels endelig, at et nyt teoretisk gen-nembrud kan være lang tid under vejs; i Keynes' tilfælde kan hans forfatterskab vel med en vis rimelighed ses som en langstrakt proces væk fra mainstream forståelsen og frem mod det teoretiske gennembrud i 1936.

I bidragets kapitel 5 belyses Keynes' metodologiske ståsted. Der argumenteres her for den opfattelse, at Keynes i sin forståelse af økonomisk teori og i sit syn på den økonomiske metodologi på afgø-

rende vis blev præget af sin tidlige interesse for filosofi, moralske og etiske overvejelser gennem især hans deltagelse i Cambridge-foreningen Apostelene. Dette sker blandt ved at inddrage hans berømte essay fra 1938 med titlen **My early Beliefs**. Og ved at påpege Keynes' opfattelse af og forståelse for forskellen mellem risiko og usikkerhed; og huskes bør det, at denne afgørende forståelse var på plads allerede omkring 1909 med hans afhandling i statistik, der dog først blev offentliggjort i 1921 som **Treatise on Probability**. Alt i alt havde Keynes en anderledes forståelse af økonomi, end den der var kendetegnende for datidens mainstream tankegang.

Dernæst følger bidragets kapitel 6, som har til hensigt at give nogle afsluttende og opsamlende vurderende bemærkninger om Keynes og **The General Theory**. Han var igennem hele sit liv mere end blot en teoretiserende økonom. Han var også en kritisk samfundsdebatør, regeringsrådgiver, privat spekulant, kunst interesseret i en bred forstand og meget mere. Og så var han frem for alt holistisk i sin forståelse. Af økonomi såvel som af så meget andet. Og så var han endelig den, der med værket fra 1936, gav startskudet til den keynesianske revolution, der i hvert tilfælde i nogle årtier på helt afgørende vis kom til at præge samfundsudviklingen i de fleste vestlige lande.

Endelig afsluttes Bidrag 3 med to appendiks. Det ene giver en kort biografisk skitse af Keynes. Det andet belyser det vigtige værk fra 1939/40 med titlen **How to Pay for the War**. Som bekendt arbejdede Keynes på en måde, som kan benævnes "realytic". I 1936 var fokus i den keyneske analyse af helt indlysende årsager på efterspørgselssiden af det økonomiske system. Det var her restriktionen lå. Det var ved et studie af efterspørgselsforholdene, at den økonomiske krisen kunne forklares. Og det var her, man måtte sætte ind, hvis den økonomiske situation skulle afhjælpes. Ved 2. Verdenskrigs begyndelse måtte fokuseringen i den relevante økonomiske analyse nødvendigvis ændre sig. Nu måtte man forudse endda særdeles alvorlige

problemer med hensyn til at kunne tilfredsstille den samlede efterspørgsel i samfundet på en hensigtsmæssig vis. Den afgørende restriktion i det økonomiske liv var nu at finde på økonomiens udbudsseite. Og skulle man undgå alvorlige inflationære tendenser, måtte man begrænse den samlede efterspørgsel i samfundet, argumenterede Keynes. I bidraget fra 1939/40 fulgte Keynes dermed tankegangen fra sit kapitel 21 i **The General Theory**. Og til sammen udgør de to værker en helstøbt generel forståelse, et økonomisk univers, eller om man vil, en generel teoridannelse hos Keynes.

I Bidrag 4, *Om økonomisk metode – et relevant alternativ til hermeneutikken?*, forsøges der givet et bud på en teorihistorisk betinget præsentation af den økonomiske metode. Med David Ricardo raffineredes den økonomiske analyse, som han overtog fra Adam Smith. Den skulle set med hans øjne gøres mere specifik økonomisk teoretisk i sit indhold og mindre holistisk i forhold til Adam Smiths forståelsesramme. Den induktivistiske dimension får dermed en mere underordnet rolle at spille i den økonomiske analyse. For Ricardo er rigtig teori en deduktiv tilgang til de relevante økonomiske problemstillinger. Derfor bliver den økonomiske teori med ham også mere abstrakt og generel i sit indhold og i sin udformning.

Og denne approach forfines yderligere gennem den teoretiske landvinding, som følger af den marginalistiske revolution i 1870’erne. Med grænsebetragtningernes introduktion i økonomisk teori, bliver det nu muligt præcist at bestemme, hvorledes optimerende og maksimerende økonomiske agenter skal forholde sig. Matematisk set kan entydige optimale forbrugs- og produktionspunkter bestemmes. Dermed er redskaberne givet til den efterfølgende opbygning af den neoklassiske tankegang og dennes position som mainstream opfattelse inden for økonomi.

Først med Keynes’ teoretiske gennembrud i 1936 stilles der et afgørende spørgsmålstege ved denne tankegangs indhold; teoretisk

som også metodologisk. Er det essentielle i en decentral fungerende markedsøkonomi, at alle agenter må forsøge sig på bedst mulig måde at forhold sig til en ukendt og usikker fremtid, bliver den økonomiske adfærd nødvendigvis en forventningsbetinget adfærd, argumenterer Keynes. Og dermed er hans metodologiske budskab også en forkastelse af det ricardianske princip. Han opfordrer nu i stedet til, at vi som økonomer bør dyrke pluralismen. Ikke alt relevant i økonomi kan måles og vejes. Vi bør ikke overse økonomis mere kvalitative elementer. Og derfor har matematisk formalisme nok måske endda en væsentlig rolle at spille, men den kan ikkestå alene. Vi bør ikke tilslutte os en uniform metodologisk approach er Keynes' råd.

Denne forståelse til trods er der dog ingen tvivl om, at økonomisk teori i sin moderne udformning, hvad enten vi beskæftiger os med mikro- eller makroøkonomiske teorier og analyser, i sin mainstream udformning har været mere tro mod den ricardianske end den keyneske forståelse af, hvad der udgør en relevant økonomisk metodologi. I den forstand er David Ricardo fortsat den ubetingede sejrherre inden for økonomi.

I Bidrag 5, *Værdifri samfundsviden*? – nogle refleksioner om økonomi, diskuteses det, hvorvidt samfundsviden og herunder økonomi fuldstændig kan forsøges objektiviseret. Nok har man inden for økonomi på helt afgørende vis forsøgt at videnskabeliggøre økonomi som fag betragtet gennem en næsten uniform tilslutning til den naturvidenskabelige forskningsapproach som den alment accepterede metodologi, men er samfundsviden og økonomi nu ikke grundlæggende i sit indhold normativt eller værdimæssigt betinget? Har vi ikke i en eller anden forstand siden tidernes morgen beskæftiget os med ”the quality and justice of life”? Og har vores økonomiske fædre ikke alle haft en vision om det gode samfund, når de udformede deres teoretiske værker? Bidraget forsøger i sin argumentation at sandsynliggøre, at det er berettiget at svare bekræftende på disse

spørgsmål. Også af denne årsag bør man advokere for en metodologisk pluralistisk tilgang inden for økonomi.

Bidrag 2:

Den præ-Keynesianske Malthus

Nærværende Bidrag 2 er offentliggjort i Ekonomiska Samfundets Tidskrift 2005, nr. 1, pp. 19-35.

FINN OLESEN*
LEKTOR, CAND. OECON.

DEN PRÆ- KEYNESIANSKE MALTHUS

INDLEDNING

For en umiddelbar betragtning kan det, at man beskæftiger sig med elementer af den klassisk økonomiske tænkning i dag synes noget omsonst og lidet frugtbart. Alligevel studeres de toneangivende af de klassiske værker fortsat. Og synes det, et sådant studie pågår med en tilsyneladende usvækket styrke. Dermed synes også nutidige økonomer fortsat at kunne finde inspiration i måske især Adam Smiths og David Ricardos forfatterskaber. Men også Thomas Malthus' tænkning er udsat for moderne fordybelse. Som det fremgår af gennemgangen i Waterman (1998) – der giver en belysning af de forskellige forskningstiltag og – temaer i moderne tid (efter 100-året for Malthus' død), som han gennem sit forfatterskab har givet input til – synes en Malthus inspireret forskning snarere at være i vækst end aftagende. Og

Fra den økonomiske teorihistorie er Thomas Malthus kendt, berømt og måske også berygtet for sin pessimistiske befolkningslære. Udover med dette teorielement at levere argumentationen hos de klassiske økonomer for, at arbejdskraften i normale situationer nødvendigvis må blive aflønnet på et eksistensminimum, indeholder hans forfatterskab dog også elementer, der med nutidige øjne ser helt moderne ud. I nærværende papir belyses det potentielle præ-keynesianske element hos Malthus. Således synes det sandsynligt, at han ikke alene anerkendte, at økonomien kunne være i en generel ulige vægtssituation, måske forudså han også opsparringsparadokset, ligesom han tilsyneladende gav argumenter, der kunne støtte en konjunkturstimulerende offentlig investeringspolitik i hvert tilfælde i en helt ekstrem situation, som den, der indtraf i England efter Napoleonskrigenes afslutning.

det vel at mærke ikke bare inden for den økonomiske fagdisciplin. Også andre fagområder omfattende blandt andet moral og etik, psykologi, demografi og teologi har taget afsæt i Malthus' bredt orienterede forfatterskab; jf. Waterman (1998) og Pullen (1998).²

Som det vil være de fleste bekendt efter selv blot et introducerende studie af den økonomiske teori-historie, er Thomas R. Malthus, sin position som en betydnende klassisk økonom til trods, på i hvert tilfælde et punkt i opposition til den gængse opfattelse hos sine klassiske kollegaer (med undtagelse naturligvis af Karl Marx). Selvom han fuldt ud anerkender markedsmekanismens styrke og prisvektorens allokativer efficiens i opnåelsen af økonomiske lige vægte, argumenterer han også for muligheden af, at man kan realisere en generel situation i økonomien,

* Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet, Esbjerg, Danmark.

² Dette er dog intet nyt fænomen. Således skrev C.R. Fay i 100-året for Malthus' død om denne:

Now a man may influence his generation by way either of attraction or repulsion; and attraction may show itself in the translation of his teaching to other spheres of knowledge, as well as in the incorporation of it into the policy, practice and literature of the sphere for which it was designed. In every one of these ways the influence of Malthus was potent; Bonar et al. (1935, s. 226).

der er præget af ulige vægt, depression og underbeskæftigelse. Netop blandt andet på baggrund heraf skal man forstå Keynes' sympati og anerkendelse af Malthus (og den samtidig antipati og afstandtagen til Malthus' gode ven: David Ricardo); jf. Keynes (1972). Og anerkendes muligheden af, at det økonomiske system med en vis sandsynlighed kan komme til at gennemleve et generelt disequilibrium-forløb, ligger det lige for også at acceptere i hvert tilfælde en vis form for økonomisk politisk regulering af konjunkturforløbet. Dermed tilsidesættes naturligvis en laissez-faire økonomisk politisk grundholdning til fordel for en mere aktivistisk approach helt på linie med den, der genfindes hos Keynes og de fleste keynesianere.

Nærværende papir har dels til formål at søge belæg for opfattelsen af, at Malthus rent faktisk anså en generel underbeskæftigelsessituations som et muligt økonomisk udfald i en markedsdirigeret økonomi, dels at belyse om han også gik et skridt videre ved at forudsætte opsparsningsparadokset og indtage et positivt syn på, hvad angår en konjunkturstabiliserende økonomisk politiks berettigelse. Først disses aspekter belyses nærmere, følger dog først et par korte beskrivende afsnit om personen Thomas Malthus og hans unikke venskab med David Ricardo. Endelig afsluttes nærværende papir med en sammenstilende vurdering af Malthus og nogle få opsamlede kommentarer.

THOMAS ROBERT MALTHUS (1766–1834)

Malthus voksede med Heilbroner (2000, s. 82) op hos "an eccentric member of the English upper middle class" med det formål at blive "tenderly tutored for a university under the guidance of a philosophically minded father". Og man må sige, at opvæksten lykkedes. Således blev Malthus i 1793 kapellan ved Jesus College i Cambridge. Senere i 1805 skulle han blive den første egentlige profes-

sionelle økonom, idet han blev professor i History and Political Economy ved The East India Company's College i Hertfordshire, hvor man underviste unge drenge mellem 15 og 18 år med henblik på en fremtidig karriere i kompagniet; jf. Winch (1997).

Med en intellektuel og diskussionslysten far måtte samtidens aktuelle problemstillinger ægge til fordybende samtaler med sønnen. Således også William Godwins *Political Justice*, der udkom i 1793. Denne bog tegnede på en dyster samtidig baggrund et idyllisk, harmonisk og fredlyst utopia, der, efter Godwins opfattelse, kunne realiseres i en måske ikke så fjern fremtid. Med andre ord lå lykken lige om hjørnet. Mens Malthus' far var tilbøjelig til at dele denne fremtidens optimisme, var han selv mere skeptisk anlagt. Med Heilbroner (2000, s. 78) begyndte Malthus som diskussionen skred fremad "to see an insurmountable barrier between human society as it existed and this lovely imaginary land of everlasting peace and plenty" [Godwins utopia]. Som diskussionen bølgede frem og tilbage³, besluttede han sig for at nedskrive sine argumenter for bedre at kunne overbevise faren om rigtigheden i sin opfattelse. Og så stort et indtryk gjorde fremstillingen på det fædrene ophav, at David Malthus ligefrem opfordrede sin søn til at publicere sine tanker og argumenter. Dermed så en af den økonomiske litteraturs klassikere dagen lys i 1798: *An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society*. Som påpeget af blandt andet Robbins (1967) er dette et betydningsfuldt værk. Ikke alene udgør essayets centrale udsagn et kernelement i den klassisk økonomiske tænkning; værket inspirerede også tænkningen uden for økonomiens område. Således hævder Robbins (1967, s. 256), at det var Malthus' befolkningssessay, som satte Charles Darwin på sporet af hans udviklingslære *Origin of Species*.⁴

³ Jf. Bonar (1934), der i sin lovprisning af Malthus i anledningen af 100-året for hans død ligefrem har til hensigt at gengive en fiktiv samtale, som kunne have fundet sted mellem far og søn om netop denne problemstilling.

⁴ Jf. også C.R. Fay, der i Bonar (1935, s. 227) refererer følgende udtalelse fra Darwin:

In October 1838 (says Darwin), that is fifteen months after I had begun my systematic enquiry, I happened to read for amusement Malthus' *Population*, and being well prepared to appreciate the struggle for existence which everywhere goes on from long-continued observation of animals and plants, it at once struck me that under these circumstances favourable variations would tend to be preserved and unfavourable ones to be destroyed. The result of this would be the formation of a new species. Here then I had at last got hold of a theory by which to work.

Som det vil være bekendt, var hovedtesen i Malthus' essay, at befolkningsvæksten klart overstiger udviklingen i mængden af fødevarer. Mens væksten i denne følger et forløb ved 1, 2, 3, 4, 5 o.s.v., vil befolkningsvæksten forløbe langt hurtigere med 1, 2, 4, 8, 16 o.s.v.. Med udgangspunkt heri mente Malthus at kunne forklare, hvorfor fattigdom og en generel elendighed var naturlige fænomen. Sådanne forhold skyldes ikke samfunds manglende forsørgelse og minimale sociale forståelse, men derimod befolkningens (det vil sige arbejdskraftens) voldsomme reproduktionstilbøjelighed. I perioder med en for høj løn fik arbejderne nu mulighed for at sikre sig en realindkomst af en sådan størrelse, at de bedre end ellers var i stand til at opretholde livet på en mere anstændig vis: sundhedstilstanden blev forbedret, de levele længere og, påstod Malthus, fik flere børn med en bedre overlevelseschance end tidligere. Den samlede effekt heraf var en voksende arbejdsstyrke – ihukommende børnearbejdets ikke ubetydelige omfang på dette tidspunkt, er Malthus' argument ikke så uplausibelt endda, som det måske umiddelbart ellers måtte forekomme – og med en ide om en konstant lønfond til aflønning af alle arbejderne under ét, måtte den for høje løn på sigt falde ned imod et absolut eksistensminimum. I en ligevægtssituation skulle arbejderne derfor, argumenterede Malthus, aflønnes på en sådan måde, at de netop blev i stand til at reproducere selv.

Dermed havde Malthus med sit korte essay:

pulled the carpet from under the feet of the complacent thinkers of the times, and what he offered them in place of progress was a prospect meagre, dreary, and chilling ... No wonder ... that poor Godwin complained that Malthus had converted friends of progress into reactionaries by the hundreds; Heilbronner (2000, s. 78).

At Malthus i sit pessimistiske syn så blev

overhalet af de fremtidige historiske kendsgerninger, er en anden sag. Som det skulle vide sig, blev det muligt at forbedre de generelle levevilkår på trods af en samtidig tilvækst i befolkningen. Dette var betinget af dels teknologiske fremskridt inden for landbruget dels inddragelse af nye dyrkningsområder (især inddragelse af prærien i USA og anvendelse af nye landindvindingsteknikker); jf. også Robbins (1967, s. 257). Alligevel spillede befolkningslæren en betydelig rolle hos Malthus. Også for hans senere mere makroøkonomiske tanker måske især i hans syn på offentlige arbejder som et konjunkturstabiliserende redskab, jævnfør Hollander (1969) og den senere gennemgang af hans *Principles of Political Economy*.

VENSKABET MED DAVID RICARDO: ET DIALEKTISK FORHOLD?

I 1809 mødte Malthus datidens store økonomiske analytiker: David Ricardo. Og hvor forskellig de end var som personer, blev dette starten til et livslangt nært og gensidigt intellektuelt berigende venskab mellem de to. På mange måder var de på det teoretiske plan ganske enige, på andre var der gradsforskelle i deres opfattelse af, hvorledes de økonomiske processer forløb. Således så de f.eks. forskelligt på det fornuftige i kornlovenes vedtagelse efter Napoleonskrigernes afslutning. Disse love, som havde til hensigt at beskytte den engelske landadel mod import af billigt korn, fandt en stålsat modstander i Ricardo og en accepterende tilhænger i Malthus.⁵ Og ikke mindst var Malthus mere empirisk anlagt end den abstrakte teoretiker Ricardo:

Robert Malthus's working methods were more clearly grounded in an empirical reality with short-run disequilibrium than in the uncluttered theoretical constructs that characterized Ricardo's thought; jf. Wrigley & Souden (1986, s. 7).

5 Eksempelvis skrev Ricardo med kølig logik om den herskende klasse i 1815:

... the interest of the landlord is always opposed to the interest of every other class in the community. His situation is never so prosperous, as when food is scarce and dear, whereas, all other persons are greatly benefited by producing food cheap ... If the interests of the landlord be of sufficient consequence ... they should also influence us in rejecting all improvements in agriculture ... To be consistent then, let us by the same act arrest improvement, and prohibit importation; Sraffa (1966, s. 21 & s. 41).

Jf. også Heilbronner (2000, s. 83):

Yet oddly enough it was Malthus, the academician, who was interested in the facts of the real world, and Ricardo, the man of affairs, who was the theoretician; the businessman cared only for invisible "laws" and the professor worried whether these laws fitted the world before his eyes.

Og netop denne forskel i metodologisk tilgang må på afgørende vis formodes at spille sammen med Malthus' prækeynesianske opfattelse, jævnfør de efterfølgende afsnit. Om sit metodologisk ståsted skrev Malthus selv i 1820, at:

the science of political economy bears a nearer resemblance to the sciences of morals and politics, than to the science of mathematics. But this truth, though it detracts from its certainty, does not detract from its importance; Wrigley & Souden (1986, s. 345).

Hvorfor Malthus da også som påpeget af MacLachlan (1999, s. 566) altid "framed his theory in terms of human decisions and motivations". Eller som Pullen (1998, s. 351) fremhæver:

For Malthus, the criterion of practicability should be used in judging definitions and distinctions; he criticized those who establish "nice and subtle distinctions without a practical object ... He even went so far as to say that a "theory that will not admit of application cannot possibly be just."

Med en sådan opfattelse synes Thomas Malthus dermed klart at være mere på bølgelængde med Adam Smith end Ricardo. Og således også helt i samklang med det 20. århundres største økonom: John Maynard Keynes og dennes metodologiske opfattelse; jf. Olesen (1991). Modsætningsvist er Waterman (1998a) af den opfattelse, at selvom Malthus nok var empirisk anlagt i sin tilgang, da var han alligevel også main stream deduktivistisk i sin analyse helt på linie med Ricardo, eller

med Waterman (1998a, s. 572), der konkluderende om Malthus' metodologiske approach skriver: "his thinking was generally deductive, a priori, philosophical, abstract, and ... implicitly **mathematical**: very much like David Ricardo". Og selv om lighederne, metodologisk set, mellem de to nære venner er til stede; jævnfør gennemgangen i Cremaschi & Dascal (1996), der detaljeret behandler de to metodologiske tilgange, så understreges det også heri, at Malthus tog afstand fra for abstrakte og tilsyneladende for forsimplede teoretiske udsagn. Et grundlæggende og afgørende metodologisk kendetegn for Malthus – i modsætning til, hvad der synes at være gældende for Ricardos vedkommende, i hvert tilfælde i den samme udstrækning – var således altid at sikre sig, at man holdt sig for øje, at det var bydende nødvendigt "to bring theories to the test of experience"; Cremaschi & Dascal (1996, s. 482).

I sit biografiske essay om Malthus (fra 1933 og 1935) er Keynes derfor også fuld af lovord om dennes fortræffeligheder. I hvert tilfælde hvad angår Malthus' synspunkter i *Principles of Political Economy*, der efter Keynes' opfattelse med rette gør "den ældre" Malthus til en ægte politisk økonom⁶. Og som Waterman (1998, s. 298) påpeger, bragte Keynes med dette værk for alvor Malthus og hans tænkning på banen igen inden for som uden for den økonomiske fagdisciplin. Heri fremhæver Keynes således Malthus som den første i en anerkendt række af Cambridgeøkonomer. Og frem for alt var Malthus "a great pioneer of the application of a frame of formal thinking to the complex confusion of the world of daily events"; Keynes (1972, s. 107). Og efter Keynes' opfattelse nærmede Malthus (som ham selv i øvrigt) sig de fundationale økonomiske spørgsmål på den rigtige måde: gennem anvendelse af en bred og flerstrenget forskningsapproach. Oprindelig var Malthus "a philosopher and moral scientist", der senere gennem adskillige år fordybede sig "in the facts of economic history and

⁶ Konkret skriver Keynes herom i Bonar et al. (1935, s. 233):

In the second half of his life he was preoccupied with the post-war unemployment which then first disclosed itself on a formidable scale, and he found the explanation in what he called the insufficiency of effective demand; to cure which he called for a spirit of free expenditure, public works and a policy of expansionism. This time it was Malthus himself who was overwhelmed by the "sophisms of the economists". A hundred years were to pass before there would be anyone to read with even a shadow of sympathy and understanding his powerful and unanswerable attacks on the great Ricardo.

of the contemporary world" for endelig til sidst at besøgte sig med:

the pure theory of the economist proper, and sought ... to impose the methods of formal thought on the material presented by events, so as to penetrate these events with understanding by a mixture of intuitive selection and formal principle and thus to interpret the problem and propose the remedy; Keynes (1972, s. 107).

Derfor begræder Keynes da også den kendsgerning, at Ricardos stjerne i den økonomiske teorihistorie skinner langt klarere og stærkere end Malthus':

If only Malthus, instead of Ricardo, had been the parent stem from which nineteenth-century economics proceeded, what a much wiser and richer place the world would be today! We have laboriously to re-discover and force through the obscuring envelopes of our misguided education what should never have ceased to be obvious; Keynes (1972, s. 100).

Jævnfør også Keynes (1972, s. 98), hvor han ironisk om brevvekslingen mellem Malthus og Ricardo fremhæver, at:

Time after time in these letters Malthus is talking plain sense, the force of which Ricardo with his head in the clouds wholly fails to comprehend. Time after time a crushing refutation by Malthus is met by a mind so completely closed that Ricardo does not even see what Malthus is saying.

Om end ganske sikker i sin sag, overvurderede Keynes her, som påpeget af blandt andet Black (1967), givetvis Malthus' rolle og position. Nok var han, som vi vil se efterfølgende, på visse punkter kritisk indstillet over for Ricardo og dennes accept af Say's Lov, men han stod ikke alene med sine anfægtelser. Andre gjorde sig de samme tanker – eksempelvis Jarlen af Lauderdale og Simonde de Sismondi

– om end også de tabte slaget imod ricardianismen.

I 1817 udkom 1. udgaven af Ricardos *Principles of Political Economy and Taxation*, hvori han opstillede sit økonomiske univers med påpegnings af, hvad han fandt, var centrale økonomiske lovmæssigheder. Dette var et værk, der teoretisk som også metodologisk skulle få afgørende betydning for udviklingen af økonomi som videnskab; jf. Blaug (1986)⁷. Tre år senere kom Malthus med sit økonomiske hovedværk med den analoge titel *Principles of Political Economy*, men med dette værk forsøgte Malthus netop også at forholde sig til Ricardo og dennes økonomiske forståelse. Således hævder O'Leary (1943, s. 190), at man allerede ud af indledningen kan læse, at Malthus har skrevet sin *Principles* netop for at:

repudiate the abstract, deductive method of analysis which had been developed by Ricardo. He felt the need for bringing economic theory down from the stratosphere of unreality; he wanted the generalizations and hypotheses of economic theory to meet the tests of experience⁸.

Som bekendt fokuserer de klassiske økonomer især på udbudsforhold i deres beskrivelse af, hvorledes det økonomiske system antages at kunne fungere mest hensigtsmæssigt. Nok er der selvfølgelig en efter-spørgsel til stede i samfundet, som sikrer, at producerede varer bliver solgt, måske oven i købet til en i forhold til omkostningerne midlertidig for høj pris – jævnfør Adam Smiths skelnen mellem markedsprisen på kort sigt og den naturlige omkostningsbestemte pris på lang sigt – men alligevel er det forståelsen af udbudsforholdene, som bærer det økonomiske budskab frem hos klassikerne. Også på dette punkt var Malthus anderledes end de andre. Om de to udgaver af *Principles* (1820 og 1836) skriver Wrigley & Souden

⁷ Se f.eks. Blaug (1986, s. 199–40), hvor det påpeges, at:

if economics is essentially an engine of analysis, a method of thinking rather than a body of substantive results, Ricardo literally invented the technique of economists ... his gift for heroic abstractions produced one of the most impressive models, judged by its scope and practical import, in the entire history of economic theory: seizing hold of a wide range of significant problems with a simple analytical model involving only a few strategic variables, he produced dramatic conclusions oriented to policy action

⁸ Og som også Heilbroner (2000, s. 85) påpeger:

*When Malthus published his *Principles of Political Economy* in 1820, Ricardo went to the trouble of taking some 220-odd pages of notes to point out the flaws in the Reverend's arguments, and Malthus positively went out of his way in his book to expose the fallacies he was sure were inherent in Ricardo's point of view.*

(1986, s. 8) sammenfattende:

About one third of the work is concerned with questions of demand ... Most particularly, Malthus argued vigorously against the so-called 'Say's Law', which denied the possibility of a failure of effective demand, of a 'general glut'. The position of his day, that supply generates its own demand, seemed untenable to Malthus the empiricist.

Og i denne kritik stod Malthus ikke alene, hvilket måske ellers er den traditionelle opfattelse. Som dokumenteret af Gordon (1965) i sin gennemgang af indholdet i de toneangivende britiske tidsskrifter i perioden 1820–50, og Corry (1958), der giver et indblik i den klassisk engelske økonomis politiske diskussion af offentlige aktivitet, var flere andre også skeptiske over for Say's Lov og Ricardos tro på markedsmekanismens effektivitet; jf. også Lambert (1966), Skinner (1969) og Sowell (1972). Som Malthus var disse bidragsyderes fokus på "overopsparrings"-problematikken også på den afgørende betydning som den effektive efterspørgsel spiller i økonomien⁹. Og dermed var der givet argumenter for, at en situation med en generel overproduktion var mulig.

Lad os i det følgende søge dokumentation for Malthus' kritik og generelle makroøkonomiske opfattelse.

OM EKSISTENSEN AF 'A GENERAL GLUT' AF VARER

Som sagt så 1. udgaven af Malthus' økonomiske hovedværk dagens lys i 1820. Ikke alene var den som nævnt skrevet med en bastant skelen til Ricardos *Principles*, den var også skrevet på baggrund af de alvorlige krisetendenser, der fulgte i kølvandet på

afslutningen af Napoleonskrigene (1793–1814). Tro mod sin empiristiske indstilling måtte de historiske kendsgerninger naturligvis komme til at påvirke Malthus' økonomiske analyse. Den økonomiske teori burde være i stand til at kunne forklare de faktisk forekomme forhold i det engelske samfund. Krisetendenser og underbeskæftigelse var således ikke et abstrakt fænomen for Malthus. De var derimod facts of live, som man nødvendigvis måtte forholde sig til. Og det gjorde Malthus. Især i slutningen af *Principles* tager Malthus økonomiernes evne til i alle situationer at kunne tilpasse sig hen imod en generel ligevægt op til en kritisk diskussion (i kapitlet om *On the Progress of Wealth*). I det følgende vil en række udvalgte citater herfra blive præsenteret¹⁰.

Efter at have gengivet den generelle opfattelse hos samtidens økonomiske skribenter, hvor Says argumentationen om det umulige i et generelt overudbud af varer anerkendes som en korrekt analyse – nok kunne der med Say og de andre klassikere være tale om en partiel uligevægt i økonomien, som kunne skabe arbejdsløshed, men en sådan situation ville dels være afgrænset til nogle ganske få markeder (for mange varer på et marked, for få på andre) dels ville uligevægten kun være af en midlertidig karakter, argumenterede de – udtrykker Malthus klart sit afstandtagen herfra¹¹. Han skriver således herom:

This doctrine, however, as generally applied, appears to me to be utterly unfounded, and completely to contradict the great principles which regulate supply and demand; Wrigley & Souden (1986, s. 254)¹².

Og det er også fejlagtigt at tro, at:
accumulation ensures demand; or that
the consumption of the labourers em-

9 Jf. Gordon (1965, s. 445 & s. 446):

In summary, it can be seen that, rather than exciting general approbation, the views of Say and Ricardo were subject to vigorous and not unintelligent criticism in influential journals ... They help confirm the view that the problem of effective demand was anything but submerged beneath the weight of Ricardian advocacy in the early decades of the nineteenth century.

10 Sidehenvisningerne vil følge pagineringen i Wrigley & Souden (1986) og ikke de oprindelige sidetal fra 2. udgaven af *Principles of Political Economy*.

11 For et dansk bidrag, der belyser Malthus' afstandtagen fra Say's Lov, kan der henvises til Gotfredsen (1975)

12 Og senere:

how can it be maintained, as a general position, that capital is never redundant; and that because commodities may retain the same relative values, a glut can only be partial, not general?; Wrigley & Souden (1986, s. 257)

ployed by those whose object is to save, will create such an effectual demand for commodities as to encourage a continued increase of produce; Wrigley & Souden (1986, s. 259).

Og selvom Malthus, i overensstemmelse med den klassiske lære, traditionelt har et positivt syn på opsparingens umiddelbare transformation over i produktive investeringer, så mener han alligevel, at der er grænser for sparsommelighedens fortræffeligheder:

If, in the process of saving, all that was lost by the capitalist was gained by the labourer, the check to the progress of wealth would be but temporary ... But if the conversion of revenue into capital pushed beyond a certain point must, by diminishing the effectual demand for produce, throw the labouring classes out of employment, it is obvious that the adoption of parsimonious habits beyond a certain point, may be accompanied by the most distressing effects at first, and by a marked depression of wealth and population afterwards; Wrigley & Souden (1986, s. 262)¹³.

Dermed indtog Malthus et mere skeptisk syn, end de toneangivende af sine samtidige kolleger, på økonomiens tilpasningsevne med henblik på dens effektivitet til på det kortere sigt at kunne fremkalde et harmonisk og tilfredsstillende økonomisk udfald, om end Blaug (1986, s. 165–66) hævder, at Malthus dermed nok tog afstand fra Says tankegang, men aldrig egentlig fik modbevist gyldigheden af Say's Lov¹⁴.

Kapitlets sidste sektion illustrerer til fulde Malthus kontekstuelle forståelse. Overskriften til *Principles* sidste sider er således: *Application of some of the preceding principles to the distresses of the labouring classes since 1815, with general observations.* Her fortæller Malthus om den økonomiske situation efter krigens afslutning, hvor

den store tilgang af arbejdskraft, der nu blev frigjort fra krigsaktiviteter, helt i overensstemmelse med hans befolkningsteori, presser lønnen i en nedadgående retning. Dog synes de depressive tendenser, i modsætning til hvad man måtte forvente sig ifølge den økonomiske main stream tankegang, at bide sig fast både i omfang og i varighed. Herom skriver han konkret:

Though labour is cheap, there is neither the power nor the will to employ it all; because not only has the capital of the country diminished, compared with the number of labourers, but, owing to the diminished revenues of the country, the commodities which those labourers would produce are not in such request as to ensure tolerable profits to the reduced capital... Now it is unquestionable that the means of production were increased by the cessation of war, and that more people and more capital were ready to be employed in productive labour; but notwithstanding this obvious increase in the means of production, we hear everywhere of difficulties and distresses, instead of ease and plenty... That the transition from war to peace ... is a main cause of the effects observed, will be readily allowed... It is generally said that there has not been time to transfer capital from the employments where it is redundant to those where it is deficient, and thus to restore the proper equilibrium. But such a transfer could hardly require so much time as has now elapsed since the war; and I would ask, where are the understocked employments, which... ought to be numerous, and fully capable of absorbing all the redundant capital, which is confessedly glutting the markets of Europe in so many different branches of trade? ... the general diminution of demand, compared with the supply occasioned by the transition from such a war

¹³ De i dette afsnit nævnte citater er alle fra sektion 3 i kapitlet omhandlende akkumulationsprocessen.

¹⁴ For en god om end kort præsentation og diskussion af Say's Lov kan der henvises til Baumol (1999). Som det fremgår af gennemgangen heri, er det måske mere hensigtsmæssigt og mere dækkende at tale om The Law of Markets snarere end Say's Lov, idet Says tankegang indeholder flere teorielementer, end hvad der blot kan sammenfattes i udsagnet: ethvert udbud skaber altid sin egen efterspørgsel, hvormed Keynes kort forsøgte at opsummere det væsentlige indhold i tankegangen.

to a peace, may last for a very considerable time; Wrigley & Souden (1986, s. 332-33, s. 334 & s. 335).

Den økonomiske main stream tankegang synes dermed ikke at være dækkende for de faktiske forekomne økonomiske forhold, hvilket for den empirisk anlagte Malthus var et alvorligt problem, som han måtte forholde sig kritisk til¹⁵.

OM OPSPARINGENS AFGØRENDE BETYDNING

Og i en sådan situation spiller opsparingen i samfundet en essentiel rolle; jævnfør det ovenstående om overdreven sparsommelighed. Nu føjes blot endnu en dimension til forståelsen af opsparings-elementets betydning. Med jagten på profit for øje kan opsparring i en krisesituation forstærke de i forvejen eksisterende depressive tendenser, hævder Malthus. Den enkeltes ønske om at foretage en kapitalakkumulation kan på makroniveau skabe yderligere problemer. Dette er en argumentation, der læst med en nutidig forståelse synes analog til den keynesianske påpegningsprincip af opsparingsparadoksets eksistens. Dette er en opfattelse, som også Vatter (1959) synes at anerkende i sin påpegning af, at en øget opsparingstilbøjelighed manifesteret gennem en samtidig reduktion af det uproduktive forbrug netop resulterer i et mindre nationalprodukt. Konkret skriver Malthus i denne forbindelse om opsparingsens rolle:

But if, instead of saving from increased profits, we save from diminished expenditure; if, at the very time that the supply of commodities compared with the demand for them, clearly admonished us that the proportion of capital to revenue is already too great, we go on saving from our revenue to add still further to our capital, all general principles concur in sho-

wing that we must of necessity be aggravating instead of alleviating our distresses; Wrigley & Souden (1986, s. 338)¹⁶.

Dette tilsyneladende sammenfald i argumentationen hos Malthus og keynesianismen til trods skal man naturligvis altid være varsom med ikke at foretage en overfortolkning af tidlige tiders tekster¹⁷. Alligevel er det teorihistorikerens lod at skulle fortolke; og i hvert tilfælde synes det berettiget, at fortolke Malthus' argumentation derhen, at han synes at have haft en bredere (og rigtigere) forståelse af opsparingselementets makroøkonomiske dimension end den samtidige mainstream klassiske tankegang. Denne måske mere moderne forståelse af opsparringens potentielle negative konsekvenser på makroplanet til trods er Malthus helt på linie med de andre klassiske økonomer i den opfattelse, at det økonomiske system bedst lader sig drive fremad mod den størst mulige rigdom og økonomiske vækst gennem de enkelte individers frie handlinger. Liberalismen fører også hos Malthus til økonomisk fremgang:

in leaving the whole question of saving to the uninfluenced operation of individual interest and individual feelings, we shall best conform to that great principle of political economy laid down by Adam Smith, which teaches us a general maxim, liable to very few exceptions, that the wealth of nations is best secured by allowing every person, as long as he adheres to the rules of justice, to pursue his own interest in his own way; Wrigley & Souden (1986, s. 345).

Et sådant overordnet grundsyn synes dog ikke at udelukke, at Malthus var klar over opsparringens negative konsekvenser for en økonomi i en dyb og langvarig krise; blot var det økonomiske system indrettet på en sådan måde, at

15 Jf. også O'Leary (1943, s. 190), der om Malthus skriver:

Living during a period in which industrial depression existed, and seeing idle capital and unemployed labor on all sides, he was particularly incensed by the Ricardian-Say argument which purported to show that a general market glut could never occur.

16 Jf. Også Fagerlid (2003, s. 109):

⁶⁵ Cf. Ogata Fagerlin (2005, s. 105). When capital was rapidly accumulated, a general glut in the market could only be avoided by an increase in the consumption of the unproductive classes.

¹⁷ Eksempelvis er f.eks. Robbins (1967, s. 260) af den opfattelse, at:

Malthus's fundamental theory of depression and underemployment is certainly not Keynesian. Oversaving for him means overinvestment - using investment in the Keynesian sense. Depression arises because too much saving gets invested. He goes out his way to deny the likelihood of hoarding. The idea of savings running to waste in the modern sense does not figure in his central argument.

disse potentielle beklagelige forstærkende effekter var uundgåelige, hvis det smithske princip om størst mulig individuel frihed i sin yderste konsekvens skulle forfølges.

OFFENTLIGE INVESTERINGER SOM KRISEREGULERENDE INSTRUMENT?

Med masser af ledig arbejdskraft og en økonomisk krise, der tilsyneladende har bidt sig fast, hvad skal man da gøre? Her synes Malthus at være nærmest keynesk i sin rådgivning: beskæftig arbejderne ved at gennemføre investeringsaktiviteter i den private, men tillige også i den offentlige sektor. Og også i denne sammenhæng stod Malthus ikke alene. Som påpeget af Corry (1958) var flere samtidige englændere, f.eks. Jarlen af Lauderdale, inde på den samme tankegang. For en nærmere diskussion af Jarlens indflydelse på Malthus' tankegang kan der henvises til Lambert (1966). Om end Malthus utvivlsomt fik inspiration fra Jarlens hovedværk fra 1804 *An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth and into the Means and Causes of its Increase* til centrale elementer af sin økonomiske forståelse, er konklusionen hos Lambert (1966, s. 14) dog krystalklart den, at:

Though it is indisputable that Lauderdale anticipated Malthus on several important points, it would be a grave error of perspective to consider him the greater economist of the two.

Jævnfør også Skinner (1969, s. 193) der påpeger, at Malthus såvel som Lauderdale begge især havde fokus på en økonomisk situation "of a deflationary character", hvor det var nødvendigt i detaljen at studere "the influence of the level of effective demand on

the level of activity". Med en sådan fokusering udviste de dermed begge ifølge Skinner "a marked parallel with Keynes both in respect of content and purpose".

Og ganske som tilfældet var hos Keynes, indeholder argumentation hos Malthus også et socialt aspekt: man bør holde sig arbejderklassens ve og vel for øje, hvorfor måske C.R. Far i Bonar et al. (1935, s. 225) da også netop fremhæver, at "the distinctive contribution of Malthus lay in the field of social economy"¹⁸. I sin helhed skriver Malthus herom:

It is also of importance to know that, in our endeavours to assist the working classes in a period like the present, it is desirable to employ them in those kinds of labour, the results of which do not come for sale into the market, such as roads and public works ... I should say, that the employment of the poor in roads and public works, and a tendency among landlords and persons of property to build, to improve and beautify their grounds, and to employ workmen and menial servants, are the means most within our power and most directly calculated to remedy the evils arising from that disturbance in the balance of produce and consumption, which has been occasioned by the sudden conversion of soldiers, sailors, and various other classes which the war employed, into productive labourers; Wrigley & Souden (1986, s. 342)¹⁹.

Og som beskrevet i Churchman (1999) var Malthus ligeledes mindre streng end Ricardo i sit syn på afviklingen af en offentlig gæld. En for hurtig og for kraftig afvikling af denne ville blot yderligere reducere den i forvejen for lave samlede efterspørgsel i samfundet.²⁰ Og i hvert tilfælde på dette punkt er Malthus

¹⁸ Dette er en social opfattelse, som markant påpeges som et centralt grundelement i og med, at Malthus lader sin *Principles of Political Economy* afslutte med følgende bemærkninger omhandlende arbejderklassens rolle og vilkår i datidens samfund:
They may suffer the greatest distress in a period of low wages, but cannot be adequately compensated by a period of high wages. To them fluctuations must always bring more evil than good; and, with a view to the happiness of the great mass of society, it should be our object, as far as possible, to maintain peace, and an equitable expenditure; Wrigley & Souden (1986, s. 348).

¹⁹ Som fremhævet af Baumol (1999, s. 198) kan man i Says forfatterskab også finde en anbefaling af tilsvarende offentlige arbejder. Dette er i en situation, hvor arbejdsløshed bliver en konsekvens af indførelse af ny teknologi. Herom skriver Baumol:
In the second edition of the Treatise (1803 /1814), p. 88 fn., my translation), Say even advocated public works as an appropriate remedy for this sort of unemployment: [A] benevolent administration can appropriately make provision for the employment of supplanted or inactive labor in the construction of works of public utility at public expense, as in construction of canals, roads, churches, or the like

²⁰ Jf. Churchman (1999, s. 654 & s. 664):
Ricardo called for its immediate redemption by means of a levy on capital, in order to relieve the country from the harmful effects of excessive taxation required to service it. Malthus, by contrast, was concerned about the effects of even gradual redemption on the >>

helt i overensstemmelse med tankegangen bagved den tidlige keynesianisme, der i 1930'erne kritiserede den herskende klas- siske finanspolitiske opfattelse²¹.

I hvert tilfælde i en sådan atypisk situation, som den beskrevne med en overgang fra krig til fred, synes der altså hos Malthus at være et vist spillerum for at foretage et aktivt finanspolitiske indgreb; vel at mærke, hvis dette indgreb specifikt er rettet mod at fremme investeringsdannelsen i samfundet. Men Malthus er også en forsiktig mand. Farerne lurer ved et for omfattende offentligt indgreb, advarer han. Et sådant kan gøre forstyrrende ind i de økonomiske mekanismer, således at man måske nok kan realisere en øget økonomisk velstand på det kortere sigt, men dette sker på bekostning af klare negative konsekvenser på sigt, der mere end opvejer de indhøstede midlertidige fordele på det kortere sigt. "Crowding out"-lignende effekter lurer således på sigt ved for omfat- tende offentlige indgreb i økonomien:

Even if it be allowed that the excitement of a prodigious public expenditure, and of the taxation necessary to support it, operating upon extraordinary powers of production, might, under peculiar circumstances, increase the wealth of a country in a greater degree than it otherwise would have increased; yet, as the greatest powers of production must finally be overcome by excessive borrowing, and as increased misery among the labouring classes must be the consequence, whether we go on or attempt to return, it would surely have been much better for the society if such wealth had never existed; Wrigley & Souden (1986, s. 346).

level of aggregate demand, and thus advised caution ... In Malthus's view; redemption of the public debt would have harmful distributional effects that would exacerbate the existing economic distress. In particular, he viewed the class of public creditors as a substantial group of unproductive consumers.

21 Eksempelvis sådan som denne fremkom i Jørgen Pedersens tidlige banebrydende værker; jf. Olesen (2001).

22 Jf. Eltis (1980, s. 28):

Writing in terms of short-period policy prescription ... in the slump phase of the cycle in 1820, Malthus argued for extra unproductive consumption, i.e. for more government expenditure. Government was responsible for the extra severity of the post 1815 slump by increasing expenditure massively during the war and the cutting it back severely after 1815. If government could avoid such severe fluctuations in its own expenditure, the cycle would be less severe which would above all benefit the working class.

23 Jf. Wrigley & Souden (1986, s. 343):

Perhaps a sudden increase of currency and a new facility of borrowing might under any circumstances, give a temporary stimulus to trade, but it would only be temporary. Without a large expenditure on the part of the government, and a frequent conversion of capital into revenue, the great powers of production acquired by the capitalists, operating upon the diminished power of purchasing possessed by the owners of fixed incomes, could not fail to occasion a still greater glut of commodities than is felt at present.

Så måske skal man alligevel ikke gennemføre finanspolitiske investeringstilgang der, som tidligere argumenteret, jævnfør det ovenstående, er til klar fordel for arbejderklassen? Måske var han endda, som Corry (1958, s. 40) hævder, generelt kritisk indstillet over for øgede offentlige udgifter. På den anden side er der Eltis (1980), som mener, at Malthus måske snarere skal betragtes som en tidlig fortaler for en fine-tuning af de økonomiske konjunkturer²². Og indtagende en art mellemposition er der Hollander (1969), der tolker Malthus derhen, at nok er det helt i orden i visse situationer at gennemføre offentlige arbejder, blot dette ikke øger mængden af varer, som skal sælges på markedet. Og helt nødvendigt er det også, at man sørger for at holde arbejdsstyrken i ro – her spørger alt- så igen Malthus' tidlige befolkningslære – hvilket blandt andet kan ske ved at aflønne arbejdskraften med en lavere løn ved en of- fentlig end ved en privat beskæftigelse. Eller som Hollander (1969, s. 331) selv sammen- fatter det:

In brief, Malthus was prepared to support public works on economic grounds if due care was taken regarding the source of finance, and if some device was developed to avoid any stimulus to increased popu- lation.

I hvert tilfælde synes Malthus ikke hele vejen igennem sin argumentation at være ganske klar i mælet. Dette er han derimod tilsyneladende mere, hvad angår et forsøg på at stimulere økonomien gennem et pengepolitisk indgreb. Et sådant ekspansivt indgreb vil snarere forstærke end varigt formindske overfloden af forbrugsgoder i økonomien, på- peger han²³.

EN VURDERING AF MALTHUS SOM MULIG PRÆKEYNESIANER

Som nævnt indledningsvist påpeger de fleste teorihistoriske fremstillinger, at Malthus med større eller mindre ret kan betegnes som have givet udtryk for en accept af eksistensen af en generel ulige vægtssituation i økonomien fremkaldt af en samlet for lav effektiv efterspørgsel i samfundet. I denne henseende skulle Malthus altså være Keynes-like i sin økonomiske opfattelse. Og sikkert er i det hvert tilfælde, at Keynes selv tillagde Malthus denne egenskab; jf. Keynes (1972), hvorfor Keynes da også inkluderede ham i sin "brave army of heretics", som han tillagde de følgende egenskaber:

who, following their intuitions, have preferred to see the truth obscurely and imperfectly rather than to maintain error, reached indeed with clearness and consistency and by easy logic but on hypotheses inappropriate to the facts; Keynes (1973, s. 371)²⁴.

Om end Keynes måske nok overfortolkede dette centrale økonomiske budskab hos Malthus; jf. Kahn (1984, s. 4):

Malthus was, of course, the great heretic of the classical age. But the extent of his heresy is, I suggest, less than Keynes attributed to him.

Jævnfør også Black (1967, s. 64), der på baggrund af sin analyse af Malthus' makroøkonomiske forståelse kommer frem til, at

"Malthus was not really tackling the same problem as Keynes or using the same tools". Om end denne opfattelse nok repræsenterer den dominerende main stream vurdering, er andre mindre forbeholden i deres fortolkning af Malthus' betydning for Keynes' tænkning. Således tillægger eksempelvis Kates (1994) Keynes' læsning af Malthus' forfatterskab i oktober-november 1932 stor betydning som den afgørende inspirationskilde til hans formulering af en effektiv efterspørgselsanalyse på makroniveau til forklaring af konjunktursvingninger og eksistensen af en ufrivillig arbejdsløshedstype.

Så som Hollander (1969, s. 307) sammenfattende påpeger, selv om Malthus nok anerkendte eksistensen af en ufrivillig arbejdsløshedstype²⁵, og videre var Keynes-like i sin forståelse m.h.t. "the cause of the depression", så var han det, efter Hollanders opfattelse, ikke i sin forståelse af "**solutions to unemployment**"²⁶. Hvorfor han derfor afslutningsvist konkludere:

It does not ... seem useful to describe Malthus either as a Keynesian or a non-Keynesian, for he does not fit neatly into either category.

Så set i dette perspektiv er der klare grænser for med hvilken ret, man kan hævde, at Malthus kan og bør betragtes som en entydig prækeynesiansk klassisk tænker.

Mere tvivlsomt er det, om Malthus også havde et positivt syn på finanspolitikkens

24 Jf. Kates (1994, s. 18 & s. 16-17):

What Keynes takes from Malthus is the desire to demonstrate the importance of effective demand and therefore to refute Say's Law. This is the critical issue; it is Keynes's determination to refute Say's Law which becomes the central theme of the General Theory ... Prior to November, 1932 Keynes was still locked into the conceptual apparatus of the Treatise. From November onwards, Keynes was developing the concepts which were to culminate in the publication of the General Theory ... Suddenly [med den 8. forelæsning i The Michaeimas term den 28. november 1932] we are into the opening chapters of the General Theory. One no longer has to read between lines or look for ideas which provide a faint echo of the General Theory. Unmistakably, we are in the midst of the real thing. And it is here that Keynes for the first time applies the term "effective demand". Og som også den betydelige Keynes biografiker Skidelsky (1992) fremhæver, var Keynes uden tvivl præget af Malthus' makroøkonomiske tænkning. Måske allerede så tidligt som i 1924 var påvirkningen i gang, i og med, at Keynes i en tale dette år netop kom ind på forbrugssproblematikken, hvorfor Skidelsky (1992, s. 417) påpeger: So there must at least be a possibility that Keynes was himself influenced by the Malthus of Effective Demand, rather than, as has hitherto been supposed, discovering him after he had developed the principle independently himself. Jf. også Skidelsky (1992, s. 484), hvor det om det revolutionerende teoretiske gennembrud i 1936 fremhæves: it is important to understand that he felt himself to be saying something completely new about the behaviour of economies, something which had never been said or thought before – except possibly by Malthus.

25 Jf. f.eks. Hollander (1969, s. 384):

In effect, Malthus recognized the possibility of involuntary unemployment which is not amenable to correction by money-wage cuts, but he failed to provide an adequate theoretical account of the phenomenon.

26 Jf. Hollander (1969, s. 384):

Public works were not supported by Malthus because they represent a net injection of purchasing power into the economy which ... would lead to a higher level of activity. The argument is based upon the Malthusian position that any transfer of funds from productive to unproductive expenditure will raise the level of effectual demand and, accordingly, the profit rate. We conclude that the argument behind Malthus's support for public works and rejection of government enterprises was based upon logic which has little in common with Keynes.

muligheder for med held også på sigt at kunne stabilisere konjunkturforløbet gennem at initiere ekspansive indgreb af en investeringsmæssig karakter, om end Anderson (1944, s. 144) i sin generelle fremstilling af offentlige indgrebs udviklingshistorie netop fremhæver Malthus som den, der godt 100 år før Keynes "anticipated certain aspects of the pump-priming theory". Også uklart er det, om han forudså det senere opsparingsparadoks, om end han under alle omstændigheder havde et mere bredt perspektiv på opsparelementets rolle i en makroøkonomisk sammenhæng end datidens økonomiske guru Ricardo.

At han derimod anerkendte den historiske kendsgerning, at afslutningen af Napoleonskrigene fremkaldte en atypisk situation, der også var karakteriseret ved en dyb og tilsyneladende langvarig økonomisk krise med en betydelig ledig mængde arbejdskraft og alvorlige samfundsmæssige problemer til følge er ganske indiskutabelt. Også, at man bør forholde sig til arbejdsklassens ve og vel i netop en sådan speciel situation er dokumenteret i hans skrivning. I modsætning til Ricardo var Malthus derfor mindre abstrakt og mere kontekstuel i sin økonomiske tænkning. Eller som Maclachlan (1999, s. 573) har formuleret det:

Ricardo favored simple models from which definite conclusions could be deductively drawn. Malthus, on the other hand, preferred to tell a contingent story in which he would outline a likely sequence of events, indicating their causal significance but without making any definite predictions.

En af årsagerne til, at Malthus og Ricardo i deres indbyrdes debat omkring muligheden af, hvorvidt en general underforbrugssituations i økonomien kunne optræde eller ej, derfor aldrig rigtigt kom til at forstå hinanden, var måske som påpeget af netop Maclachlan (1999), at de anvendte to forskellige måder

at kommunikere deres økonomiske budskab på. To udtryksformer som resulterede i, at de så at sige talte forbi hinanden²⁷.

En anden væsentlig årsag er måske den, at sigtet med deres økonomiske analyse var forskelligt; jf. O'Leary (1943, s. 200):

In contrast with the long-run equilibrium type of analysis employed by Ricardo and Say, Malthus emphasized the dynamic, short-run aspects of economic phenomena.

Mens Ricardo i sin tænkning havde fokus rettet på et statisk langsigtet ligevægtsforløb, var Malthus, som den empiristisk inspirerede tænker han var, mere fokuseret på at forstå og formulere et dynamisk kortsigtet ulige-vægtsforløb. Selv med en traditionel klassisk antagelse om, at opsparing automatisk bliver til investering og dermed kapitalakkumulation, vil en sådan udvidelse af produktionsapparatet i økonomien skabe problemer med den samlede efterspørgsel, hvis det antages, at det forventningsbaserede forbrug ligger bagefter, med mindre naturligvis produktionsudvidelsen og konsekvenserne heraf korrekt forudsættes af de økonomiske agenter. Så måske kan man også udtrykke en af forskellene mellem Malthus' og Ricardos tænkning derved, at Malthus i sin kortsigtede økonomiske analyse, ganske rimeligt forekommer det, opererer med en adaptiv forventningsdannelse, mens Ricardo i sin mere langsigtede analyse lader forventningerne, i det omfang de findes, blive dannet mere rationelt.

Om end Malthus som påpeget af blandt andet Blaug (1986, s. 165–68) nok er helt traditionel klassisk i sin opfattelse af, at opsparing automatisk bliver til investering, så er hans argumenter netop som følge af den nævnte fokusering af en dynamisk karakter, hvorfor han i kraft heraf bliver i stand til at give argumenterne for, at en generel overflodssituations af varer kan eksistere. I Malthus' analyse genererer investeringstiltag ikke alene ind-

²⁷ Som Maclachlan (1999, s. 567) mere præcist skriver:

Malthus recognizes that his mode of reasoning, unlike that of his opponents, makes ultimate reference to individual wants and behavior. Ricardo and his allies envisage the economy as a set of mathematical relations and abstract from the causal sequence of events leading to particular market outcomes. The causal sequence of events will refer to human decision and action. Malthus, therefore is on the right track when he isolates, as the explanation for their disagreement, Ricardo's tendency to argue as though commodities exchange for commodities rather than refer to the wants of consumers.

komst og efterspørgsel i indeværende periode, men udvider tillige kapitalapparatet i de efterfølgende perioder. Og herved kan der opstå en afgørende spænding, idet:

If next year's consumption and investment are identical to this year's, excess capacity must appear. The existence of excess capacity discourages investment because it makes it possible for producers to meet existing demand with smaller outlays of capital. As soon as investment falls, incomes fall, and the slump is on; Blaug (1986, s. 167–68).

For at undgå en sådan situation må der også være dynamik til stede på økonomiens efterspørgselsside. Kun hvis vi her har den rette vækst gennem et stigende uproduktivt forbrug, kan et depressivt ulige vægtsforløb undgås og økonomisk harmoni etableres, må Malthus tilsyneladende mene²⁸.

Og dette forskellige sigte med Ricardos og Malthus' økonomiske analyse, var helt naturligt betinget af deres forskellige metodologiske tilgang, som allerede påpeget. I modsætning til Ricardo anvendte Malthus en induktiv inspireret empiristisk approach, der nødvendigvis måtte betinge en kontekstuel økonomisk analyse; jf. Sowell (1963, s. 194):

The Malthusian concern for an historical rather than an analytical normality led him to lay much greater stress on disequilibrium situations which, he maintained, might be of long duration, while neglecting equilibrium situations which might be rare.

Også derfor var Malthus mere policy interesseret og orienteret i sin analyse og argumentation, end tilfældet var for Ricardos vedkommende. Det kan derfor heller ikke undre, at:

Many of the Malthusian problems were excluded by definition from the Ricardian system. Ricardo could demonstrate repeatedly that various situations de-

scribed by Malthus were impossible (in equilibrium), while Malthus argued that they were not only possible but actual (disequilibrium) situations occurring in the real world; Sowell (1963, s. 202).

Også selvom Ricardo synes at anerkende, at "the general glut situation" var af en essentiell betydning for den økonomiske analyse, og de udsagn der måtte blive draget på baggrund heraf. Havde Malthus ret i sin argumentation, var der ifølge Ricardo intet andet at gøre end at følge Malthus' forslag og lade:

the Government to supply the deficiency of the people. We ought in that case to petition the King to dismiss his present economical ministers, and to replace them by others, who would more effectually promote the best interests of the country by promoting public extravagance and expenditure²⁹.

En tredje årsag er nok den, at Malthus i sammenligning med Ricardo også var mere makroøkonomisk orienteret i sin argumentation. Som påpeget af blandt andet O'Leary (1943, s. 194–96) udspiller effektive efterspørgselsargumenter en central rolle i Malthus' analyse. Dermed spiller aggregerede efterspørgselsforhold hos Malthus en større og mere betydningsfuld rolle, end hvad der generelt gælder for de klassiske økonomer. Men dette er kun helt naturligt, således som det også var for Keynes' vedkommende i midten af 1930'erne. Ønsker man at beskrive og forklare en økonomisk situation, som begge de herre gjorde, der er kendtegnet ved en dyb og tilsyneladende langvarig økonomisk depression, må man nødvendigvis tage sit udgangspunkt i et studie af økonomiens efterspørgselsside. Dette er ikke det samme, som at påstå, at udbudsøkonomiske argumenter er irrelevante for den økonomiske analyse i en sådan situation, men med ledige ressourcer i et ikke ubetydeligt omfang, er det ikke økonomiens udbudsside,

28 Eller som Schumpeter (1994, s. 623) skriver om Malthus:

he maintained that, carried beyond an optimum point, saving would create an untenable situation: the effectual demand for consumers' goods from capitalists and landlords would not increase enough to take care of the increased supply of products that results from an ever-increasing conversion of revenue into capital; and the effectual demand for consumers' goods from laborers, though it would increase indeed, cannot constitute a motive for further accumulating and employment of capital. It is this which constitutes Malthus' fundamental objection to Say's Law.

29 Her citeret fra O'Leary (1943, s. 189–90).

som på uheldig vis restriktioner det aktuelle forløb af den økonomiske proces og hindre fremkomsten af en optimal og harmonisk ligevægtssituation på makroniveau.

Med sådanne to forskellige tilgange til økonomi kan det ikke undre, at enigheden omkring den økonomiske analyses rigtige resultat aldrig materialiserede sig mellem de ellers to nære venner. Som Heilbronner (2000) påpeger, ville det nok også være for meget at forvente, når det nu ikke var den samme centrale problemstilling, som de to forsøgte at forholde sig til i deres økonomiske hovedværker; jævnfør det ovenstående. Malthus ville, som nævnt, udover at påpege generelle økonomiske sammenhænge, også være i stand til at kunne forklare de krisefænomener, som han kunne iagttagte i sin samtid. Ricardo derimod ville med sin abstrakte tænkning især løse fordelingsspørgsmålet³⁰.

Vurderet på baggrund af det ovenstående synes det rimeligt at betegne Malthus som en økonomisk tænker, der på afgørende om end, som beskrevet, ikke på alle væsentlige punkter var i en ganske god samklang med de tanker, som Keynes gjorde sig i det efterfølgende århundrede. Dette er da også i overensstemmelse med vurderingen i O'Leary (1942). Heri opregnes der en række ligheder mellem de to økonomiske univers, der efter O'Learys opfattelse berettiger til, at Malthus "deserves first rank as a forerunner of Keynes". For det første var begge inspireret i deres tænkning af den historiske omstændighed, at de i deres samtid oplevede en udbredt (i omfang som i tidsmæssig udstrækning) mangel på fuld beskæftigelse af såvel arbejdskraft som kapitel. For det andet angreb de begge den herskende økonomiske main streams opfattelse af, at en sådan situation ikke burde være mulig i praksis. Nok kunne der være uligevægtsforløb i økonomien, men disse ville næppe være af en generel karakter, ligesom de i udbredelse, omfangs-

som tidsmæssigt, blot ville være af en minimal størrelsesordning. For det tredje beskæftiger det afsluttende kapitel i såvel *Principles* som i *General Theory* sig med overvejelser omkring uproduktivt forbrug og programmer for offentlige arbejder, som O'Leary finder overraskende ens "in content and tone". For det fjerde havde de begge i deres tænkning en klar fokusering på især det økonomiske systems mere dynamiske effekter (en beskrivelse af en art uligevægtsforløb). For det femte havde de begge en forståelse for mere kvalitative forhold såsom "habits of human beings and psychological propensities" og deres betydning for de økonomiske beslutningers udformning. For det sjette tog de begge afstand fra Say's Lov, ligesom de for det syvende begge også inddrog effektive efterspørgselsovervejelser som et afgørende kerneelement i deres økonomiske analyser. For det ottende var deres opfattelse af penge og disses rolle i det økonomiske system bredere end main stream tankegangens. Således mener O'Leary, at Malthus måske var den første til at tale om penges købekraft, ligesom Keynes med sin likviditets-præference-funktion brød med og gik langt videre end, hvad tankegangen bagved kvantitetsteorien tillader. Og endelig for det niende så de begge offentlige arbejder som en vej frem til at regulere og fremme den effektive efterspørgsel i samfundet, om end Malthus nok selv lagde en større vægt på betydningen af det uproduktive forbrug³¹. Konklusionen hos O'Leary (1942, s. 919) er derfor ganske klar:

Malthus, coping with the question of involuntary unemployment in the post-Napoleonic wars period, was led to adopt and to develop to a remarkable extent the same line of approach which Keynes has made in our own day ... Not only has he anticipated much of Keynes's general theory, but it is evident that Keynes has been influenced by some of Malthus' ideas.

³⁰ Jf. Heilbronner (2000, s. 101):

Alas for future generations, Malthus was never able to make his own reasoning cogent or entirely comprehensible. For he was stumbling on a phenomenon that would one day absorb the main attention of economists – the problem of boom and depression – whereas Ricardo was entirely taken up with the quite different problem of distribution.

³¹ Jf. O'Leary (1942, s. 915):

Malthus was concerned with the increase in the expenditure of unproductive consumers. Keynes stressed not only the increased consumption expenditures occasioned by a public works program, but also increased expenditures on investment goods.

Andre advokerer dog ikke for denne klare konklusion. Således mener Corry (1959), at en sådan konklusion, som den O'Leary (1942) og andre med han drager, er tvivlsom, idet Malthus var mere klassisk økonomisk i sin tænkning, f.eks. hvad angår hans syn på opsparrings- og investerings-sammenhænge, end som så. Heroverfor kan Hollander (1962) betragtes som en mellemposition i forhold til O'Leary og Corry. Nok giver Hollander Corry ret i, at Malthus har en klassisk økonomisk forståelse af opsparrings- og investeringsprocesserne i samfundet, men alligevel indeholder Malthus' tænkning, som fremhæver af f.eks. O'Leary, væsentlige træk af en mere moderne makroøkonomisk karakter³². Endelig skal afslutningsvist synspunktet hos Rutherford (1987) nævnes. Pointen heri er den, at man i diskussion om Malthus som en potentiel prækeynesianer har lagt et for ensidigt fokus alene på de betragtninger, som Keynes gjorde sig i *The General Theory*. Inddrager man især *A Treatise on Money* fra 1930 i en sammenlignende analyse, vil man finde en klar overensstemmelse i forhold til analysen hos Malthus i *Principles*, idet analysen af fluktuationer i den effektive efter-spørgsel i begge værker er "conducted using a model which assumes price flexibility", hævder Rutherford³³.

Afslutningsvist bør det måske endnu en gang nævnes, at Malthus ikke var alene i sin kamp for forståelsen af, at en økonomi ikke altid af sig selv synes at kunne bringe sig i en ligevægtsposition. Andre var også kritisk indstillet over for tankegangen bagved Say's Lov,

og anerkendte på baggrund af de historiske kendsgerninger, at depressive økonomiske forløb var faktisk forekomne i et ikke ubetydeligt omfang såvel i udbredelse (generel krisse ikke bare i et enkelt men i flere lande) som tidsmæssigt. Tidligere er således Jarlen af Lauderdale nævnt som en samtidig kritiker af main stream klassisk økonomisk tænkning; jf. Lambert (1966) og Skinner (1969). Med måske endnu større ret kunne Simonde de Sismondi fremhæves. Om end han som påpeget af Sowell (1972) hverken var økonom eller i en politisk situation, som kunne have givet ham en magtbase, hvorfra han som Ricardo kunne have fremsat sine synspunkter med en vis gennemslagskraft, var hans økonomiske forståelse ganske betydelig³⁴. Således er Sowell enig med Karl Marx i hansudsagn om at karakterisere Malthus' *Principles of Political Economy* "as merely the 'English translation' of Sismondi". Efter Sowells opfattelse skylder Keynes derfor måske mere til Sismondi end til Malthus.

NOGLE AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

I det ovenstående er der forsøgt givet dels en tekstmæssig understøttet belysning af Malthus som en potentiel prækeynesiansk tænker, hvad angår hans syn på eksistensen af dybe økonomiske kriser, og hvilke foranstaltninger man måske med held i en sådan situation kan overveje at gennemføre dels er nogle udvalgte fortolkende synspunkter på Malthus forsøgt gengivet.

I modsætning til sin nære ven David

³² Således mener Hollander (1962, s. 359), at man hos Malthus bør fremhæve: *the significance of expectations ... the concept of a less-than-full development stable equilibrium position ... [og] ... the recognition by Malthus of a strong link between the problems of economic growth and fluctuations.*

³³ Eller som Rutherford (1987, s. 184 & s. 187) sammenfattende om de to værker fremhæver: *All descriptions start with a shock which leads to a fall in the price level of consumption goods. It is assumed that the product market always clears. All prices including money wages are flexible but there is a definite sequence of response so that money wages fall only after product prices fall. The central problem, in each case leading to a failure of effective demand, is due to the distributional consequences of the relative price movements. The rise in the real wage rate and fall in the profit rate leads to a reduction in employment. Current consumption is constrained by current money incomes, so that the initial fall in consumption prices is amplified and a downward spiral in output, expenditure and income sets in ... An implication of the comparison made earlier is precisely that both Malthus and Keynes were making the same fundamental critique of the operation of a market economy and both correctly singled out the law of markets as the analytic lynchpin of the orthodoxy they opposed ... Aggregate output could be less than full employment output and the automatic mechanisms to restore full equilibrium were painfully slow.*

³⁴ Således fremhæves hans fortjenester som: *it was Sismondi who first developed the theory of equilibrium aggregate income, who first produced an algebraic growth model, and who anticipated more celebrated economists on a number of other points; Sowell (1972, s. 62).* Med en Adam Smith-like metodologisk forståelse - teori må spille sammen med facts, dog gerne gennem brug af abstraktion og matematik - behandlede også han "a general glut situation". Alligevel fik han til sin egen fortvivlelse ingen gennemslagskraft i sin samtid; jf. Sowell (1972, s. 69).

Ricardo var Thomas Malthus, som belyst, metodologisk set mere induktiv orienteret. Teoretiske skoleridt kunne som sådan på den ene side være ganske udmarkede, ja sandsynligvis endda fremmende for at gøre nye videnskabelige landvindinger, sådan som Ricardo jo netop havde dokumenteret kunne være tilfældet, men de kunne på den anden side aldrig stå alene. Den økonomiske teori måtte på en relevant vis kunne forholde sig til og i hvert tilfælde til dels kunne forklare de væsentligste af de faktiske forekomne hændelser i virkeligheden. Også derfor kunne Malthus ikke fornægte muligheden af, at der i økonomien kunne optræde en situation med en generel tendens til en overflod af forbrugsgoder. Dette ville være i en klar modstrid med de historiske kendsgerninger. På i hvert tilfælde disse punkter var Malthus helt i overensstemmelse med den økonomiske visdom, som Keynes i det efterfølgende århundrede, som faderen af den moderne makroteori, skulle komme til at forkynde med stadig større vægt og gennemslagskraft.

Om end Malthus nok stadigvæk mest er kendt for sin pessimistiske befolkningslære, så synes det berettiget også at kendetegne Malthus som den klassiske økonom, der, om end han ikke var helt alene herom, herudover også beskæftigede sig med det økonomiske systems mere disharmoniske sider; jf. karakteristikken hos Winch (1997, s. 186), hvor det påpeges, at Malthus i sin økonomiske tænkning også om end naturligvis ikke alene havde:

a persistent concern with fluctuations, instability, limits to growth, possible sources of stagnation, and ways in which the plans and expectations of individuals and groups of economic actors could be frustrated or left unfulfilled in ways that imperilled the continuity of economic life.

Alligevel slog Malthus, som det vil være bekendt, aldrig rigtigt igennem som en anerkendt klassisk økonom på samme vis som vennen Ricardo. Årsagerne hertil er givet flere. Men måske især navnlig den som afslutter behandlingen hos Gotfredsen (1975, s. 16), hvor det hævdes, at han i modsætning

til Ricardo "prædikede kun "common sense", og det er straks meget sværere at blive berømt på".

LITTERATUR

- Anderson, Clay J. (1944):** "The Development of the Pump-Priming Theory", *The Journal of Political Economy*, Vol. 52, 1944, pp. 144–59.
- Baumol, William (1999):** "Retrospectives: Say's Law", *The Journal of Economic Perspectives*, Winter 1999, pp. 195–204.
- Black, R.D. Collison (1967):** "Parson Malthus, the General and the Captain", *The Economic Journal* 1967, pp. 59–74.
- Blaug, Mark (1986):** "Economic Theory in Retrospect", *Cambridge University Press* 1986.
- Bonar, James (1934):** "Daniel and Robert Malthus: A Dialogue", *The Economic Journal* 1934, pp. 718–22.
- Bonar, James et al. (1935):** "The Commemoration of Thomas Robert Malthus", *The Economic Journal* 1935, pp. 221–34.
- Churchman, Nancy (1999):** "Public Debt Policy and Public Extravagance: The Ricardo-Malthus Debate", *History of Political Economy* 1999, pp. 653–73.
- Corry, B.A. (1958):** "The Theory of the Economic Effects of Government Expenditure in English Classical Political Economy", *Economica* 1958, pp. 34–48.
- Corry, B.A. (1959):** "Malthus and Keynes – A Re-consideration", *The Economic Journal* 1959, pp. 717–24.
- Cremaschi, Sergio & Dascal, Marcelo (1996):** "Malthus and Ricardo on Economic Methodology", *History of Political Economy* 1996, pp. 475–511.
- Eltis, W.A. (1980):** "Malthus's Theory of Effective Demand and Growth", *Oxford Economic Papers* 1980, pp. 19–56.
- Fagerlid, Olav (2003):** "Malthus, Ricardo and Marx: Conflicting Perspectives on the Social Transformation of the Nineteenth Century British Society", fra bogen "Visiting Malthus – The Man, his Times, the Issues", Jensen, An-Magritt (ed.), *Abstrakt Forlag AS* 2003, Oslo, pp. 100–23.
- Gordon, B.J. (1965):** "Say's Law, Effective Demand, and the Contemporary British Periodicals, 1820–1850", *Economica* 1965, pp. 438–46.
- Gotfredsen, Arne (1975):** "Malthus' kritik af Say's Lov", Memo 75-3, Økonomisk Institut, Aarhus Universitet, 1975.
- Heilbroner, Robert (2000):** "The Worldly Philosophers. The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers", *Penguin Books* 2000.
- Hollander, S. (1962):** "Malthus and Keynes: A Note", *The Economic Journal* 1962, pp. 355–59.
- Hollander, S. (1969):** "Malthus and the Post-Napoleonic Depression", *History of Political Economy* 1969, pp. 306–35.

- Kahn, Richard F. (1984):** "The making of Keynes' General Theory", *Cambridge University Press* 1984.
- Kates, Steven (1994):** "The Malthusian Origins of the General Theory or How Keynes Came to Write a Book About Say's Law and Effective Demand, *History of Economics Review* 1994, pp. 10–20.
- Keynes, John Maynard (1972):** "Thomas Robert Malthus" fra *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. X "Essays in Biography", *MacMillan St. Martin's Press* 1972, pp. 71–108.
- Keynes, John Maynard (1973):** "The General Theory of Employment, Interest and Money", *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. VII, *MacMillan Cambridge University Press* 1973.
- Lambert, Paul (1966):** "Lauderdale, Malthus and Keynes", *Annals of Public and Cooperative Economy* 1966, pp. 3–23.
- MacLachlan, F. Cameron (1999):** "The Ricardo-Malthus Debate on Underconsumption: A Case Study in Economic Conversation", *History of Political Economy*, 1999, pp. 563–74.
- O'Leary, James (1942):** "Malthus and Keynes", *The Journal of Political Economy* 1942, pp. 901–19.
- O'Leary, James (1943):** "Malthus's General Theory of Employment and the Post-Napoleonic Depressions", *The Journal of Economic History* 1943, pp. 185–200.
- Olesen, Finn (1991):** "Keynes' kritik af Tinbergens Metode", fra bogen "Model og virkelighed – træk af den danske modeldebat", Jesper Jespersen (red.), *Jurist- og Økonomforbundets Forlag* 1991, pp. 133–137.
- Olesen, Finn (2001):** "Jørgen Pedersen – An early Danish contributor to Keynesian economics", *Journal of Post Keynesian Economics* No 1 Fall 2001, pp. 31–40.
- Pullen, John (1998):** "The Last Sixty-Five Years of Malthus Scholarship", *History of Political Economy* 1998, pp. 343–52.
- Robbins, L. (1967):** "Malthus as an Economist", *The Economic Journal* 1967, pp. 256–61.
- Rutherford, R.P. (1987):** "Malthus and Keynes", *Oxford Economic Papers* 1987, pp. 175–89.
- Schumpeter, Joseph A. (1994):** "History of Economic Analysis", *Routledge* 1994.
- Skidelsky, Robert (1992):** "John Maynard Keynes – The Economist as Saviour, 1920–1937", *MacMillan* 1992.
- Skinner, A.S. (1969):** "Of Malthus, Lauderdale and Say's Law", *Scottish Journal of Political Economy* 1969, pp. 177–95.
- Sowell, Thomas (1963):** "The General Glut Controversy Reconsidered", *Oxford Economic Papers* 1963, pp. 193–203.
- Sowell, Thomas (1972):** "Sismondi: A Neglected Pioneer", *History of Political Economy* 1972, pp. 62–88.
- Sraffa, Piero (1966):** "Pamphlets and Paper 1815–1823", *The Works and Correspondence of David Ricardo Vol. IV*, *Cambridge University Press* 1966.
- Vatter, Harold G. (1959):** "The Malthusian Model of Income Determination and Its Contemporary Relevance", *The Canadian Journal of Economics and Political Science* 1959, pp. 60–64.
- Waterman, A.M.C. (1998):** "Reappraisal of "Malthus the Economist", 1933–97", *History of Political Economy* 1998, pp. 293–334.
- Waterman, A.M.C. (1998a):** "Malthus, Mathematics, and the Mythology of Coherence", *History of Political Economy* 1998, pp. 571–99.
- Winch, Donald (1997):** "Malthus" fra bogen "Three Great Economists", *Oxford University Press* 1997, pp. 111–218.
- Wrigley, E.A. & Souden, David (1986):** "Principles of Political Economy", *The Works of Thomas Robert Malthus Vol. 5 & 6*, London, *William Pickering* 1986.

Bidrag 3:
Et 70 års jubilæum:
Rundt om *The General Theory*
- en teorihistorisk belysning

(Papiret er færdiggjort juli 2006)

Forord

I den økonomiske teorihistorie er **The General Theory** et af mesterværkerne. Med Keynes blev den herskende neoklassiske teori forsøgt udfordret på en mere systematisk måde, end tilfældet var for andre af kritikerne af den økonomiske mainstream tankegang. Og i flere årtier derefter synes den keynesianske revolution at indeholde svaret på mange væsentlige makroøkonomiske problemstillinger. Især m.h.t. evnen til effektivt at kunne give de relevante guidelines, som syntes at kunne sikre en hensigtsmæssig styring af den økonomiske aktivitet i samfundet. Som bekendt aftog efterfølgende tiltroen til det keynesianske paradigmes styrke, og andre skoler vandt i tilslutning på paradigmets bekostning.

Efter at dette mesterværk har rundet endnu et skarpt hjørne og netop fejret sin 70 års fødselsdag; indeholder **The General Theory** set med moderne øjne da et økonomisk univers, som man fortsat kan (og bør) lære af, eller skal man lade værket få sin hidtidige førtidspensionering til at gå over i en egentlig afsluttende pensionisttilværelse? Eller med andre ord: har **The General Theory** en rolle at spille i økonomi også uden for det teorihistoriske museum?

Nærværende fremstilling forsøger at begrunde, hvorfor svaret her på bør være et ja. Værket fra 1936 har stadigvæk noget at lære nutidens økonomer på det teoretiske som også på det metodologiske plan. Især, hvis man ønsker at forstå, hvor svært det er at behandle usikkerhed og forventninger på en meningsfyldt og hensigtsmæssig måde i en moderne, kompleks og foranderlig virkelighed.

I sin form forsøger det foreliggende bidrag at give en teorihistorisk belysning af Keynes' mesterværk. Nok mener mange at vide, hvad det var, som Keynes sagde i 1936. Men de fleste bygger ofte deres viden herom på sekundære kilder. Forbavsende sjældent har økono-

mer og andre erhvervet deres viden om det keyneske univers fra en læsning af Keynes selv. Ihukommende den følgende observation hos Skott (1998:43), er det i al beskedenhed også nærværende fremstillings formål at forsøge at yde sit bidrag til en tilskyndelse til en læsning af **The General Theory** selv:

”Nyuddannede økonomer forventes at kunne formulere matematiske modeller med stor præcision; derimod stilles der forbløffende ringe krav med hensyn til både teorihistorie og kendskabet til den virkelige verden, dens forskellige institutioner og historie”.

Som det forhåbentlig vil fremgå af de følgende kapitler, forsøgte Keynes selv at opnå et bredt kendskab til det, som nu udgør en kontekstuel forståelse af den økonomiske sfære. I denne sammenhæng var han mere en blot en teoretisk og praktisk arbejdende økonom. Han var tillige en holistisk samfundstænker og en aktiv debattør. Også i denne henseende er Keynes en af de helt store inden for den økonomiske fagdisciplin.

God læselyst.

Syddansk Universitet, juli 2006

Finn Olesen

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	5
2. Nogle udvalgte kerneelementer i GT	11
2.1. Forord	12
2.2. Book I – Introduction	15
2.3. Book II – Definitions and Ideas	29
2.4. Book III – The Propensity to Consume	35
2.5. Book IV – The Inducement to Invest	44
2.6. Book V – Money-wages and Prices	55
2.7. Book VI – Short Notes	62
3. Før, under og efter The General Theory	69
3.1. De første sikre skridt på vejen	70
3.2. Modtagelsen af The General Theory	85
3.3. Keynes' reaktion på de mange bidrag	112
3.4. En afrunding: Moggridge og Skidelsky	122
4. Et forsøg på en vurdering	128
5. Keynes' metodologiske ståsted	134
6. Nogle afsluttende bemærkninger	147
Appendix I: En kort biografisk skitse	158
Appendix II: How to Pay for the War	161
Litteratur	168

1. Indledning

Som det vil være bekendt efter læsning af stort set en hvilken som helst indføring i den økonomiske teorihistorie, betragtes **The General Theory** helt klart som et af de store mesterværker i den økonomiske litteratur. Måske kan man sige, at dette om noget er en bog om økonomisk teori, som mange har en holdning til, men som de færreste rent faktisk har læst selv. Kendskabet til, hvad Keynes skrev og mente, baserer sig for manges vedkommende desværre alene på sekundære kilder. Noget af forklaringen herpå skal givet findes i det forhold, at læsningen af **The General Theory** ikke altid er en let læsning. Som Moggridge (1998:557) skriver:

"I must remind the reader that the book is probably the least clear of Keynes's contributions to economics. If this were not the case, the extensive post-1936 discussions – which continue unabated – as to 'what Keynes really meant' would hardly continue to appeal to scholars or their readers".

Jf. også Gnos (1998:47) der endda ligefrem påpeger, at:

"The General Theory is known as a badly written and confusing book. On this count, Samuelson argued that it should not have been published."

Men dette er nu at skyde klart over målet. Dertil er bogens kvaliteter dog for mange og for epokegørende, og Samuelson har da også flere gange givet udtryk for, at der med netop dette værk åbnede sig et helt nyt og anderledes tiltrækkende økonomisk univers op for hans

generation af unge økonomer; jf. tillige også Moggridge (1998:558) samt gennemgangen i de følgende kapitler:

“On each re-reading, nevertheless, one marvels at how much he managed to pack into a book of just under 400 pages. Undergraduates, well-trained by modern standards but fed from contemporary textbook distillations, are always amazed at how much *richer* the *General Theory* is”.

Hvorom alting end måtte være, så betragtes Keynes som en af det forrige århundredes allerstørste økonomer og betydende samfundsdebatører; jf. således også anerkendelsen heraf hos en af de helt centrale opposenter til den keynesianske tankegang, Friedman (1997:1), der om Keynes skriver, at han:

“is the latest in a line of great British economists who had a profound influence on the discipline of economics.”

Med Keynes’ hovedværk fra 1936 blev den herskende neoklassiske teori forsøgt udfordret på en mere systematisk måde, end tilfældet var for andre af kritikerne af den økonomiske mainstream tankegang på Keynes’ egen tid.

Med udgangspunkt i **The General Theory** blev startskuddet givet til den moderne makroøkonomi. På basis af Keynes er det, at vi også i dag opstiller vores makroøkonomiske forsyningsbalance, fokuserer på indkomstdannelsen i økonomien og analyserer, hvordan vi kan ændre på det makroøkonomiske udfald, hvis vi finder, at den aktuelle økonomiske situation er uhensigtsmæssig. Om end, som påpeget af Robinson (1975:123), den keynesianske tankegang allerede havde været under vejs i flere år inden Keynes’ mesterværk så dagens lys:

"the revolution began to stir in 1929, lurched forward in 1931 and grew urgent with the grim events of 1933"¹.

Og i flere årtier derefter synes den keynesianske revolution at indeholde svaret på mange væsentlige makroøkonomiske problemstillinger; jf. eksempelvis Blaug (1990:37):

"it was not just ideology, an animus against capitalism, a desire to cock a snook at the older generation, or simply a preference for something new, that drove economists into the Keynesian camp. Keynes had caught a measure of substantive truth about the working of an economic system that had not been vouchsafed to his predecessors and that is fundamentally why economists in the 1930s adopted Keynesian economics."

Især er dette sandt, hvad angår evnen til tilsyneladende effektivt at angive de relevante guidelines, som syntes at kunne sikre en hensigtsmæssig styring af den økonomiske aktivitet således, at især depressive konjunkturforløb kunne minimeres eller helst helt undgås. Keynes og keynesianisme er således uløseligt forbundet med en opfattelse af, at den økonomiske politik – i modsætning til datidens doktrin om laissez-faire – kan og skal bruges aktivt.

Som bekendt aftog efterfølgende tiltroen til det keynesianske paradigmes styrke, og andre skoler vandt i tilslutning på paradigmet

¹ For et dansk bidrag til den præ-keynesianske revolution kan der eksempelvis henvises til forskellige bidrag fra Jens Warmings og Jørgen Pedersens side i begyndelsen af 1930'erne. Men alligevel blev Keynes' bidrag det værk, hvorom hovedparten af den efterfølgende teoriudvikling tog sit udgangspunkt. Jf. eksempelvis den umiddelbare fortolkning af det nye økonomiske univers der blev givet i Harrod (1937), Meade (1937) og ikke mindst Hicks (1937), der med sin grafiske modelfremstilling kom til at udgøre fundamentet for den nok mest kendte og anvendte makroøkonomiske model siden da: IS/LM modellen.

bekostning. I store træk kan man sige, at der dermed skete en tilbagevenden til en mere traditionel neoklassisk inspireret økonomisk forståelse og tankegang, idet disse teoriretninger på ny satte et større fokus på økonomiens udbudsside, end hvad der traditionelt havde været gældende inden for den keynesianske lejr.

Og helt logisk skete dette i et forsøg på bedre at forstå og kunne forklare inflationære processer og stagflationsproblemet end det bud, som oprindelig var blevet givet af den gamle Phillipskurvetankegang. Jf. Laidler (2002) byggede Milton Friedman, som i hvert tilfælde for en tid var at betragte som den fremmeste af flere bannerfører for påpegningen af inflationsproblemets fundamentale betydning og naturlige centrale placering i den økonomiske teori som i den økonomiske politik, i sin tankegang, om end måske uden at gøre sig det selv klart, på et arbejde netop fra Keynes selv. Dette var dog ikke **The General Theory**, men derimod det senere bidrag **How to pay for the War** fra 1939-40; jf. gennemgangen af dette bidrag i Appendix II².

Og det ovenfor beskrevne satte i nogen grad også opfattelsen af Keynes' fortjenester under pres, om end især den Post-keynesianske skole igennem hele dette forløb til stadighed har fremhævet værdien af Keynes egne originale tanker (i modsætning til en mere rudimentær og forfejlet mainstream fortolkning af hans økonomiske forståelse)³. Denne kritik af og generelle skepsis til indholdet i det keynesianske paradigme til trods er forskningen i **The General Theory** og

² Som Laidler (2002:104) påpeger: "The line of influence from Keynes to Friedman on this matter is thus absolutely clear, even if, as seems to have been the case, Friedman was unaware of it at the time because of its indirect nature".

³ Jf. f.eks. den opsummerende sammenfatning hos Passinetti (1999:3) af Keynes: "... in spite of all hesitations, criticisms, attacks and 'counter-revolutions' – John Maynard Keynes remains a giant among the economists of the twentieth century."

generelt i hele Keynes' forfatterskab dog stadigvæk et væsentligt tema, som fortsat dyrkes ivrigt inden for økonomi. Teorihistorisk som på anden vis.

Med fejringen af mesterværkets 70 års fødselsdag er det berettiget med et spørgsmål. Indeholder **The General Theory** set med moderne øjne da et økonomisk univers, som man fortsat kan (og bør) lære af, eller skal man lade værket få sin hidtidige førtidspensionering til at gå over i en egentlig afsluttende pensionstilværelse? Eller med andre ord: har **The General Theory** en rolle at spille i økonomi også uden for det teorihistoriske museum? Nærværende fremstilling forsøger at begrunde, hvorfor svaret herpå bør være et ja. Værket fra 1936 har stadigvæk noget at lære nutidens økonomer på det teoretiske som også på det metodologiske plan. Især, hvis man ønsker at forstå, hvor svært det er at behandle usikkerhed og forventninger i økonomisk teori – de to helt afgørende essentielle keyneske begreber – på en meningsfyldt måde i en moderne, kompleks og til stadighed foranderlig virkelighed.

I det efterfølgende kapitel 2 forsøges der således givet et bud på, hvilke teorielementer, der var væsentlige, måske endda i nogle sammenhænge ligefrem revolutionerende, hos Keynes i hans fortolkning af 1930'ernes kapitalistiske økonomier. Dette sker gennem en præsentation af udvalgte elementer af indholdet i **The General Theory**. I kapitel 3 forsøges fremstillingen i det foregående kapitel perspektiveret ved at inddrage nogle af de overvejelser, som Keynes, og kredsen omkring ham, gjorde sig i forbindelse med formuleringen af værket. Hvad ved vi om, hvem og hvad der inspirerede Keynes, før, under, som efter skrivningen af **The General Theory**? Dernæst forsøges der i kapitel 4 givet en vurdering af, hvorvidt nogle af mesterværkets udsagn stadigvæk er relevante for forståelsen også af en moderne økonomis funktionsmåde, hvor markedet nok på den ene side synes at sættes stadig mere markant i centrum i samfundsudviklin-

gen, men alligevel på den anden side fortsat holdes en del i øve af en ikke uvæsentlig grad af offentlig indblanding. Kapitel 5 har til formål kort at behandle den af Keynes anvendte metodologi. Denne bestemte overordnet set hans syn på, hvad det er vigtigt at forstå og fokusere på i økonomi, og hvad det er, som det økonomiske system bør kunne levere til samfundet. Endelig afsluttes nærværende fremstilling med nogle opsamlende og afrundende betragtninger i kapitel 6.

2. Nogle udvalgte kerneelementer i GT

I det følgende skal der forsøges givet et udvalgt bud på, hvad der med rimelighed bør betragtes som kerneudsagn i Keynes' hovedværk fra 1936. Fremstillingen er i sagens natur selektiv, og netop også derfor er præsentationen søgt understøttet med en lang række af udvalgte citater, som forhåbentlig kan være med til at gøre tolkningsrummet mindre og samtidig mere præcist. Men som i al teorihistorisk arbejde er et vist hermeneutisk element naturligvis fortsat til stede.

Lad os indledningsvist starte med at give et berømt Keynes-citat. I et brev til George Bernard Shaw den 1. januar 1935 giver Keynes sin egen forudsigelse af, hvorledes han håber, at **The General Theory** vil blive modtaget:

“To understand **my** state of mind, however, you have to know that I believe myself to be writing a book on economic theory which will largely revolutionize – not, I suppose, at once but in the course of the next ten years – the way the world thinks about economic problems. When my new theory has been duly assimilated and mixed with politics and feelings and passions, I can’t predict what the final upshot will be in its effect on action and affairs. But there will be a great change, and, in particular, the Ricardian foundations of Marxism, will be knocked away. I can’t expect you, or anyone else, to believe this at the present stage. But for myself I don’t merely hope what I say, - in my own mind I’m quite sure”; her citeret fra Harrod (1972:545).

Og også på dette punkt skulle Keynes sig vise at have fuldstændig ret. Som det vil være bekendt fra enhver teorihistorisk fremstilling

brød den keynesianske revolution afgørende igennem efter den 2. Verdenskrig. Ikke alene gav **The General Theory** rammerne for megen normalvidenskabelig forskning inden for et kuhnsk paradigme om makroøkonomi efter krigen, den keynesianske forståelsesramme gav tilsyneladende også de vestlige politikere (og deres embedsmandsværk) gode økonomiske argumenter på hånden i deres advokering for opbygningen af den moderne velfærdsstat. Men som påpeget af bidragsyderne til *the keynesian counterrevolution* var den keynesianske revolutions budskab, i hvert tilfælde ikke på alle punkter, faktisk næppe sammenfaldende med Keynes' egen opfattelse og forståelse. Men med sin sygdom fra 1937, sit arbejde for regeringen under den 2. Verdenskrig og sin død i april 1946 var det naturligvis også begrænset, hvorledes Keynes selv fik mulighed for at påvirke modtagelsen, og hvad der deraf fulgte teoretisk som økonomisk politisk, af sit hovedværk⁴. Med dette in mente, lad os da kigge nærmere på indholdet i **The General Theory**.

2.1. Forord

Allerede i forordet slår Keynes tonen an.

Dette er en bog, som er skrevet til mine kolleger, påpeger han i den første sætning. Og det er en bog, som er skrevet med et økonomisk teoretisk sigte snarere end ”with the applications of this theory to practice”. Målet er at ændre den herskende teori til noget bedre. Datiidens mainstream tankegang i økonomi tager på afgørende punkter

⁴ Om end Moggridge (2002:113) er af den opfattelse, at Keynes nok alligevel ikke stod helt uden for den keynesianske revolutions normalvidenskabelige forskning: ”The Keynesian revolution in economic theory may have been ‘fabricated’ (Laidler 1999) but Keynes was not passive in the process; nor had he necessarily ‘lost control’ or simply let it through ‘on the nod’”.

fejl, hævdes det, om end denne klassiske doktrin naturligvis også har sine stærke sider⁵, og hvis:

“orthodox economics is at fault, the error is to be found not in the superstructure, which has been erected with great care for logical consistency, but in a lack of clearness and of generality in the premises”; Keynes (1936:xxi).

Vi er således, som noget afgørende nyt i forhold til mainstream, nødt til at forstå, hvordan den samlede produktion og beskæftigelse bestemmes, og hvad der får disse to størrelser til at ændre sig. Vi må have makroplanet introduceret i økonomisk teori. Vi kan ikke længere, som hidtil, alene lægge skæbnen i Adam Smiths frelsende usynlige hænder. Samfundsmæssig optimalitet indtræffer ikke nødvendigvis pr. automatik. Vi har derfor behov for en indkomstdannelsesteori. Og når vi, i bestræbelserne på at opstille en sådan, beskriver en monetær produktionsøkonomi, vil vi finde, påpeger Keynes, at denne:

“is essentially one in which changing views about the future are capable of influencing the quantity of employment and not merely its direction”; (op. cit. p. xxii).

og når vi skal analysere husholdninger som virksomheder og deres handlen i en sådan økonomi, må vi forstå, at denne adfærd

“of the present under the influence of changing ideas about the future is one which depends on the interaction of supply and demand”; (op. cit. p. xxii).

⁵ Jf. Keynes (1936:xxi): “I myself held with conviction for many years the theories which I now attack, and I am not, I think, ignorant of their strong points”.

Dermed får Keynes ikke alene understreget, at det nye økonomisk teoretiske sigte er af en ny makroøkonomisk karakter⁶, men også at monetære forhold er af en afgørende betydning for den rette forståelse af, hvorledes en sådan moderne økonomi opererer og tilpasser sig. Og endelig, at det er handlingerne på mikroplanet – samspillet med udbud og efterspørgsel på de enkelte markeder – som betinger det makroøkonomiske udfald.

Og denne nye forståelse har det voldt Keynes besvær at få på plads. Det har for ham været, og sådan vil det formentlig også være for læserne:

”a struggle of escape from habitual modes of thought and expression”; (op. cit. p. xxiii).

Og dette selvom bogens kerneudsagn burde være ligetil at forstå, idet:

“The ideas which are here expressed so laboriously are extremely simple and should be obvious. The difficulty lies, not in the new ideas, but in escaping from the old ones, which ramify, for those

⁶ Dette makroøkonomiske aspekt kommer klart til udtryk i forordet til den franske udgave, der da også er skrevet mere end 3 år efter det oprindelige forord. I denne udgaves forord slås det fast, at: “the actual level of output and employment depends, not on the capacity to produce or on the pre-existing level of incomes, but on the current decisions to produce which depend in turn on current decisions to invest and on present expectations of current and prospective consumption”; (op. cit. p. xxxiii). Og samtidig understreger Keynes, at han med bogen endegyldigt har brudt med den kvantitetsteoretiske tankegang, ligesom hans: ”theory of production ... is a final break-away from the doctrines of J.-B. Say”; (op. cit. p. xxxv). Fra nu af bliver Says Lov vendt på hovedet. Med Keynes er det er efterspørgslen, som skaber sit eget udbud. Ikke omvendt. Dette er grundlæggende indholdet i Keynes’ Lov.

brought up as most of us have been, into every corner of our minds”; (op. cit. p. xxiii).

Og at bogen kom til at ægge til modstand, kan aflæses i forordet til den tyske udgave, der er skrevet den 7. september 1937, mens det oprindelige forord er dateret 13. december 1935. Men med tyskernes traditionelle mindre tilslutning til den neoklassiske tankegang og større accept af en alternativ tilgang – udtrykkende indflydelsen fra den såkaldte historiske skole – kan den tyske approach kendetegnes ved, at:

”It has been sceptical, realistic, content with historical and empirical methods and results, which discard formal analysis”; (op. cit. p. xxvi).

På denne baggrund håber Keynes naturligt nok, at bogen vil blive modtaget mere velvilligt af det nye publikum (et håb om en tilsvarende velvillig modtagelse i Frankrig kan læse i forordet til denne udgave dateret 20. februar 1939). Og som han betydeligt mindre sympatisk bemærker, så er:

”Nevertheless the theory of output as a whole … much more easily adapted to the conditions of a totalitarian state, than is the theory of the production and distribution of a given output produced under conditions of free competition and a large measure of laissez-faire”; (op. cit. p. xxvi).

2.2. Book I

- Introduction

Som bekendt består kapitel 1 i **The General Theory** af blot en side. Men hvilken side! Her bliver der blæst til angreb mod den herskende

ortodoksi, som Keynes og hans samtidige kolleger alle er blevet opdraget i, og som de, efter Keynes' opfattelse, nødvendigvis må tage afstand fra i og med, at denne lære ikke er dækkende for en realistisk beskrivelse af den faktiske økonomiske virkelighed:

"I shall argue that the postulates of the classical theory are applicable to a special case only and not to the general case, the situation which it assumes being a limiting point of the possible positions of equilibrium"; (op. cit. p. 3).

Den moderne verden var af lave, forstået på den måde, at de økonomiske realiteter i midten af 1930'erne på ingen måde udtrykte en blot tilnærmedesvis grad af en postuleret samfundsmæssig økonomisk optimalitet. De vestlige økonomier oplevede en gennemgående dyb økonomisk depression med en udtalt grad af ufrivillig arbejdsløshed. Og dette fænomen – eller snarere fundamentale anomalier – kunne datidens mainstream økonomiske tankegang ikke give en tilfredsstillende fornuftig og overbevisende forklaring på⁷. Der var be-

⁷ Jf. eksempelvis beskrivelsen af de tiltagende dårlige økonomiske konjunkturer hos Heilbroner (2000:251-52) omhandlende den amerikanske økonomi: "And the worst of it, the most depressing aspect of the Great Depression, was that there seemed to be no end to it, no turning point, no relief. In 1930, the nation manfully whistled "Happy Days Are Here Again", but the national income precipitously fell from \$87 billion to \$75 billion. In 1931 the country sang "I've Got Five Dollars"; meanwhile its income plummeted to \$59 billion. In 1932 the song was grimmer: "Brother, Can You Spare a Dime?" – national income had dwindled to a miserable \$42 billion. By 1933 the nation was virtually prostrate. The income of the country was down to \$39 billion. Over half the prosperity of only four years back had vanished without a trace; the average standard of living was back where it had been twenty years before. On street corners, in homes, in Hoovervilles, 14 million unemployed sat, haunting the land. It seemed as if the proud spirit of hope had been permanently crushed out of America."

hov for noget nyt, et alternativ måtte til, og en tilfredsstillende forklaring måtte forsøges givet, mente Keynes.

Men var nu Keynes virkelig en så svoren modstander af den klassisk økonomiske tankegang, som mange nok vil hævde? Måske ikke; i hvert tilfælde ikke efter Moggridges opfattelse. Han hævder således, at Keynes havde en stor forståelse for de fundamentale kerneudsagn i denne tankegang, og han påberåber sig en støtte hertil blandt andet med udgangspunkt i det følgende citat fra Keynes' sidste artikel, jf. Mogridge (2002:119):

"the classical teaching embodied some permanent truths of great significance".

I tråd hermed påpeger Laidler (2005), at Keynes' beskrivelse af den klassiske økonomiske tankegang i **The General Theory** er en karikatur snarere end en reel og dækkende beskrivelse. Således henviser han dels til Malthus, som jo netop accepterede eksistensen af en økonomisk krisesituation – Malthus talte om en situation med *a general glut of commodities*; jf. Olesen (2005) – dels til Stuart Mills såkaldte monetære aspekt som en forklaring på eksistensen af økonomiske disharmonier⁸. Dermed kom Keynes efter Laidlers opfattelse til i 1936 at fremsætte en påstand som efterfølgende skulle blive en udbredt og almen accepteret myte.

Og også Mossin (1998) anerkender, at Keynes' brud med mainstream langt fra var et fuldstændigt brud. Snarere må værket ses som en fortsættelse og en videreudvikling af det arbejde, som Keynes' lære-

⁸"Under monetary exchange, agents might sometimes try to sell goods to acquire money for its own sake, and when they did, there would be a general over-supply of goods on the market relative to money"; Laidler (2005:4). Jf. også behandlingen af Mills kriseteori hos Perregaard (2003:4547).

mester Alfred Marshall havde påbegyndt, mener Mossin⁹. Og på flere punkter – eksempelvis, hvad angår begges opfattelse af matematisk formalisme og dybfølte sociale forståelse – minder Keynes og Marshall da også om hinanden.

I kapitel 2 opstiller Keynes, hvad han benævner den klassiske teoris (i realiteten altså den neoklassiske tankegang) to postulater vedrørende bestemmelsen af beskæftigelsesomfanget. Referencen er her konkret til Pigou' værk **Theory of Unemployment** fra 1933, som Keynes udnævnte til sin repræsentant for den klassiske tankegang:

“(1) The wage is equal to the marginal product of labour; (2) The utility of the wage when a given volume of labour is employed is equal to the marginal disutility of that amount of employment ... [hvorfor] ... the first gives us the demand schedule for employment, the second gives us the supply schedule; and the amount of employment is fixed at the point where the utility of marginal product balances the disutility of the marginal employment”; (op. cit. p. 5 & 6).

Med denne tankegang kan den klassiske teori indeholde to typer af arbejdsløshed, påpeger Keynes: dels den friktionelle, som:

“allows for various inexactnesses of adjustment which stand in the way of continuous full employment”; (op. cit. p. 6)

dels den frivillige, der er givet ved:

⁹ Således påpeger Mossin (1998:16) eksempelvis: ”I Marshall's univers er udbudspris og efterspørgselspris funktioner af mængderne. I Walras' konkurrerende univers er de udbudte og efterspurgte mængder funktioner af auktionarius udmeldte pris. Der er meget stor forskel på helhedsforståelsen i de to tilgange. Keynes er fuldt og helt en Marshall'ianer”.

“due to the refusal or inability of a unit of labour, as a result of legislation or social practices or of combination for collective bargaining or of slow response to change or of mere human obstinacy, to accept a reward corresponding to the value of the product attributable to its marginal productivity); (op. cit. p. 6).

Derimod kan tankegangen ikke forklare en ny og tredje type arbejdsløshed, som Keynes har til hensigt at introducere i sit nye økonomiske univers. Og som er tildelt en helt fundamental rolle i Keynes’ makroøkonomiske analyse. Denne nye type, den ufrivillige arbejdsløshed, definerer Keynes således:

“Men are involuntarily unemployed if, in the event of a small rise in the price of wage-goods relatively to the money-wage, both the aggregate supply of labour willing to work for the current money-wage and the aggregate demand for it at that wage would be greater than the existing volume of employment”; (op. cit. p. 15)¹⁰.

¹⁰ Eller som alternativt formuleret af Dutt & Skott (2005:14): “His involuntary unemployment is defined in terms of inadequate aggregate demand and the failure of the market mechanism to ensure the adjustment of aggregate demand to the level of aggregate supply associated with a structurally determined (minimum) rate of unemployment. It is the deviation from a structural unemployment rate that makes demand policy desirable”. Og en med forståelse og en accept af det arbejdsløsheds scenario som Keynes opstillede i 1936, bør man i en mere moderne kontekst være skeptisk indstillet over for indholdet i det naturlige arbejdsløshedsbegreb, argumenterer Dutt & Skott (2005:21) efterfølgende: ”The existence of a natural rate of unemployment implies that aggregate demand plays (almost) no role in the determination of the trend of output and the average long-run value of the unemployment rate. We find this aspect of the models questionable, both empirically and theoretically”. Og dette er en opfattelse som genfindes hos de fleste Postkeynesianere, f.eks. hos Galbraith (1997).

Ved et sådant fald i reallønnen, som arbejderne altså ikke korrekt gennemskuer, vil en øget efterspørgsel efter arbejdskraft ikke materialisere sig i en øget beskæftigelse. Netop, hvorfor dette er tilfældet, er temaet for det efterfølgende berømte og måske mest centrale kapitel i **The General Theory**, kapitel 3. Budskabet heri er, jf. den efterfølgende gennemgang: den effektive efterspørgsel i samfundet kan være for lille til at sikre, at en situation med fuld beskæftigelse kan realiseres.

Og i sin fortsatte præsentation i kapitel 2 af den klassiske tankegangs bestemmelse af den samlede beskæftigelse påpeger Keynes¹¹, at mens denne teoridannelse antager, at det er reallønnen og udviklingen i denne, der bestemmer arbejdsmarkedsligevægten og eventuelle ændringer i denne, bør man i stedet for anerkende, at udbuddet af arbejdskraft oftest snarere reagerer på nominelle end på reale ændringer i lønnen. Derfor vil man ofte se, hævder Keynes, at ændringerne i de nominelle lønninger henholdsvis i reallønnen ofte løber imod hinanden. Arbejdstagerne har således typisk et slør i deres vurdering af lønnen reale købekraft¹². De tager fejl. Med andre ord lider almindelige arbejdere ofte af en pengeillusion, idet de ikke korrekt er i stand til at vurdere og reagere på den nominelle løns reale købekraft. Og arbejdskraften er *ikke* en homogen størrelse, påpeges det.

¹¹ I realiteten snarere en tankegang der: “is best regarded as a theory of distribution in conditions of full employment”; (op. cit. p. 16).

¹² “Now ordinary experience tells us, beyond doubt, that a situation where labour stipulates (within limits) for a money-wage rather than a real wage, so far from being a mere possibility, is the normal case ... When money-wages are rising ... it will be found that real wages are falling; and when money-wages are falling, real wages are rising ... The traditional theory maintains, in short, **that the wage bargains between the entrepreneurs and the workers determine the real wage**”; (op. cit. p. 9, 10 & 11).

Denne er en gruppeopdelt størrelse, hvorom det gælder, at de enkelte grupper hver for sig forsøger:

”to protect their **relative** real wage. The **general** level of real wages depends on the other forces of the economic system”; (op. cit. p. 14).

Og er den klassiske tankegang kun brugbar i en situation med fuld beskæftigelse, sådan som Keynes hævder, at det er tilfældet, så er det selvfølgeligt:

”fallacious to apply it to the problems of involuntary unemployment”; (op. cit. p. 16).

Med moderne øjne kan en situation med en udtalt grad af pengeillusion hos arbejdstagerne synes noget heroisk. Og sandt er det da formentlig også, at moderne mennesker har lettere ved at forstå real-lønsovervejelser – en vurdering af deres aktuelle indkomsts reale købekraft – end deres forfædre og –mødre havde det i midten af 1930’erne. I dag er problemet, hvis overhovedet til stede i en nævneværdig grad, vel kun forbundet med radikale skift i indkomstens niveau. Men med et markant skifte kan vel selv de mest informerede arbejdstagere komme til især at overvurdere den reale købekraft af deres nye indkomst (f.eks. når økonomistuderende for første gang overgår til at blive praktiserende økonomer).

Men er alle agenterne (arbejdstagere som –givere) ikke rationelle i den forstand, at de reagerer adfærdsmæssigt *alene* på korrekt opfatteerde realøkonomiske størrelser, er der hos Keynes åbnet op for en disequilibrium situation. Det økonomiske system kan betinge et udfald, der ikke er forenelig med en optimal situation med en automatisk etablering af fuld beskæftigelse. Og netop dette er temaet for analysen i kapitel 3 om *the principle of effective demand*. Heri præsenterer Keynes sin nye makromodel, om end det sker figurløst. Og med in-

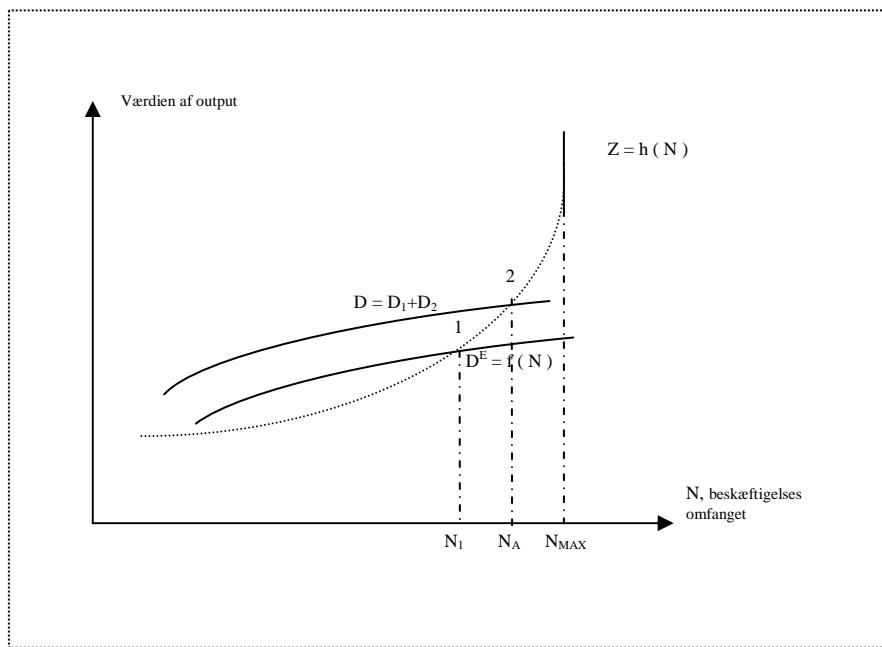
troduktionen af dette princip skaber Keynes en revolution i økonomisk teori¹³. Han bliver hermed i stand til at forklare 1930'ernes empiriske anomali, mener han selv. Vi kan nu forstå, hvorfor en tilsyneladende fastholdt situation med en betydelig grad af en ufrivillig arbejdsløshed kan vedblive med at eksistere. Og dermed udfordres den økonomiske mainstream tankegang naturligvis på et ganske centralt område.

Indledningsvist definerer Keynes en aggregeret udbuds- som efter-spørgselsfunktion, Z og D, der begge er en funktion af beskæftigelsen. Og som i traditionel mainstream tankegang er producenten også hos Keynes sat i centrum af analysen som en profitmaksimerende agent. Blot foretager han her hos Keynes en maksimering af de *forventede profitter* ved alternative niveauer for produktionsomfanget¹⁴. Z-funktionen udtrykker derfor de forventede omkostninger, som er forbundet med en produktion ved et givet beskæftigelsesniveau, f.eks. N_A , jf. Figur 1, der følger fremstillingen hos Chick (1983:63). Disse omkostninger nå nødvendigvis netop dækkes for fortsat at få producenterne til opretholde en samlet produktion svarende til N_A . Tilsvarende udtrykker D-funktionen de forventede indtægter, som producenterne regner med at modtage ved varierende produktions- og beskæftigelsesniveauer.

¹³ Som f.eks. Kregel (1976:210) påpeger, så var det i beskrivelsen af: "a monetary production economy that effective demand took on importance because of the existence of uncertainty, disappointment and expectations".

¹⁴ Således defineres: "the aggregate supply price of the output of a given amount of employment is the expectation of proceeds which will just make it worth the while of the entrepreneurs to give that employment ... [og videre om producentens adfærd hedder det] ... entrepreneurs will endeavour to fix the amount of employment at the level which they expect to maximize the excess of the proceeds over the factor cost"; (op. cit. pp. 24 & 24-25).

Figur 1: Det effektive efterspørgselsprincip

Er der overensstemmelse mellem disse to forventede størrelser, maksimerer producenterne netop deres profit, og de har således intet økonomisk motiv for at ændre på deres produktionsplanlægning. Og der hvor Z- og D-funktionerne skærer hinanden, bestemmes størrelsen af den effektive efterspørgsel.

Er der omvendt uoverensstemmelse mellem de to, må produktionen og beskæftigelsen ændre sig. Nu har producenterne behov for at tilpasse sig. Overstiger efterspørgslen udbuddet ($D > Z$), f.eks. illustreret ved punkt 1 i figuren, må produktionen og beskæftigelsen øges, mens omvendt begge må mindskes, hvis $D < Z$. I den første situation oplever producenterne en uønsket lagernedgang, mens tilsvarende en overskudsudbudssituation bevirket, at producenternes lagre vokser uønsket. I den klassiske teori, argumenterer Keynes, ækvivalerer Z

og D altid hinanden for ethvert beskæftigelsesniveau. Denne accept af Say's lov må betinge, at der ikke er lagt nogen hindringer i vejen for at kunne nå situationen med den fulde beskæftigelse. Med en sådan økvivalens mellem Z og D realiseres dette udfald nemlig automatisk:

"The classical theory assumes ... that the aggregate demand price ... always accommodates itself to the aggregate supply price; so that whatever the value of N may be, the proceeds D assume a value equal to the aggregate supply price Z which correspond to N ... Thus Say's law, that the aggregate demand price of output as a whole is equal to its aggregate supply price for all volumes of output, is equivalent to the proposition that there is no obstacle to full employment"; (op. cit. p. 26).

Så set med Keynes' øjne er der overhovedet ingen tvivl om, at en forståelse af Z- og D-funktionerne er essentiel for forståelsen af hans nye og påstående mere generelle teoridannelse. Først når man har fattet, hvad der ligger bagved disse to funktioner, har man forstået, hvad der bestemmer størrelsen af den samlede produktion i samfundet og beskæftigelsens omfang. Som Keynes selv præciserer det:

"Since this is the substance of the General Theory of Employment, which it will be our object to expound, the succeeding chapters will be largely occupied with examining the various factors upon which these two functions depend"; (op. cit. p. 25).

Eller alternativt formuleret:

"the volume of employment in equilibrium depends on (i) the aggregate supply function ... (ii) the propensity to consume ... and (iii) the volume of investment ... This is the essence of the General Theory of Employment"; (op. cit. p. 29).

Men Keynes' pointe er nu den, at den effektive efterspørgsel ikke behøver at frembringe en situation, der er identisk med, at fuld beskæftigelse realiseres i samfundet. Ligevægten mellem Z og D kan i stedet for, og mere sandsynligt, resultere i en stabil underbeskæftigelsesligevægt med eksistens af en ufrivillig arbejdsløshed til følge. Og dette var netop karakteristisk for krisen i 1930'erne, hævdede han.

For bedre at kunne forstå, hvad der ligger bagved en sådan situation, opdeler Keynes nu den samlede efterspørgsel i to komponenter: en forbrugs- og en investeringsfunktion; D_1 henholdsvis D_2 . Begge er funktioner af det samlede beskæftigelsesomfang. Og begge er så at sige fremadrettede i deres økonomiske indhold. Vi ønsker at bestemme det fremtidige forbrugs- og investeringsomfang. Og fremtidige beslutninger kan ikke træffes med fuld sikkerhed. De er underlagt en vis form for usikkerhed. Derfor må husholdningerne og virksomhederne basere deres adfærd på forventninger. Og især investeringerne med deres længere tidshorisont er omgaret af den største grad af usikkerhed. Derfor bliver disse hos Keynes en afgørende krumtap, hvorom den økonomiske analyse må dreje sig.

Synes således eksempelvis de fremtidige afsætningsvilkår at tegne sig mere pessimistiske end hidtil antaget, må dette forhold betinge, at de enkelte producenter vælger at reducere deres aktuelle investeringsomfang. Herved mindskes den samlede efterspørgsel i samfundet, hvilket kan forstærke en i forvejen allerede negativ konjunkturudvikling. Dermed viser producenternes investeringsforventninger sig at være af en selvopfyldende karakter. Kun med den rigtige kombination af det private forbrug og investeringerne vil den effektive efterspørgsel fremkalde et økonomisk udfald med lige præcis fuld beskæftigelse, N_{MAX} i Figur 1. Og en sådan ”rigtig” kombination kan vi, som sagt, ikke være sikker på vil blive fremkaldt automatisk af sig selv af de økonomiske kræfter, som ligger bagved markedsmecha-

nismen¹⁵. Derfor kan økonomien, hvad den ofte vil gøre, mener Keynes, kunne låse sig fast i en stabil underbeskæftigelsesligevægt á la N_A i figuren. Den effektive efterspørgsel har altså vist sig at være for lille. Og som resultat heraf har vi fået skabt en ufrivillig form for arbejdsløshed (i figuren af omfanget $N_{MAX} - N_A$).

Og argumenterer Keynes videre, man må forvente, at et rigt samfund lettere får problemer med at sikre sig den fulde beskæftigelse realiseret end, hvad der gør sig gældende for et fattigere samfund. Og et sådant *paradox of poverty in the midst of plenty* forklarer Keynes med to forhold: en aftagende forbrugstilbøjelighed og tilsyneladende noget udtomte investeringsmuligheder (altså forhold vedrørende D_1 og D_2):

“Not only is the marginal propensity to consume weaker in a wealthy community, but, owing to its accumulation of capital being already larger, the opportunities for further investment are less attractive unless the rate of interest falls at a sufficiently rapid rate”; (op. cit. p. 31).

På baggrund heraf konkluderer Keynes derfor:

“Thus the analysis of the propensity to consume, the definition of the marginal efficiency of capital and the theory of the rate of interest are

¹⁵ Idet: “given the propensity to consume and the rate of new investment, there will be only one level of employment consistent with equilibrium ... This level cannot be **greater** than full employment, i.e. the real wage cannot be less than the marginal disutility of labour. But there is no reason in general for expecting it to be **equal** to full employment. The effective demand associated with full employment is a special case, only realised when the propensity to consume and the inducement to invest stand in a particular relationship to one another. This particular relationship ... is in a sense an optimum relationship”; (op. cit. p. 28).

the three main gaps in our existing knowledge which it will be necessary to fill”; (op. cit. p. 31).

Afslutningsvist i kapitel 3 forsøger Keynes at angribe den herskende mainstream tankegang for dens manglende inddragelse og forståelse af efterspørgselssidens betydning for den økonomiske analyse. Og dette er en synd, som må tilskrives David Ricardo, påpeges det. Med det ricardianske teoretiske gennembrud i begyndelsen af 1820’erne blev økonomisk teori bragt til for ensidigt at fokusere alene på udbudsøkonomiske forhold, siger Keynes. Og det i en sådan grad, at Ricardo fik:

“conquered England as completely as the Holy Inquisition conquered Spain. Not only was his theory accepted by the city, by statesmen and by the academic world. But controversy creased; the other point of view completely disappeared; it ceased to be discussed”; (op. cit. p. 32)¹⁶.

Og med den ricardianske metodologi blev en for snæver approach anvendt til belysning af økonomiske problemstillinger. Havde Ricardos nære ven Malthus dog bare sejret i stedet for. Så havde mainstream tankegangen været anderledes anvendelig til belysning af, hvorledes en moderne økonomi opererer og tilpasser sig¹⁷. Men som bekendt sejrede Ricardo. Og det endda ganske uforbeholdent.

¹⁶ Det andet synspunkt blev som bekendt fremført af Ricardos nære ven Malthus, som nu nok mente (på baggrund af historiske kendsgerninger), at den samlede efterspørgsel i samfundet kunne være for lille til at sikre, at alle ledige ressourcer blev fuldt beskæftiget.

¹⁷ Keynes’ afstandtagen til Ricardo og positive holdning til Malthus fremgår også tydeligt af hans biografiske essay om Malthus. Heri roses Malthus for sin tilgang til og forståelse af relevant økonomisk teori (herunder til en accept af økonomiske krisers eksistens, som er fremkaldt af *a general glut of commodities*) og for sin

Det er denne gamle skade eller forsyndelse, som Keynes med sin bog netop ønsker at rette op og gøre bod på. Og med inspiration fra blandt andet Malthus kom Keynes til at tegne konturerne af en ny økonomisk tankegang; jf. Kates (1994), der ligefrem hævder, at det var Keynes' genlæsning i 1932 af Malthus (i forbindelse med udarbejdelsen af det efterfølgende biografiske essay om Malthus; Keynes (1933)), som gav ham den effektive efterspørgsel i hånden som det afgørende nye element i hans kommende makroøkonomiske analyse¹⁸.

På sin vis kan man sige, at hvis det centrale budskab i **The General Theory** er et budskab om, at en markedsdirigeret økonomi kan befinde sig uden for ligevægt og, at ingen automatik sikrer etableringen af den fulde beskæftigelse, så følger Keynes i fodsporene på ikke alene Malthus men i lige så høj på Marx, der jo netop påpegede, at kapitalistiske økonomier har en indbygget tendens til at ville gennemleve økonomiske kriser; jf. Perregaard (1976). At Marx i lighed

induktivt inspirerede metodologiske approach. Eller som Keynes bemærker om korrespondancen mellem de to venner Malthus og Ricardo: "Time after time in these letters Malthus is talking plain sense, the force of which Ricardo with his head in the clouds wholly fails to comprehend. Time after time a crushing refutation by Malthus is met by a mind so completely closed that Ricardo does not even see what Malthus is saying ... If only Malthus, instead of Ricardo, had been the parent stem from which nineteenth-century economics proceeded, what a much wiser and richer place the world would be to-day!"; Keynes (1933:98 & 100).

¹⁸ Som Kates (1994:13) bemærker: "There is an extraordinary degree of overlap if both Keynes and Malthus actually reached the same conclusions independently". Dette sker med en henvisning til et sammenfald i argumentationen hos de to på tre væsentlige områder: deres diskussion af Say's lov, forståelsen af den effektive efterspørgsels betydning og anvendelsen af overopsparingsargumentet som et kernelement i begges forklaring af økonomiske krisers opståen og eksistens (denne tendens til overopsparing betinger, at den effektive efterspørgsel i samfundet bliver for lille til at sikre en situation med fuld beskæftigelse).

med Keynes derudover påpegede den svingende og dermed usikre investeringskomponent som et afgørende forklarende element i sin kriseforklaring, gør blot i denne sammenhæng sammenfaldene mellem de to tænkeres økonomisyn større¹⁹.

Endelig afsluttes gennemgangen i kapitel 3 med et af de nok allermest kendte Keynes citater fra **The General Theory** omhandlende den klassiske tankegangs mange påståede lyksaligheder, der også her skal gengives endnu en gang:

“there would obviously be a natural tendency towards the optimum employment of resources in a society which was functioning after the manner of the classical postulates. It may well be that the classical theory represents the way in which we should like our economy to behave. But to assume that it actually does so it to assume our difficulties away”; (op. cit. pp. 33-34).

2.3. Book II

- Definitions and Ideas

Efter, at den teoretiske bane er blevet kridtet op i de første tre kapitler, følger nu fire mere uddybende kapitler, som alle har til hensigt:

”to clear up certain perplexities which have no peculiar or exclusive relevance to the problems which it is our special purpose to examine”; (op. cit. p. 37).

¹⁹ Om slægtskabet med Marx har Skidelsky (1992:538-39) påpeget, at: ”Although Keynes had little time for Marx – intellectual style being the main barrier – their starting point was very similar: a perception that economies did not behave in the way economists said they did, that something vital had been left out of their accounts, and it was this missing element which explained their malfunctioning. Marx accused economists of his day of abstracting from the class struggle; Keynes accused economists of his day of abstracting from the existence of uncertainty”.

Og at komme igennem disse fire kapitler er ofte en ganske tung læsning. Det er ikke i disse kapitler, at Keynes' ellers ofte sprudlende pen gör særlig fyldest. Som Skidelsky (1992:548) påpeger, så er Book II generelt "as much a nightmare to read as it was for Keynes to write".

Først følger et kapitel omhandlende, hvor svært det er at måle relevante økonomiske størrelser på en kvantitatitv præcis måde. Om den samlede produktion hedder det således eksempelvis, at denne er:

"a non-homogeneous complex which cannot be measured, strictly speaking, except in certain special cases"; (op. cit. p. 38).

Ofte må man derfor forlade sig på kvantitative skøn snarere end på præcise kvantitative kendsgerninger. Og om end disse sådan set er ok, så advarer Keynes om, at man bør være varsom med ikke at overfotolke sådanne udsagns indhold²⁰.

Dernæst beskæftiger Keynes sig med de helt essentielle forventninger af en kort som en mere langsigtet karakter. Han påpeger således, at den samlede beskæftigelse ikke alene er en forventningsbestemt størrelse, men også at et skifte i de holdte forventninger kun trægt vil påvirke omfanget af denne:

"It is upon these various expectations that the amount of employment which the firms offer will depend. The **actually realised** results of the production and sale of output will only be relevant to employ-

²⁰ Som Keynes ikke uden humor påpeger: "To say that net output to-day is greater, but the price-level lower, than ten years ago or one year ago, is a proposition of a similar character to the statement that Queen Victoria was a better queen but not a happier woman than Queen Elizabeth – a proposition not without meaning and not without interest, but unsuitable as material for the differential calculus"; (op. cit. p. 40).

ment in so far as they cause a modification of subsequent expectations ... Now, in general, a **change** in expectations ... will only produce its full effect on employment over a considerable period”; (op. cit. p. 47).

Og videre argumenterer han for, at forventningerne ofte kan skifte så tit, at et stabilt udfald på længere sigt måske endda aldrig når at blive realiseret:

“For the state of expectation is liable to constant change, a new expectation being superimposed long before the previous change has fully worked itself out; so that the economic machine is occupied at any given time with a number of overlapping activities, the existence of which is due to various past states of expectation”; (op. cit. p. 50)²¹.

Og sandsynligvis vil udsvingene i beskæftigelsesomfanget på det kortere sigt være kraftigere, end hvad der ville svare til det mulige ligevægtsniveau på langt sigt. Der indtræffer dermed en art overshooting på kort sigt, hævdet det²². Og såvel trægheden, som variabiliteten og de større udsving på kortere sigt kan måske også, som blot en blandt andre faktorer, forklares med, at de usikre forventninger mikses med faktisk erkendt viden, når agenterne skal

²¹ “It follows that, although expectation may change so frequently that the actual level of employment has never had time to reach the long-period employment corresponding to the existing state of expectation, nevertheless every state of expectation has its definite corresponding level of long-period employment”; (op. cit. p. 48).

²² “Thus a mere change in expectation is capable of producing an oscillation of the same kind of shape as a cyclical movement, in the course of working itself out”; (op. cit. p. 49).

træffe deres beslutninger under hensyntagen til fremtidige forhold, påpeges det. Ikke underligt, at Keynes med denne opfattelse af, hvorledes agenternes forventninger præger de enkeltes økonomiske adfærd, fandt støtte for sin argumentation om, at markedsmekanismens effektivitet ikke var helt så effektiv, harmoni og stabilitets skabende, som den neoklassiske mainstream opfattelse ellers antog, var tilfældet. En forventningsbaseret monetær produktionsøkonomi kan let komme ud af kurs, også selvom den måtte være på vej mod optimalitet, er det keyneske budskab.

En grundig behandling af forventningerne og deres betydning for den økonomiske analyse hos Keynes kan eksempelvis findes i Kregel (1976). Om Keynes' opfattelse af disse skriver Kregel (1976:214) sammenfattende:

"Let us recall the expectational factors that Keynes considered important: (a) The state of general or long-period expectations is independent of the system and may shift autonomously in reaction to economic or non-economic factors and will be a major determinant of the marginal efficiency of capital, liquidity preference and the propensity to consume. (b) Individual, particular short-period expectations may be disappointed. (c) Disappointment of expectations in (b) may affect (a) and vice versa".

Og netop på grund af forventningernes påvirkning af forbrugstilbøjeligheden, MEC-begrebet og likviditetspræferencen, der er tre kernelementer i den nye økonomiske analyse hos Keynes, spiller disse en helt essentiel rolle hos ham, som adskiller tankegangen hos Keynes fra en mere neoklassisk inspireret forståelse. Eller igen med Kregel (1976:221 & 223):

"Instead of assuming that the future was known (or that there were sufficient future markets and that all future prices could be taken as

known) he maintained the assumption that it was in the nature of a monetary economy that the future could not be known ... Keynes recognised that the essence of the problems of uncertainty and expectations is that time elapses between the taking of a decision and the ultimate outcome of the decision and further that the outcome itself may occur through a passage of time”.

Dernæst følger et noget tungt kapitel 6 om sammenhængene mellem samlet indkomst, forbrug og opsparing. Udover endnu en gang at slå fast, at de holdte forventninger påvirker indkomstdannelsen i samfundet, at tvivl om opsparingens størrelse må hænge sammen med et slør i opgørelsen af indkomst- og/eller forbrugsbegrebet, og at opsparingen nødvendigvis må ækvivalere de samlede investeringer om end disse beslutninger træffes af forskellige økonomiske agenter²³, synes kapitlet lidet interessant.

Og dog; når Keynes påpeger, at:

“the act of investment in itself cannot help causing the residual or margin, which we call saving, to increase by a corresponding amount”; (op. cit. p. 64).

er han så her i modstrid med indkomstdannelsesprocessens multiplikatortankegang? Har han her overset, at en stigning i investeringsomfanget i sig selv fremkalder en større samlet opsparing (med en nogentlunde konstant forbrugstilbøjelighed øges opsparingen jo netop automatisk ved en stigende samlet produktion)? Og ihukommende forventningernes store betydning for Keynes’ økonomiske analyse;

²³ “Whilst, therefore, the amount of saving is an outcome of the collective behaviour of individual consumers and the amount of investment of the collective behaviour of individual entrepreneurs, these two amounts are necessarily equal, since each of them is equal to the excess of income over consumption”; (op. cit. p. 63).

med en mulighed for en stabil underbeskæftigelsesligevægt, som argumenterer i kapitel 3, ville det så ikke i dette kapitel have været oplagt også at begrunde et sådant økonomisk udfald ved at pege på muligheden af, at driftsherrernes investeringsønsker ikke nødvendigvis automatisk matcher forbrugernes opsparsønsker? Nok ækvivalenter opsparing og investering hinanden *ex post*, men dette gælder jo netop ikke nødvendigvis *ex ante* (med mindre netop det neoklassiske tilfælde med fuld beskæftigelse realiseres). Realiseret adfærd kan være ganske anderledes i sit indhold end forventet adfærd.

Og forvirringen m.h.t. Keynes' opfattelse af opspars- og investeringssammenhængene bliver ikke mindre ved læsningen af det efterfølgende kapitel 7, som har til hensigt at uddybe diskussionen af disse to aspekter. Her synes Keynes dels nok at anerkende, at de to størrelser i visse situationer kan være forskellig fra hinanden dels synes han også at have øje for samspillet mellem de to variable i en dynamisk analyse, jf. hans argumentation omkring, hvad der senere skulle blive benævnt opsparsparadokset:

"For although the amount of his own saving is unlikely to have any significant influence on his own income, the reactions of the amount of his consumption on the incomes of others makes it impossible for all individuals simultaneously to save any given sums. Every such attempt to save more by reducing consumption will so affect incomes that the attempt necessarily defeats itself"; (op. cit. p. 84).

Og i denne forstand bliver der således her dokumenteret en forståelse hos Keynes af, at der er en afgørende forskel på de økonomiske sammenhænge, der er gældende på det mikro- og på det makroøkonomiske plan. Forstået således er makro ikke bare aggregeret mikro; jf. Olesen (1994). Også selvom det naturligvis er de enkeltes økonomiske handlinger, der taget under et betinger det makroøkonomiske udfald.

2.4. Book III

- The Propensity to Consume

Skal man forstå den makroøkonomiske indkomstdannelsesproces, må forbrugsspektet nødvendigvis have en fremtrædende rolle at spille i fortællingen som en afgørende efterspørgselskomponent. Dette gælder i dag i en moderne kontekst, og det gjaldt ikke mindre naturligvis i en historisk kontekst som den, der var gældende i begyndelsen 1930'erne. Med, set med nutidige øjne, minimale offentlige sektorer, en fortløbende indskrænkning i den internationale handel og et ube-tydeligt investeringsomfang, sættes fokus i en forståelse af, hvorledes den samlede indkomst i samfundet bestemmes naturligt nok på forbrugsfunktionen. Og et studie af forbrugstilbøjeligheden er netop tema for kapitlerne 8-10 i **The General Theory**. Og endelig må det jo heller ikke glemmes, at:

“consumption – to repeat the obvious – is the sole end and object of all economic activity”; (op. cit. p. 104).

Indledningsvist starter Keynes ud med at fastslå, at fokus i hans analyse skal være på økonomiens efterspørgselsside. Ikke fordi ud-budsforhold er uden betydning. Slet ikke; jf. den senere behandling af kapitel 20-21²⁴. Men fordi en tilfredsstillende analyse af den samlede efterspørgsel hidtil havde været stedmoderligt behandlet i den økonomiske mainstream analyse, som han påpeger:

²⁴ At Keynes fuldt ud anerkendte udbudssidens betydning i den økonomiske analyse her som i andre steder af hans forfatterskab kan man let overbevise sig om ved også at læse hans senere bidrag fra 1939/40 **How to Pay for the War**; jf. gennemgangen af bidraget i Appendix II.

"it is the part played by the aggregate demand function which has been overlooked"; (op. cit. p. 89).

Og hvad angår det private forbrug, så er det ifølge Keynes bestemt af såvel nogle objektive som nogle mere subjektive faktorer. Hvor de objektive faktorer, hvorfaf den væsentligste så ganske klart er indkomsten²⁵, antages at kunne variere også på det kortere sigt, er de subjektive determinanter af en noget mere træg og uforanderlig karakter, mener han:

"The subjective factors ... include those psychological characteristics of human nature and those social practices and institutions which, though not unalterable, are unlikely to undergo a material change over a short period of time except in abnormal or revolutionary circumstances"; (op. cit. p. 91).

Udover indkomstændringer nævner Keynes de følgende forhold: "windfall changes" i kapitalværdierne, en ændring af diskonteringsfaktoren²⁶ – bestemmende forholdet mellem et nutidig og et fremti-

²⁵ "The aggregate income ... is, as a rule, the principle variable upon which the consumption-constituent of the aggregate demand function will depend"; (op. cit. p. 96).

²⁶ For normale forholds vedkommende er dette aspekt dog af en noget sekundær betydning, argumenterer Keynes, i hvert tilfælde hvis diskonteringsfaktoren ækvivaleres med renten, og vi taler om kortsigtede fluktuationer i denne: "the main conclusion suggested by experience is, I think, that the short-period influence of the rate of interest on individual spending out of a given income is secondary and relatively unimportant except, perhaps, where unusually large changes are in question"; (op. cit. p. 94). Derimod kan en renteændring gennem dennes påvirkning af investeringerne og indkomsten i samfundet få en væsentlig afledt betydning for forbruget og især for opsparingen: "The influence of changes in the rate of interest on the amounts actually saved is of paramount importance, but is **in the opposite direction** to that usually supposed ... a rise in the rate of interest will have the

digt forbrug – ændringer i finanspolitikken (især m.h.t. beskatningen)²⁷ og et skifte i forventningerne til den fremtidige indkomstprofil²⁸, som mulige betydningsfulde såkaldte objektive faktorer, der kan

effect of reducing the amount actually saved. For aggregate saving is governed by aggregate investment; a rise in the rate of interest ... will diminish investment; hence a rise in the rate of interest must have the effect of reducing incomes to a level at which saving is decreased in the same measure as investment. Since incomes will decrease by a greater absolute amount than investment, it is, indeed, true that, when the rate of interest rises, the rate of consumption will decrease. But this does not mean that there will be a wider margin for saving. On the contrary, saving and spending will **both** decrease”; (op. cit. pp. 110-111). Og dette er en forklaring, som er i en klar modstrid med en klassisk forståelse af sammenhængene mellem opsparring og investering. Og tilsyneladende er det også en forklaring, der synes at være i konflikt med dele af indholdet i kapitel 6; jf. tidligere. I en klassisk forståelsesramme vil en rentestigning være fremkaldt af, at investeringsønskerne overstiger opsparingsønskerne. Og med en stigende rente mindskes på den ene side investeringsønskerne, mens opsparingsønskerne på den anden side øges. Og realrenten bliver ved med at stige, indtil ligevægten mellem de to størrelse på ny er reetableret.

²⁷ Og her har Keynes øje for finanspolitikkens fordelingspolitiske konsekvenser: “If fiscal policy is used as a deliberate instrument for the more equal distribution of incomes, its effect in increasing the propensity to consume is, of course, all the greater”; (op. cit. p. 95). Mindskes den økonomiske ulighed i samfund, får dette altså ikke alene forbrugsmæssige, men tillige også indkomstmæssige konsekvenser, da den enkeltes forbrugstilbøjelighed antages at være en aftagende funktion af indkomsten: “men are disposed, as a rule and on the average, to increase their consumption as their income increases, but not by as much as the increase in their income”; (op. cit. p. 96).

²⁸ Igen formentlig blot en faktor med en minimal indflydelse, idet som Keynes påpeger: “whilst it may affect considerably a particular individual’s propensity to consume, it is likely to average out for the community as a whole; (op. cit. p. 95). Igen er der altså en markant forskel på, hvorledes adfærdsændringer påvirker det mikroøkonomiske univers sammenlignet med konsekvenserne på makroplanet i økonomien.

påvirke det private forbrugsmønster gennem en ændring i de enkeltes forbrugstilbøjelighed.

Og dette private forbrugsmønster fluktuerer generelt set næppe særligt markant. Det er snarere rimeligt stabilt, mener Keynes. Dels er de fleste objektive faktorer for normale forholds vedkommende, som nævnt, blot trægt foranderlige dels vil en stigende indkomst umiddelbart ofte følges af en stigende opsparing, ligesom en faldende indkomst med det samme vil give sig udslag i en mindsket opsparing, hvorved udsvingene i det private forbrugs minimeres i hvert tilfælde på det kortere sigt. Er indkomstændringen derimod mere permanent end blot af en midlertidig karakter, må forbruget nødvendigvis rettes til. De nævnte opsparingsreaktioner er derfor i dette tilfælde:

“on a greater scale at first than subsequently”; (op. cit. p. 97).

Dette får Keynes til at konkludere, at en beskæftigelsesfremgang kun kan sikres gennem enten en generel tendens til en stigning i forbrugstilbøjeligheden eller ved øgede investeringer²⁹. Netop derfor er det af en essentiel betydning at forstå, hvad der betinger adfærden bagved disse to efterspørgselskomponenter, jf. Keynes’ fokusering på det effektive efterspørgselsprincip i kapitel 3. Og, at de to nævnte komponenter interagerer med hinanden, påpeger han i den sidste sætning i kapitel 8:

²⁹ “For since consumers will spend less than the increase in aggregate supply price when employment is increased, the increased employment will prove unprofitable unless there is an increase in investment to fill the gap”; (op. cit. p. 98). Resten af kapitlet bruger Keynes da også til at diskutere blandt andet, hvorledes investeringerne har udviklet sig i Storbritannien og USA i slutningen af 1920’erne og begyndelsen af 1930’erne. Og denne gennemgang kan ses som et godt eksempel på Keynes’ anvendelse af, hvad der er blevet benævnt en *realytic approach*; jf. kapitel 5.

“every weakening in the propensity to consume regarded as a permanent habit must weaken the demand for capital as well as the demand for consumption”; (op. cit. p. 106).

I kapitel 9 nævner Keynes i alt otte forhold eller såkaldte subjektive faktorer, som kan afholde den enkelte fra at forbruge nu. Keynes taler her om: et ønske om at have en reserve til at imødegå fremtidige uforudsete ubehagelige overraskelser, et ønske om at kunne honorere fremtidige forpligtigelser (f.eks. m.h.t. en opsparing til alderdommen), en præference for et større fremtidigt forbrug, et ønske om at kunne realisere et over tid stadigt stigende forbrug, et ønske om at have en vis fremtidig økonomisk frihed, et ønske om at kunne delta i fremtidige spekulative eller forretningsmæssige aktiviteter, et ønske om at kunne efterlade sig en arv og endelig et ønske om gerighed (en art hæmning mod det at kunne eller ville forbruge). Eller som Keynes selv med udvalgte kendeord karakteriserer de otte faktorer:

”the motives of Precaution, Foresight, Calculation, Improvement, Independence, Enterprise, Pride and Avarice”; (op. cit. p. 108)³⁰.

Og disse subjektivt bestemte determinanter ændrer sig formentlig kun ganske trægt, argumenterer Keynes. Og selvom deres betydning på det private forbrug måske kun er af en mere marginal betydning – i hvert tilfælde i sammenligning med indkomstens betydning – så må faktorerne alligevel ikke negligeres helt. Navnlig ikke, hvis vi an-

³⁰ Der er naturligvis også subjektive motiver, som i stedet kan stimulere den enkelte til at forbruge mere. Igen med kendeord benævner Keynes disse: “Enjoyment, Short-sightedness, Generosity, Miscalculation, Ostentation and Extravagance”; (op. cit. p. 108).

lægger et mere dynamisk perspektiv på den økonomiske analyse. I en sådan kan (vil) også disse faktorer ændre sig, som tiden går, idet:

“the strength of all these motives will vary enormously according to the institutions and organisation of the economic society which we presume, according to habits formed by race, education, convention, religion and current morals, according to present hopes and past experiences, according to the scale and technique of capital equipment, and according to the prevailing distribution of wealth and the established standards of life”; (op. cit. p. 109).

Det sidste kapitel i Bog III omhandler multiplikatortankegangen. Og dette sker med afsæt i Kahns berømte artikel fra 1932³¹. Først definerer Keynes den marginale forbrugstilbøjelighed, og illustrerer, at den marginale forbrugstilbøjelighed, $1-1/k$, og investeringsmultiplikatoren, k , er indbyrdes forbundne størrelser. Jo større investeringsmultiplikatoren er, desto større bliver samtidig også den marginale forbrugstilbøjelighed og omvendt:

³¹ Og en inspiration må Keynes, som redaktør af **The Economic Journal**, også have fået fra Jens Warmings artikel fra samme år i netop dette tidsskrift. Således fremhæver Laidler (2005:9-10), at Warming med sin indkomstmultiplikator gav Keynes et nyttigt redskab i hånden til at forklare, hvorfor Say's Lov ikke pr. automatik holder: "The emphasis on saving in Warming's version of the multiplier process was crucial in enabling Keynes to bring together his ideas about the instability of investment behaviour and its dependence on animal spirits, and about the role of uncertainty in creating liquidity preference, the key ingredients of his case for the failure of Say's law to apply in a monetary economy, into a coherent account of how, nevertheless, such an economy coped with the problem of coordinating savings and investment". For en nærmere belysning af Warmings rolle som en tidlig bidragsyder til den nye makroøkonomiske tankegang skal der henvises til Olesen (2003). For en belysning af Keynes' egen brug af multiplikatortankegangen kan der henvises til gennemgangen i Kahn (1984:91-104).

"if the marginal propensity to consume is not far short of unity, small fluctuations in investment will lead to wide fluctuations in employment; but, at the same time, a comparatively small increment of investment will lead to full employment; (op. cit. p. 118).

Og dette er lidt pudsigt. Nok betyder en stor investeringsmultiplikator, k , at indkomsten vokser med mere, end hvis k var mindre ved en given stigning i investeringerne, og med en større indkomstændring vokser naturligvis også det private forbrug mere, end hvad der ville have været tilfældet med blot en mindre indkomstændring. Men med den tidlige argumentation i mente, bør forbrugstilbøjeligheden da ikke netop reduceres ved en stigende indkomst (et rigere samfund); alt andet lige? Og i forlængelse heraf da bør vel den marginale forbrugstilbøjelighed falde, og ikke stige, jo større en værdi, investeringsmultiplikatoren antager. Men måske anlægger Keynes ikke et så dynamisk perspektiv i de her refererede betragtninger.

Under alle omstændigheder, med multiplikatortankegangen har Keynes fået et afgørende redskab i hånden til at binde sin makroøkonomiske forståelse og analyse sammen til en helhed. Med denne tankegang bliver det muligt for ham at vise, at størrelsen af den samlede indkomst i samfundet er afhængig af netop investeringsomfanget. Og netop en sådan forståelse er et keynesk kerneudsagn³².

Og med multiplikatoren på plads og en forståelse af investeringernes alt afgørende rolle i mente, ligger det lige for at overveje, hvor-

³² Jf. eksempelvis også den opsamling som Harrod (1937:79) giver af de fundationale sammenhænge i **The General Theory**: "The amount of investment (= amount of saving) depends on the marginal productivity of capital and the rate of interest; the level of income is connected with the amount of investment by the multiplier, i.e., by the propensity to consume; and the rate of interest depends on the desire for liquid reserves and the amount of spare cash in the community available to satisfy that desire".

ledes den samlede efterspørgsel i samfundet lader sig påvirke af offentlige investeringsprojekter. Her advarer Keynes om, at sådanne tiltag i deres effekt dog kan bremses af flere forhold. For første er der en risiko for, at finansieringen af de offentlige arbejder kan fremkalde en rentestigning, der efterfølgende vil mindske nogle af de private investeringsbeslutninger; altså eksistensen af en *Crowding Out* effekt³³. For det andet vil en del af den fremkaldte efterspørgselsstigning rette sig mod udlandet gennem en stigende import (den velkendte import-lækage). Dog vil denne effekt automatisk blive delvist imødegået gennem en international multiplikatorproces. Gennem vores øgede import, er vi automatisk med til at trække efterspørgsels- og indkomstniveauet op i omverdenen, argumenterer Keynes. Når omverdenen også øger sin import, så vil vores eksport selvfølgelig blive positivt påvirket. Endelig for det tredje vil der måske indtræffe et fald i forbrugstilbøjeligheden som følge af den stigende indkomst, samfundet er jo blevet rigere. Og generelt bør vi i øvrigt også være opmærksomme på, at multiplikatorens størrelse ikke er en konstant værdi:

"the multiplier is likely to be greater for a small net increment of investment than for a large increment"; (op. cit. p. 121).

Keynes er således helt med på, at det kan være en kompleks problemstilling at gennemføre ekspansive finanspolitiske tiltag. Men omtanke også på dette felt af den økonomiske sfære er vel helt rimeligt. Eksempelvis Skidelsky har derfor hævdet, at Keynes nok var en modstander af, hvad der efterfølgende blev benævnt 'fine tuning'.

³³ Med mindre naturligvis, at: "the monetary authority takes steps to the contrary", idet det er nødvendigt med "an actual **fall** in the rate of interest to offset it"; (op. cit. pp. 119 & 120).

Men en sådan opfattelse er nok, jf. Moggridge (2002:117), betinget af en efterrationalisering (the benefit of hindsight) hos Skidelsky snarere end udtryk for Keynes' egen opfattelse. Som Moggridge skriver:

“given the availability of statistics and what little economists knew about the macroeconomy and its characteristics in the 1940s, even rough tuning was difficult”.

Hidtil har Keynes talt om forudsete ændringer i efterspørgslen. Er ændringerne derimod af en mere uforudset karakter, vil dette bevirke dels at multiplikatoreffekten på det kortere sigt bliver mindre dels at tilpasningen hen imod den nye ligevægt nu tager længere tid end sammenlignet med en forudset ændring i efterspørgslen. Mens dette er et forhold af betydning for eksempelvis ”the analysis of the trade cycle”, er det næppe gældende for f.eks. nye offentlige arbejder, argumenterer Keynes. Disse aktiviteter bliver jo netop først iværksat i en økonomisk krisesituation, som har bidt sig fast (de må altså antages at være rimeligt forudsete). Og er den ufrivillige arbejdsløshed stor, er multiplikatoreffekten tilsvarende heldigvis også stor, siges det, hvorfor:

“Thus public works even of doubtful utility may pay for themselves over and over again at a time of severe unemployment ... but they may become a more doubtful proposition as a state of full employment is approached”; (op. cit. p. 127).

Og en lånefinansieret offentlig aktivitet er også helt i orden, fremhæver Keynes. Er der en stor ufrivillig arbejdsløshed i samfundet, må man gøre noget. Og en lånefinansiering har i denne sammenhæng næppe nogle betydende negativ rentedrivende effekter, hvis blot pengepolitikken koordineres med finanspolitikken. Dette er det vig-

tige budskab, som analysen i **The General Theory** skal fremme. Og for at få dette budskab frem bliver Keynes afslutningsvist i kapitlet bidende ironisk i sin argumentation, som de følgende kendte citater vil vise:

“Pyramid-building, earthquakes, even wars may serve to increase wealth, if the education of our statesmen on the principles of the classical economics stands in the way of anything better ... If the Treasury were to fill old bottles with banknotes, bury them at suitable depths in disused coalmines which are then filled up to the surface with town rubbish, and leave it to private enterprise on well-tried principles of **laissez-faire** to dig the notes up again ... there need be no more unemployment ... It would indeed, be more sensible to build houses and the like; but if there are political and practical difficulties in the way of this, the above would be better than nothing”; (op. cit. p. 129).

Desværre er beslutningstagerne, ifølge Keynes, nu nok så konervative i deres tankegang, at vi desværre har:

“schooled ourselves to so close a semblance of prudent financiers, taking careful thought before we add to the ’financial’ burdens of posterity by building them houses to live in, that we have no such easy escape from the sufferings of unemployment”; (op. cit. p. 131).

2.5. Book IV

- The Inducement to Invest

Kapitlerne 11-17 er helliget en grundig analyse af investeringsbeslutningerne – hvad bestemmer investeringsomfanget, og hvordan dannes renten – der på sin vis udgør den væsentligste efterspørgselskomponent i den keyneske analyse (ikke i sit kvantitative omfang,

men i sin teoretiske betydning for forklaringen og forståelsen af ulige vægtsforløb i økonomien).

I kapitel 11 begynder Keynes sin gennemgang med at definere en art afkastbegreb på kapitalgoder, som determinerer investeringsfunktionen: *the marginal efficiency of capital*, MEC, der er en forventet størrelse³⁴. Sammen med den faktiske rente bestemmer dette begreb investeringernes størrelse. Er MEC således større end den gældende rente, vil investeringsomfanget øges, hvilket får kapitalapparatet til at vokse og dermed MEC til at aftage i værdi; og omvendt naturligvis, hvis renten ligger over MEC-værdien, må investeringerne mindskes. Denne tilpasningsproces fortsætter, indtil MEC igen ækvivalerer renteniveauet:

“It follows that the inducement to invest depends partly on the investment demand-schedule and partly on the rate of interest”; (op. cit. p. 137).

Og især understreger Keynes vigtigheden af, at MEC er en forventet og dermed en usikker størrelse. Og ændringer i det forventede fremtidige afkast af et givet kapitalgode kan få MEC-værdien til at fluktuere betydeligt, hvorfor Keynes da også senere (i kapitel 22) ønsker at vise, at:

“the succession of boom and slump can be described and analysed in term of the fluctuations of the marginal efficiency of capital relatively to the rate of interest”; (op. cit. p. 144).

³⁴ MEC-begrebet defineres som: “as being equal to that rate of discount which would make the present value of the series of annuities given by the returns expected from the capital-asset during its life just equal to its supply price”; (op. cit. p. 135).

Fordi det er igennem denne faktor, at:

“the expectation of the future influences the present ... It is by reason of the existence of durable equipment that the economic future is linked to the present”; (op. cit. pp. 145 & 146).

Og ”the expectations of prospective yields” på givne kapitalgoder er bestemt af dels allerede kendte og dermed sikre forhold dels på:

“future events which can only be forecasted with more or less confidence”; (op. cit. p. 147).

Hertil henregner Keynes blandt andet:

“future changes in the type and quantity of the stock of capital-assets and in the tastes of the consumer, the strength of effective demand from time to time during the life of the investment under consideration, and the changes in the wage-unit in terms of money which may occur during its life”; (op. cit. p. 147).

Og det er disse sidste faktorer – ”the state of long-term expectation” – som er temaet for det næste kapitel. Skal man danne nogle forventninger til en usikker fremtid, kommer disse forventninger let til at bero på *the state of confidence*, argumenteres det. Hvor stor en tiltro har vi til vores prognose om fremtidige forhold? Og en fornemmelse herfor kan vi få ved at betragte, hvad der sker på markedet og ved at studere, hvad Keynes noget vagt benævner ”business psychology”. Og at det er svært at spå om fremtidige forhold, erkendes klart:

“we have to admit that our basis of knowledge for estimating the yield ten years hence of a railway, a copper mine, a textile factory,

the goodwill of a patent medicine, an Atlantic liner, a building in the City of London amounts to little and sometimes to nothing; or even five years hence”; (op. cit. pp. 149-150).

Derfor bruger agenterne da også ofte i praksis en art konvention om stabilitet:

“assuming that the existing state of affairs will continue indefinitely, except in so far as we have specific reasons to expect a change” (op. cit. p. 152)

når fremtidige afkastmuligheder skal forsøges fastlagt. Men med ikke ubetydelige udsving i de økonomiske konjunkturer, bliver en sådan forudsætning om en konventionel adfærd let farlig. Forudsætningen om stabilitet holder derfor ikke, når man i et usikkert og vigende marked – hvor måske ”the mass psychology of the market” er af en afgørende betydning – har allermost behov for netop denne form for stabilitet i beslutningsprocessen. Jo mere foranderlig verden er, desto vanskeligere bliver det at spå om fremtiden på en blot nogenlunde korrekt måde. Og netop derfor trives en spekulativ adfærd på investeringsmarkedet måske godt; i hvert tilfælde bruger Keynes flere sider på at beskrive, hvorledes en sådan adfærd kan tænkes at finde sted (og her bør det ihukommes, at Keynes selv ikke var nogen novice, hvad angår investorernes adfærd på de finansielle markeder, han var selv en aktiv spiller blandt disse; og som bekendt kræver det en kender at kende sine lus på deres bid). Men uanset hvad; sådan er det vel med forventningsbaseret adfærd i al almindelighed; den kan næppe sættes på en eksakt matematisk formel³⁵.

³⁵ Jf. (op. cit. pp. 162-163): “We are merely reminding ourselves that human decisions affecting the future, whether personal or political or economic, cannot depend on strict mathematical expectation; since the basis for making such calculations does not exist; and that it is our innate urge to activity which makes the

Og med usikkerhed menes ikke risikofyldt; jf. Keynes' fodnote p. 148, hvor han henviser til sin **Treatise on Probability**. Ved usikre forhold i begrebets strikte forstand er vi udover, hvad der normalt kan inkorporeres i en forsikringskalkule. Vi taler om hændelser, som ikke kan tillægges en objektiv sandsynlighed. Men hændelser som vi nok – nogle af os i hvert tilfælde – kan have en subjektiv fornemmelse af, hvor sandsynlig deres indtræden må formodes at være. At investeringsprocessens forløb således afhænger af, hvad Keynes kaldte for animal spirits, får Laidler (2005:7) til korrekt at skrive om agenternes forventninger, at:

"each one of which was likely to have unique features, could rely only to a very limited extent on hard information about their likely outcomes. Hence the calculus of probabilities could not be applied to the analysis of investment decisions, and they were bound to be dominated by psychology".

Bemærkelsesværdigt er det derfor, at Laidler samme steds afferer en direkte korrespondance af indflydelse fra **Treatise on Probability** til **The General Theory**. En sådan opfattelse forekommer ikke særlig sandsynlig.

Kapitlerne 13-15 beskæftiger sig med rentedannelsen såvel i en klassisk som i en ny alternativ kontekst, hvori Keynes som bekendt opstiller en konkurrerende pengeefterspørgselsteori. Jf. dog Perregaard (2000:58-60), der argumenterer for den opfattelse, at meget af kontroversen mellem en kvantitetsteoretisk og en mere moderne li-

wheels go round, our rational selves choosing between the alternatives as best we are able, calculating where we can, but often falling back for our motive on whim or sentiment or chance". Igen synes indflydelsen fra **Treatise on Probability** tydelig. I hvert tilfælde afspejler citatet ganske godt Keynes' metodologiske grundopfattelse; jf. kapitel 5.

kviditetspræference tankegang allerede blev introduceret og diskuteret af Salamanca-skolens tilhængere tilbage i 1500-tallet.

Som et alternativ til den klassiske forståelsesramme, hvor renten fastsættes ved:

”the interaction of the schedule of the marginal efficiency of capital with the psychological propensity to save”; (op. cit. p. 165)

giver Keynes likviditetspræferencefunktionen som sit bud. Rentedannelsen foregår nu ikke længere som i den klassiske tankegang – temaet for kapitel 14 – realt på varemarkedet, hvor renten som nævnt er den ækvivalente faktor mellem agenternes opsparsings- og investeringsønskerne. Og denne tankegang er ganske begrænset i sin forståelse af situationer uden for specialtilfældet med den fulde beskæftigelse. Herom skriver Keynes sammenfattende:

”In truth, the classical theory has not been alive to the relevance of changes in the level of income or to the possibility of the level of income being actually a function of the rate of the investment”; (op. cit. p. 180).

Penge er nu ikke længere at betragte som et realt gode, de er en finansiel fordring, og nu hvor *money matters*, bindes økonomiens realøkonomiske og monetære sektorer sammen i et interaktivt spil på en hidtil ukendt facon. Den klassiske dikotomi er dermed ophævet i den keyneske analyse af rentedannelsen³⁶. Også dette udgør et af de fundamentale kerneudsagn i Keynes’ nye makroøkonomiske forståelse.

³⁶ ”Thus the rate of interest at any time, being the reward for parting with liquidity, is a measure of the unwillingness of those who possess money to part with their liquid control over it”; (op. cit. p. 167).

Og i valget mellem at være likvid eller holde finanzielle fordringer dukker forventningsaspektet op på ny. Man må nødvendigvis have en forventning til, hvad man mener, at renten bør være set i forhold til, hvad renten rent faktisk er på markedet, siger Keynes. Og en eventuel forskel mellem den forventede og den faktiske rente får som bekendt agenterne til at handle og sammensætte deres portefølje på en sådan måde, at det forventede afkast igen forsøges maksimeret³⁷. Og de enkelte agenter kan selvfølgelig have en forskellig opfattelse af, hvad renten burde være. Og med basis i disse varierede individuelle renteexpectanter kan pengeefterspørgslen ikke alene bestemmes for den enkelte, den makroøkonomiske pengeefterspørgsel kan samtidig udledes. Med andre ord har vi her et smukt eksempel på, at der ligger et mikroøkonomisk fundament bagved dette makroøkonomiske udslag. Og agenternes handlen på baggrund af likviditetspræference-funktion kan begrundes med de tre velkendte motiver:

“(i) the transactions-motive, i.e. the need of cash for the current transaction of personal and business exchanges; (ii) the precautionary-motive, i.e. the desire for security as to the future cash equivalent of a certain proportion of total resources; and (iii) the speculative-motive, i.e. the object of securing profit from knowing better than the market what the future will bring forth”; (op. cit. p. 170)³⁸.

³⁷ “But … the individual, who believes that future rates of interest will be above the rates assumed by the market, has a reason for keeping actual liquid cash, whilst the individual who differs from the market in the other direction will have a motive for borrowing money for short periods in order to purchase debts of longer term”; (op. cit. p. 170).

³⁸ En mere fyldestgørende diskussion af disse tre motiver gives i kapitel 15.

Og baseret herpå er renten en funktion af den reale pengemængde. Øges pengemængden falder renten; og omvendt. I hvert tilfælde for alle normale forholds vedkommende³⁹. Og disse renteændringer har naturligvis realøkonomiske konsekvenser primært gennem investeringsdannelsen. Falder renten således til eksempel, vil investeringsomfanget vokse ved en given MEC-værdi. Tilsvarende kan en ændring i de realøkonomiske forhold have rentemæssige konsekvenser. I vores eksempel; med øgede investeringer, en større effektiv efterspørgsel og dermed også en større samlet indkomst i samfundet, træder transaktionsmotivet i kraft. Der reageres på indkomstændringen i form af en øget efterspørgsel efter likviditet (penge). Med mindre de pengepolitiske myndigheder på ny lepper på pengepolitikken, vil renten derfor nu begynde at stige.

Men hvor store er nu pengepolitikkens reelle muligheder i det hele taget? Vil en ekspansion i pengemængden altid fremkalde et rentefald? Og vil et rentefald altid stimulere investeringslysten? Og vil øgede investeringer altid få beskæftigelsen i samfundet til at stige? Eller med andre ord: hvor sikker og effektiv er den pengepolitiske transmissionsmekanisme? Og vil en fremgang i beskæftigelsen ikke kunne fremkalde prisstigningstendenser, der vil imødegå i hvert til-

³⁹ Der gives dog en situation, hvor selv en stor stigning i pengemængden:"may exert a comparatively small influence on the rate of interest. For a large increase in the quantity of money may cause so much uncertainty about the future that liquidity-preferences due to the precautionary-motive may be strengthened; whilst opinion about the future of the rate of interest may be so unanimous that a small change in present rates may cause a mass movement into cash ... after the rate of interest has fallen to a certain level, liquidity-preference may become virtually absolute in the sense that almost everyone prefers cash to holding a debt which yields so low a rate of interest. In this event the monetary authority would have lost effective control over the rate of interest"; (op. cit. p. 172 & 207). Den faktiske rente er således på et niveau, der så at sige matcher den laveste holdte renteforventning i økonomien. Vi er med andre ord havnet i en likviditetsfælde.

fælde en del af de positive effekter af en ekspansion af pengemængden? Herom skriver Keynes konkluderende det følgende:

“whilst an increase in the quantity of money may be expected ... to reduce the rate of interest, this will not happen if the liquidity-preferences of the public are increasing more than the quantity of money; and whilst a decline in the rate of interest may be expected ... to increase the volume of investment, this will not happen if the schedule of the marginal efficiency of capital is falling more rapidly than the rate of interest; and whilst an increase in the volume of investment may be expected ... to increase employment, this may not happen if the propensity to consume is falling off. Finally, if employment increases, prices will rise in a degree partly governed by the shapes of the physical supply functions, and partly by the liability of the wage-unit to rise in terms of money”; (op. cit. p. 173).

Et naivt syn på pengepolitikkens anvendelighed kan man således næppe på baggrund af det ovenstående anklage Keynes for at have haft i **The General Theory**. Hans økonomiske forståelse var også på dette punkt mere raffineret end som så. Han havde altid et godt øje for kompleksiteten i de økonomiske mekanismer.

Også agenternes efterspørgsel efter likviditet er forventningsbestemt som følge af spekulationsmotivet. Hvad vil renten være i fremtiden, og hvilken politik vil de pengepolitiske myndigheder føre? Og forventningerne hertil kan som nævnt være forskellig fra agent til agent, idet en ændring i de faktiske pengepolitiske forhold og/eller i de holdte forventninger vil som en hovedregel altid:

”influence the ideas of different individuals differently by reasons partly of differences in environment and the reason for which money is held and partly of differences in knowledge and interpretation of the new situation”; (op. cit. pp. 198-199).

Og gennem agenternes handlinger, der altså også er styret af de netop oven for nævnte betragtninger, vil renten på denne vis også selv være forventningsbestemt, om end dog nok rimelig stabil i sit leje, idet:

“It might be more accurate, perhaps, to say that the rate of interest is a highly conventional, rather than a highly psychological, phenomenon. For its actual value is largely governed by the prevailing view as to what its value is expected to be. **Any** level of interest which is accepted with sufficient conviction as **likely** to be durable **will** be durable”; (op. cit. p. 203).

Og Keynes, der senere selv blev Nationalbankdirektør (1941-46), har også forstået, at pengepolitikken har en skrøbelig troværdighedsproblematik. Helt moderne i sin formulering skriver han således:

“Thus a monetary policy which strikes public opinion as being experimental in character or easily liable to change may fail in its objective of greatly reducing the long-term rate of interest ... The same policy, on the other hand, may prove easily successful if it appeals to public opinion as being reasonable and practicable and in the public interest, rooted in strong conviction, and promoted by an authority unlikely to be superseded”; (op. cit. p. 203).

Kapitel 16 starter ud med at fastslå, at en beslutning om at spare op ikke automatisk afstedkommer en beslutning om at ville investere. En sådan beslutning afhænger nemlig af, om det kan betale sig at foretage en investering eller ej, altså om hvorvidt der er et potentielt afkast at jagte. Kun hvis en forøget opsparing får de potentielle afkastmuligheder til at synes gunstigere, vil den stigende opsparing fremkalde øgede investeringer. Ellers er en opsparing hos den enkelte blot at betragte som:

"a decision not to have dinner to-day. But is does **not** necessitate a decision to have dinner or to buy a pair of boots a week hence or a year hence or to consume any specified thing at any specified date"; (op. cit. p. 210).

Og med likviditetspræferencetankegangen bragt på banen så kan en opsparing placeres i finansielle frem for i reale fordringer. Måske kan en øget opsparing i finansielle fordringer presse renteniveauet nedad. Sker dette, og er MEC-værdien konstant, da vil investeringsdannelsen kunne stimuleres. Men huskes må det, at en øget opsparing umiddelbart er det samme som et mindre forbrug, en mindre effektiv efterspørgsel, en mindre samlet produktion og et lavere beskæftigelsesomfang. Og dette kan mindske MEC-værdien, idet den eksisterende mængde kapital nu er blevet en mindre knap produktionsfaktor, end tilfældet var, før efterspørgselskontraktionen blev introduceret.

Dermed er den klassiske teoris sikre og umiddelbare kobling mellem opsparings- og investeringsbeslutninger brudt hos Keynes⁴⁰. Og "ledig" opsparing er af det onde, er hans holdning. Et for lille forbrug sætter den effektive efterspørgsel under pres og skaber muligheden for, at en permanent underbeskæftigelsessituuation kan indtræffe. "Ledig" opsparing kan dermed fremkalde en økonomisk depression frem for som i den klassiske doktrin at resultere i et faldende renteniveau.

⁴⁰ Ifølge Laidler (2005:6-7) var Keynes dog ikke den første hverken til at påpege, at opsparings- som investeringsbeslutningerne i al almindelighed er adskilte beslutninger, der bliver foretaget af forskellige agenter, eller at Say's Lov kunne sættes ud af kraft: "By the 1920s, however, Wicksell's successors were beginning to stress that, if the actions of the banks in creating and destroying credit could prevent the rate of interest settling at its natural level, a monetary economy could offer no guarantee that decisions about saving would always and automatically be translated into matching decisions about investment, that Say's law would thus be violated, and that things perhaps could go badly wrong on the employment front".

veau, der i sig selv kan være med til at genoprette ligevægten i økonomien.

Endelig gives der i kapitel 18 et forsøg på en opsummering af den hidtidige gennemgang i bogen.

2.6. Book V

- Money-wages and Prices

Efter et studie af økonomiens efterspørgselsside bringes udbudsovervejelser på banen i kapitlerne 19-21.

Og i sin diskussion af effekterne af et fald i pengelønnen i det første kapitel gør Keynes oprør mod den klassiske tankegangs forståelse. I denne mainstream opfattelse antages det generelt, hævder han, at en lønreduktionen lader niveauet for den effektive efterspørgsel i samfundet uændret, men dette er ikke tilfældet, argumenteres der. En lønreduktion gør ikke blot arbejdskraften billigere - udbudsaspektet – det gør også samtidig købekraften i samfundet mindre – efterspørgselsaspektet. Lønnen er således i denne sammenhæng en variabel med en dual karakter.

Det er derfor komplettest at analyse konsekvenserne af en sådan lønreduktion. Keynes diskuterer således nærmere blandt andet de følgende forhold, som han finder, er sandsynlige konsekvenser af en lønreduktion, hvoraf nogle vil virke positivt og andre negativt ind på den samlede efterspørgsel og produktion i samfundet: 1) der vil ske en omfordeling af realindkomst fra lønmodtagerne til andre grupper, hvilket vil have en tendens til at mindske forbrugstilbøjeligheden; 2) i en åben økonomi vil konkurrencesektoren blive styrket, hvorved eksporten stiger; 3) investeringsomfanget kan påvirkes (således vil en forventning om yderligere lønreduktioner i fremtiden nok udskyde nogle investeringsbeslutninger, idet arbejdskraften derved bliver en relativ billigere produktionsfaktor); 4) den mindre effektive efter-

spørgsel i samfundet vil gennem transaktionsmotivet kunne få renten til at falde, hvilket isoleret set vil stimulere investeringsomfanget; 5) omkostningsreduktionen kan skabe en øget optimisme hos producenterne og derved få dem til at investere mere; 6) indkomstreduktionen hos lønmodtagerne kan derimod skabe mere pessimisme m.h.t. fremtiden og derved reducere deres forbrugstilbøjelighed yderligere; og 7) med en prisfaldstendens udløst af lønreduktionen øges nok realformuerne, men desværre også den reale gældsbryde i samfundet, og om disse to modsatrettede tendenser ophæver hinanden, er ikke godt at vide. Og en opregning af disse syv faktorer er ikke engang:

“a complete catalogue of all the possible reactions of wage reductions in the complex real world”; (op. cit. p. 264).

Så den forsimplede klassiske analyse med sit entydige resultat af en lønreduktion holder ikke i virkelighedens verden, mener Keynes, hvorfor:

“There is ... no ground for the belief that a flexible wage policy is capable of maintaining a state of continuous full employment ... The economic system cannot be made self-adjusting along these lines”; (op. cit. p. 267)⁴¹.

Afsluttende konkluderer Keynes derfor:

“In the light of these considerations I am now of the opinion that the maintenance of a stable general level of money-wages is, on a balance of considerations, the most advisable policy for a closed sys-

⁴¹ Således bemærker Keynes også, at: “a moderate reduction in money-wages may prove inadequate, whilst an immoderate reduction might shatter confidence even if it were practicable”; (op. cit. p. 267).

tem; whilst the same conclusion will hold good for an open system, provided that equilibrium with the rest of the world can be secured by means of fluctuating exchanges”; (op. cit. p. 270)⁴².

Kapitel 20 opstiller en beskæftigelsesfunktion, der er ganske analog til Z-funktionen fra kapitel 3 bortset fra, at beskæftigelsesfunktionen er Z-funktionens ”inverse function and is defined in terms of the wage-unit”; (op. cit. p. 280). Formålet hermed er mere direkte, end ved anvendelse af Z, at kunne bestemme det aktuelle beskæftigelsesomfang og eventuelle ændringer heri i samfundet.

Det efterfølgende kapitel 21 er et vigtigt kapitel.

Megen opfattelse af Keynes og hans makroøkonomiske univers antager fejlagtigt, at **The General Theory** alene er et økonomisk værk omhandlende efterspørgselssiden af det økonomiske system. Og, at Keynes udformer sin analyse – á la bastardkeynesianismen – af efterspørgselskomponenternes betydning for det økonomiske udfald på makroniveau under en antagelse om infleksibilitet i lønninger som i priser. Udbudsmæssigt altså under en antagelse af, at den aggregerede udbudskurve er en tilnærmelsesvis vandret kurve. Men som kapitel 21 dokumenterer, er Keynes’ generelle forståelse af økonomiens udbudsside langt mere raffineret end som så og synes helt moderne i sit indhold. Men af helt naturlige årsager, den historiske kontekst i 1930’erne taget i betragtning, som allerede indledningsvist påpeget, så er **The General Theory** primært et værk om, hvordan en underbeskæftigelsessituation kan opstå og bide sig fast. I 1930’ernes krisesituation lå den afgørende økonomiske restriktion ikke på udbuds-, men derimod på efterspørgselssiden af økonomien. Det økonomiske problem i samtiden var et ikke problem med en for stor,

⁴² Jf. også Dutt & Skott (2005:11): “the truly revolutionary and provocative message of the GT concerns the destabilizing effects of money wage flexibility”.

men derimod med en for lille effektiv efterspørgsel i samfundet. Den anden problemstilling blev først aktuel ved det senere krigsudbrud; jf. Keynes' skrift fra 1939/40 **How to Pay for the War**; jf. gennemgangen af dette bidrag i Appendix II.

Indledningsvist harcelerer Keynes over den klassiske mainstreams mangel på en tilfredsstillende makroøkonomisk prisdannelsesteori. Som gennemgangen af indholdet i **The General Theory** indtil nu har vist, så køber Keynes ikke indholdet i den klassiske dikotomi⁴³. I modsætning til den traditionelle økonomiske opfattelse, hvor agenterne alene reagerer på ændringer i de sande relative prisforhold, er penge og monetære forhold af betydning for Keynes og hans analyse. Ændringer i disse størrelser er hos ham også determinanter, der påvirker agenternes forbrugs- og investeringsadfærd. Og dermed er økonomiens monetære og realøkonomiske sektorer uløseligt forbundet med hinanden:

“Money in its significant attributes is, above all, a subtle device for linking the present to the future; and we cannot even begin to discuss the effect of changing expectations on current activities except in monetary terms”; (op. cit. p. 294).

Mikroøkonomisk dannes prisen naturligvis i kampen med udbud og efterspørgsel på det enkelte marked. Og også makroøkonomisk er prisniveauet omkostningsbestemt, ligesom det er en funktion af den

⁴³ For ham er den egentlige dikotomi mere mellem en mikro- og en makroøkonomisk betragtningsmåde, idet: “The right dichotomy is, I suggest, between the theory of the individual industry or firm and of the rewards and the distribution between different uses of a **given** quantity of resources on the one hand, and the theory of output and employment **as a whole** on the other hand ... Or, perhaps, we might make our line of division between the theory of stationary equilibrium and the theory of shifting equilibrium”; (op. cit. p. 293).

effektive efterspørgsel. Prisen på makroniveau er derimod i modsætning til, hvad tilfældet er hos den klassiske mainstream tankegang – hvor prisniveauet er bestemt ved hjælp af kvantitetsteorien – i bund og grund for normale forhold vedkommende realøkonomisk bestemt⁴⁴. Herom skriver Keynes:

“It follows that an increase in the quantity of money will have no effect whatever on prices, so long as there is any unemployment, and that employment will increase in exact proportion to any increase in effective demand brought about by the increase in the quantity of money; whilst as soon as full employment is reached, it will thenceforward be the wage-unit and prices which will increase in exact proportion to the increase in effective demand; (op. cit. 295)⁴⁵.

Hvor udbredt forestillingen end måtte være om, at Keynes i sit makroøkonomiske univers alene var i stand til at gennemføre analysen med en antagelse om en vandret aggregeret udbudskurve, så turde det ovenstående citat dokumenterer, at denne påstand er ganske uberettiget. Derudover opregner Keynes i alt fem forhold, som yderligere raffinerer belysningen af prisdannelsesprocessen på makroniveau, og som man, ifølge ham, bør inddrage i sin analyse heraf. Den rette sammenhæng om prisdannelse på makroniveau bør således udtrykkes som:

⁴⁴ Eller som Harrod (1937:82) i sin efterfølgende fortolkning af **The General Theory** skrev om Keynes' prisdannelse: "The level of activity being a known quantity the price level is determined by the money cost of production, with suitable modifications for imperfect competition".

⁴⁵ Eller alternativt formuleret: "So long as there is unemployment, **employment** will change in the same proportion as the quantity of money; and when there is full employment, **prices** will change in the same proportion as the quantity of money"; (op. cit. p. 296).

"the increase in effective demand will, generally speaking, spend itself partly in increasing the quantity of employment and partly in raising the level of prices. Thus instead of constant prices in conditions of unemployment, and of prices rising in proportion to the quantity of money in conditions of full employment, we have in fact a condition of prices rising gradually as employment increases"; (op. cit. p. 296).

Dermed har Keynes beskrevet en makroøkonomisk situation, hvor den aggregerede udbudskurve kan antage formerne: vandret, normalt hældende og lodret⁴⁶. Helt altså som vi er vant til at finde i enhver moderne makroøkonomisk lærebog også i 2006.

Og blandt andet fordi produktionsfaktorerne er heterogene størrelser, anerkender Keynes også muligheden af, at flaskehalse kan opstå og eksistere i en disaggregeret, sektoropdelt økonomi:

"Thus as output increases, a series of 'bottle-necks' will be successively reached, where the supply of particular commodities ceases to be elastic and their prices have to rise to whatever level is necessary to divert demand into other directions"; (op. cit. p. 300).

Og faren for, at en løn/pris-spiral måske kan indtræffe ved et outputniveau, der er mindre end det, der svarer til den fulde beskæftigelsesituations, synes Keynes muligvis også at have erkendt, idet han bemærker, at:

⁴⁶ Således skriver Keynes sammenfattende om situationen, hvor AS-kurven er blevet lodret: "When a further increase in the quantity of effective demand produces no further increase in output and entirely spends itself on an increase in the cost-unit fully proportionate to the increase in effective demand, we have reached a condition which might be appropriately designated as one of true inflation"; (op. cit. p. 303).

“Since each group of workers will gain ... by a rise in its own wages, there is naturally for all groups a pressure in this direction, which entrepreneurs will be more ready to meet when they are doing better business”; (op. cit. p. 301).

Afslutningsvist i kapitlet gör Keynes sig nogle overvejelser m.h.t. det lange sigt. Og om end han fremhæver, at dette:

“is a question for historical generalisation rather than for pure theory”; (op. cit. p. 306)

så afslutter han dog sin gennemgang i kapitel 21 med den følgende opsummering af, hvad der kendetegner det langsigtede økonomiske perspektiv i en moderne monetær produktionsøkonomi:

“the long-run relationship between the national income and the quantity of money will depend on liquidity-preferences. And the long-run stability or instability of prices will depend on the strength of upward trend of the wage-unit (or, more precisely, of the cost-unit) compared with the rate of increase in the efficiency of the productive system”; (op. cit. p. 309).

Udfoldelsesmulighederne på det længere sigt i økonomien er dermed et spørgsmål, som primært er bestemt af renteudviklingen og kapitalopbygningen i samfundet. Disse forhold synes hos Keynes at udgøre den essentielle udbudsmaessige restriktion, som betinger det økonomiske systems langsigtede udfald. Og er Keynes egentlig her så forskellig i sin argumentationen fra den, som findes hos den økonomiske teoris grundlægger Adam Smith og flere af dennes efterkommere?

2.7. Book VI

- Short Notes suggested by The General Theory

Den 6. og sidste del af Keynes' mesterværk indeholder tre supplrende kapitler, som alle har til formål at perspektivere den hidtil gennemførte analyse i bogen.

Således ophandler kapitel 22 en belysning af *the trade cycle*. Varierer de økonomiske konjunkturer – á la de syv fede og de syv magre år – synes det oplagt at tillægge investeringsdannelsen en afgørende rolle i forklaringen heraf. På sin vis følger Keynes dermed en kriseforklaring, som er i samklang med den, som Karl Marx tidligere angav. Hos Marx havde den kapitalistiske økonomis indbyggede tendens til krise også et væsentligt forklaringselement i form af de ofte meget fluktuerende investeringer. Dette er også den vej, som Keynes vælger at gå ud ad. Kortfattet kan hans opfattelse belyses ved de følgende citater, hvor MEC-begrebet indtager en helt central rolle i forklaringen. Og igen kommer dermed agenternes forventninger i centrum af argumentationen, som vi kan læse:

“The trade cycle is best regarded, I think, as being occasioned by a cyclical change in the marginal efficiency of capital, though complicated and often aggravated by associated changes in the other significant short-period variables of the economic system ... But I suggest that a more typical, and often the predominant, explanation of the crises is, not primarily a rise in the rate of interest, but a sudden collapse in the marginal efficiency of capital ... Thus the fact that a collapse in the marginal efficiency of capital tends to be associated with a rise in the rate of interest may seriously aggravate the decline in investment ... Unfortunately a serious fall in the marginal efficiency of capital also tends to affect adversely the propensity to consume”; (op. cit. pp. 313, 315, 316 & 319).

Og så følger en bemærkelsesværdig sentens. Det følgende kan måske læses som en erkendelse hos Keynes af, at man gennem en ekspansiv pengepolitik og den deraf følgende kapitalopbygning kan øge produktiviteten i samfundet og således flytte på (udvide) økonomiens kapacitetsgrænse. Med et moderne sprogbrug flyttes dermed AS^{LR}-kurven til højre i (P-Y)-diagrammet:

"Thus the remedy for the boom is not a higher rate of interest but a lower rate of interest! For that may enable the so-called boom to last. The right remedy for the trade cycle is not to be found in abolishing booms and thus keeping us permanently in a semi-slump; but in abolishing slumps and thus keeping us permanently in a quasi-boom"; (op. cit. p. 322).

Med andre synes Keynes hermed at modsige en almen postuleret sandhed i moderne makroøkonomi; nemlig, at den økonomiske politik ikke skulle kunne have nogle betydende realøkonomiske konsekvenser på det længere sigt. En tilsyneladende "kendsgerning", der da også klart modsiges af den økonomiske historie. Men som ikke desto mindre stadigvæk optræder i lærebøgerne.

Efterfølgende kom Keynes dog måske på andre tanker i sin opfatelse af konsekvenserne af en eksplasiv pengepolitik. Måske blev han mere traditionel i sin vurdering af en sådan policy ændring. I hvert tilfælde skriver han følgende i Keynes (1937a:73), der under alle omstændigheder dokumenterer en større grad af forsigtighed i vurderingen af en lav rentes velsignelser:

"A low rate of interest can only be harmful and liable to cause an inflation if it is so low as to stimulate a flow of new projects more than enough to absorb our available resources".

I kapitel 23 forsøger Keynes at finde støtte for sit opgør med og sit oprør mod den herskende økonomiske mainstream tankegang. Og her, blandt andre mulige historiske bidrag, tager han sit udgangspunkt i den mercantilistiske æra. For om end denne skole:

”perceived the existence of the problem without being able to push their analysis to the point of solving it”; (op. cit. p. 350).⁴⁷

så opregner Keynes dog i alt fire elementer hos mercantilisterne, som han finder vigtige: 1) de satte et berettiget spørgsmål ved styrken af økonomiens selvregulerende kræfter⁴⁸; 2) de forstod tilsyneladende den internationale konkurrences begrænsninger⁴⁹; 3) de anerkendte eksistensen af arbejdsløshed⁵⁰ og 4) de havde en mere realistisk, om

⁴⁷ I modsætning til den herskende tankegang, der gav en sammenhængende økonominisk forståelse i forhold til mercantilisternes mere ad hoc prægede karakter: ”But the classical school ignored the problem, as a consequence of introducing into their premisses conditions which involved its non-existence; with the result of creating a cleavage between the conclusions of economic theory and those of common sense”; (op. cit. p. 350).

⁴⁸ ”Mercantilists’ thought never supposed that there was a self-adjusting tendency by which the rate of interest would be established at the appropriate level. On the contrary they were emphatic that an unduly high rate of interest was the main obstacle to the growth of wealth; and they were even aware that the rate of interest depended on liquidity-preference and the quantity of money”; (op. cit. p. 341).

⁴⁹ ”The mercantilists were aware of the fallacy of cheapness and the danger that excessive competition may turn the terms of trade against a country”; (op. cit. p. 345). Ikke ganske uaktuelt ihukommende 1920’ernes og 1930’ernes tendens til, at man gennemførte konkurrerende devalueringer.

⁵⁰ ”The mercantilists were the originals of ’the fear of goods’ and the scarcity of money as causes of unemployment which the classicals were to denounce two centuries later as an absurdity”; (op. cit. p. 346).

end måske nok også en mere kynisk forståelse af internationale økonomiske forhold, end tilfældet var for Keynes' egen samtid⁵¹.

Og selvfølgende må Keynes også bringe Malthus på banen. Dennes fortjeneste er, ifølge ham, at Malthus fik bragt det effektive efter-spørgselsprincip ind i den økonomiske teori. Og det er her hos den sene Malthus, at:

“the insufficiency of effective demand takes a definite place as a scientific explanation of unemployment”; (op. cit. p. 362).

jf. iøvrigt gennemgangen hos Olesen (2005). Men dette vigtige bidrag blev fuldstændig negligeret af samtiden og især dennes store økonomiske stjerne Ricardo, som ”was stone-deaf to what Malthus was saying”; (op. cit. p. 364). Og dermed blev den mulige eksistens af en underbeskæftigelsessituation efterfølgende som en konsekvens heraf da også generelt glemt af økonomerne. I hvert tilfælde for en tid.

Endelig afslutter Keynes sin fremstilling med nogle konkluderende bemærkninger om ”the social philosophy towards which the General Theory might lead”, som er titlen på kapitel 24. Og hele argumentationen i dette kapitel er et langt forsvar for Keynes' egen social liberale samfundsopfattelse. Hans opgør med og oprør mod den herskende økonomiske tankegang, skal ikke ses som et angreb mod den liberalt indstillede demokratiske samfundsform. Tværtimod; det skal ses

⁵¹ “The mercantilists were under no illusions as to the nationalistic character of their policies and their tendency to promote war. It was **national** advantage and **relative** strength at which they were admittedly aiming ... intellectually their realism is much preferable to the confused thinking of contemporary advocates of an international fixed gold standard and **laissez-faire** in international lending, who believe that it is precisely these policies which will best promote peace”; (op. cit. p. 348).

som et forsvar for denne. Og nok skal det offentlige tillægges flere opgaver, men det må ikke ske på bekostning af den enkeltes økonomiske frihed, er Keynes' holdning⁵². Sine fejl til trods er det markedsdirigerede liberale samfund alligevel det bedste af alle samfund. Det er det samfund, som vi skal bevare og forsøge at udvikle hen imod et endnu bedre samfund:

“But, above all, individualism, if it can be purged of its defects and its abuses, is the best safeguard of personal liberty in the sense that, compared with any other system, it greatly widens the field for the exercise of personal choice. It is also the best safeguard of the variety of life, which emerges precisely from this extended field of personal choice, and the loss of which is the greatest of all the losses of the homogeneous or totalitarian state”; (op. cit. p. 380).

Det, som har gjort **The General Theory** nødvendig for Keynes at skrive, er betinget af den vigtige og overordnede kendsgerning, at:

“The outstanding faults of the economic society in which we live are its failure to provide for full employment and its arbitrary and inequitable distribution of wealth and incomes”; (op. cit. 372)⁵³.

⁵² “Thus, apart from the necessity of central controls to bring about an adjustment between the propensity to consume and the inducement to invest, there is no more reason to socialize economic life than there was before ... there will still remain a wide field for the exercise of private initiative and responsibility. Within this field the traditional advantages of individualism will still hold good”; (op. cit. pp. 379 & 380).

⁵³ Om end jagten på en større økonomisk lighed også har sine grænser: “For my own part, I believe that there is social and psychological justification for significant inequalities of incomes and wealth, but not for such large disparities as exist today. There are valuable human activities which require the motive of money-

Det er derfor med en dybtfølt social indignation, at Keynes har fundet det nødvendigt at præsentere et alternativ til den traditionelle økonomiske opfattelse. Det sker simpelthen fordi:

"if effective demand is deficient, not only is the public scandal of wasted resources intolerable, but the individual enterpriser who seeks to bring these resources into action is operating with the odds loaded against him ... But it may be possible by a right analysis of the problem to cure the disease whilst preserving efficiency and freedom"; (op. cit. pp. 380-81).

Men:

"Is the fulfillment of these ideas a visionary hope? Have they insufficient roots in the motives which govern the evolution of political society? Are the interests which they will thwart stronger and more obvious than those which they will serve?"; (op. cit. p. 383).

Således spørger Keynes tilsyneladende noget tvivlrådig afslutningsvist i kapitlet. Men også kun tilsyneladende. Egentlig er han ikke for alvor i tvivl om sine ideers styrke, deres rigtighed og leveydgtighed. Nok slår de nye tanker ikke hverken umiddelbart eller uden besvær igennem hos hans fagfæller, hos de politiske beslutningstagere, inden for embedsmandsværket eller blandt den almene offentlige opinion. Men på sigt skal budskabet nu nok kunne opnå den nødvendige lydhørhed. På dette punkt er Keynes helt sikker. Om ikke andet så fordi, om end især fagfællerne kan være noget tunghøre, så har vi, at:

making and the environment of private wealth-ownership for their full fruition"; (op. cit. p. 374).

“in the field of economic and political philosophy there are not many who are influenced by new theories after they are twenty-five or thirty years of age, so that the ideas which civil servants and politicians and even agitators apply to current events are not likely to be the newest. But, soon or late, it is ideas, not vested interests, which are dangerous for good or evil”; (op. cit. pp. 383-384).

Så på sigt ved Keynes, at han med sit mesterværk fra 1936 har fat i den lange ende. Hans tid skal nok komme. Og også på dette punkt må man sandelig sige, at Keynes fik ret. Efter den 2. Verdenskrigs afslutning brød en fortolkning af hans ideer ud i lys lue. Teoretisk som også med klare økonomisk politiske implikationer. Og det med en gennemslagskraft, der gjorde, at, hvad vi i teorihistorien benævner den keynesianske revolution, i nogle årtier derefter kom til at fremstå som den tids herskende ortodoksi ved hvilken, der ikke kunne stilles et berettiget spørgsmålstejn. Keynesianismen blev af mange (de fleste) set som den sande makroøkonomiske visdom.

3. Før, under og efter The General Theory

Mange vil argumentere for det synspunkt, at Keynes' forfatterskab kan ses som en langstrakt proces hen imod hans afgørende teoretiske gennembrud i 1936. Som han selv skriver i **The General Theory**, så er det ikke så svært at tænke nyt – nu nok en sandhed med modifikationer – som det er at slippe af med et gammelt tankegods som har fulgt en gennem hele karrieren som en arbejdende økonom. Først var der problemerne med at få dette mainstream teoretiske univers helt på plads, så fulgte megen normalvidenskabelig forskning inden for rammerne heraf, der syntes succesfuld, og endelig, efterhånden som tiden gik, så hobede anomalierne, den tilsyneladende normalvidenskabelige succes til trods, sig op med et stadig mere presserende behov for Keynes for at tage en radikal videnskabelig aktion til følge, der til sidst skulle resultere i det nye revolutionerende univers indeholdt i **The General Theory**⁵⁴.

Men hvad og hvem var det, som inspirerede Keynes undervejs hen imod mesterværkets publicering i februar 1936? Hvad ved vi (kan vi ane) om de overvejelser, som Keynes (og kredsen omkring ham) måtte have gjort sig i begyndelsen af 1930'erne? Og hvordan var reaktionen på udgivelsen af værket? Blev bogen modtaget med be-

⁵⁴ Eller med CW (XIII:338): "In the process of moving changes in output to the centre of the stage which they were to occupy in the *General Theory*, thus making Keynes's general pure theory closer to his policy recommendations, three outside influences seem to have been pre-eminent: the worldwide slump after 1929, which moved the English 'local difficulties' of 1922-9 on to a broader stage, the general reception given to the *Treatise* and discussions in Cambridge during 1930-1".

gejstring eller med kritik eller med begge dele? Og hvordan reagerede Keynes selv på modtagelsen? I nærværende kapitel skal det derfor forsøges at perspektivere gennemgangen i det foregående kapitel netop ved at forsøge at give en belysning af de her rejste spørgsmål.

3.1. De første sikre skridt på vejen

I **The Collected Writings** (CW) findes tre bind, som belyser Keynes' arbejde med det, som skulle blive til **The General Theory**. Men man kan dog finde endnu tidligere sentenser i Keynes' forfatterskab, som synes at være i ganske god samklang med tankegangen i **The General Theory**. Eksempelvis kan der henvises til et bidrag fra 1929 som Keynes skrev sammen med Hubert Henderson: **Can Lloyd George Do It?** I dette skrift, som er et forsvar for det synspunkt, at arbejdsløsheden med held kan forsøges reduceret gennem offentlige tiltag (af en investeringsmæssig karakter), kan man eksempelvis læse, at:

"We shall try to show him [altså læseren] that the conclusion, that if new forms of employment are offered more men will be employed, is as obvious as it sounds and contains no hidden snags; that to set unemployed men to work on useful tasks does what it appears to do, namely, increases the national wealth; and that the notion, that we shall, for intricate reasons, ruin ourselves financially if we use this means to increase our well-being, is what is looks like – a bogey"; Henderson & Keynes (1929:92).

Og vi får også heri at vide, at eksistens af arbejdsløshed er et uforstændigt ressourcesspild, at multiplikatorprocessen fremkalder en betydelig grad af afledt beskæftigelse, og at en øget offentlig aktivitet ikke blot erstatter andre private udgiftsbeslutninger:

"It may seem very wise to sit back and wag the head. But while we wait, the unused labour of the workless is not piling up to our credit in a bank, ready to be used at some later date. It is running irrevocably to waste; it is irretrievably lost ... There is nothing fanciful or fine-spun about the proposition that the construction of roads entails a demand for road materials, which entails a demand for labour and also for other commodities, which, in their turn, entail a demand for labour ... Generally speaking, the indirect employment which schemes of capital expenditure would entail is far larger than the direct employment ... The savings which Mr. Lloyd George's schemes will employ will be diverted, not from financing other capital equipment, but partly from financing unemployment. A further part will come from the savings which now run to waste through lack of adequate credit. Something will be provided by the very prosperity which the new policy will foster. And the balance will be found by a reduction of foreign lending"; (op. cit. pp. 94, 105, 106 & 120)⁵⁵.

Og så tilbage til belysningen i **The Collected Writings**. Lad perspektiveringens konkret starte med de overvejelser, som Keynes gjorde sig i 1931 i bidraget **An Economic Analysis of Unemployment**.

Og i udformningen af dette bidrag må Keynes have været under indflydelse af møderne i det såkaldte "The Circus", hvor Keynes' **Treatise on Money** (udkommet i oktober 1930) blev debatteret af

⁵⁵ Og denne tankegang byggede Keynes efterfølgende videre på i bidraget **The Means to Prosperity** fra marts 1933. Vi får således heri blandt andet at vide, at den aktuelle økonomiske krise udgør et problem, som de politiske beslutningstage- re kan gøre noget ved. Vi skal skabe velstand og økonomisk vækst ved at øge investeringerne f.eks. gennem et øget byggeri. Derfor må vi også erkende, at kriseproblemerne er: "in the strictest sense, an economic problem or, to express it better, as suggesting a blend of economic theory with the art of statesmanship, a problem of political economy"; Keynes (1933a:336).

nogle yngre økonomer i Cambridge. Som Kahn (1984:105, 109 & 110) skriver om kredsens og dens indflydelse på Keynes:

"It operated during the academic year 1930-31. It consisted of James Meade, Joan and Austin Robinson, Piero Sraffa and myself. In addition to discussions among ourselves, we held a seminar – membership of this was severely restricted but it included students in their third (final) year ... The Circus dissolved in May 1931 – the examination period. In June, Keynes attended in Chicago a Conference organized by the Harris Foundation and delivered three lectures on 'An Economic Analysis of Unemployment'. The members of the Circus were entitled to feel that Keynes was responding to their criticisms with remarkable speed and lucidity ... The drafting of these Harris Foundation lectures ... must of course have started while the Circus was operating. I repeat that the members of the Circus could claim that their influence was beginning to be revealed. As Moggridge has put it, 'the lectures saw Keynes giving much more attention to changes in output, rather than price levels, and giving hints of the idea of less than full employment equilibrium': I would have written a much stronger word than 'hints'"⁵⁶.

Dette er da også en opfattelse, som finder støtte i CW, hvori det påpeges, at:

"Thus within a short time in the winter and spring of 1931 the 'Circus' had in its hands most of the important ingredients of the system which was ultimately to appear in the *General Theory*. The apparatus lying behind the *Treatise's* fundamental equations had ceased to be

⁵⁶ Og som medlem af "The Circus" indtog Kahn en helt central rolle, idet: "After each meeting of the 'Circus', Richard Kahn reported orally to Keynes in the latter's room in King's the subject matter of the discussions and the lines of argument"; CW (XIII:338).

purely a system of the price determination and had become a system of determination of activity and employment with possible reactions on prices ... He [Keynes] picked up the ‘Circus’s’ ideas, sometimes only after extensive discussion, incorporated them into his own thinking and went ahead. There may have been (as some members believe) a short period when the ‘Circus’ was slightly further on towards the *General Theory* than was Keynes. But it was a very short time”; CW (XIII: 341 & 342)⁵⁷.

Og så til bidraget fra 1931 selv. Her slår Keynes indledningsvist fast, at temaet for hans forelæsninger er at forsøge at forstå og forklare, hvorfor vi har en økonomisk krise, som synes hverken at være af en midlertidig karakter eller at være minimal i sit omfang. Nok ramte den UK først, men nu her i begyndelsen af 1930’erne er den blevet mere verdensomfattende, idet investeringsboomet kollapsede. De vestlige lande er nu altså kendtegnet ved en økonomisk situation, som må siges at være langt væk fra mainstream tankegangens optimale ligevægtsløsning eller ligevægtstrend. Uden en korrekt forståelse af årsagerne til den aktuelle dybe depression, hvordan skal vi da kunne foreslå de rigtige økonomisk politiske indgreb til en afhjælpning af denne, spørger Keynes? Og netop denne forståelse kan den økonomiske mainstream ikke levere, hævder han. Derfor er der be-

⁵⁷ For en uddybende behandling af hvornår og under indflydelse af hvem Keynes påbegyndte sin GT-argumentation, kan der henvises til fremstillingen i Moggridge (1992:558-70). Eksempelvis står her følgende at læse om den første spæde begyndelse: ”The first evidence of Keynes’s trying to reformulate his ideas comes from 1931. Just after Richard Kahn’s September visit to Tilton Keynes toyed with the notion that when resources were less than fully employed changes in investment would lead to changes in output, but that if the share of profits in output reached zero before output reached its maximum it was possible to have ’an equilibrium position short of full employment’”; (op. cit. pp. 559-60).

hov for nytænkning. En alternativ økonomisk tankegang må bringes på banen.

To centrale spørgsmål er derfor, hævder Keynes, dels at forstå, hvorfor investeringerne kollapsede, sådan som tilfældet var, og efter Keynes' mening dermed skabte den økonomiske krise⁵⁸, dels hvad kan og skal vi gøre for igen at få investeringsomfanget og dermed den samlede produktion og beskæftigelse til at vokse. I forlængelse heraf kommer Keynes med sit bud på en kriseforklaring illustrerende investeringernes helt essentielle rolle i den makroøkonomiske indkomstdannelsesproces. Og dette har at gøre med profitudviklingen i virksomhederne, får vi at vide:

"My assumption is this: I have taken it for granted so far that if the volume of investment falls off, then of necessity the level of business profits falls away also. Grant me this and the rest, I think, follows ... That is my secret, the clue to the scientific explanation of booms and slumps ... which I offer you. For you will perceive that when the rate of current investment increases ... business profits increase. Moreover, the affair is cumulative. For when business profits are high, the financial machine facilitates increased orders for and purchases of capital goods, that is, it stimulates investment still further; which means that business profits are still greater; and so on. In short, a

⁵⁸ Som Keynes skriver: "Whether or not my confidence is justified, I feel, then, no serious doubt or hesitation whatever as to the causes of the world slump. I trace it wholly to the breakdown of investment throughout the world"; (op. cit. p. 358). Eller som han senere, i nogle noter til sin forelæsning den 2. maj 1932, udtrykte sig om investeringernes afgørende rolle i indkomstdannelsesprocessen: "Thus we are left with the remarkable generalisation that, in all ordinary circumstances, the volume of employment depends on the amount of investment, and that anything which increases or decreases the latter will increase or decrease the former"; CV (XXIX:40).

boom is in full progress. And contrariwise when investment falls off”; CW (XIII:351 & 354).

Hvorfor Keynes konkluderende slår fast:

”And it is out of the disequilibriums of savings and investment, and out of nothing else, that the fluctuations of profits, of output, and of employment are generated”; (op. cit. p. 355).

Men, hvorledes kan nu investeringsdannelsen stimuleres? Hertil er der flere veje, ad hvilken man kan vælge at gå, og som tilsammen virker genseidigt forstærkende på hinanden, mener Keynes. For det første kan man lempe finansieringsomkostningerne ved at reducere den lange rente gennem en lempeligere pengepolitik. Nationalbanken skal gennemføre de nødvendige ’open market operations’ for at sikre dette. For det andet skal man forsøge at få de aktuelle prisfaldstendenser til at stoppe⁵⁹. Derved øges ikke alene generelt den sociale stabilitet⁶⁰, den mindsker også det reale gældsbryde i samfundet. Og begge dele vil gavne det økonomiske klima og dermed påvirke den samlede efterspørgsel ekspansivt, argumenterer Keynes. For det tredje må erhvervslivets forventninger til fremtiden forsøges gjort mere optimistiske⁶¹. De må bibringes den opfattelse, at de økonomiske

⁵⁹ Som Keynes skriver; jf. (op. cit. p. 359): “The problem of recovery is also, in my judgment, indissolubly bound up with the restoration of prices to a higher level”.

⁶⁰ “Will not the social resistance to a drastic downward readjustment of salaries and wages be an ugly and a dangerous thing”; (op. cit. p. 360).

⁶¹ Idet: “a return of confidence to the business world so as to incline them to borrow on the basis of normal expectations of the future”; (op. cit. pp. 358-59). For ellers kan vi let komme ind i en selvforstærkende negativ og ond spiral: “Failing the restoration of confidence, we may easily have a vicious circle set up in which the rate of interest which the lender requires to cover what he considers the risks of

konjunkturer nu vil vende. Sker dette, øger de automatisk deres aktuelle investeringsomfang. Og for at bibringe erhvervslivets ledere denne opfattelse må det offentlige sandsynligvis på banen med en stimulerende ekspansiv finanspolitik for at skabe den nødvendige grad af optimisme. Regeringerne må derfor bringes til at øge de offentlige investeringer, påpeger Keynes:

"The second line of approach consists in new construction programmes under the direct auspices of the government or other public authorities. Theoretically, it seems to me, there is everything to be said for action along these lines ... For a government programme is calculated to improve the level of business profits and hence to increase the likelihood of private enterprise again lifting up its head ... I am not sure that as time goes by we may not have to attempt to organize methods of direct government action along these lines more deliberately than hitherto, and that such action may play an increasingly important part in the economic life of the community"; (op. cit. p. 364).

Derfor; skal vi gøre noget ved arbejdsløsheden, så kræver det, sammenfatter Keynes sin hidtidige gennemgang i de holdte forelæsninger, at vi overordnet set skal have forbedret profitudviklingen i virksomhederne. Med bedre indtjeningsvilkår vil de enkelte virksomheder bedre turde vove pelsen og iværksætte nye aktiviteter, der øger den samlede produktion og efterspørgsel i samfundet:

"The improvement of business profits can come about only by an improvement in new investment relative to saving. An increase of investment relative to saving must also, as an inevitable by-product,

the situation represents a higher rate than the borrower believes that he can earn"; (op. cit. p. 363).

bring about a rise of prices, thus ameliorating the burdens arising out of monetary indebtedness”; (op. cit. p. 362).

Så allerede lige efter udgivelsen af **Treatise on Money** blev Keynes sporet ind på en tankegang, hvor en indkomststabilisering bliver et alternativ til mainstream tankegangens fokusering på en prisstabilisering, som det overordnede mål for den økonomiske aktivitet; jf. den ovenstående gennemgang og fremstillingen i Kahn (1984:112-18). Så om end Keynes allerede i september 1932 følte, at han var godt på vej med udformningen af sit nye banebrydende værk⁶², så tog det ham alligevel noget længere tid at færdiggøre bogen, end han måske selv havde forventet. Og under vejs i dette arbejde fortsatte han med at uddybe sine overvejelser omkring, hvorledes indkomstdannelsesprocessen måtte antages at finde sted. Og i sin forståelse af, hvorledes de økonomiske processer forløb, blev der sat fokus på de helt afgørende sammenhænge mellem investeringsomfanget og den samlede opsparing.

Således påpeger han i nogle forarbejder til **The General Theory** fra 1931-32, at:

"Thus the actual level of output depends, given the habits and policies of the community in respect of saving, on their habits and policies in respect of investment ... An active policy of stimulating investment renders a greater volume of saving consistent with a greater

⁶² CW (XIII:380): "In fact by 18 September 1932 he felt able to write to his mother, 'I have written nearly a third of my new book on monetary theory'. Fra nu forelæste Keynes ikke længere under titlen "Pure Theory of Money". Fra og med oktober 1932 talte han i sine forelæsninger om udvalgte aspekter inden for temaet "Monetary Theory of Production"; jf. Kahn (1984:113). Jf. også bemærkningerne i CW (XIII:420-21) om indholdet af Keynes' forelæsninger under den samme titel fra efteråret 1933. De væsentlige elementer af den nye forståelse indeholdt i **The General Theory** synes her allerede at være på plads.

volume of output. Thus it might be truer to say that the amount of saving over a period of time depends on the amount of investment, than the other way round”; (op. cit. p. 388).

Bemærk her dels igen den vægt, som Keynes tillægger det noget flygtige begreb “habits”, der er en forventningsbestemt størrelse, og dels mere afgørende hans i forhold til mainstream tankegangens opfattelse modstående synspunkt, nemlig det at en investeringsstigning tenderer til at være selvfinansierende. Som Keynes skrev i noten **Historical Retrospect** fra 1932:

”Now orthodox theory in modern times has always concentrated on the importance of saving as a means of making a community wealthy, though it is evident that this cannot be so unless an increase of saving leads to an increase of investment”; CW (XIII:406)⁶³.

Et investeringsbestemt konjunkturopsving fremkaldt af den private sektor selv eller gennem en offentlig intervention vil således ikke give finansieringsproblemer i form af et pres på den samlede opsparring med en efterfølgende risiko, at for en realrentestigning vil finde sted. I det keyneske univers vil øgede investeringer få den samlede produktion og indkomst i samfundet til at stige, og med en stigende indkomst følger også en større privat (som offentlig) opsparing; jf. igen noten **Historical Retrospect**:

⁶³ Så den klassiske tankegang har så afgjort sine begrænsninger. Som Keynes påpegede det sammenfattende i artiklen **A Monetary Theory of Production** fra 1933: ”the real-exchange economics, on which most of us have been brought up and with the conclusions of which our minds are deeply impregnated, though a valuable abstraction in itself and perfectly valid as an intellectual conception, is a singularly blunt weapon for dealing with the problem of booms and depressions. For it has assumed away the very matter under investigation”; (op. cit. p. 411).

"Indeed, whenever output is below the optimum level ... we may be sure that an increase in investment will, so to speak, 'finance itself', partly by absorbing savings which were previously wasted in financing debts and losses, and partly by increasing savings as a result of increasing real income"; (op. cit. p. 407).

Og med sådan en forståelse af de økonomiske processers forløb i en moderne monetær produktionsøkonomi vil et sådant ekspansivt skub på konjunkturudviklingen da ikke automatisk på sigt fremkalde en optimal økonomisk situation med fuld beskæftigelse i samfundet å la den klassiske tankegangs argumentation? Næppe argumenterer Keynes. I hvert tilfælde især ikke, hvis argumentationen går på, hvordan rige samfund antages at opføre sig økonomisk. Idet som Keynes påpeger:

"Thus perhaps it is only in exceptional circumstances – during a war, a boom due to a transient stimulus, or a Five Year Plan – that we are capable of raising output to its optimum point without bringing forces into operation which tend to reduce output before this optimum point has been reached ... Thus it is the rich Western communities of today which are the first to experience the full inconvenience of this particular factor"; (op. cit. p. 389)⁶⁴.

Så et økonomisk udfald med underbeskæftigelse synes at kunne være reglen snarere end undtagelsen i det tidlige særegne keyneske økonomiske univers. En forståelse, der som nævnt blev temaet for det helt centrale kapitel 3 om det effektive efterspørgselsprincip i

⁶⁴ Og Keynes' definition af denne optimale økonomiske situation er helt traditionel klassisk i sit indhold. Hans definition lyder: "the optimum volume of output at which, assuming an equilibrium distribution of incomes, every member of the community would prefer leisure to further opportunities to increase either consumption or saving"; (op. cit. p. 389).

The General Theory⁶⁵. Og Keynes' makroøkonomiske argumenter i denne forbindelse er af en disaggregeret karakter. Der er, påpeges det, forskel på riges og fattiges forbrugstilbøjelighed. Derfor er indkomstfordelingsovervejelser heller ikke uinteressante, men yderst betydningsfulde for den rette økonomiske forståelse⁶⁶. Og også i henseende til det at kunne designe et hensigtsmæssigt offentligt økonomisk indgreb er disse overvejelser vigtige. Og et sådant indgreb kan man gennemføre vel at mærke uden nogen restriktionerende tilbageslagseffekt i form af eventuelle Crowding Out effekter, der kunne være fremkaldt af den givne valgte finansieringsform af de øgede offentlige udgifter:

"it follows ... that government expenditure which adds to the income of the relatively poor is not only likely to be favourable to entrepreneurs during a slump when it is financed by borrowing ... but also when it is financed out of taxation of the richer classes, since it is likely to increase spending of the former more than it decreases the spending of the latter. The system of unemployment benefit would seem, therefore, contrary to what is sometimes supposed, to be a sta-

⁶⁵ Jf. også den følgende formulering fra et af Keynes' mange forarbejder til mesterværket: "Effective demand is made up of the sum of two factors based respectively on the expectation of what is going to be consumed and on the expectation of what is going to be invested. But the effective demand determines the volume of employment, and the expectations of consumption and investment are themselves not independent of the volume of employment"; (op. cit. p. 439). Eller alternativt formuleret: "**real** income of the community obviously depends, given its capital equipment, on the volume of its employment; - that is to say, it depends on the expectation, and not on the realization, of sale proceeds"; (op. cit. p. 425).

⁶⁶ Også dette er et tema, som mange Post-keynesianske økonomer forholder sig til med udgangspunkt i Keynes' forfatterskab. For et dansk bidrag i denne genre omhandlende et rigt samfunds økonomiske vækstpotentiale kan der eksempelvis henvises til Skott (1994).

bilizing factor, the slump in output being likely to proceed to less extreme lengths than in the absence of such a system”; (op. cit. p. 393).

Eller som Keynes mere præcist som supplement til den ovenstående forståelse beskrev de generelle sammenhænge vedrørende lånefinansierede offentlige udgifter i juni 1934 for et amerikansk publikum:

”The importance of governmental loan expenditure as an initiating factor flows from the fact that the train of events does not stop there. The initial increase in effective demand thus set up spreads itself in gradually widening circles, so that the total eventual increase in effective demand resulting from a given rate of governmental loan expenditure may be several times as great as the volume of the initiating factor itself. The factor relating the magnitude of the two is what I call the **multiplier**”; (op. cit. p. 459).

Og som Keynes påpeger i en fodnote i et udkast til **The General Theory** fra 1933, så drejer det sig her om:

”I.e. not balanced by a corresponding change in taxation”; CW (XXIX:95).

Det balancede offentlige budgets dage var talte, synes opfattelsen hos Keynes her at være. En mere moderne forståelse af budgettets saldo må derfor introduceres i økonomisk teori. Vi må bortkaste den klassiske finanspolitiske doktrin. Der er en afgørende forskel på den private og den offentlige husholdnings budgetbalance, er det nye keyneske budskab.

Men også pengepolitikken får nu en ny opgave i det keyneske økonomiske univers. Hvor denne før som sin opgave havde en målsætning om at sikre stabile priser, mener Keynes nu, at dens opgave

fremover burde være at varetage en indkomststabilisering snarere end en pris- eller inflationsstabilisering⁶⁷:

”The task of the monetary authority is to adjust to the best of its ability the quantity of money ... so as to maintain, as nearly as possible, an optimum level of output ... we can re-express the task of the monetary authority as being to maintain a rate of interest which leads to an optimum level of investment”; CW (XIII:405).

Det kapitalistiske system á la begyndelsen af 1930’erne er ikke så selvregulerende et system, at økonomien af sig selv finder tilbage til den optimale ligevægtsløsning. Det passer derfor ikke, at udbud automatisk skaber sin egen efterspørgsel, påpeges det. Også selvom dette hidtil har været den gængse opfattelse på bjerget⁶⁸. Derfor har den økonomiske politik, som nævnt ovenfor, en aktiv rolle at spille. Og som de udvalgte citater har vist, så skal en sådan intervention tage hånd om investeringsdannelsen i samfundet. Rådet fra Keynes’ side i en depressionssituation synes at være ganske klar⁶⁹: sorg først

⁶⁷ En helt analog opfattelse til Keynes’ forståelse findes i Jørgen Pedersens klassiske artikel **Economic Stabilization** fra 1933; jf. Olesen (2001). Bemærk i øvrigt overensstemmelsen mellem den gamle doktrins pengepolitiske forståelse og den pengepolitiske filosofi, der gennemfindes i retningslinierne for en sund økonomisk politik hos The European Central Bank. Også på dette punkt er der derfor i moderne tid sket en tilbagevending til den klassiske tankegangs såkaldte økonomiske ”dyder”.

⁶⁸ Som Keynes skrev i endnu et udkast (fra 1933): ”The doctrine that supply creates its own demand has dominated classical theory during the century since Ricardo established it. Malthus’s powerful arguments against this they were completely forgotten”; CW (XXIX:81).

⁶⁹ Og er det økonomiske system bragt i en ulige vægt, så er Keynes af den opfattelse, at den kapitalistiske økonomi har en større sandsynlighed for at generere en depression snarere end en boom situation. Som Keynes skrev, igen i 1933: ”I fancy,

for finansielt at fremskaffe så gunstige omstændigheder som overhovedet muligt til fremme af de private investeringer, men lykkes opgaven med at skubbe økonomien i den ønskede retning ikke fuldt ud med dette initiativ alene, så understøt den pengepolitiske indsats. Bring i denne situation en ekspansiv finanspolitik på banen bestående af en nødvendig udvidelse af det offentliges investeringsprogram.

Og med dette synspunkt bryder Keynes med mainstream opfattelsen såvel, hvad angår en forståelse af økonomiens selvregulerende kræfter som af den rolle, som en aktiv økonomisk politik kan og bør indtage. Men det sker dog uden fuldstændig at støde den gamle visdom helt fra sig. Hvor Keynes præcist står i dette vadested mellem den gamle og en ny erkendelse, forsøger han at forholde sig til i et radioforedrag fra november 1934. Heri siger han således om de to opfattelser, der konfronterer hinanden:

"On the one side are those who believe that the existing economic system is, in the long run, a self-adjusting system, though with creaks and groans and jerks, and interrupted by time lags, outside interference and mistakes ... On the other side of the gulf are those who reject the idea that existing economic system is, in any significant sense, self-adjusting. They believe that the failure of effective demand to reach the full potentialities of supply, in spite of human psychological demand being immensely far from satisfied for the vast majority of individuals, is due to much more fundamental causes"; CW (XIII:486-87).

Og hvad angår sin egen holdning, fremkommer Keynes i foredraget med den følgende bekendelse:

however, that there is a further feature of our actual monetary system which makes a deficiency of effective demand a more frequent danger than the opposite"; (op. cit. p. 86).

"Now I range myself with the heretics. I believe their flair and their instinct move them towards the right conclusion. But I was brought up in the citadel and I recognize its power and might. A large part of the established body of economic doctrine I cannot but accept as broadly correct. I do not doubt it. For me, therefore, it is impossible to rest satisfied until I can put my finger on the flaw in that part of the orthodox reasoning which leads to the conclusions which for various reasons seem to me to be unacceptable": (op. cit. p. 489).

Og Keynes' bud på en mere tilfredsstillende forklaring blev som bekendt i sin fulde udstrækning givet med udgivelsen af **The General Theory** den 4. februar 1936.

Keynes var i sin økonomiske tænkning under indflydelse af mange forskellige faktorer, som givet må have været med til at forme hans metodologiske approach såvel som hans syn på økonomisk teori. Ikke alene fik han nok en inspiration gennem faren John Neville Keynes – datidens store metodologiske lærermester – sine to lærere i økonomi (Marshall og Pigou), sin tidlige interesse for matematik, litteratur og kunst – en interesse spændende fra naturvidenskabelig objektiv logik og accept af falsifikation som den relevante arbejdsmetode på den ene side til en forståelse af hermeneutikkens væsen og væsentlighed på den anden side – den tidlige filosofiske påvirkning fra Moore og senere samværet med vennerne i Bloomsbury-gruppen. Han fik også en afgørende inspiration fra sit virke som en ikke universitær arbejdende økonom (så som embedsmand, skribent, finansiell spekulant og erhvervsdrivende forstået i en bred forstand⁷⁰). Og så naturligvis også gennem et samspil med datidens økonomer; i sær-

⁷⁰ Jf. f.eks. Kahn (1984:150) i hans omtale af Keynes' kendskab til de finansielle markeder: "There was no lack of familiarity with the subject – as First Bursar of his College, a Director of two Investment Trusts, and on his own personal account, he took a lively and practical interest in equity markets".

lig grad nok gennem 'the Circus'. Både før, under⁷¹ som efter udarbejdelsen og udgivelsen af **The General Theory**. Og alle har de nok hver for sig ydet sit bidrag til at hjælpe med til at forløse Keynes' nye teoretiske gennembrud.

3.2. Modtagelsen af **The General Theory**

Og så til en belysning af, hvordan værket blev modtaget. I det følgende vil derfor de første reaktioner på bogen i de dengang førende internationale tidsskrifter blive inddraget. Og lad Pigou, som stod til en kraftig beskydning i **The General Theory** som Keynes' stråmand for den klassiske ortodoksi indlede ballet.

Generelt kan indholdet i Pigou (1936) vel ses som et forsøg på et ironisk og til tider sarkastisk modangreb mod Keynes' kritik af ham selv som en af datidens førende klassiske økonomer. Og artiklen åbner op med en anklage mod Keynes for, at han i sin argumentation med oprøret mod og opgøret med den økonomiske mainstream tankegang har gjort sig skyldig i at ville forsøge at latterliggøre sine kolleger⁷². Og så har Keynes med sin nedværdigende fremgangsmåde endda givet et biased, måske ligefrem fejlagtigt og i hvert tilfælde

⁷¹ Jf. f.eks. den i CW (XIII: 493-653) gengivne korrespondance mellem Keynes og de udvalgte få venner og kolleger i forbindelse med hans finpudsning af værket.

⁷² Som Pigou (1936:115) bemærker: "When, in 1919, he wrote *The Economic Consequences of the Peace*, Mr. Keynes did a good day's work for the world, in helping it back towards sanity. But he did a bad day's work for himself as an economist. For he discovered then, and his sub-conscious mind has not been able to forget since, that the best way to win attention for one's own ideas is to present them in a matrix of sarcastic comment upon other people ... It is not by this manner of writing that his desire to convince his fellow economists ... is best promoted".

et ganske unuanceret billede af, hvad den klassiske økonomiske tænkning rent faktisk indeholder; jf. Pigou (1936:116-19). Og Keynes har heller ikke formået, hedder det videre i anmeldelsen, at få sit budskab om det nye i den alternative tankegang til at fremstå særligt klart:

"His argument is in places so obscure that the reader cannot be certain what precisely it is that he is intending to convey ... A part of the explanation is, beyond doubt, his loose and inconsistent use of terms ... A second partial explanation of Mr. Keynes's obscurity is to be found, I think, in his desire to reach a stage of generality so high, that everything must be discussed at the same time ... A third partial explanation is the existence of a serious internal inconsistency among the premises with which he works ... The lack of clarity in Mr. Keynes' explanation is *mainly* due, I suggest, to a lack of clarity in his thought"; Pigou (1936:119, 119-20, 121 & 122).

Så er der vist nok udligget, hvad angår anerkendelse af den andens intellektuelle evner!⁷³ På dette punkt synes Pigou godt at kunne matche Keynes. På det mere seriøse plan tager Pigou seks temaer fra **The General Theory** op til en nærmere behandling:

(1) Multiplikatoren: – her påpeges det, at Keynes har overset de potentielle Crowding Out effekter af eksempelvis en stigning i de offentlige investeringer. En sådan vil afstedkomme en rentestigning med en afledt dæmpende realøkonomisk konsekvens til følge. Key-

⁷³ Og på trods heraf så hævder Kahn (1984:189, 190 & 197) endda, at de to var ganske nære venner igennem hele livet: "They became friends, and remained friends, for the whole of Keynes' life ... Their friendship was so firmly based that it survived disagreement from time to time – sometimes intense – on economic issues ... Each, in a different way, admired the other. Pigou recognised that Keynes was breaking valuable new ground ... Keynes was sad that Pigou, whom as a man he admired, found it so difficult to appreciate new modes of thought".

nes har derfor overvurderet størrelsen af multiplikatoren, argumenteres der. Men set ud fra det keyneske univers kunne krisen i samfundet være så dyb, og renteniveauet så lavt, at en begyndende ekspansion i den samlede efterspørgsel, om overhovedet nogen effekt, da formentlig kun ville have en helt marginal betydning for renteniveauets højde. Og gennem Crowding In effekter udspillet gennem mere optimistiske forventninger hos virksomheder og husholdninger kunne den allerede igangværende økonomiske fremgang få yderligere brændstof tilført. I disse situationer indeholder Crowding Out effekterne derfor ingen betydningsfuld tilbageslagseffekt. Snarere er det effekterne fremkaldt af en Crowding In proces, som er de sandsynligste i en sådan økonomisk situation

(2) Rentedannelse: – har Keynes ikke her overset betydningen af reale forholds indflydelse på rentedannelsen, spørger Pigou? Nej er svaret. Gennem transaktionsmotivet i likviditetspræferencefunktionen er der netop sikret et samspil mellem reale (indkomsten) og monetære (spekulationsmotivet) forhold. Kvantitetsteorien kan man derfor sige, er således i en vis forhold til dels indeholdt i likviditetspræferencen.

(3) Opsparingsaspektet: – holder Says lov ikke alligevel? Nok kan hoarding bevirkе, at opsparingen ikke altid automatisk bliver transformeret om til en investering af et tilsvarende omfang. Dette er erkendt og anerkendt af den klassiske tankegang, siges det. Der kan selvfølgelig være et lag i tilpasningen, men tendensen hen imod, at den say'ske automatik på sigt er til stede i økonomien, er utvetydelig klar, mener Pigou⁷⁴. Men her overser Pigou til fulde den betydning,

⁷⁴ Og så giver Pigou (1936:126) her en bemærkelsesværdig illustration af, at han mener, at Keynes på dette punkt har taget fejl. Hans analogi, illustrerende, at Say's Lov nu nok alligevel holder, lyder, som følger: "A decision to have one's teeth extracted is not in itself a decision to buy false ones. But few people in fact make the first decision without also making the second. Since false teeth are only wanted some months after the extraction, an *increase* in the number of extractions does not

som forventningerne netop er tillagt hos Keynes i hans beskrivelse af samspillet mellem opsparing og investering. Gætter de enkelte producenter korrekt på, hvad de mener at kunne sælge; hvad skulle da få dem til at anvende en ledig opsparing til at få nye investeringer iværksat? De føler jo netop intet behov for at ændre på deres produktionsplanlægning. Set med deres øjne er de jo allerede i en optimal profitmaksimerende situation.

(4) Penge- og reallønssammenhænge: – fører en reduktion i penge-lønnen ikke til et fald i reallønnen og dermed til en stigende beskæftigelse (den klassiske argumentation), spørger Pigou? Nej svarer Keynes. I en dyb økonomisk krise kan vi – som i begyndelsen af 1930’erne – komme ind i et deflationsforløb. Her følger priserne blot lønniveauet nedad, mens beskæftigelsen bliver fastholdt så nogenlunde stabilt på sit underbeskæftigelsesniveau⁷⁵.

(5) Kapitalakkumulation på lang sigt: – bliver investeringsmotivet virkelig mindre på sigt i et stadig rigere samfund med et tiltagende potentiel arbejdsløshedsproblem til følge? Vil ikke den klassiske mekanisme med en tendens til en faldende pengeløn i en sådan situation sikre et mere optimalt forløb, argumenteres det? Egentligt er det her bemærkelsesværdigt, at Pigou ikke som en god repræsentant for den klassiske økonomiske tænkning følger den ricardianske tankegang om etableringen af det stationære samfund på lang sigt. Men siger Keynes i realiteten ikke blot, at et rigt samfund nok har en lave-

at once entail an addition to the capital stock of false teeth. But, none the less, a low propensity to retain one's natural teeth *is* “conducive to the growth” of that capital stock”!

⁷⁵ Jf. eksempelvis Skott (1998:43): ”Keynes selv mente ikke, at løn- og prisfleksibilitet ville føre en markedsøkonomi til en lige vægt med fuld beskæftigelse. Hans analyse fokuserede på stabilitetsspørgsmål, og han konkluderede at stive pengeløninger er en god ting!“.

re gennemsnitlig forbrugstilbøjelighed end et fattigere samfund? Og er dette tilfældet, vil et sådant rigt samfund, da ikke lettere i en økonomisk krisesituation kunne blive slået ud af kurs? Er sandsynligheden for et sådant forløb til stede, er budskabet hos Keynes, at en aktiv økonomisk politisk regulering nok bliver mere ønskelig end ellers; ja den bliver måske endda ligefrem nødvendig at gennemføre.

(6) Nedbringelse af arbejdsløsheden: – her påpeger Pigou, at stort set alle er enige om, at det er ønskværdigt at komme tættere på en ligevægtstrend, hvad angår beskæftigelsen, end tilfældet hidtil historisk set desværre har været. Herom kan man ikke blive uenig med Keynes, konkluderes der.

Alt i alt må man sige, at Pigou ikke rigtig har fat i den lange ende, hvad angår indholdet i den teoretiske argumentation i **The General Theory**. Han synes ikke at have forstået, hvad det essentielle nye i budskabet hos Keynes var. Og dette er et forhold, som han også selv ikke er helt afvisende overfor, idet han bemærker det følgende, førstend han i sin anmeldelse påbegynder sin analyse af de ovennævnte seks temaer:

"I am not confident of having fully grasped his meaning, and *may*, therefore, in attempting to evaluate his book, do injustice to it by neglecting or relegating to a subordinate place some element which he himself considers to be essential"; Pigou (1936:122).

Hvorfor Pigou da også anerkendende afslutter sin bedømmelse af **The General Theory** og Keynes' fortjenester på den følgende vis:

"We have watched an artist firing arrows at the moon. Whatever be thought of his marksmanship, we can all admire his virtuosity"; (op. cit. p. 132).

Og senere erkendte Pigou da også, at han havde taget fejl. Han skrev således i et tilbageblik herom i 1950:

"In my original review-article on the *General Theory* I failed to grasp its significance and did not assign to Keynes the credit due for it. Nobody before him, so far as I know, had brought all the relevant factors, real and monetary at once, together in a single formal scheme, through which their interplay could be coherently investigated"; her citeret fra Kahn (1984:199).

Og Keynes er da også helt klart skuffet over Pigous anmeldelse af sin bog. Således skriver han herom i et brev til Robertson fra september 1936:

"But indeed I thought the Prof's review profoundly frivolous in substance. Surely I deserve to be taken a little more seriously than that ... I wish, all the same, that I had succeeded in conveying to him what my argument is; for I should be intensely interested to know what he thinks of it. But it is no use whistling a new tune to an organ grinder, when the organ builder and the musician one knew once are no longer alive"; CW (XIV:87).

Hvor Pigous anmeldelse kom i maj måned fulgte i juni to lignende artikler.

Hicks (1936) fanger umiddelbart, at selvom **The General Theory** er konservativ i den forstand, at han mener, at den er skrevet i den klassiske tradition, som Marshall forfægtede, så er hovedformålet med bogen, at Keynes ønsker at vise, at Ricardo nu alligevel tog fejl (i debatten med Malthus) – en ufrivillig arbejdsløshed kan eksistere⁷⁶. Værket fra 1936 er derfor primært et bud på en teori om be-

⁷⁶ Jf. Hicks (1936:253): "Thus we have to change, not so much our methods of analysis, as some important elements in the outlook which we have inherited from

stemmelse af beskæftigelsen i samfundet, siges det. Og især anerkender Hicks betydningen af forventningsaspektet, således som dette er præsenteret i den keyneske analyse:

"From the standpoint of pure theory, the use of the method of expectations is perhaps the most revolutionary thing about this book"; Hicks (1936:240).

Og Hicks har også fanget det dynamiske aspekt i analysen omhandlende betydningen af agenternes holdte forventninger til en ukendt og usikker fremtid. Han skriver herom:

"But it is probable that the change in actual production during the first period will influence the expectations ruling at the end of that period; and there is no means of telling what that influence will be. The more we go into the future, the greater this source of error, so that there is a danger, when it is applied to long periods, of the whole method petering out ... Now, long-term expectations, as Mr. Keynes shows convincingly in one of his most brilliant chapters, are wayward things. It is almost impracticable to make good estimates of the state of the market years ahead, and yet this is what an entrepreneur has to try to do"; (op. cit. pp. 241 & 242).

Til gengæld er Hicks ikke på nogen måde overvældet af begejstring, hvad angår likviditetspræferencefunktionen. Hvad er egentlig nyt i denne tankegang, spørger han? At renten nu skal betragtes som en finansiel størrelse? Næppe, hævder Hicks. En sådan forståelse har

the classics. We have to realise that we can have too much, even of the economic virtues". Og som bekendt gav Hicks efterfølgende i 1937 sit bud på en fortolkning af det essentielle i **The General Theory** i form af IS/LM-modellen; jf. den senere gennemgang.

vi før set i den økonomiske litteratur. Dette er egentlig en ganske velkendt erkendelse eller burde være det⁷⁷.

Champernowne (1936), der ikke synes at være et særligt markant bidrag til fortolkningen af **The General Theory**, fastslår, at det, der afgørende adskiller Keynes fra den mere traditionelle tankegang, er, at han fokuserer på pengeløns- snarere end på reallønsargumenter i sin analyse i bogen⁷⁸. Og dette giver Keynes anledning til, påpeges det, at tale ikke alene om en ”basic” type af arbejdsløshed – nok formentlig den klassiske tankegangs frivillige arbejdsløshed – men også om en ”monetary” variant (den ufrivillige arbejdsløshedtype?). Og dette er en teoretisk nyhed, som giver analysen hos en Keynes en klar fortrinsstilling, når en økonomisk situation uden for den optimale fulde beskæftigelsessituation skal belyses, siger Champernowne. Derfor anerkendes det også afslutningsvist, at:

”It is only in a situation, if such can exist, where only basic unemployment matters, and where uncertainty and nervousness are not very important, that the classical analysis has the advantage over the Keynesian ... In all other situations the new technique would seem to be advantageous”; Champernowne (1936:216).

⁷⁷ Jf. (op. cit. pp. 245 & 247): ”This monetary character of interest is, of course, no novelty; it has been generally recognised at least since the time of Wicksell ... In fact, whenever we find Mr. Keynes coming to a problem where he has to emphasise the “transactions motive” relatively to the “speculative motive”, we generally find him turning out conclusions which could easily have been reached by more familiar methods”.

⁷⁸ Jf. Champernowne (1936:216): ”the Keynesian analysis differs from the classical analysis in the fact that it picks out for emphasis different economic forces such as the stickiness of money-wages, which are evidently extremely important in the short run”.

I en kortfattet anmeldelse i *The American Economic Review* i september, påpeges det, at Keynes med sit værk har videreudbygget nogle væsentlige elementer fra Malthus og Marx. I en ny forståelsesramme forsøger Keynes at belyse, hvad der kan forstyrre den økonomiske ligevægt og bringe det økonomiske system ud af kurs, siges det. Og især finder Hardy (1936), at den bevågenhed, som Keynes giver likviditetspræferencen i sin belysning af denne proces, udgør det essentielle bidrag i værket, som han derfor finder ”marks an advance in theoretical analysis”. **The General Theory** anerkendes derfor generelt som et teoretisk værk, der generelt er ”fresh, coherent and consistent” i sit indhold⁷⁹.

Og så til en vigtig anerkendende vurdering fra Alvin Hansen i oktober 1936. Heri dokumenteres det teoretiske slægtskab til Keynes på tydelig vis⁸⁰. Hansen (1936) har også indset den klassiske mainstreams begrænsninger. Er økonomien bragt i en situation med underbeskæftigelse, indeholder prisvektoren i sig selv ikke al den relevante økonomiske information på hvilken, de enkelte agenter kan agere hensigtsmæssigt. I en sådan situation skal der mere til:

⁷⁹ **The General Theory** er dog heller ikke uden svagheder. Derfor er en vis kritik også på sin plads: ”There is no attempt at statistical verification, and concrete data are used for illustrative purposes only in very sketchy fashion. The criticism of rival views is far from exhaustive, and is sometimes supercilious. The conclusions as to social policy are not satisfactory integrated with the theory”; Hardy (1936:491).

⁸⁰ Således får også Keynes selv nogle pæne ord med på vejen: ”Mr. Keynes is one of those rare and delightful spirits who finds it quite impossible to live happily for long in contemplation of old ideas, even though those ideas are his own. He must forever be exploring new frontiers and evolving new insights and new solutions ... [og derfor er publikationen af **The General Theory** til en bestseller pris i sig selv en indikation af] ... the power and prestige of Mr. Keynes as a social prophet in the current distracted world”; Hansen (1936:669).

"The ultimate causal forces are therefore found outside of the price system, in the mores, customs, habits, and behavior patterns of the people. The fundamental psychological factors are the psychological propensity to consume, the psychological expectation of future yield from capital assets, and the psychological attitude to liquidity. Psychological propensities, mores, and behavior patterns are thus the root forces which lie back of and control consumption and investment and thereby determine what the point of equilibrium shall be"; Hansen (1936:671).

Den økonomiske mainstream tankegang kan derimod kun forklare situationen med den perfekte optimalitet kendtegnet ved etableringen af en situation med fuld beskæftigelse i samfundet. Og derfor kan denne tankegang heller ikke andet end at opfatte forbrug og investering som konkurrerende økonomiske aktiviteter, påpeges det.

Men i en underbeskæftigelsessituations er aktiviteterne snarere at betragte som komplementære størrelser. Øges investeringerne, vokser efterfølgende også det private forbrug, fordi investeringsstigningen har påvirket indkomsten i samfundet i en ekspansiv retning. Og ganske tilsvarende kan en forbrugsfremgang også trække investeringernes profitabilitet op, så flere investeringsprojekter faktisk nu bliver gennemført, og dermed sikres igen en vækst i den samlede indkomst og beskæftigelse, argumenterer Hansen. Heri har Keynes helt ret. Og Hansen (1936:683-84) anerkender også, at en sådan argumentation hos Keynes bygger på en inspiration hentet helt tilbage til de mercantilistiske principper. Men det påpeges også i anmeldelsen, (op. cit. pp. 673-76), at **The General Theory** på dette punkt indeholder nogen "terminological difficulties", hvad angår nogle af de anvendte begreber.

Men gør Keynes nu ret i at hævde, at en underbeskæftigelsessituations kan låse sig fast og blive af en mere permanent karakter? Uden

nogen form for indgreb; er et sådant økonomisk udfald da virkelig et stabilt udfald? Næppe, synes Hansen (1936:680) at mene:

"I do not think it is, unless one introduces certain definite assumptions which Keynes does not do. There is one necessary condition, in my view, without which stable underemployment equilibrium is not possible. It is the condition of cost rigidity (including wage rates) and monopolistic control of supplies".

Men netop tiltagende rigiditeter og mere imperfekte konkurrenceforhold mener Hansen, nok er forhold, som man må forvente vil finde sig stadig mere markant i fremtiden. Og så kan Keynes' udsagn om etableringen og fastholdelsen af en stabil underbeskæftigelseslægvegt trods alt alligevel vise sig at være et sandt udsagn, hvis altså ikke de politiske myndigheder vælger at gøre ind og påvirke økonomien på ekspansiv vis.

I sin sammenfattende vurdering af **The General Theory** er Hansen (1936:680) derfor nok positiv, men alligevel også noget forbeholden, især hvad angår værkets potentielle revolutionerende effekt på den økonomiske tænkning:

"The book under review is not a landmark in the sense that it lays a foundation for a "new economics". It warns once again, in a provocative manner, of the danger of reasoning based on assumptions which no longer fit the facts of economic life ... The book is more a symptom of economic trends than a foundation stone upon which a science can be built".

Men her kom Alvin Hansen nu til at tage afgørende fejl. **The General Theory** skulle vise sig at blive et gennembrud i økonomisk teori. Som bekendt blev den moderne makroteori født med værkets fremkomst. Og indkomstdannelsesteori blev for mange år fremover

et hot tema i den normalvidenskabelige forskning, som fandt sted inden for rammerne af, hvad der efterfølgende blev benævnt den keynesianske revolution. Og som bidragsyder til denne normalvidenskabelige forskning blev Alvin Hansen selv en markant og afgørende skikkelse.

Så til fire bidrag fra november. Alle er fra tidsskriftet **The Quarterly Journal of Economics**: Viner (1936), Robertson (1936), Leontief (1936) og Taussig (1936). Af disse fire udgør Viners anmeldelse det mest betydningsfulde bidrag⁸¹. Og Taussigs det absolut mest uinteressante⁸².

Indledningsvist anerkender Viner (1936), at Keynes' værk er et værk om en ny type arbejdsløshed – den ufrivillige – der ifølge Keynes' egen opfattelse ikke lader sig fjerne ved blot at reducere penge-lønnen, som ellers i den klassiske forståelse skulle være et ganske effektivt middel til at mindske arbejdsløshedsproblemet⁸³. Og Viner

⁸¹ Og dette er en vurdering, som Keynes selv synes at dele, når man påtænker hans reaktion på de mange anmeldelser og indlæg omhandlende **The general Theory**; jf. Moggridge (1992:594): "Keynes's reactions to the reviews are interesting. He replied to only Jacob Viner's at length in print, although, after some goading, he began a long controversy with Dennis Robertson over his theory of the rate of interest. In private, he expressed his views on some of the others".

⁸² Dog fanger Taussig (1936:198) det centrale tema i bogen, ligesom han har nogle anerkendende bemærkninger at gøre om Keynes' måde at få sine budskaber leveret på: "Employment comes first; it is this with which Mr. Keynes is primarily concerned ... On the wide scope, vigor, independence, originality, even audacity, which mark this volume ... it is superfluous to add to what has been said by the multitude of critics and followers".

⁸³ Jf. Viner (1936:147 & 149): "This book deals with almost everything, but the causes of and the future prospects of unemployment, cyclical and secular, are its central theme ... The only clash here between Keynes' position and the orthodox one is in his denial that reduction of money wage rates is a remedy for unemployment".

har også set rigtigt, når han påpeger, at opsparrings- og investeringsbeslutningerne er to helt centrale størrelser i Keynes' analyse af denne ufrivillige arbejdsløshedtypes eksistens. Ønsket om at hoarde (alt-så spare op) hævder Keynes, er større end lysten til at investere, og det er dette forhold, som forklarer, hvorfor den økonomiske krise indtræffer, lyder Viners fremstilling af det keyneske budskab.

Men her overdriver Keynes nu nok betydningen af hoardingstendensen, mener Viner⁸⁴. Og i sin argumentation for dette synspunkt, diskuterer Viner rentens bestemmelse og dens økonomiske betydning inden for rammerne af den klassiske mainstream opfattelse; Viner (1936:152-60). Hos ham er renten realt bestemt – renten bestemmes af ækvivalensen mellem opsparrings- og investeringsønskerne – og ikke som hos Keynes, hvor renten primært er finansielt bestemt på penge- og obligationsmarkedet⁸⁵. På dette punkt har Viner altså ikke forstået, hvad det nye i **The General Theory** var.

⁸⁴ Jf. (op. cit. pp. 153 & 152): "Nevertheless I venture to present a series of considerations which, in the aggregate, seem to warrant the conclusion that Keynes has grossly exaggerated the extent to which liquidity preferences have operated in the past and are likely to operate in the future as a barrier to "full" employment ... There has been, I believe, common agreement among economists that when price-rigidities are important hoarding could present a serious and continuing problem, and that it is always a significant factor in the downward phase of a short business cycle".

⁸⁵ "The demand for capital and the propensity to save (which is the reciprocal of the propensity to consume) are thus restored ... to their traditional rôles as determinants of the rate of interest"; (op. cit. pp. 158-59). Og en traditionel klassisk forståelse gives også senere ved f.eks. at hævde: "Since I would contend that over long periods, given a flexible price system, the propensity to consume will affect the rate of capital accumulation rather than the volume of employment"; (op. cit. p. 164).

Og heller ikke i analysen af en lønreduktion kommer Viner uden for den klassiske tankegangs rammer; Viner (1936:160-63). Han fortsætter på sikker gammeldags teoretisk grund og hævder, at ifølge ham bør en lønreduktion øge producenternes profitmargin, hvilket bør tilskynde dem til at øge investeringernes omfang og derved generetablerer den optimale økonomiske ligevægtssituation. Men dette er kun at inddrage en lønreduktions udbudsmæssige konsekvenser. Og det nye hos Keynes er i denne sammenhæng jo netop forståelsen af lønnens duale karakter også indeholdende en efterspørgselsdimension. Reducerer pengelønnen, mindskes indkomsten hos arbejderne, hvorfor de forbruger mindre. Og i et sådant depressivt forløb; hvad skulle da få producenterne til at gennemføre flere investeringer? De står jo som følge af den gennemførte lønreduktion over for generelt vigende afsætningsvilkår. Igen synes Viner her ikke at forstå Keynes' argumentation⁸⁶.

Også Robertson (1936) udgør et bidrag, der er trofast mod mainstream forståelsen. Og om end han tager tre centrale temaer hos Keynes – det effektive efterspørgselsprincip, multiplikatoren og rentebestemmelsen – op til debat, så synes Robertson ikke at have forstået Keynes (eller at have et oprigtigt ønske om at ville forsøge at forstå ham). Snarere fremstår bidraget som et oppositionsindlæg til **The General Theory**⁸⁷. I sin helhed synes artiklen at bære præg af en

⁸⁶ Som Viner (1936:163) sammenfatter sin forståelse af Keynes på dette punkt: "While Keynes' analysis provides materials for strengthening this doctrine at a number of points, I cannot find in it any refutation of its general validity".

⁸⁷ Om end Robertson (1936:168) indledningsvist påpeger om sine kommentarer til Keynes, at: "they are not an attempt to appraise Mr. Keynes' book as a whole, or to discuss properly the high matters of judgment and policy on which it bears – matters on some tho not all of which I am, I think, more nearly in agreement with Mr. Keynes than the reader of these notes might suppose!".

noget ustruktureret karakter, som ikke bidrager væsentligt til en ud-dybende forståelse af Keynes' værk, af dets svagheder eller af dets potentielle fortrin. Og som fremstillingen i Moggridge (1992:597-603) dokumenterer, så skete der da også en "sharp deterioration in Keynes's relationship with Dennis Robertson" allerede så tidligt som fra 1931, hvor Keynes så småt påbegyndte sin GT-argumentation. De to tidlige venner gled dermed mere og mere væk fra hinanden.

Leontief (1936) påpeger, at Keynes bryder med den klassiske tankegangs homogenitetsantagelser. Og at dette brud sker på et væsentligt område, som er betydningsfuldt for forståelsen af det samlede økonomiske system og dets tilpasningsprocesser:

"Mr. Keynes assumes that the supply function for labor is non-homogeneous"; Leontief (1936:195)⁸⁸.

Og med et sådant brud bliver Keynes nu i stand til at give en alternativ forklaring på fænomenet arbejdsløshed:

"we conclude that a monetary theory of unemployment, unless it is based on time-lag and friction phenomena, stands and falls with the non-homogeneity condition ... If Mr. Keynes' theory were correct, this economic system could and most probably would be subject to involuntary monetary unemployment"; (op. cit. pp. 195 & 197).

På trods af en erkendelse og også en anerkendelse af det fundamente nye i den keyneske kriseforklaring mener Leontief konkluderende nu alligevel nok, at Keynes stadigvæk mangler at give det afgø-

⁸⁸ Og dette betyder, at Keynes bryder med det alment accepterede udsagn i mainstream opfattelsen om: "that all supply and demand functions, with prices taken as independent variables and quantity as a dependent one, are homogeneous functions of the zero degree"; Leontief (1936:193).

rende bevis på, at den klassiske tankegang for alvor har lidt sit afgørende skibbrud.

Tilsvarende er argumentation i Ellisworth (1936) også inden for rammerne af den klassiske doktrin. Bidraget er således primært at betragte som et forsvar for den klassiske rentedannelsesteori. Om end Keynes' nye monetære forståelse nok har sine fordele, og dermed repræsenterer en ny erkendelse⁸⁹, så burde han ikke have forkastet den gamle lærdom så totalt, som tilfældet er, argumenteres der i dette december bidrag. Den gamle lære indeholder fortsat megen vigtig og rigtig erkendelse. Hvordan man så både kan anerkende betydningen af Keynes' nye pengeefterspørgselsfunktion og alligevel samtidig tage den gamle reale rentebestemmelse i forsvar, synes at være et godt spørgsmål.

Derudover anklager Ellisworth for det andet Keynes for at have overvurderet betydningen af investorernes spekulative adfærd på aktiemarkedet, hvad angår bestemmelsen af MEC-begrebet, som jo bestemmer producenternes investeringsbeslutninger⁹⁰. På denne vis

⁸⁹ Jf. Ellisworth (1936:769): "In many respects Mr. Keynes's analysis marks, in my opinion, a distinct advance over the traditional one, particularly in the emphasis it gives to the hitherto ignored element – liquidity-preference".

⁹⁰ "It is unquestionably true that in emphasizing the importance and the delicate nature of the state of business confidence Mr. Keynes has put his finger on a significant and hitherto neglected element ... But even a major stock-market movement, while it would doubtless both reflect and affect business confidence, could hardly be expected to influence the rate of investment in the direct manner postulated by Mr. Keynes"; (op. cit. pp. 780 & 781). Til gengæld gives der afslutningsvist hos Ellisworth et bud på en alternativ betydende factor i en mulig uroskabende proces, som Keynes næppe ville have haft nogle problemer med at tilslutte sig til: "Probably a more important cause of insufficient new investment, at least in the predictable future, may be found in political uncertainty and the fear of a disastrous war, which serve so to weaken confidence as to restrict seriously the willingness to invest both of the borrower and the lender"; (op. cit. p. 790).

gør Keynes investeringsadfærdens for usikker i forhold til, hvad Ellicsworth mener, at man kan sagtage i virkelighedens verden.

I februar 1937 kom der en kras reaktion på **The General Theory** fra Frank Knight. Og han er virkelig ikke på nogen måde begejstret for bogen. For nu at begynde med den afsluttende bemærkning, som tilkendegiver, hvad der overordnet set kom ud af læsningen af værket. Her konkluderer Knight (1937:123), at:

"I must confess that the labour I have spent on *The General Theory of Employment, Interest, and Money* leaves me with a feeling of keen disappointment. The chief value of the book has seemed to lie in the hard labour involved in reading it, which enforces intensive grappling with the problems".

Og hvorfor er Knight så blevet skuffet ved læsningen af bogen? Det er han af flere årsager. For det første mener Knight, at det keyneske budskab om eksistensen af en ufrivillig arbejdsløshedstype burde have været indarbejdet i en egentlig generel model af et mere traditionelt klassisk tilsnit, end det bud, som Keynes postulerer, skulle være generel på en sådan måde, at den keyneske analyse bliver den klassiske overlegen⁹¹. For mainstream tankegangen er for det andet ikke sådan, som Keynes i en karikatur af denne forsøger at fremstille doktrinen⁹². Den indeholder mere sand erkendelse, end Keynes har

⁹¹ Knight (1937:100): "I may as well state at the outset that the direct contention of the work seems to me quite unsubstantiated. Its value is, I think, to be sought in the opposite direction from that of its pretensions ... in other words [det giver] indirect contributions to the theory of business fluctuations. The argument ... requires extensive re-interpretation and integration with a general theory running in terms of equilibrium with full employment, before it can be accepted as sound or useful".

⁹² Som Knight siger om sig selv som en klassisk økonom holdt op over for Keynes' karikatur omkring den klassiske tankegangs postulater: "they are certainly alien to anything I have ever taught as such, and I have been rated, and have supposed

øje for og vil være ved. Og for det tredje; hvad ved Keynes egentlig selv om den arbejdsløshed, som det ligger ham så meget på sinde at få indarbejdet i sin økonomiske analyse?

"To explain unemployment, Mr. Keynes first *assumes* (a) unemployment, and (b) such a price situation, and (c) such a mode of operation of the price mechanism, that growth in employment is blocked. This blocking is the fundamental mystery"; (op. cit. p. 102)⁹³.

M.h.t. forventningernes betydning og den essentielle rolle, som investeringer har at spille i et relevant bud på en forklaring af konjunktursvinger, har Keynes, efter Knights opfattelse, fat i noget af det rigtige. Men han får desværre på dette område ødelagt mere, end han får skabt i form af et bud på en mere tilfredsstillende forståelse, der skulle være bedre end den, som mainstream har at tilbyde, hævder Knight (1937:107, 110 & 111):

"We pass for the present over chapter 5, on "Expectations", which contains important matter but it is properly relative to the theory of investment, and is badly stated, out of order, and not effectively integrated with the main argument ... the theory of investment ... is necessarily the crux of any theory of unemployment and cycles, since it is a well-known empirical fact that it is in the capital-goods indus-

myself, an adherent of the general type of position referred to by the term"; (op. cit. p. 101).

⁹³ Og som Knight (1937:102) ligeledes spydigt bemærker: "As neither the relation to friction nor even the involuntariness of unemployment is open to direct observation, the conclusion must be that his belief is based on deduction from the principles of his "system", - just the crime of which he accuses the classical writers (p. 16) in connection with the contrary conviction".

tries that boom and depression – and unemployment as a phase of the latter – are largely concentrated ... [og det er omkring investeringsdannelsen] ... that we meet the most important ideas in the work, and also the most confused thinking and exposition”.

Og hvad er likviditetspræferencefunktionen egentlig for en størrelse, spørges der:

”The theory of interest is the most difficult part of the whole construction to take seriously”; (op. cit. p. 112).

Så det er ikke hos Knight, at Keynes kan høste mange rosende bemærkninger. Tværtimod, her er der næsten udelukkende ris at hente. Dog er der et forhold, som Knight (1937:123) gerne godt vil fremhæve som anerkendelsesværdigt:

”It seems to me that the value of the book is in emphasizing the need of a sound monetary theory, rather than in contributing to the construction of such a theory”⁹⁴

Ikke underligt, at Keynes efterfølgende gjorde sig de følgende betragtninger over Frank Knights helt fundamentalt manglende evne til at ville forsøge at forstå ham:

⁹⁴ Tidligere blev det dog slået fast, at når man læser Keynes' bog, så er det ”inordinately difficult to tell what the author means. This is true in particular because on general issues it appears certain that he does not mean what he says ... Now I for one simply cannot take this new and revolutionary equilibrium theory seriously, and doubt whether Mr. Keynes himself really does so ... we must ... read this book as a contribution to the theory of business oscillations. This, of course, involves laborious interpretation, amounting to rewriting the book as one reads – or re-reads for the *r*the time. Even from this point of view, I cannot see that it gets very far or says anything very original”; (op. cit. p. 121).

"Indeed with Professor Knight's two main conclusions, namely, that my book had caused him intense irritation, and that he had had great difficulty in understanding it, I am in agreement. So perhaps you will excuse me if I leave the article alone. In a sense I should, I suppose, feel relieved that so able a critic should find so little definite to say. But I cannot really comfort myself in that way, for the truth is, I feel sure, that our minds have not met, and that there is scarcely a single particular in which he has seen what I was driving at. So if I were to write, I could do no more than ask him forgiveness for having been so obscure and so irritating"⁹⁵.

Og så til to mere modelagtige fortolkningsbidrag af indholdet i **The General Theory** fra henholdsvis februar og april 1937.

I Meade (1937) forsøges der givet, som titlen antyder, "a simplified model" af det nye økonomiske univers hos Keynes. Meade opstiller således et ligningssystem bestående af i alt otte ligninger, som beskriver den keyneske makroøkonomi. Han er dels interesseret i at bestemme stabile ligevægtsløsninger til det opstillede system⁹⁶, dels at belyse effekten af fire yderst relevante forstyrrelsers påvirkning af den samlede beskæftigelse (et fald i renteniveauet, en stigning i pengemængden, en reduktion i pengelønnen og endelig et fald i opsparringstilbøjeligheden). Og indtræffer en eller flere af de fire forstyrrelser, vil beskæftigelsen og dermed også den samlede indkomst i samfundet vokse, argumenteres der; jf. Meade (1937:102, 103 & 104).

Om end bidraget fra Meades hånd på mange måder er et bemærkelsesværdigt bud på en operationalisering af **The General Theory**'s

⁹⁵ Citeret fra et brev til V. Bladen den 13. marts 1937; CW (XXIX:217).

⁹⁶ Blandt andet konkluderes der i denne sammenhæng, at: "by means of these eight relationships we can show that the volume of employment is determined for every given supply of money, for every given money wage-rate, and for every given proportion of income saved"; Meade (1937:99).

centrale budskaber, blev det som bekendt John Hicks' IS/LM-model, der gik af med sejren som mainstream repræsentationen af den keynesianske makroteori⁹⁷. Og dette er en dominans som synes at vare ved, nu næsten 70 år siden modellen blev præsenteret for første gang. IS/LM-modellen synes altså at være en særdeles sejlivet og succesfyldt model. Den er stadigvæk således en af de væsentligste hjørnestene i ethvert moderne kursus i makroøkonomi. Eller som Skidelsky (1992:538) påpeger:

"The IS-LM diagram ... is the *General Theory* as it has been taught to economics student ever since: 384 pages of argument whittled down to four equations and two curves".

Indledningsvist gör Hicks (1937:147) opmærksom på, at "many readers have been very bewildered" under læsningen af Keynes' værk, hvad givetvis er ganske rigtigt; både hos dem, der var svorne tilhængere af den gammeldags lære og hos de, der, typisk som yngre økonomer, stadigvæk var åbne over for nye impulser. Og noget af denne tvivl og tilsyneladende tvetydighed hos Keynes mener Hicks skyldes, at Keynes har ladet mainstream tankegangen repræsentere ved Pigous bog om arbejdsløshed fra 1933. Dette er dog efter Hicks' mening ikke en hensigtsmæssig fremstilling af den klassiske økonomiske forståelse, hvorfor han selv efter sine introducerende bemærk-

⁹⁷ En næsten samtidig konkurrent til Hicks' model er det ligeledes berømte 45°-diagram; jf. Samuelson (1939:790), hvor det er den aggregerede forbrugsfunktion, som er hovedaktøren på den økonomiske scene til bestemmelse af den samlede indkomst i samfundet. Om Hicks og IS/LM-modellens tiltrækningskraft på økonomer har Hahn (1990:543) konkluderet, at "Hicks was an early Keynesian and, as we know, his first understanding of what that entailed became the understanding of most of us ... The IS-LM construction was too seductively simple to be abandoned by many who encountered it either directly or in textbooks".

ninger opstiller sit eget bud på en mere dækkende teoretisk model repræsenterende mainstream traditionen i økonomi⁹⁸. Desværre kommer en sådan model, tro mod den klassiske forståelsesramme, let under pres, når den skal forklare fluktuationer i indkomstniveauet på makroplanet på en overbevisende måde, indrømmes det:

”When a theory like the ”classical” theory we have just described is applied to the analysis of industrial fluctuations, it gets into difficulties in several ways. It is evident that total money income experiences great variations in the course of a trade cycle, and the classical theory can only explain these by variations in M or in k , or, as a third and last alternative, by changes in distribution”; Hicks (1937:150).

Derfor må Keynes bringes på banen med sin nye likviditetspræferencefunktion, hedder det; åbenbart har Hicks her i forhold til sin oprindelige anmeldelse fra 1936 ændret sin opfattelse, hvad angår betydningsfuldheden af den nye pengeefterspørgselsfunktion⁹⁹. Med

⁹⁸ Indeholdende tre ”fundamental equations”: (1) $M = kI - M$ er den givne penge- mængde, k er en konstant og I er den samlede indkomst; (2) $I_x = C(i)$ – investeringerne, I_x , er en funktion af renteniveauet, i ; og (3) $I_x = S(i,I)$ – investeringerne skal ækvivalere opsparingen, S , som er en funktion af renten og indkomsten; Meade (1937:149). Disse tre ligninger bestemmer de tre variable I , I_x og i .

⁹⁹ Og også denne nye forståelse lader Hicks (1937:151) repræsenterer ved igen tre ligninger. Denne gang dog i to versioner. I den første har vi: (1) $M = L(i)$; (2) $I_x = C(i)$ og (3) $I_x = S(I)$. Men i en erkendelse af, at Keynes også inddrager et transaktionsmotiv i pengeefterspørgselsfunktionen, gives efterfølgende en mere korrekt version af indholdet i **The General Theory**: (1) $M = L(I,i)$; (2) $I_x = C(i)$ og (3) $I_x = S(I)$. Og om denne sidste version konkluderer Hicks (1937:152): ”With this revision, Mr. Keynes takes a big step back to Marshallian orthodoxy, and his theory becomes hard to distinguish from the revised and qualified Marshallian theories, which, as we have seen, are not new. Is there really any difference between them, or is the whole thing a sham fight?”.

Keynes kan nemlig konjunkturudsvingene forklares på en ny og anderledes måde, anerkendes det hos Hicks:

”it is now the rate of interest, not income, which is determined by the quantity of money. The rate of interest set against the schedule of the marginal efficiency of capital determines the value of investment; that determines income by the multiplier ... It is this system of equations which yields the startling conclusion, that an increase in the inducement to invest, or in the propensity to consume, will not tend to raise the rate of interest, but only to increase employment”; (op. cit. p. 152).

Men denne nye teoretiske forståelse hos Keynes til trods får alligevel ikke Hicks til helt at undsige mainstream ortodoksi i økonomi og anerkende Keynes’ bidrag som et fuldgyldigt bud på en ny, alternativ og mere overbevisende generel teoridannelse¹⁰⁰. Om værket fra 1936 skriver han således sammenfattende:

”*it is not the General Theory.* We may call it, if we like Mr. Keynes’ *special theory*. The General Theory is something appreciably more orthodox”; (op. cit. p. 152).

¹⁰⁰ Og på mange måder var John Hicks da heller ikke lige den typiske repræsentant på en kommende keynesianer. Herom skriver han rammende selv i et historisk tilbageblik om sin ankomst til Cambridge i 1935 efter at have forladt London School of Economics efter ni år, at: ”Cambridge, however, was already riven by disputes between Keynesians and anti-Keynesians; and since I was associated with Pigou and Robertson, I found myself regarded, at least by some Keynesians, as being in the ‘anti’ camp. The ISLM version of Keynes’s theory, which I myself produced, but which has never been highly regarded by orthodox Keynesians, did not help me”; Hicks (1979).

Med likviditetspræferencens transaktions- og spekulationsmotiv, MEC-begrebet og multiplikatoren får Hicks opstillet sin berømte makromodel, hvor vi i et to-ligningssystem simultant får bestemt den samlede indkomst i samfundet og renteniveauets størrelse. Ligevægten på makroplan er således for første gang grafisk bestemt ved skæringen mellem LL- og IS-kurven. Og den keyneske innovation er i denne henseende ganske unik og på teorihistorisk set samme niveau som en anden væsentlig innovation i økonomisk teori, hvis vi skal tro Hicks, idet den synes at være:

"closely parallel ... to the innovation of the marginalists"; (op. cit. p. 153).

Igen vælger Hicks altså et ordvalg, som forsøger at fortolke Keynes ind i den herskende ortodoksi. Og med en normalt hældende LL-kurve (eller LM, som vi benævner kurven i dag) får en investeringsstigning – repræsenteret ved et løft i IS-kurven – nok indkomsten i samfundet til at stige, men samtidig vil også renteniveauet blive hævet (hvilket netop er udsagnet i den klassiske tankegang). Det nye eller det specielle ved Keynes er derfor, hævder Hicks, at Keynes har givet et tilfælde med en tilnærmelsesvis horizontal LL-kurve (den kendte likviditetsfælde). I denne situation vil et løft i IS-kurven kun afstedkomme en indkomststigning, mens renten tilnærmelsesvist vil blive fastholdt på sit oprindelige niveau.

Og eksistensen af et sådant tilfælde ligger uden for, hvad mainstream kan forklare, påpeges det af Hicks. Og i en sådan situation er den samlede indkomst langt under, hvad den burde være. I en sådan situation er økonomien låst fast i en dyb økonomisk depression. Som Hicks sammenfatter konsekvenserne af et sådant økonomisk udfald:

"it is this doldrum to the left of the diagram which upsets the classical theory. If *IS* lies to the right, then we can indeed increase em-

ployment by increasing the quantity of money; but if *IS* lies to the left, we cannot do so; merely monetary means will not force down the rate of interest any further. So the General Theory of Employment is the Economics of Depression"; (op. cit. p. 155).

Men her tog Hicks nu altså afgørende fejl. Keynes' mesterværk og hele hans økonomiske forståelse er mere generel end som så; jf. også fremstillingen i kapitel 2. Hans teoridannelse kan også anvendes til en belysning af de økonomiske konsekvenser i en situation med mere end fuld beskæftigelse; jf. Appendix II. Og naturligvis kan Keynes også forklare det klassiske specialtilfælde med etableringen af den optimale fulde beskæftigelsessituation. Så Keynes' økonomiske univers er nu nok alligevel den mest generelle teoridannelse af de to, snarere end det at omvendte skulle være tilfældet.

Var Hicks (1937) nu en god eller en dårlig fortolkningen af det keyneske budskab?

Herom er meningerne delte.

Nogle finder således, at IS/LM-modellen fra 1937 er en ganske udmarket repræsentation af, hvad der efterfølgende blev til, som vi benævner keynesianisme. Men samtidig mener andre – eksempelvis den post-keynesianske skole – at hans model næppe er den bedste måde at udtrykke det fundationale nye budskab hos Keynes på. Den opstillede makromodel er efter disses opfattelse for lidt keynesk i sit indhold. Hvorhenne i modellen kan vi eksempelvis se den rolle, som forventningerne til en ukendt og usikker fremtid burde spille? Og hvordan skal vi kunne analysere, hvordan en økonomi kan bevæge og tilpasse sig i en situation uden for ligevægt, når nu IS/LM-modellen er mere statisk end dynamisk i sin udformning?

Til gengæld synes budskabet i Hicks' model at være ganske klart, hvis vi ønsker at introducere en økonomisk politisk ændring, som kan manipulere det samlede outputniveau i økonomien. En ændring i penge- og/eller finanspolitikken lader sig forholdsvis let analysere

gennem et skifte i LM- henholdsvis i IS-kurven. Som Skidelsky (1992:538) argumenterer:

“the leading constructors of ‘IS-LM’ Keynesianism, had a clear motive: to reconcile Keynesians and non-Keynesians, so that the ground for policy could be quickly cleared”.

Også Hicks gav selv senere udtryk for, at han på sine ældre dage nu ikke længere var så begejstret for modellen, som han tidligere havde været det:

”I have, however, not concealed that, as time has gone on, I have myself become dissatisfied with it”; Hicks (1980-81:139).

Om end Hicks' egen tænkning på det oprindelige tidspunkt i midten af 1930'erne, der senere blandt andet skulle udmønte sig i et af hans hovedværker: **Value and Capital** fra 1939, synes at have mange lighedspunkter med Keynes' – især det, at bogen fra 1936 gav udtryk for en økonomisk tankegang og handlen, som fandt sted i historisk tid¹⁰¹ – så var arbejdet med IS/LL-modellen nu nok for meget præget af den walrasianske metode til på en relevant måde at være

¹⁰¹ Jf. Hicks (1980-81:140): “Both of us fixed our attention on the behavior of an economy *during a period* – a period that had a past, which noting that was done during the period could alter, and a future, which during the period was unknown. Expectations of the future world nevertheless affect what happened during the period”. Eller med Hicks (1976:263 & 264): ”One of the principal consequences of the irreversibility of time is that past and future are different … The past, however, has this virtue that we can have knowledge of it, knowledge of fact. This knowledge that we have, or can have, of the past is different in kind from what we can know of the future; for the latter, at best, is no more than knowledge of probabilities”. For en uddybende behandling af Hicks' forståelse af en økonomis beskaffenhed skal der henvises til fremstillingen i Hicks (1979a).

dækkende for de nye tanker hos Keynes, synes holdningen hos Hicks nu at være. Han skriver herom:

”It has been shown that, if we adopt the equilibrium interpretation, on the *IS* side, the economy must be treated *as if* it were in equilibrium over the period ... It would be logical to maintain that on the *LM* side the economy must be treated similarly ... I accordingly conclude that the only way in which *IS-LM* analysis usefully survives – as anything more than a classroom gadget, to be superseded, later on, by something better – is in application to a particular kind of causal analysis, where the use of equilibrium methods, even a drastic use of equilibrium methods, is not inappropriate”; (op. cit. p. 151 & 152).

Eller som Hicks (1976:270) pointerer, så bevirke brugen af hans 1937-makromodel, at tankegangen i **The General Theory** på en for-simplende vis blev reduceret til en økonomisk forståelse, der fandt sted inden for rammerne af en tidløs (i historisk forstand) modelramme:

”equilibrium economics; it is not really *in* time. That, of course, is why it has done so well”.

Og derfor har modellen også sine naturlige begrænsninger, hvad angår den økonomisk politiske analyse, erkendes det nu korrekt af Hicks:

”When one turns to questions of policy, looking toward the future instead of the past, the use of equilibrium methods is still more suspect ... There must always be a problem of traverse. For the study of a traverse, one has to have recourse to sequential methods of one kind or another”; Hicks (1980-81:153).

Så efter alt var IS/LL-modellen alligevel nok ikke den bedste repræsentation af tankegangen i **The General Theory**. Og dog; i et brev til Hicks fra marts 1937 skriver Keynes selv om Hicks' artikel, som han havde fået tilsendt tidligere, at:

"I found it very interesting and really have next to nothing to say be way of criticism", CW (XIV:79).

I brevet får Keynes også uddybet, hvordan han ser på en indkomsts ekspansions eventuelle rentedrivende effekter. Og hans argumentation synes her at sandsynliggøre, at Keynes' teori nu alligevel, trods alt, var mere generel i sit indhold, end Hicks syntes at have fanget i sin 1937-repræsentation af denne:

"From my point of view it is important to insist that my remark is to the effect that an increase in the inducement to invest *need* not raise the rate of interest. I should agree that, unless the monetary policy is appropriate, it is quite likely to. In this respect I consider that the difference between myself and the classicals lies in the fact that they regard the rate of interest as a non-monetary phenomenon, so that an increase in the inducement to invest would raise the rate of interest irrespective of monetary policy"; (op. cit. p. 80).

3.3. Keynes' reaktion på de mange bidrag

Og så til nogle andre reaktioner fra Keynes selv. Først bidraget **The Theory of the Rate of Interest** fra 1937. Udover heri at uddybe sit syn på renten og dennes funktion i bestemmelse af ligevægtsindkomsten i samfundet, får Keynes givet en definition på, hvad mainstream tankegangen dækker over, og hvorfor indholdet i **The General Theory** i forhold til denne er mere generel i sin fokusering og analyse. Konkret skriver Keynes herom:

"It seems, therefore, that the orthodox theory requires (1) that there should be a state of definite and constant expectation and (2) that there should be a state of full employment. These limitations mean that it is a particular theory applicable only to certain conditions; and this is my justification for calling my own theory a *general theory*, of which the orthodox theory is a limiting case ... If I am right, the orthodox theory is wholly inapplicable to such problems as those of unemployment and the trade cycle, or, indeed, to any of the day-to-day problems of ordinary life"; CW (XIV:106).

Den klassiske tankegang er dermed ude af trit med de faktiske historiske kendsgerninger i 1930'erne. Den kan ikke give et relevant bud på årsagerne til den igangværende økonomiske depression. Og den økonomiske mainstream kan ej heller leve en brugbar rådgivning, hvad angår, hvad man kan og bør gøre for at mildne krisen. Derimod er tankegangen, ifølge Keynes "particular applicable to the stationary state"; (op. cit. p. 107).

Samme år tog Keynes, som en reaktion på en kritik rejst af Bertil Ohlin som repræsentant for den svenske eller stockholmske skole, sin nye pengefors্তালse op til overvejelse. Det skete i to artikler i **The Economic Journal** (fra juni og december), hvori han nu sondrer mellem en faktisk og en planlagt aktivitets betydning for pengeefterspørgslen. Som påpeget af Syll (2006) anerkendte Keynes dermed nu også et fjerde såkaldt finansmotiv til forklaring af efterspørgslen efter penge. Transaktionsmotivet måtte suppleres. Planlægges det at øge investeringsomfanget må behovet for likvide midler også antages at vokse:

"But if decisions to invest are (e.g.) increasing, the extra finance involved will constitute an additional demand for money"; CW (XIV:209).

Eller som Keynes mere klart udtrykker sin nu ændrede opfattelse i den anden artikel:

“an excess in the finance required by current *ex ante* output ... over the finance released by current *ex post* output will lead to a rise in the rate of interest ... I should not have previously overlooked this point, since it is the copingstone of the liquidity theory of the rate of interest. I allowed, it is true, for the effect of an increase in *actual* activity on the demand for money. But I did not allow for the effect of an increase in *planned* activity, which is superimposed on the former, and may sometimes be the more important of the two, because the cash which it requires may be turned over so much more slowly. Just as an increase in actual activity must (as I have always explained) raise the rate of interest unless either the banks or the rest of the public become more willing to release cash, so (as I now add) an increase in planned activity must have a similar, superimposed influence”; CW (XIV:220-21).

Ved at inddrage den svenske sondring mellem ex ante og ex post, bliver analysen hos Keynes således mere dynamisk, end det oprindeligt var tilfældet. Ikke alene, hvad angår en forståelse af de finansielle forhold i økonomien, men i og med, at økonomiens reale og monetære side hos Keynes netop er uløseligt forbundne kar, så får det også en afgørende betydning for hele hans makroøkonomiske forståelse. Eller måske mere rigtigt formuleret; det kunne have fået denne betydning, hvis Keynes efterfølgende havde haft tid og mulighed for at indarbejde dette aspekt mere formelt og konsekvent i sin analyse. Som bekendt skete dette ikke. Og dermed blev finansmotivet tilsyneladende efterfølgende oftere glemt snarere end medtaget, når likviditetspræferencefunktionen blev præsenteret og anvendt af Keynes’ efterfølgere.

Og så til Keynes (1937), der er en af hans allermest berømte artikler. I denne artikel forsøger Keynes på kortfattet vis at ridse op, hvori

kerneudsagnene i hans nye makroøkonomiske univers består. Og helt forventeligt begynder Keynes sin fortælling med at sætte de afgørende, men usikre forventninger til den ukendte fremtid i højsæde. Det er præcis en erkendelse heraf, hvorom hele budskabet i hans nye økonomiske forståelse drejer sig. Og dette er en ny erkendelse, påpeges det. Den klassiske tankegang har ikke fanget essensen af en usikkerhed, som ikke kan sandsynliggøres på en traditionel statistisk vis. Den form for usikkerhed, som Keynes her taler om, forsøger han at beskrive på den følgende vis:

“The sense in which I am using the term is that in which the prospect of a European war is uncertain, or the price of copper and the rate of interest twenty years hence, or the obsolescence of a new invention, or the position of private wealth owners in the social system in 1970. About these matters there is no scientific basis on which to form any calculable probability whatever. We simply do not know”; (op. cit. pp. 113-14).

Og derfor har mainstream også en forkert forståelse af renten og dennes bestemmelse – de har overset de monetære aspekter af denne – og af investeringernes betydning for etableringen og forløbet af uligevægtsprægede forløb gennem disses tendens til ofte kraftige, og for de økonomiske konjunkturer alt afgørende, fluktuationer¹⁰². Derfor er der i den klassiske tænkning heller ikke indeholdt nogen indkomstdannelsesteori. Men en sådan er netop bydende nødvendig, når agenternes handlen på baggrund af ændringer i de relative prisforhold ikke af sig selv skaber en samfundsmaessig optimal økonomisk

¹⁰² “It is not surprising that the volume of investment ... should fluctuate widely from time to time. For it depends on two sets of judgments about the future, neither of which rests on an adequate or secure foundation – on the propensity to hoard and on opinions of the future yield of capital assets”; (op. cit. p. 118).

situation. Alt i alt får dette Keynes til konkluderende at sammenfatte sin holdning til den traditionelle doktrin således:

”The orthodox theory assumes that we have knowledge of the future of a kind quite different from that which we actually possess. This false rationalisation follows the lines of the Benthamite calculus ... The result has been a mistaken theory of the rate of interest ... It is, therefore, incapable of dealing with the general case where employment is liable to fluctuate”; CW (XIV:122 & 123).

Den verden, som mainstream tankegangen omhandler, er dermed et specielt tilfælde af noget mere generelt, siges det. Og i dette særtilfælde hersker der en grad af økonomisk harmoni, som strider mod de historiske kendsgerninger. Vi ser i historien ikke ofte, at alle ressourcer er fuldt beskæftigede, og at markedsmekanismen har vist sin sejrrige succes fuldt ud, påpeger Keynes¹⁰³. Og denne kunhske anomalি finder Keynes, er af en afgørende betydning. Derfor er der brug for et teoretisk alternativ. Og dette skal være et alternativ, som belyser en økonomis makroøkonomiske sammenhænge.

¹⁰³ Jf. CW (XIV:119): ”If, on the other hand, our knowledge of the future was calculable and not subject to sudden changes, it might be justifiable to assume that the liquidity-preference curve was both stable and very inelastic. In this case a small decline in money income would lead to a large fall in the rate of interest, probably sufficient to raise output and employment to the full. In these conditions we might reasonably suppose that the whole of the available resources would normally be employed; and the conditions required by orthodox theory would be satisfied”. Men dette er som nævnt en urealistisk forestilling at gøre sig. Derfor måtte Keynes have sit opgør med de klassiske økonomer, som han i en brevveksling med Haberler i april 1938 får karakteriseret på den følgende vis: ”I mean by a ‘classical economist’ one who, whether he knows it or not, requires for his conclusions the assumption of something in the nature of Say’s Law”; CW (XXIX:270).

Selv mener han at kunne sammenfatte sin opfattelse af det nye, som **The General Theory** repræsenterer således:

”The theory can be summed up by saying that, given the psychology of the public, the level of output and employment as a whole depends on the amount of investment. I put it in this way, not because this is the only factor on which aggregate output depends, but because it is usual in a complex system to regard as the *causa causans* that factor which is most prone to sudden and wide fluctuation”; (op. cit. p. 121).

Keynes ønsker altså at sætte et afgørende fokus på investeringernes rolle i indkomstdannelsesprocessen under en samtidig nødvendig hensyntagen til agenternes usikre forventninger til en ukendt fremtid. Og, at agenterne i deres famlen efter sandheden ofte har en tendens til at forsimple yderst komplekse sammenhænge, er også erkendt af Keynes. Selvom fremtiden nok givet på mange afgørende måder er anderledes end vores historiske forståelse af fortid og nutid, så har husholdninger og virksomheder formentlig en kraftig tendens til at danne deres forventninger til fremtiden på en adaptiv vis. Herom skriver Keynes:

”We tend, therefore, to substitute for the knowledge which is untenable certain conventions, the chief of which is to assume, contrary to all likelihood, that the future will resemble the past. This is how we act in practice”; CW (XIV:124)¹⁰⁴.

Og så til to bidrag bragt i **The Times** fra henholdsvis januar og marts måned 1937. Disse er især af Hutchison (1977) blevet betragtet som en dokumentation på Keynes’ afstandtagen fra, hvad der efter-

¹⁰⁴ Citatet er fra et essay om demografi offentliggjort i april 1937.

følgende blev god latin inden for keynesianismen. Ifølge ham var Keynes langt mere klassisk økonomisk orienteret i sin tænkning, end hvad mange efterfølgende fortolkede ham til at være¹⁰⁵. Under alle omstændigheder kan de to bidrag betragtes som endnu en tilkendevelse af, at Keynes i sit økonomiske univers klart erkendte samspillet mellem økonomiens efterspørgsels- og udbudsside. Og, at han havde forståelse for såvel en mængde- som en prismæssig tilpasning, når økonomien bevægede sig igennem et konjunkturforløb. Og også, at det kunne være problematisk at forsøge at styre disse konjunkturer gennem en aktiv økonomisk politik. Keynes' synspunkt på dette punkt var dog ganske klar; om end svært så burde man dog gøre forsøget, men selvfølgelig altid med en nødvendig omtanke og forsigtighed når konkrete økonomisk politiske tiltag skulle udformes og implementeres.

I det første bidrag beskæftiger Keynes sig med, hvordan en økonomi kan forsøge at undgå at hænge fast i en depression. Dette kræver først og fremmest, at vi har en tilstrækkelig samlet efterspørgsel i samfundet. Og ved årsskiftet 1937 synes Keynes at mene, at en sådan nu åbenbart er ved at være til stede i den engelske økonomi. Landet er nu ikke længere i så dyb en økonomisk krise som tidligere. Og derfor skifter den økonomiske problemstilling karakter. Den forfines. Nu er det ikke længere selve niveauet, men derimod sammensætningen af den aggregerede efterspørgsel som der skal sættes et nødvendigt fokus på, påpeges det:

¹⁰⁵ Som Hutchison (1977:14) skriver: “what emerges clearly from these writings of Keynes in 1937 ... is that his ideas about how far unemployment could or should be reduced simply by additional government spending, and about the dangers of inflation, differed vastly from the doctrines on these subjects on behalf of which his magic name came to be invoked ... in the 1950s and 1960s”.

"We are in more need today of a rightly distributed demand than of a greater aggregate demand; and the Treasury would be entitled to economise elsewhere to compensate for the cost of special assistance to the distressed areas ... [det drejer sin nu om det centrale problem] of how to maintain a fairly steady level of sustained prosperity ... There is nothing wrong with the very moderate prosperity we now enjoy. Our object must be to stabilise it and to distribute it more widely, not to diminish it"; Keynes (1937a:66 & 71).

Og for at kunne sikre et højt velstandsniveau i samfundet, må investeringsomfanget i økonomien have det rette omfang (og sammensætning på forskellige komponenter), fremhæver Keynes endnu en gang også i dette bidrag. Det er dette, som er den afgørende økonomisk politiske problemstilling. Dermed bringes den lange rente på banen. Og i sit syn på denne er Keynes her tilsyneladende ganske traditionel klassisk i opfattelsen:

"The long-term rate of interest must be kept *continuously* as near as possible to what we believe to be the long-term optimum. It is not suitable to be used as a short-period weapon"; (op. cit. p. 68)¹⁰⁶.

Og har vi økonomisk set gode tider – som Keynes altså synes at mene kendetegner England omkring 1937 – så skal vi opfører os på en økonomisk set hensigtsmæssig og forsiktig vis. Vi skal så at sige nu, mens tid er, opbygge et forråd af midler til måske kommende dårlige tider. Netop derved opnår vi gode muligheder for at kunne gøre ind i tide, når og hvis de økonomiske konjunkturer atter på ny

¹⁰⁶ Men også kun tilsyneladende, idet Keynes efterfølgende bemærker: "Thus it is a fatal mistake to use a high rate of interest as a means of damping down the boom. It has been the occurrence of dear money hitherto which has joined with other forces to make a slump inevitable"; (op. cit. p. 69).

skulle vende¹⁰⁷. Og med en sådan strategi er det håbet eller visionen hos Keynes, at vi bliver i stand til at kunne holde fast i en boom like situation. Konkret giver Keynes de følgende råd til politikerne:

"Just as it was advisable for the Government to incur debt during the slump, so for the same reasons it is now advisable that they should incline to the opposite policy ... Just as it was advisable for local authorities to press on with capital expenditure during the slump, so it is now advisable that they should postpone whatever new enterprises can reasonably be held back ... Just as it was advisable ... to check imports and to take measures to improve the balance of trade during the slump, so it is now advisable to shift in the opposite direction and to welcome imports even though they result in an adverse balance of trade"; (op. cit. pp. 69 & 70).

Men hvad er nu den rette sammensætning af den samlede efter-spørgsel? Ja uddover at sikre et hensigtsmæssigt investeringsom-fang¹⁰⁸ indtager et afbalanceret og socialt set acceptabelt privat for-

¹⁰⁷ Som det påpeges (op. cit. p. 71): "If we are to be successful we must intervene with moderate measures of expansion before the decline has become visible to the general public". Derfor er det også nødvendigt med et nyt rådgivende organ, som det påpeges i Keynes (1937b:77): "It is essential to set up at the centre an organisation which has the duty to think about these things, to collect information and to advise as to policy". Men selv med et sådant organ kan det være endda ganske besværligt at holde økonomien tæt på et højkonjuncturelt udfald, argumenterer Keynes videre i artiklen fra marts 1937: "But to employ 95 to 100 per cent of the national resources is a different task altogether. It cannot be done without care and management; and the attempt to do so might lead to an inflation, only avoidable if a recession happens to be impending in other directions".

¹⁰⁸ Som Keynes (1937a:72) skriver: "a wise public policy to promote investment needs ... a long preparation. Now is the time to appoint a board of public investment to prepare sound schemes against the time that they are needed. If we wait until the crisis is upon us we shall, of course, be too late".

brug hovedrollen i denne fortælling. Om forbruget gør Keynes sig eksempelvis de følgende bemærkninger:

”Up to a point individual saving can allow an advantageous way of postponing consumption. But beyond that point it is for the community as a whole both an absurdity and a disaster ... the relief of taxation, when the time comes for that, will do most for the general welfare if it is so directed as to increase the purchasing power of those who have most need to consume more”; (op. cit. pp. 71 & 72).

Den anden og kortere artikel fra marts omhandler inflationsfare. Jo tættere vi kommer på en situation med fuld beskæftigelse i økonominen, desto mere opmærksomme skal vi være på de potentielle inflationære tendenser, argumenterer Keynes her helt moderne i sin formulering. Og i en sådan situation kan de offentlige udgiftsbeslutninger komme til at konkurrere med de private om produktionsfaktorerne, der nu er knappe faktorer. Derfor tilråder Keynes den største varsomhed¹⁰⁹. Sit synspunkt på problematikken sammenfatter Keynes (1937b:74) på følgende vis:

”For a rising tendency of prices and wages inevitably, and for obvious reasons, accompanies any revival of activity. An improvement in demand tends to carry with it an increase in output and employment and, at the same time, a rise in prices and wages. It is when increased demand is no longer capable of materially raising output and employment and mainly spends itself in raising prices that it is properly called inflation. When this point is reached, the new demand merely

¹⁰⁹ Problemstillingen er med andre ord om: ”will the Government demand merely serve to raise prices until resources, already in use, are diverted from their present employment?”; Keynes (1937b:75).

competes with the existing demand for the use of resources which are already employed the utmost”.

Netop derfor er det også vigtigt for Keynes, at politikerne gør brug af en professionel økonomisk rådgivning, som allerede nævnt i det ovenstående. Det at føre en hensigtsmæssig økonomisk politik kræver et højt informationsniveau hos beslutningstagerne. Det ved enhver nutidig moderne økonom. Og som påpeget af Keynes, var dette også tilfældet i slutningen af 1930’erne.

3.4. En afrunding: Moggridge og Skidelsky

Om end mange har givet et bidrag til en belysning af Keynes’ forfatterskab, er det især de to biografier af Donald Moggridge og Robert Skidelsky, som skiller sig ud fra mængden som de mest markante og helstøbte fremstillinger af en nyere dato¹¹⁰. Lad os afslutte gennemgangen i dette kapitel med en kort præsentation af, hvad disse to værker har at sige om **The General Theory** og den Keynes, som skrev bogen.

Som påpeget af Moggridge (1992) er der, som også vist i de foregående afsnit, megen information til rådighed, hvad angår udviklingen af Keynes’ tanker og forståelsen af hans nye økonomiske univers. Vi kan fra flere kilder belyse forskellige aspekter af hans skri-veproces frem mod udgivelsen af **The General Theory** i februar 1936.

I denne forbindelse fremhæver Moggridge, at Keynes var meget mere intuitiv i sin tænkning end snarere egentlig formel deduktiv teoretisk i sin tilgang til de analyserede økonomiske problemstillinger. Især påpeges det, at Keynes var meget ”nærtagende” omkring

¹¹⁰ Et tredie bud på en belysning af Roy Harrods biografi fra 1951.

udformningen og betydningen af de gjorte forudsætninger for den gennemførte økonomiske analyse. Disse var af en fundamental karakter for ham. Derimod var han ofte åben over for en diskussion af de konklusioner, der kunne drages af analysen. Som Moggridge (1992:553 & 555) skriver:

"Believing that intuition ran ahead of analysis, Keynes acknowledged this facet of his own work and, as a result, expected much from his readers: 'Yet in writing economics one is not writing either a mathematical proof or a legal document. One is trying to appeal to the reader's intuitions' ... Perhaps one of Keynes's greatest sources of influence as a shaper of professional and public opinion comes from his laying bare with great clarity the implicit assumptions of others rather than quibbling over details"¹¹¹.

Og værket fra 1936 er hovedhjørnestenen i Keynes' forfatterskab¹¹². Indeholdende et brud med datidens mainstream opfattelse har værket, ifølge Moggridge, stadigvæk noget at lære også nutidens økonomer:

"On each re-reading, nevertheless, one marvels at how much he managed to pack into a book of just under 400 pages. Undergradu-

¹¹¹ Eller som en af Keynes' kolleger fra The Treasury har formuleret det: "I would say that what dominated his approach to any matter was a philosophy – a habit of mind. He was always ready and eager to make the best possible synthesis of the available data, thence to carry his reasoning where it might lead him and to *offer* (I repeat *offer*) conclusions"; Moggridge (1992:554).

¹¹² Med Moggridge (1992:558) indeholdende fire teoretiske kerneudsagn: "(i) the enunciation of 'the psychological law' relating consumption to income; (ii) the theory of effective demand; (iii) 'the notion of interest being the measure of liquidity preference'; and (iv) the marginal efficiency of capital".

ates, well-trained by modern standards but fed from contemporary textbook distillations, are always amazed at how much *richer* the *General Theory* is”; (op. cit. p. 558).

Og der er næppe nogen grund til at tro, at ikke også mange uddannede økonomer ville kunne opleve denne ‘aha’ oplevelse, hvis de tog sig tid til at læse Keynes’ værk for første gang. Som bekendt har mange desværre kun kendskab til **The General Thoery** fra sekundære kilder. Måske fordi, som Moggridge (1992:557) skriver om bogen, at denne ”is probably the least clear of Keynes’s contributions to economics”. Måske også derfor har Keynes-forskningen historisk set haft det omfang, som tilfældet har været, og fortsat stadigvæk er så omfangsrig selv den dag i dag.

I sit særdeles velskrevne kapitel om **The General Theory** får Skidelsky (1992) givet sin fortolkning af det banebrydende ved bogen. Værket var selvfølgelig i sit indhold primært økonomisk teoretisk i sit oprør mod og opgør med den klassiske ortodoksi. Og så var det også et værk, hvor man på baggrund af den teoretiske analyse kunne drage nogle klare økonomisk politiske implikationer, om end Keynes ikke skriver meget eksplisit herom i værket. Men det var mere end det, påpeges det. Bogen kan også ses som ”a morality play” indeholdende etiske overvejelser – der er noget et samfund (en økonomi) skal og bør kunne sikre for sine borgere (sine økonomiske agenter) – hævder Skidelsky (1992:597)¹¹³:

¹¹³ Og her skriver Keynes inden for rammerne af en gammel tradition: ”Theology and economics have always been closely connected in the Anglo-Saxon tradition ... Ethics and science have always given Anglo-Saxon economics its cutting edge: they are the two blades of its scissors”; Skidelsky (1992: 543 & 543-44).

”The *General Theory* analysis suggested pretty unambiguously that it was the state’s responsibility to improve the equilibrium yielded by *laissez-faire*”.

Derfor kan værket også ses som ”a work of art and imagination as well as economic logic” end blot som en ny lærebog i økonomi¹¹⁴. I sit økonomiske indhold er bogen revolutionerende derved, at:

”He was the first economist to visualise an economy as an aggregate quantity of output, resulting from two streams of demand: consumption demand and investment demand. This new way of seeing the architecture of an economy is perhaps the *General Theory*’s most enduring legacy ... Thus Keynes’s theory sets out to explain two things: how business expectations of profitable sales can collapse, leading to mass unemployment; and why, demand having collapsed, ‘automatic’ forces cannot be relied on to restore the original position”; (op. cit. pp. 544 & 545).

Her er Skidelsky helt mainstream i sin vurdering. Keynes er den moderne makroteoris far. Og i 1936 er fokus i analysen sat på en forståelse af økonomiens efterspørgselsside. Keynes har et ønske om at forklare, hvorfor en økonomisk krise kan opstå, og hvorfor den kan bide sig fast og synes nærmest at være af en egentlig permanent karakter. Og så går Skidelsky videre og påpeger, at når Keynes giver sin analyse til forklaring af det ovenstående, så kan det kun ske ved, at man forsøger at forstå ”the psychology of society”. En forståelse heraf må forsøges indarbejdet i den økonomiske analyse. Og, hvad der kendetegner ”the psychology of society”, er givet ved:

¹¹⁴ Og bogen kan ifølge Skidelsky også ses som ”an essay in historical generalisation, embracing in a single sweep of ideas its current predicament, the past experience of mankind and its future prospects”; (op. cit. p. 606).

"as fashioned by the need to act in face of an unknown future which sets mankind its fundamental economic problem. Because the future is unknown, and often thereby feared, the 'good life' which is the only rational object of striving is postponed by systematic underperformance ... What he offers the reader is a complex psychological drama, in which it is the urge to consume which pushes economic activity forward, and the urge to not-consume which holds it back"; (op. cit. p. 541).

Og det essentielle i en erkendelse heraf er, at man forstår den fundamentale betydning af, at agenterne danner forventninger til en usikker fremtid på baggrund af en imperfekt og måske endda delvis forkert information. Og hermed mente Keynes ikke – som opfattelsen også er hos Skidelsky og generelt inden for den Postkeynesianske skole – hvad der senere blev introduceret som rationelle forventninger i økonomisk teori. Disse kan ikke på en relevant vis fange, hvad han forstod ved fænomenet usikkerhed¹¹⁵. Og i forlængelse heraf, må man heller ikke glemme, at **The General Theory** er et værk om en monetær produktionsøkonomi. Penge og forståelsen af de finansielle forhold er af en afgørende betydning, hvis man skal forstå, hvordan en moderne og decentral baseret økonomi under usikkerhed til fremtiden fungerer. Hos Keynes har disse forhold en helt andet og langt mere aktiv rolle at spille, end tilfældet var hos den

¹¹⁵ "Keynes, by making expectations such an important influence on behaviour, posed a challenge to mainstream economics which was eventually met by the 'rational expectations' revolution, by means of which uncertainty was reduced to the same epistemological status as calculable risk"; (op. cit. p. 544). Og bagved denne opfattelse ligger, hvad Skidelsky benævner Keynes' vision. Og dette er en vision, som Keynes har haft siden sin ungdom, hvor han var under indflydelse af Moore's filosofiske ræsonnementer. Og denne grundlæggende metodologiske opfattelse eller vision hos Keynes "has to do with the logic of choice, not under scarcity, but under uncertainty"; (op. cit. p. 539).

klassiske mainstream tankegang. Som Skidelsky (1992:543) formulerer det:

"If Marx is the poet of commodities, Keynes is the poet of money. The struggle between consumption and non-consumption, between investment and hoarding, is fought with the weapons of goods and money, and it is money ultimately – in chapters 13 and 17 – which control the outcome".

Sine dyder tilt rods så har Skidelsky dog også øje for i hvert tilfælde en af mesterværkets mangler. Selvom Keynes anerkendte, at arbejdsløsheden også kunne være af en strukturel karakter, så er **The General Theory** en bog om efterspørgselsbestemt konjunkturledighed. Og i denne forstand er værket ikke generel i sin analyse. Som Skidelsky (2000:499) påpeger, så kan arbejdsløshed også være forårsaget af "labour immobility and slowness of adaptation to change", hvorfor han i denne forbindelse konkluderer:

"In that sense the *General Theory* was an unbalanced book, and it left an unbalanced legacy. This meant that little attention was paid to 'supply side problems' in the golden age; and they tended to cumulate. It is inconceivable that Keynes would not have wanted to attack them. But he was no longer there, and his book was".

Nu er det selvfølgelig altid svært at forholde sig til kontrafaktiske hypoteser, men mon ikke Skidelsky alligevel her har ret i sin antagelse. Igennem hele sit liv havde Keynes jo for vane ikke alene at have en mening om alt, men så sandelig også at være villig til at delagtigøre andre i sin opfattelse.

4. Et forsøg på en vurdering - har GT noget at sige nutidens økonomer?

I de foregående to kapitler blev nogle kerneudsagn i **The General Theory** forsøgt afdækket. Nu følger en noget vanskeligere, men ikke mindre spændende opgave. Holder nogle af disse udsagn stadigvæk i nutidens moderne og betydeligt mere komplekse økonomiske univers? Og hvordan kan nutidens økonomer om muligt på en berigende måde fortsat gøre brug af og lade sig inspirere af Keynes' økonomiske forståelse fra midten af 1930'erne? I det følgende skal der præsenteres nogle subjektive betragtninger på disse spørgsmål.

For nu så at sige at begynde bagfra så kan **The General Theory** lære os som økonomer, at vi må have vores samfundsopfattelse – defineret i bred forstand – på plads, førend vi begynder at teoretisere og arbejde som økonomer. Og deraf følger også, at økonomisk teori nødvendigvis må have et filosofisk fundament at bygge på. Økonomisk teori for teoriens egen skyld er for lidt at lade sig nøje med. Ethvert samfund til enhver tid har været og er fortsat plaget i en større eller en mindre udstrækning af problemer. Og det er vel meningen, at vi som økonomer (og naturligvis også som almindelige borgere) skal forholde os til disse problemer? Svaret herpå er så ubetinget et ja, hvis vi skal følge intentionerne bagved **The General Theory**. Og af Keynes' banebrydende værk kan vi også lære, at vi ikke må lade os stille tilfredse med mere eller mindre ad hoc prægede forklaringer på vores økonomiske problemers eksistens eller på løsningsforslagene til afhjælpning af disse. Såvel problemerne som vores mulige reaktion på disse skal forsøges forstået i en økonomisk teoretisk sam-

menhæng. Men denne generelle forståelsesramme må have øje for den faktiske historiske kontekst og det herskende institutionelle set up. Kontekstuelle forhold og institutionelle rammer bør man ikke se bort fra. De bør i stedet for inddrages i den økonomiske analyse som relevante bindende såvel som perspektiverende overvejelser. I en vis forstand kan man derfor sige, at sådanne overvejelser bringer den økonomiske analyse et nødvendigt hermeneutisk aspekt¹¹⁶. Og endelig skal vi huske at informere ikke blot vores fagfæller men betydeligt mere bredt om vores anstrengelser. Vi skal blande os i den offentlige debat. Vi skal argumentere og diskutere. Og vi skal også kunne lytte og tage ved lære. Ofte skriver Keynes jo direkte i **The General Theory**, at han i forhold til tidligere har skiftet opfattelse, at han er blevet klogere. En stædig fastholdelse af gammelkendte argumenter og allerede indtagne og fastlåste positioner er en ufrugtbar måde at agere på. Om end det at revidere sin opfattelse og forsøge at forstå nye tanker og ideer kan være en særdeles vanskelig, ja måske endda ligefrem en pinefuld proces for den enkelte; jf. Keynes' afsluttende bemærkninger i kapitel 24. Men derfor kan processen jo godt være ganske nødvendig; ikke? Og det at dyrke den kritiske rationalisme efter popperske retningslinier, er det ikke netop sådan, at et progressivt og velfungerende videnskabeligt miljø skal arte sig og fungere for at sikre videnskabelige fremskridt?

For det andet; så belærer Keynes os om, at selvom markedsmekanismen måtte være til stede overalt i økonomien som en koordinerende økonomisk faktor, så er den ude af stand til at regulere alle de mange økonomiske sammenhænge på en perfekt måde. Optimalitet

¹¹⁶ Som Mossin (1998:14) påpeger: "General Theory indeholder en teoretisk og empirisk beskrivende *helhedsforståelse* af en monetær markedsøkonomi ... I General Theory fremtræder økonomisk teori som en *moral science*, som en humanistisk videnskab".

kan vel være noget, som vi bør stræbe efter, men optimale økonomiske udfald indtræffer generelt ikke automatisk i økonomien. Eller sagt med andre ord; de selvregulerende kræfter i økonomien er af en begrænset størrelse, de fungerer ikke perfekt. Stabile walrasianske ligevægtssituationer hører lærebogsverdenen til. De findes ikke i det virkelige liv. I den virkelige verden kan det økonomiske system for en kortere eller en længerevarende periode være låst fast i en uhensigtsmæssig uligevægtssituation.

For det tredje kan vi af Keynes lære, at det nytter at gøre noget ved vores økonomiske problemer. Nok er der ikke indeholdt meget i **The General Theory**, som har karakter af en eksplisit økonomisk politisk analyse, men bogen synes at være skrevet med en latent sådan for øje¹¹⁷. Og der, hvor den økonomiske politik alligevel berøres, lærer Keynes os mindst seks ting: (1) at den økonomisk politiske indsats aldrig må ske på bekostning af den enkeltes generelle frie valgmulighed; indsatsen skal snarere styrke disse individuelle valg ved at skabe en bedre, mere hensigtsmæssig samfundsramme inden for hvilken den enkelte agents frie valg kan komme til udfoldelse; dog uden selvfølgelig, at dette sker på andres bekostning (eller på almenvellets); (2) at det kan være en endda kompleks opgave at tilrettelægge, udforme og implementere det konkrete indgreb på den rigtige måde; økonomisk politik skal selvfølgelig føres med omtanke, hvad ellers?; (3) at især ét økonomisk problem bør have vores særlige interesse og fulde opmærksomhed: nemlig en bekämpelse af arbejdsløsheden; ledig arbejdskraft er ikke alene et problem for den enkelte selv, det er

¹¹⁷ Jf. De Vroey (1998:23): “Keynes wrote the **General Theory** with both a political and a theoretical motivation. Whereas the policy dimension remains somewhat implicit, it nevertheless stands to reason that Keynes wanted his book to be more than just a theoretical work. To him, it had to serve a policy purpose, positively, as a justification for government intervention in the economy and, negatively, as a dismissal of wage deflation policy”.

også et spild for samfundet som sådan, ihukommende, at al økonomi som sit endegyldige mål har den enkeltes forbrug og imødekommlsen af hendes eller hans behov, og som bekendt er arbejdskraften jo ikke en produktionsfaktor, som man kan lægge på lager; (4) at økonomisk politiske indgreb altid bør have et minimum af et socialt sigte. Som Keynes argumenterer, der er grænser for, hvor stor den økonomiske ulighed i samfundet bør være; og er det ikke netop behandlingen af de dårligst stillede i samfundet, som viser os, hvor humant dette samfund er?; (5) at vi ikke må glemme, at på lang sigt er vi alle døde, hvorfor vi skal bestræbe os på at gøre noget ved vores økonomiske problemer, når de opstår, er aktuelle og volder os problemer; og endelig (6) at en aktiv økonomisk politisk indsats nytter forstået på den måde, at en sådan indsats **har** nogen realøkonomisk effekt også på det længere sigt. Ligesom den økonomiske politik naturligvis også har det på det kortere sigt.

For det fjerde kan **The General Theory** lære nutidens økonomer – eller måske snarere reminde dem om – at en makroøkonomisk teori altid bør have et mikroøkonomisk fundament lige såvel som, at et mikroøkonomisk univers uden en makroøkonomisk overbygning ikke er meget værd¹¹⁸. Og nok er det de enkelte husholdninger og virksomheder, som gennem deres adfærd på de enkelte markeder er med til at determinere det makroøkonomiske udfald, men makroøkonomi er ikke bare en simpel aggregering af mikroøkonomi.

¹¹⁸ Eller som Skott (1998:48) formulerer det: ”Mikroadfærd finder sted indenfor nogle makroøkonomiske rammer ... Mere generelt er der ingen grund til at tro, at mikroøkonomiske præferencer og adfærd er uafhængige variable, der kan beskrives og forstås uden reference til institutionelle og makroøkonomiske forhold. Hvis man vil tale om mikroøkonomiske fundamenter for makroteorien, bør man derfor erindre sig, at der også er behov for et makroøkonomisk fundament for mikroteorien”.

Og for det femte i forlængelse heraf, at derude, hvor de økonomiske beslutninger træffes af de enkelte agenter, der forløber beslutningsprocesserne decentralt og under usikkerhed til en ukendt fremtid. Om end de enkelte agenter alle forsøger at gøre det bedst muligt givet den information, som de nu måtte være i besiddelse af uanset denne informations kvalitet – og i denne forstand opfører sig som rationelle beslutningstagere – så er og bliver koordineringsproblemer af ikke alene af en blivende, men også af en restriktiv karakter. Al økonomisk relevant adfærd er derfor nødvendigvis en forventningsbaseret adfærd. Og med Keynes' forståelse af fremtidige hændelser, den måde de træffes på, og de konsekvenser som de måtte afstedkomme – som bygger på tankegangen i **The Treatise on Probability** – så er det fremtidige udfaldsrum ikke givet på forhånd. Med vores handlinger i går, i dag og i morgen er vi selv med til på en unik måde at skabe dette udfaldsrum. Derved bliver det økonomiske system i mange sammenhænge at betragte som et åbent socialt og dermed et foranderligt system.

For det sjette lærer **The General Theory** os, at det **er** muligt at udtrykke nye og endda revolutionerende økonomiske ideer uden anvendelse af megen matematisk formalisme¹¹⁹. Men måske kræver det

¹¹⁹ Eller som Keynes selv formulerede det: “It is a great fault of symbolic pseudo-mathematical methods of formalising a system of economic analysis ... that they expressly assume strict independence between the factors involved and lose all their cogency and authority if this hypothesis is disallowed; whereas, in ordinary discourse, where we are not blindly manipulating but know all the time what we are doing and what the words mean, we can keep ‘at the back of our heads’ the necessary reserves and qualifications and the adjustments which we shall have to make later on, in a way in which we cannot keep complicated partial differentials ‘at the back’ of several pages of algebra which assume that they all vanish. Too large a proportion of resent ‘mathematical’ economics are merely concoctions, as imprecise as the initial assumptions they rest on, which allow the author to lose sight of the complexities and interdependencies of the real world in a maze of pretentious and unhelpful symbols”; Keynes (1936:297-298).

netop en matematisk kyndig person som Keynes selv til at kunne forstå, indse og acceptere dette. Men måske er der ikke altid så meget økonomisk nyt og epokegørende at hente i mange af de meget formalistisk opstillede moderne bidrag i økonomi. Selvfølgelig har den matematiske formalisme sine helt klare fortrin. Det er en indiskutabel kendsgerning. Men det samme har en mere kvalitativ tilgang. Med ord kan man formulere en ide om noget nyt, som alle kan forholde sig til, diskutere og skabe sig en mening om. Og hvem ved; måske endda ligefrem opnå en konsensus omkring.

Og sidst, men ikke mindst, selvom de ovenstående bemærkninger på ingen måde plædere at være hverken fyldestgørende eller udtømmende, så lærer **The General Theory** og hele Keynes' forfatterskab os som økonomer, at der kan være en lang og trang vej hen imod, at vi ser det "sande lys". Den gamle teoris svagheder, sonderingen af mulige alternativer og endelig gennembruddet i form af formuleringen af de nye budskaber i Keynes' mesterværk tog sin tid. Og sådan har det vel generelt altid været i økonomiens korte udviklingshistorie. Men lad det undervejs i vores arbejde hen imod målet være os en trøst, at ikke alt, som skinner i dag, viser sig at være af det pureste guld. Om ikke andet så lærer vi også dette af den økonomiske teorihistorie.

5. Keynes' metodologiske ståsted

Som fremhævet af den Post-keynesianske skole spiller Keynes' metodologiske grundopfattelse afgørende ind på hans syn på den økonomiske teori. Og dette grundlag blev allerede tidligt bragt på plads i og med, at Keynes fra sin tidlige ungdom beskæftigede sig med moralske og etiske overvejelser (først som medlem af Cambridge-foreningen Apostlene og senere som en aktiv deltager i Bloomsbury-gruppen); jf. eksempelvis Jespersen (2002:35-48) og Skidelsky (1983:133)¹²⁰:

"Philosophy provided the foundation of Keynes's life. It came before economics; and the philosophy of ends came before the philosophy of means. Keynes's philosophy was worked out between 1903 and 1906, in his last two years as an undergraduate, and in his first and only postgraduate year".

¹²⁰ At sådanne overvejelser også i en mere nutidig sammenhæng kan have betydning for udformningen af den økonomiske teori er netop et af budskaberne hos Laursen & Yndgaard (1994:295-96), hvor det følgende står at læse: "At ville gøre økonomisk teori til en axiomatisk videnskab er efter vores opfattelse at reducere dens relevans ad absurdum ... kunne vi måske foreslå, at man igen begyndte at dyrke det filosofiske grundlag for økonomisk teori. Den kunne efter vores mening være godt tjent med en retræte fra sit nuværende matematiske luftkastel til sin oprindelige forankring i moralfilosofisk tænkning ... men moral befinder sig dårligt i et etisk vakuuum, og økonomisk teori bliver menneskefjern uden moral". Om end citatet givetvis repræsenterer en opfattelse af økonomi uden for mainstream, blev sådanne overvejelser efterfølgende uddybet i Laursen (1997).

Et godt indtryk af Keynes' egen opfattelse af, hvorledes denne tidlige filosofiske påvirkning kom til at påvirke ham som menneske og økonom, kan vi formentlig få fra det berømte essay **My early Beliefs** fra 1938. Faren ved det essay er selvfølgelig, at det er skrevet med en betydelig afstand i tid til den ungdom, som det beskriver. Måske husker Keynes derfor ikke altid korrekt. Måske ser han nu sin ungdom i et andet lys, end han dengang faktisk oplevede den i. Måske gør han sig også nogle efterrationaliseringer. Vi ved det ikke. De potentielle svagheder til trods er indholdet i essayet alligevel ganske betydningsfuldt. Alene af den helt indlysende årsag at vi mangler en tilsvarende alternativ kilde, hvori Keynes selv belyser det samme tema.

På sin vis udgør essayet, som på Keynes' ønske først skulle offentliggøres efter hans død, et slags filosofisk testamente. Essayet blev skrevet for en lukket kreds af nære og gamle ungdomsvenner, og det redegør for den livsanskuelse, som Keynes hele livet igennem forsøgte at forfægte også i sit arbejde med økonomisk teori og økonomiske problemstillinger¹²¹. Og som vi kan læse i dette essay, så gav de filosofiske overvejelser ham som et ungt menneske omkring 1903 forståelsen af, at:

“The appropriate subjects of passionate contemplation and communion were a beloved person, beauty and truth, one's prime objectives in life were love, the creation and enjoyment of aesthetic experience and the pursuit of knowledge”; Keynes (1938:436-37).

Og med en sådan tilgang til økonomisk teori, bliver økonomiske problemer naturligt nok blot at betragte som:

¹²¹ For en nærmere beskrivelse af inderkredsen – The Bloomsbury Group – omkring Keynes, kan der henvises til Levy (1975), der samtidig også mere detaljeret beskriver, hvorledes Keynes foredrog præsentation af essayet overfor gruppen.

“nothing but a frightful muddle, a transitory and **unnecessary** muddle”

hvorfor man, ifølge Keynes, må håbe på og som sin overordnede vision må have, at:

“the day is not far off when the economic problem will take the back seat where it belongs, and that the arena of the heart and head will be occupied, or reoccupied, by our real problems – the problems of life and of human relations, of creation and behavior and religion”.

som fremhævet af og her citeret fra Gelting (1983:318). Fordi, som Keynes (1931:xviii) selv beskriver sin egen grundopfattelse, så har han:

“the profound conviction that the economic problem ... the problem of want and poverty and the economic struggle between classes and nations, is nothing but a frightful muddle, a transitory and an **unnecessary muddle**. For the western world already has the resources and the technique, if we could create the organization to use them, capable of reducing the economic problem, which now absorbs our moral and material energies, to a position of secondary importance.”

Og som Keynes skrev i 1938, så fik denne fundamentale filosofiske grundforståelse ham at tage afstand fra en for overdreven inspireret økonomisk tankegang. Denne var i sit indhold for snæver en spændetrøje for den mere holistisk orienterede og kritiske samfundsdebatør, som Keynes også var. Kredsen, hvori Keynes befandt sig omkring 1903, var derfor nødt til:

”to escape from the Benthamite tradition ... We used to regard the Christians as the enemy, because they appeared as the representatives of tradition, convention and hocus-pocus. In truth it was the Bentha-

mite calculus, based on an over-evaluation of the economic criterion, which was destroying the quality of the popular Ideal” [et central kapitel – The Ideal – fra Moores bog Principia Ethica]; Keynes (1938:445 & 446).

Og netop Moores indflydelse på Keynes bør ikke undervurderes. Som dette kapitel forhåbentlig vil sandsynliggøre, blev denne tidlige inspiration en varig drivkraft til ikke alene Keynes’ grundlæggende metodologiske opfattelse. Det kom også på afgørende vis til at præge hans økonomiske tænkning; jf. gennemgangen i kapitel 2. Se f.eks. Laidler (2002:98), som også synes at anerkende Moores betydning for Keynes’ syn på økonomisk teori, og hvad man ifølge ham burde have som sine fundamentale økonomisk politiske målsætninger. Herom skriver Laidler:

”Moore was one of those moral philosophers who moved beyond utilitarianism, and Keynes’ lack of interest in utility maximization as a basis for economics perhaps stems in some measure from his influence. Monetary stability and full employment were, for Keynes, necessary to permit people to live his conception of the ‘good life’, not preconditions for an economy to achieve an optimal allocation of resources, as they are for most economists”.

Intet under, at Keynes med dette fokus simpelthen blev nødt til at være kritisk indstillet over for den klassisk orienteret mainstream økonomisk tankegang. Og hele hans forfatterskab kan vel med rimelighed netop ses som en langstrakt proces hen imod det endelige oprør mod og opgør med en for firkantet og på sin vis inhuman økonomisk forståelsesramme, der postulerer en grad af rationalitet, der dels ikke er til stede i virkeligheden, og dels på en uhensigtsmæssig vis restriktionerer opfattelsen og forståelsen af den menneskelige adfærd:

"The attribution of rationality to human nature, instead of enriching it, now seems to me to have impoverished it. It ignored certain powerful and valuable springs of feeling. Some of the spontaneous, irrational outburst of human nature can have a sort of value from which our schematism was cut off"; Keynes (1938:448-49)¹²².

Jf. også karakteristikken af Keynes' økonomiske tænkning hos Meade (1975:82):

"the fact that Keynes was trying continuously to relate his very extensive experiences in the real world of affairs in an intuitive manner to the revision of standard economic theory was of the essence of his genius. His thinking never stood still and his critique of the existing corpus of economic doctrine was constructed out of many and various ... components."

Og, at Keynes ikke hverken burde eller skulle lade sig ensrette af den konventionelle visdom, fik han netop givet i sin ungdom gennem påvirkningen fra Moore:

"We claimed the right to judge every individual case on its own merits, and the wisdom, experience and self-control to do so successfully. This was a very important part of our faith, violently and aggressively held, and for the outer world it was our most obvious and dangerous characteristic. We repudiated entirely customary morals,

¹²² Senere skulle begrebet "bounded rationality" blive introduceret i økonomisk teori af Herbert Simon; jf. Simon (1979 & 1978). Og med sin forståelse af, hvorledes virksomhederne træffer økonomiske beslutninger under usikkerhed og med en imperfekt viden om fremtiden, bygger Simon på forbilledlig vis videre på den keyneske forståelsesramme nærmest som udtryk for en kuhnisk normalvidenskabelig forskningsaktivitet.

conventions and traditional wisdom ... I remain, and always will remain, an immoralist"; Keynes (1938:446 & 447).

På det måske mere operationelle plan blev Keynes' senere metodologiske grundholdning konkret udformet eller i hvert tilfælde kraftigt inspireret af hans **Treatise on Probability**, som var på plads omkring 1909, men først udgivet i 1921; jf. f.eks. Carabelli (1995). Hun argumenterer for det synspunkt, at Keynes grundlæggende gjorde brug af den samme *organicist methodological attitude* igennem hele sit forfatterskab. Og som vi har set i den hidtidige gennemgang, bygger Keynes' makroøkonomiske forståelse som denne præsenteres i **The General Theory** især på tre kerneudsagn.

For det første handler økonomiske agenter altid i en situation, hvorom det gælder, at fremtidige forhold er præget af en større eller en mindre grad af usikkerhed. Og jo længere ud i fremtiden beslutningerne skal række, desto større usikkerhed vil der ofte være forbundet med de valg, som skal træffes i dag. Dermed må vi skelne mellem risiko og usikkerhed, hvilket netop er et af de centrale temaer i det ovenstående værk om sandsynlighed. Mens vi m.h.t. risikoaspektet har en objektiv erkendelse omkring indholdet af udfaldsrummet, betinger usikkerhedsaspektet i principippet, at udfaldsrummet er ukendt. Nogle af de fremtidige hændelser kan de fleste af os i dag netop ikke forudse eller forstå korrekt. Andre har en anelse herom, og efter andre mener sig så velinformede om de relevante forhold, at de i denne sammenhæng nok mener sig i stand til at kunne vurdere usikkerheden med en individuel og subjektiv fornemmelse ("sandsynlighed") byggende på disse personers opsamlede erfaring og på deres intuition. Med en forståelse af denne skelnen mellem risiko og usikkerhed

må vi derfor skelne mellem, hvad vi kan kalde for *rational expectations* og *rational beliefs*¹²³. Jf. Jespersen (2002:109-10):

"For Keynes ville det bestemt **ikke** være rationelt for den enkelte beslutningstager at antage, at det økonomiske system konvergerede mod en generel ligevægt. Det ville være i direkte modstrid til hidtidige erfaringer og rimelige (reasonable) forventninger til fremtiden. Keynes' analytiske begreb "rational belief" er således epistemologisk afgørende forskelligt fra "rational expectations", som nykeynesianerne har overtaget fra Lucas. Dette er den væsentligste årsag til, at specielt de langsigtede resultater er så markant forskellige".

For det andet er enhver økonomisk beslutning altid kontekstuel i den forstand, at udfoldelsen (og formentligt også udformningen) af en sådan er betinget og begrænset af de gældende institutionelle forhold. Og, at det institutionelle set op ændrer sig over tiden, ofte endda radikalt, har vi lært af den økonomiske historie. Herved forstærkes blot yderligere naturligvis usikkerhedselementet i de økonomiske beslutninger. Netop derfor må vi aldrig glemme betydningen af de overordnede samfundsmæssige rammer og spilleregler for den økonomiske handlens udfoldelse, er Keynes' opfattelse¹²⁴. Hvorfor

¹²³ Hvorfor med Jespersen (2005:107): "Forståelsen af Keynes' makroøkonomiske ontologi fordrer et nyt metodologisk grundlag. For at kunne inddrage fænomenet **fundamental usikkerhed** udvikler Keynes en ny makroøkonomisk analysemetode, der skal gøre det nye analytiske begreb **effective demand** operationel."

¹²⁴ Og denne fundamentale erkendelse hos Keynes har konsekvenser for, hvad økonomi som fag kan bidrage med, jf. Jespersen (2002:43): "Økonomisk teori skal opstille nogle rammebetegnelser, der kan give de enkelte mennesker mulighed for hver på deres måde at frigøre sig fra de mest snærende økonomiske bånd. Dette var Keynes' vision, som han bl.a. præsenterede i sit essay "The Economic Possibilities of our Grandchildren" fra 1930. Med andre ord, hvordan kan vi mest hensigtsmæsigt mikse økonomisk effektivitet, en nødvendig social retfærdighed og en maksি-

Skidelsky (1975:93) da også fremhæver, at hovedværket fra 1936 var:

“in essence a translation into terms of economic theory of Keynes’s perception of historical discontinuity”.

Og for det tredje; med formuleringen af det effektive efterspørgselsprincip ønskede Keynes at sandsynliggøre, at et markedsøkonomisk system *ikke* automatisk er et selvregulerende system, som frembringer optimale udfald for samfundet som sådan eller for de individer, som oplever at blive afgørende begrænset i deres frie økonomiske handlen som følge af systemets tendens til frembringelse og fastholdelse af utilfredsstillende disequilibrium situationer. Og er et sådant forløb i omfang såvel som i tidsmæssig udstrækning ikke af en ubetydelig karakter, føres der på ny mere næring til det allerede flammende usikkerhedsbål. Eller med Jespersen (2002:3, 8 & 44):

”Mennesker er ikke maskiner, tværtimod er deres økonomiske dispositioner styret af skiftende forventninger til en usikker fremtid ...

Skiftende forventninger til en usikker og ofte ukendt fremtid vil vedholdende kaste grus i det økonomiske system ... Fremtiden er usikker og kan ikke kalkuleres. Det har afgørende indflydelse på, hvad vi kan vide om fremtiden og dermed for karakteren af de forventninger, vi rationelt kan danne os om fremtiden.”

Derfor er økonomi også primært en kvalitativ fagdisciplin, som Keynes ligeledes i 1938 forsøgte at redegøre for og overbevise Roy Harrod om i en berømt brevveksling omhandlende Tinbergens tidlige

mal individuel frihed til at agere økonomisk med hinanden? Dette var for Keynes nok det mest fundationale politiske problem, som et demokratisk samfund stod over for at skulle løse.”

pionerarbejde inden for økonometrien¹²⁵. Om sin opfattelse af økonomi som fagdisciplin skrev Keynes således blandt andet:

“Economics is a science of thinking in terms of models joined to the art of choosing models which are relevant to the contemporary world. It is compelled to be this, because, unlike the typical natural science, the material to which it is applied is, in too many respects, not homogeneous through time ... **Progress** in economics consists almost entirely in a progressive improvement in the choice of models ... I also want to emphasize strongly the point about economics being a moral science. I mentioned before that it deals with introspection and with values. I might have added that it deals with motives, expectations, psychological uncertainties. One has to be constantly on guard against treating the material as constant and homogeneous”; CW (XIV: 296 & 300).

Eller som Keynes skrev til Tyler i august 1938:

”There is first of all the central question of methodology, - the logic of applying the method of multiple correlation to unanalyzed economic material, which we know to be non-homogeneous through time ... Is the method such as to produce a unique result? Would someone else, that is to say, faced with the same problem and using the same method and the same statistics, but without having seen these calculations, necessarily bring out the same result? Has any experiment been made to test how far the results are, so to speak, subjective and how far objective?”; CW (XIV: 285-86 & 287).

Som påpeget af Moggridge (2002:114) betød dette syn på økonomi dog ikke, at Keynes afstod fra at anerkende de mulige fortjenester, som måske kunne høistes inden for økonometriken. Tro mod hans plu-

¹²⁵ For en belysning af problemstillingen kan der f.eks. henvises til Olesen (1991).

realistiske metodologiske opfattelse kunne man på forhold jo netop ikke vide, hvilke flige af sandhed som økonometriens arbejder kunne afdække. Dette måtte det fremtidige arbejde inden for feltet vise. Derfor synes Moggridge at have ret, når han konkluderer om Keynes og økonometriens, at: "there was more than acquiescence: there was participation".

Eller som Keynes selv skrev til Tinbergen i 1938:

"My own expectation would be that the method will prove valuable when applied to certain types of problems, where adequate statistics exist, but that there are many problems, where application to which would not be valuable. One of the chief dilemmas facing you is, of course, the fact which you point out, that the method requires not too short a series, whereas it is only in short series, in most, cases, that there is a reasonable expectation that the coefficients will be fairly constant"; CW (XIV:294)¹²⁶.

Og om end matematisk uddannet – eller måske netop derfor med en faglig begrundet forståelse for den matematiske formalismes styr-

¹²⁶ Jf. også Keynes' "opmuntring" til Roy Harrod fra juli samme år: "But do not be reluctant to soil your hands, as you call it. I think it is most important. The specialist in the manufacture of models will not be successful unless he is constantly correcting his judgment by intimate and messy acquaintance with the facts to which his model has to be applied"; CW (XIV:300), og bemærkningen i brevet til samme fra september: "If Tinbergen was a private research student, he would deserve every encouragement. It is certainly worth his while pursuing all this. But I think it very dangerous for a collection of responsible economists to give it any sort of *imprimatur* in its present stage"; (op. cit. p. 304). Jf. endelig også Moggridge (1992:621): "In their discussion of the Keynes-Tinbergen issue, Pesaran and Smith re-estimate some of Tinbergen's work to show how sensitive its results were to some of the issues raised by Keynes. They admit, as do most other econometricians, that, despite the occasional confusion, Keynes had a remarkable grasp of the technical issues".

ker og svagheder – så har Skidelsky (1992:540) nok ganske godt fanget Keynes' grundopfattelse og syn på denne problemstilling, når han skriver:

"Keynes believed economics was over-addicted to 'specious precision' – making perfectly precise what was in reality vague and *complex*. It is significant that he refused to present the 'model' of the *General Theory* in mathematical form, even though he assembled its (verbal) elements in chapter 18."

Opsummerende kan man sige, at Keynes dermed som økonom arbejdede og skrev på en *realytic* måde, som er et udtryk for en approach, der forsøger at give en analytisk tilgang en nødvendig grad af realisme; jf. Landreth & Colander (1994:463):

"A **realytic theory** is contextual; it blends inductive information about the economy with deductive logic. Reality guides the choice of assumptions".

Derfor beskrev Keynes i 1936 en økonomisk situation, hvor det fundamentale problem var at finde på økonomiens efterspørgselsside. Hans ønske var at forklare, hvordan en økonomisk krise kan opstå, og hvorfor markedsmekanismen ikke af sig selv automatisk kan fjerne denne. Senere med udbruddet af den 2. Verdenskrig skiftede det økonomiske grundproblem karakter. Nu var det økonomiens udbudsseite, som skulle i fokus. Nu måtte man forholde sig til en forudseelig knaphed på ressourcer i flere år fremover, sådan som Keynes selv forsøgte at gøre det i bidraget **How to pay for the War** fra 1939/40; jf. gennemgangen af dette bidrag i Appendix II.

Og om end kritisk indstillet over for det kapitalistiske system, så var Keynes dog frem for alt en systemets mand; jf. f.eks. hans essay **Am I a Liberal?** fra 1925. Hans vision var, som også nævnt i kapitel

2, et mere human markedsdirigeret kapitalistisk demokrati med en større grad af social retfærdighed, end det som han selv levede i¹²⁷. Mere overordnet set beskrev Keynes selv sit syn på kapitalismen som:

“wisely managed [kan kapitalismen] probably be made more efficient for attaining economic ends than any alternative system yet in sight; but that in itself it is in many ways extremely objectionable. Our problem is to work out a social organization which shall be as efficient as possible without offending our notions of a satisfactory way of life”; Keynes (1926a:294).

Netop derfor er det nødvendigt, at:

“... we must find new policies and new instruments to adapt and control the working of economic forces, so that they do not intolerably interfere with contemporary ideas as to what is fit and proper in the interests of social stability and social justice”; Keynes (1925:306).

Hvorfor man overordnet set altid må holde sig for øje, at:

“The political problem of mankind is to combine three things: economic efficiency, social justice, and individual liberty”; Keynes (1926:311).

Og vel at mærke bør dette ske inden for rammerne af et moderne og velfungerende demokrati, som hele tiden skal bestræbe sig på at

¹²⁷ Jf. f.eks. bemærkningen hos Keynes (1925:299): “The hereditary principle in the transmission of wealth and the control of business is the reason why the leadership of the capitalist cause is weak and stupid. It is too much dominated by third-generation men”.

tilpasse sig til nye og ændrede samfundsviskår¹²⁸. For der findes efter Keynes' opfattelse intet relevant alternativ til denne samfundstype. Kun dette samfund kan håbe på med tiden at kunne leve den ønskede vare: det gode samfund.

¹²⁸ Jf. f.eks. Keynes' bemærkning om en "old-fashioned individualism and **laissez-faire**" holdning, som han i 1925 må tage afstand fra, men alligevel har en dybfølt historisk betinget forståelse for – bemærk på ny det kontekstuelle element i Keynes' tænkning. Han skriver således om de to ovenstående begreber, at disse: "greatly though these contributed to the success of the nineteenth century. I say this, not because I think that these doctrines were wrong in the conditions which gave birth to them (I hope that I should have belonged to this party if I had been born a hundred years earlier), but because they have ceased to be applicable to modern conditions"; Keynes (1925:300-01).

6. Nogle afsluttende bemærkninger

På baggrund af den ovenstående gennemgang er det forhåbentlig fremgået, at **The General Theory** er et forsøg på en helhedstænkning af, hvorledes man kan forestille sig, at en moderne markedsbaseret og monetær produktionsøkonomi kan antages at fungere. Og i denne holistiske forståelsesramme præsenterer Keynes et væld af teoretiske elementer og detaljer, som har givet, giver og formentlig også fremover fortsat vil give rum for megen fortolkning.

Nærværende fremstillings grundopfattelse er den, at skal man forstå nogle afgørende aspekter ved vanskelighederne ved at inddrage usikkerhed og forventninger som to uløseligt forbundne og yderst centrale fænomener på en hensigtsmæssig måde i økonomisk teori, har **The General Theory** i sit indhold fortsat noget af lære nutidens økonomer. Især, hvad angår kompleksiteten af netop disse to fænomeners samspil og vidtrækende betydning for de enkelte økonomiske agenteres handlinger og måske især på begrænsningen af agenternes adfærd; ikke mindst efterhånden som det institutionelle set up over tiden forandrer sig. Og i belysningen af betydningen af usikkerhed og forventninger har vi behov for at afdække mange flige af, hvad vi på et givet tidspunkt betragter som ”sandheden” herom. Og netop da vores sandhed altid er provisorisk i sit indhold, som Popper har belært os om, er der mange veje, som kan føre os til en bedre forståelse og erkendelse. Derfor er det væsentligt med en pluralistisk metodologi, som Keynes også advokerede for i sit arbejde. Kun dermed kan man forsøge at være *realytic* i sin approach; jf. også debatten om kritisk realisme. Enhver økonomisk teori er altid kontekstuel i en eller anden forstand. Og således er det kontekstuelle element altid et

gennemgående tema i Keynes' forfatterskab. I **The General Theory** som i andre af hans værker. Som eksempelvis også Friedman anerkender. Så selvom **The General Theory** nok er et abstrakt teoretisk værk, så gælder det også, at:

“like all of Keynes's writings on economics, it was inspired by a major contemporary problem and written in the hope and expectation of providing a solution”; Friedman (1997:6-7).

Helt på linie hermed er Laidler (2005), der påpeger, at Keynes med sit hovedværk gav et bud på en teoretisk kriseforklaring og et samtidigt optimistisk syn på den økonomiske politiks muligheder. Ikke overraskende inspirerede **The General Theory** dermed især den unge generation af økonomer. Den gav dem ikke alene en ny og længe efterlyst relevant indsigt i det økonomiske systems funktionsmåde; den gav dem også mulighed for megen karriere fremmende normalvidenskabelig forskning inden for rammerne af det gryende keynesianske paradigme¹²⁹.

Og endelig må vi naturligvis ikke glemme, at Keynes med sit kapitel 3 om principippet om den effektive efterspørgsel belyste, at et markedsdirigeret økonomisk system *ikke* automatisk er et så selvregulerende system, at det altid genererer et optimalt økonomisk udfald hverken for alle på mikroplanet eller på samfunds niveau. Langvarige ulige vægtsprægede tilstande kan kendtegne økonomierne. Og har ofte gjort det. Måske var dette ikke så overraskende en kendsgerning for andre økonomer i Keynes' samtid – den faktiske udvikling viste

¹²⁹ Mere afdæmpet er, måske overraskende, opfattelsen i den tidlige fortolkning af bogen hos Harrod (1937:85) – der senere i 1951 skulle komme til at skrive den første toneangivende biografi om Keynes. Sammenfattende skriver han om **The General Theory**: "In my judgement Mr. Keynes has not affected a revolution in fundamental economic theory but a re-adjustment and a shift of emphasis".

jo netop den tiltagende dybe depressions karakterer – men med **The General Theory** gav Keynes et bud på en sammenhængende teoretisk forklaring på den ufrivillige arbejdsløshedtypes eksistens og også på, hvordan denne kunne forsøges formindsket¹³⁰. Og dette var en teoretisk forklaring, som hidtil havde manglet; jf. Heilbroner (2000:252) der om samtidens mainstream tankegang m.h.t. en forklaring af netop denne arbejdsløshedstype skriver: “

“the economists wrung their hands and racked their brains and called upon the spirit of Adam Smith, but could offer neither diagnosis nor remedy. Unemployment – this kind of unemployment – was simply not listed among the possible ills of the system; it was absurd, unreasonable, and therefore impossible. But it was there”¹³¹.

Og på denne vis forfulgte Keynes et tema, som allerede tidligere var forsøgt påpeget og slået an hos især Malthus og Marx¹³². Og han

¹³⁰ Som Gelting (1986:33) påpeger, så var det netop Keynes' formål med værket ”at tilvejebringe et om ikke fuldkomment, så dog acceptabelt teoretisk grundlag for en politik, hvorom der blandt økonomer var ret udbredt enighed”.

¹³¹ Jf. også den sammenfattende vurdering hos Heilbroner (2000:270) af Keynes' mesterværk: “... the book was revolutionary; no other word will quite do. It stood economics on its head ... For **The General Theory** had a startling and dismaying conclusion. There was no automatic safety mechanism after all! Rather than a seesaw that would always right itself; the economy resembled an elevator: it could be going up or down, but it could also be standing perfectly still.”

¹³² Og her er Keynes givet mere på linie med Malthus end Marx; jf. indholdet i hans essay **Am I a Liberal?**, f.eks. Keynes (1925:297): “I can be influenced by what seems to me to be justice and good sense; but the **class** war will find me on the side of the educated **bourgeoisie**.” Og endnu mere markant udtrykt læser vi om dette synspunkt i Keynes (1938:446), at: “it was this escape from Bentham, joined with the unsurpassable individualism of our philosophy, which has served to protect the whole lot of us [det vil sige Keynes' gamle ungdomsvänner] from the final

forfulgte det med en synsvinkel, der var bredere en blot en ren økonomisk eller politisk:

"his basic view of life was aesthetic rather than political. He hated unemployment because it was stupid and poverty because it was ugly. He was disgusted by the commercialism of modern life"; Robinson (1975:128).

Og visionen hos Keynes, som det var været visionen hos alle andre økonomer gennem tiderne, var visionen om det gode samfund, jf. Jespersen (2002). Og i Keynes' optik var der især tre nøglebegreber, som et sådant samfund skulle tilstræbe respekteret. For det første skulle man forfølge en markedsøkonomisk effektivitet i så stor en udstrækning som overhovedet muligt. Men på en måde, så man samtidig for det andet fastholdt en nødvendig grad af en social retfærdighed i samfundet. Og afgørende var det endelig for det tredje, at såvel forfølgelsen af den markedsøkonomiske effektivitet som den sociale retfærdighed kun måtte ske på en måde, således at der i størst mulig udstrækning blev taget et behørigt hensyn til den enkeltes individuelle frihed. Ihukommende 1920'ernes og 1930'ernes turbulente samfundsmaessige udvikling var visionen hos Keynes samtidig dermed også en vision og et ønske om at bevare og videreudvikle et demokratisk samfundssystem; jf. eksempelvis Gelting (1983). Kunne et samfund ikke levere varen så at sige (de tre ovenstående mål), kunne et mere totalitært styre komme til at fremstå som et mere attraktivt alternativ (om end et sådant system, som historien har lært os, naturligvis kan ødelægge den økonomiske effektivitet, såvel som også at

reduction ad absurdum of Benthamism known as Marxism ... we ... have remained ... altogether immune from the virus, as safe in the citadel of our ultimate faith as the Pope of Rome in his." For en behandling af det præ-keynesianske indhold hos Malthus kan der henvises til Olesen (2005).

skævvride den sociale retfærdighed i samfundet og på samme tid lade begge dele ske på bekostning af den individuelle frihed). Og et sådant samfundsmæssigt alternativ ønskede Keynes som bekendt ikke realiseret.

Derfor var Keynes en samfundsbevarer om end nok en særdeles kritisk en af slagsen. Eller som Skidelsky (1978:33) skriver:

"he gave capitalist democracy a programme on which to fight back against fascism and communism".

Og huskes skal det også, at Keynes som en af sine mange store teoretiske fortjenester forsøgte at forene mikroplanet med makroniveauet på mange afgørende punkter i sit forfatterskab. Som påpeget i det ovenstående undlod Keynes ikke, som mange ikke-kendere af Keynes forsømmer at erkende, at give sit makroøkonomiske univers et mikroøkonomisk fundament. Dette var f.eks. tilfældet på to helt afgørende punkter: dels i analysen af agenternes investeringsadfærd og i den nye pengeforståelse, der ligger bagved likviditetspræferencefunktionen¹³³. Og på begge disse områder tillægges agenternes forventninger til en usikker fremtid en helt essentiel rolle i adfærdsbeskrivelsen. Og som påpeget af Mossin (1994:24) havde Keynes dermed et syn på økonomisk adfærd, som var i en god samklang med opfattelsens hos hans lærer Alfred Marshall, men i en klar opposition til mainstream tankegangens, idet:

"Marshall drøfter økonomisk adfærd i en meget bred ramme af motiver til menneskelig adfærd. Marshall er ikke interesseret i et abstrakt

¹³³ Som Skott (1998:47) påpeger: "så udgøres langt størstedelen af Keynes' General Theory af en detaljeret diskussion af, hvad der bestemmer de enkelte husholdningers forbrug og porteføljesammensætning og de enkelte virksomheders investeringsbeslutninger".

eller ”økonomisk” menneske – men i et menneske af kød og blod. Keynes tænker med hensyn til økonomiske lovmaessigheder i baner der ikke afviger meget fra Marshall’s. Keynes’ analytiske teori er baseret på eksistensen af lovmaessige sammenhænge – forbrugstilbøjeligheden, renten som mål for likviditetspræferencen, og kapitalens marginale efficiens ... Ifølge Keynes afhænger menneskers positive handlinger af ”spontan optimisme” snarere end matematisk forventning. Hvis erhvervsvirksomhed kun afhæng af matematisk forventning ville erhvervene falme og dø – ”spontan optimisme” og ”animal spirits” er den afgørende – om end instabile – drivkraft”.

Indledningsvist blev Milton Friedman bragt på banen med en anerkendende bemærkning om Keynes. Lad os derfor også i denne opsummerende afrunding bringe endnu en reference til Friedman. I Gorden (1974:133-34), i et gensvar til nogle af kritikerne af hans monetære grundopfattelse, reflekterer Friedman over indholdet af **The General Theory**, og i denne forbindelse sammenfatter han sin opfattelse af Keynes og hans mesterværk på den følgende vis:

”The heart of the **General Theory** is an extremely simple hypothesis – that a highly unstable marginal efficiency schedule of investment and a liquidity preference function that is highly elastic at low rates of interest and unstable at higher rates of interest are the key to short-run economic movements ... Of course, the hypothesis is oversimplified. But Keynes was no Walrasian ... He was a Marshallian, an empirical scientist seeking a simple, fruitful hypothesis. And his was a new, bold, and imaginative hypothesis, whose virtue was precisely how much it could say about major problems on the basis of so little ... I believe that Keynes’s theory is the right kind of theory in its simplicity, its concentration on a few key magnitudes, its potential fruitfulness. I have been led to reject it, not on these grounds, but because I believe that it has been contradicted by evidence: its predic-

tions have not been confirmed by experience¹³⁴ ... The **General Theory** is profound in the wide range of problems to which Keynes applies his hypothesis, in the interpretations of the operation of modern economies and, particularly, of capital markets ... These clothe the bare bones of his theory with an economic understanding that it is the true mark of his greatness. Rereading the **General Theory** has ... reminded me what a great economist Keynes was and how much more I sympathize with his approach and aims than with those of many of his followers”¹³⁵.

Og det er vel ikke så dårligt et skudsmål endda at få af en af keynesianismens aller mest skarpeste kritikere.

¹³⁴ Her dokumenterer Friedman endnu en gang sin troskab mod sit metodologiske ståsted, således som dette kommer til udtryk i hans berømte essay fra 1953. Instrumentalisme er det friedmanske metodologiske kerneelement: “The ultimate goal of a positive science is the development of a ”theory” or ”hypothesis” that yields valid and meaningful ... predictions about phenomena not yet observed ... The hypothesis is rejected if its predictions are contradicted ... the question whether a theory is realistic ”enough” can be settled only by seeing whether it yields predictions that are good enough for the purpose in hand or that are better than predictions from alternative theories”; Friedman (1953:7, 9 & 41).

¹³⁵ Dette er en afstandtagen fra den keynesianske revolution, men måske altså ikke fra Keynes selv, som Friedman senere understreger. Han beskriver således, hvorledes han og Abba Lerner som graduate students i begyndelsen af 1930’erne efterfølgende lod sig påvirke af fremkomsten af **The General Theory**. Jf. Friedman i Gordon (1974:162): “Yet we were affected very differently by the Keynesian revolution – Lerner becoming an enthusiastic convert and one of the most effective expositors and interpreters of Keynes, I remaining largely unaffected and if anything somewhat hostile.” Og dog fornægter det friedmanske ståsted i den økonomiske teori sig alligevel ikke. Set med Friedmans øjne er Keynes’ hovedværk naturligt nok et, som fokuserer mere direkte på monetære aspekter i økonomien: ”I am one of a small minority of professional economists who regard his **Tract on Monetary Reform** (1923) ... as his best book in economics”, Friedman (1997:2).

Eller som forfatteren til den store tre binds biografi om Keynes har forsøgt at sammenfatte sin opfattelse af personen:

"Keynes was a magical figure, and it is fitting that he should have left a magical work. There has never been an economist like him: someone who combined so many qualities at such a high level, and allowed them all to fertilise his thought. He was an economist with an insatiably curious mind; a mathematician who could dazzle people with the most unmathematical of fancies; a logician who accepted the logic of art; a master-builder who left monuments in stone as well as words; a pure theorist, an applied theorist and a civil servant all in one; an academic intimate with the City"; Skidelsky (1992:537).

Men, alle disse fortræffeligheder til trods; hvorfor sejrede Keynes så ikke i den forstand, at mesterværket fra 1936 blev udgangspunktet for fremtidens mainstream økonomiske tænkning; også udover hvad der var indeholdt i den keynesianske revolution? Hvorfor læser unge økonomistuderende ikke i dag som en selvfølge, hvad Keynes skrev? Hvorfor har Davidson (2003:528) ret, når han skriver:

"In my view ... a basic general theory of economics has been developed and accepted of the mainstream community that has dominated the economics discipline for the last half century. Unfortunately, this general theory adopted by the mainstream is not Keynes's **General Theory**. Instead, it is Debreu's **general equilibrium theory**".

Her kan budene selvfølgelig være mange. For blot at nævne et; i Skidelsky (1978) gives der to forklaringer på, hvorfor den keynesianske revolution ikke skulle blive en permanent revolution, som kunne fortsætte med at dominere økonomisk teori, men derimod kom under et tiltagende pres, og i 1970'erne måtte overlade scenen til monetarismen. For det første overvurderede keynesianismen en de-

mokratisk valgt regerings muligheder for at gennemføre et rationelt økonomisk management på det makroøkonomiske plan. Og for det andet blev markedet tiltænkt et større økonomisk spillerum, end det rent faktisk fik som følge af politikernes mange reguleringstiltag.

Men noget af svaret skal nok også findes deri, at **The General Theory** ikke er lagt specielt matematisk an. Ganske tværtimod. Snarere er værket i sin fremtrædelsesform meget bedre i samklang med mere klassiske økonomiske værker som eksempelvis Adam Smiths **The Wealth of Nations**; jf. også fremstillingen i Hicks (1990). Værket fra 1936 er mere holistisk end partielt formuleret i sit syn og i sit indhold. Det er skrevet inden for brede snarere end inden for mere snævre samfundsvidenkabelige rammer. Og dette har konsekvenser, som Dow (2003:551), ikke fornægtende sit Post-keynesianske slægtskab, konstaterer:

"If economics is understood as a mathematical discipline, then it is much easier to see history, sociology, philosophy, and methodology as drawing on quite different expertise and being disconnected from economics practice. But for those who see economics as a social science that happens to employ mathematics, the content of economics itself already requires expertise in history, sociology, philosophy, and methodology"

Og sin matematik skoling til trods så var og blev Keynes en bred samfundsvidenkabelig tænker¹³⁶. Han var med Clarke (1998a:38)

¹³⁶ Men dog ikke med en nødvendigvis uproblematisk personlighed, som Laidler (2002:100) påpeger i sin karakteristik af Keynes' stil: "Keynes was, throughout his life, often unscrupulous in debate and capable of applying, even brutal, rudeness to those who crossed him, while his deeply ingrained anglo-centrism deteriorated from time to time into patronizing anti-Americanism. During the war all this mattered, because he occasionally seemed to be fighting not so much for Britain, as for a rather narrow slice of England, and his snobbish arrogance sometimes reduced

også en statsmand – ”concerned with politics and public duty” – og en filosof, der beskæftigede sig med ”foundations of personal morality”. Hans erkendelse rakte så langt, at han vidste, at komplekse spørgsmål ikke kan besvares simpelt og enkelt. Dertil er virkeligheden for rig og flertydig. Men derfor kan en matematisk formalisme selvfølgelig alligevel give sin flig af den sandhed, som vi nu tror, findes derude. Men den kan naturligvis ikke stå alene, når samfundsvidenskabelige problemstillinger skal forsøges belyst på en hensigtsmæssig og en tilfredsstillende vis. Det viste Keynes, og det ved selvfølgende også dygtige nutidige moderne økonomer.

Og så var Keynes på sin vis altid i en dybtfølt personlig og aktiv kontakt med det omgivende samfund og dets mange forskellige problemer også uden for den egentlige økonomiske sfære. Og så som påpeget af Joan Robinson måske alligevel ikke rigtigt:

”The great trouble with Keynes was that he was an idealist. He thought that when people could understand his theory, could understand how the capitalistic system actually works, they would then behave in a reasonable manner and operate the system in such a way as to produce favourable results, to produce in particular a high and stable level of employment”¹³⁷.

Rigtigt er det i hvert tilfælde, at da den økonomiske depression for alvor igen pressede på som et aktuelt og restriktionerende økonomisk

his effectiveness as a negotiator”. Jf. dog Kahn (1984:169-78) der på baggrund af sit nære venskab med Keynes tegner et langt mere positivt billede. Han opfatter Keynes som en person med en stor intellektuel dybde og bredde, og en person som han oplevede som generelt imødekommande over for de, som kom i kontakt med ham arbejdsmæssigt som personligt.

¹³⁷ Dette er en opfattelse, som Joan Robinson tilkendegiver i Kahn (1984:203).

fænomen – efter de første oliekriser i 1973-74 – da var den keynesianske forståelse sat under et voldsomt pres af den monetaristiske revolte¹³⁸. Og rigtigt er det også, at det monetaristiske bud på en krisepolitik til tider slog klarere igennem end det keynesianske i den aktuelle økonomisk politiske forståelse.

Eller med Skidelsky (2000:480):

"In the form Keynes left it, his Revolution was never wholly accepted; and the debate about its value and relevance, and its author's place in the pantheon of thought and statesmanship, continues. We still live in the shadow of Keynes, not because his legacy has been assimilated, but because it is still disputed".

Og netop derfor kan de keyneske ideer på ny godt opleve en revival. Det er set før i økonomiens udviklingshistorie.

¹³⁸ Om mange keynesianere forsøgte sig med et modangreb; jf. eksempelvis den følgende karakteristik af monetarismen hos Kaldor (1982:xi): "The distinguishing mark of this new wave of monetarism is its extreme dogmatism and complete lack of intellectual coherence". For en dansk kritik af monetarismen i den samme genre kan der henvises til Brink (1984).

Appendix I: En kort biografisk skitse.

I det følgende skal der gives en kortfattet oversigt over John Maynard Keynes' liv.

Keynes bliver født den 5. juni 1883 i Cambridge. Hans far John Neville er datidens store metodolog og universitetsadministrator, mens hans mor Florence opnår at blive den første kvindelige borgmester. Keynes bliver i 1897 sent til Eton, og derefter kommer han til King's College, hvorfra han i 1905 tager en First Class degree i matematik. Under sin studietid er han medlem af The Apostles, der diskuterer tidens og menneskelivets store spørgsmål i et lys præget af moralske og etiske aspekter og overvejelser. Dette er en aktivitet, der senere bliver videreført i The Bloomsbury Group.

I 1905-06 studerer Keynes økonomi med Marshall og Pigou som sine lærere med henblik på efterfølgende at kunne gøre en embedsmandskarriere. Han kommer til The India Office, men vender allerede i 1908 tilbage til Cambridge for at undervise i økonomi som Marshalls protege. I 1909 får han et Fellowship på King's College på baggrund af en afhandling i statistik – **A Treatise on Probability** der dog først udkommer i 1921. Og i 1911 bliver han redaktør på datidens førende internationale økonomiske tidsskrift **The Economic Journal**. Og dette er en stilling, som han beholder indtil 1945.

I 1915 bliver han tilknyttet The Treasury og deltager efterfølgende i 1919 ifredsforhandlingerne efter 1. Verdenskrig. Han forlader Versailles forhandlingerne i dyb skuffelse i juni 1919 og udgiver efterfølgende senere på året sine iagttagelser og bekymringer i bestselleren **The Economic Consequences of the Peace**¹³⁹. Og med denne

¹³⁹ Jf. Clarke (1998:2), der påpeger, at Keynes var ”dismayed by the heavy scale of reparations demanded from Germany, and determined to expose the Treaty’s shortcomings ... Keynes revealed [i bogen] ... his striking distinction as a writer,

bog bliver Keynes' navn med et kendt i offentligheden ikke alene i England, men også i Europa og i USA. Fra da og indtil sin død er han en aktiv bidragsyder til samfundsdebatten. Hjemme som uden for Englands grænser.

Hjemme igen fortsætter Keynes i sit Fellowship, nu dog ikke på fuld tid. Og denne stilling beholder han til sin død uden nogensinde at blive professor i økonomi¹⁴⁰. Dette til trods opnår Keynes alligevel at blive det forrige århundredes mest indflydelsesrige økonom både på det teoretiske plan som også en praktisk arbejdende og rådgivende økonom. Fra nu af deler han sin tid mellem London (kultur, business og politik) og Cambridge (og senere også landstedet Tilton). Fra 1924 til sin død er han endvidere også en særdeles dygtig og heldig Bursar på King's College.

I 1925 bliver Keynes gift med den russiske balletdanser Lydia Lopokova. Sammen deler de indtil hans død deres mange forskellige kulturelle interesser. Keynes var og blev mere en blot en traditionel økonom.

I det omfattende forfatterskab fremhæves ofte de tre økonomiske værker: **A Tract on Monetary Reform** fra 1923, **A Treatise on Money** fra 1930 og så naturligvis **The General Theory of Em-**

fusing high moral passion and soaring metaphors with hard economic analysis, limpidly expounded. The nub of his case was that reparations implied a transfer of wealth from poverty-stricken Germany in the form of real resources, which Germany could only generate by establishing a degree of economic domination over the rest of Europe for which no one was prepared". Og ihukommende hvad der efterfølgende kom til at ske i Tyskland som i resten af verden, skulle Keynes vise sig at være helt profetisk i sine bekymrende forudsigelser.

¹⁴⁰ Jf. Clarke (1998:3) kunne Keynes godt joke med sin manglende professortitel, hvorefter Clarke bemærker: "Keynes's attitude towards economics – 'An easy subject, at which very few excel!' – was thus somewhat ambivalent. No one was less content to leave economics to economists".

ployment, Interest and Money fra 1936. Men også andre kortere bidrag er interessante i Keynes' forfatterskab; flere af disse er samlet i **Essays in Persuasion**, CW Vol. IX fra 1972.

I 1937 rammes Keynes af en blodprop. Og fra da af er hans helbred ikke det bedste. Hvilket sammen med hans mange andre aktiviteter er med til at forklare, hvorfor han ikke rigtigt efterfølgende får fuldt op på værket fra 1936 og videreudviklet sine tanker og sin økonomiske analyse.

Ved udbruddet af den 2. Verdenskrig bliver Keynes igen tilknyttet regeringen. Han er således rådgiver for Finansministeren, 1940-46, og direktør i Bank of England, 1941-46. I de sidste krigsår deltager han på Englands vegne som forhandler i 1944 i Bretton Woods konferencen, i 1945 i Washington forhandlingerne om långivning til England og i 1946 i Savannah konferencen (den endelige tilblivelse af IMF).

I 1942 bliver Keynes adlet – Baron Keynes of Tilton og i 1946 bliver han æredoktor i Cambridge. Keynes dør den 21. april 1946, 62 år gammel, på sit landsted Tilton.

Appendix II: How to Pay for the War.

I november 1939 offentliggjorde Keynes to større artikler i **The Times**, der gav anledning til en del polemik. Dette bevirkede, at Keynes videreudviklede sine synspunkter. Resultatet heraf blev en lille bog udgivet i februar 1940 med den ovenstående titel. Men dermed var Keynes' interesse og involvering i planen ikke forbi. Med Skidelsky (2000:52) var dette et projekt, som: "kept him occupied until the partial triumph of his ideas in April 1941"

Og som beskrevet tidligere fokuserede Keynes i dette bidrag mere eksplicit på økonomiens udbudsside, end tilfældet var for hans hovedværk fra 1936. Men med udbruddet af den 2. Verdenskrig var den økonomiske virkelighed jo netop også blevet radikalt ændret. For en ukendt længerevarende periode måtte man nu regne med en kraftig restriktion på økonomiernes udbudssider. Krigsindsatsen ville komme til at lægge beslag på mange ressourcer, og tilbage til at tilfredsstille den frivilligt bestemte private efterspørgsel ville der i år fremover kun være en begrænset mængde produktion til rådighed. Det var på baggrund af denne historiske kontekst, at Keynes skrev **How to Pay for the War**. Sammen med analysen i hovedværket fra 1936 udgør de to bidrag en helstøbt økonomisk forståelsesramme. De giver indholdet i Keynes' økonomiske univers. Og i dette univers kan man forholde sig til dels den klassiske situation med fuld beskæftigelse dels – og langt mere vigtigt – kan man analyse konsekvenserne af ulige vægtsforløb. I 1936 er fokus på en situation med overskudsudbud, men 1939/40 repræsenterer et modsatrettet økonomisk udvald; nu er den samlede efterspørgsel i økonomien større end det samlede udbud. Lad os i det følgende nærmere belyse, hvad Keynes har at sige om en sådan situation.

Og fra den første sætning af i forordet får Keynes kridtet banen op: han starter ud med at præcisere, hvad det hele drejer sig i den aktuelle økonomiske situation:

"This is a discussion of how best to reconcile the demands of war and the claims of private consumption ... The right plan is to restrict spending power to the suitable figure and then allow as much consumer's choice as possible how it shall be spent ... The aim of these pages is, therefore, to devise a means of adapting the distributive system of a free community to the limitations of war"; Keynes (1940:367, 372 & 377)¹⁴¹.

Og med risiko for en overophedet økonomi må man forvente, at en sådan ulige vægt vil blive forsøgt imødegået af markedsmekanismen selv gennem primært en prismæssig tilpasning. Og dette er en effekt, som Keynes til fulde erkender og anerkender eksistensen af¹⁴². En

¹⁴¹ Og om sin plan påpeger Keynes den følgende for ham så vigtige kendsgerning: "The complete scheme now proposed, including universal family allowances in cash, the accumulation of working-class wealth under working-class control, a cheap ration of necessities, and a capital levy (tax) after the war, embodies an advance towards economic equality greater than any which we have made in recent times"; Keynes (1940:368).

¹⁴² Således afviser Keynes senere i bidraget, at man i den givne situation ikke bør overveje en fuld lønkompensation. Dette er ikke et brugbart løsningsforslag. En sådan kompensation giver blot endnu mere inflation og så kan det også have nogle uønskede fordelingsmæssige konsekvenser: "If, indeed, wages and other money costs were to go up fully in proportion to the cost of living, we should be faced ... with unlimited inflation ... the process generally known as the vicious spiral ... But what a ridiculous system with wages and prices chasing one another upwards in this manner! No one benefited expect the profiteer"; (op. cit. pp. 419 & 424). For som han tidligere i skriften påpegede: "Inflation will be the most burdensome alternative [til en vedtaget plan], since this will inevitably bring some advantage to the entrepreneur class, and might cost the worker 20 per cent in terms of the real

overskudsefterspørgsel vil fremkalde inflation, hvis uligevægten får lov til at udvikle sig uhæmmet. For som Keynes påpeger:

"In peacetime ... the size of the cake depends on the amount of work done. But in wartime the size of the cake is fixed ... For each individual can increase his share of consumption if he has more money to spend. But, since the size of the cake is now fixed and no longer expansible, he can only do so at the expense of other people ... If all alike spend more, no one benefits [og det har klare økonomiske konsekvenser] Without such a plan we shall consume no more than otherwise, but will have spent all our money and have nothing over. For prices will rise just enough for the money we spend to be used up by the increased cost of what there is to buy"; (op. cit. p. 375 & 375).

Og med den rigtige plan kan vi ikke alene undgå alle problemerne, der følger af en inflationær proces. Vi kan også, argumenterer Keynes, frembringe en situation med en større grad af en ønskværdig økonomisk og social lighed, end hvad der hidtil har kendtegnet dertilidens samfund. Keynes ønsker derfor, at politikerne skal foreslå en plan, der er "conceived in a spirit of social justice". For som han skriver:

"when we have decided how much can be made available for civilian consumption, we have still to settle the thorniest question of all, how to distribute it most wisely ... If we have a deliberate plan, considerations of social justice can be weighed and considered. Without such a plan ... they go be default"; (op. cit. pp. 373 & 390).

value of his earnings. Inflation will also be the most burdensome on the smallest incomes"; (op. cit. pp. 392-93).

Den foreslæde plan består af i alt fire elementer med et klart defineret overordnet formål:

"The general character of our solution must be, therefore, that it withdraws from expenditure a proportion of the increased earnings. This is the only way, apart from shortages of goods or higher prices, by which we can secure a balance between money to be spent and goods to be bought"; (op. cit. p. 378)¹⁴³.

For det første argumenterer Keynes for det nødvendige i at gennemføre en tvungen opsparing for alle efter en progressiv skala; en øget frivillig opsparing, om end i denne situation gavnlig, kan ikke i sig selv fjerne det forventede kommende efterspørgselspres, påpeges det. For det andet må man indføre et socialt sikkerhedsnet gennem såkaldte "family allowances" for de laveste indkomstgrupper, og hermed dukker endnu en gang Keynes' dybtfølte sociale forståelse frem som et væsentligt element i hans økonomiske ræsonnementer¹⁴⁴. For det tredje må der endvidere ske en regulering af disse "family allowances" samt af løn og pensioner i forhold til prisudviklingen på nogle få udvalgte nøglevarer. Herved forsøges den reale købekraft – i hvert tilfælde i forhold til nogle udvalgte essentielle goder

¹⁴³ Og med Skidelsky (2000:55-56) opfyldte planen flere formål på en gang: "It killed several birds with one stone: it restricted working-class consumption without robbing workers of the rewards of greater effort; it drastically restricted the consumption of the wealthy without imposing penal, disincentive tax rates; surcharging post-tax or non-taxable incomes rather than increasing taxes would ensure that peace started with a more modest burden of taxation; and it avoided the need for comprehensive rationing and price controls".

¹⁴⁴ Som Keynes skriver, så er det hans ønske "to protect from any reductions in current consumption those whose standard of life offers no sufficient margin"; (op. cit. p. 379).

– så nogenlunde opretholdt uændret. Og endelig for det fjerde; der må gennemføres en kapitalskat efter krigens afslutning for at sikre, at man undgår en for kraftig øget offentlig gældsætning, når den tvungne opsparing igen skal påbegyndes udbetalt.

Og det hensigtsmæssige ved denne tvungne opsparing er, at den kommer til at fungere som en automatisk konjunkturstabilisator i den økonomiske politik. Nu, hvor det er hensigtsmæssigt, opsuges der købekraft; og efter krigen, hvor militærudgifterne igen kraftigt vil blive reduceret, vil den gradvise frigivelse af opsparingen være med til at stabilisere niveauet for den samlede efterspørgsel. Som Keynes påpeger:

”Thus the system of deferment will be twice blessed; and will do almost as much good hereafter in preventing deflation and unemployment as it does now in preventing inflation and the exhaustion of scarce resources ... It is only sensible to put off private expenditure from the date when it cannot be used to increase consumption to the date when it will bring into employment resources which otherwise would run to waste”; (op. cit. p. 405).

Og skulle nogen nu tro, at en generel rationering kombineret med en løn- og priskontrol er en brugbar alternativ løsning, så tager de fejl, påpeger Keynes. Et sådant indgreb løser ikke problemet med en overophedet økonomi. Det sætter blot markedsmekanismen ud af kraft og skaber nye problemer. Mere partiel anvendt og som et del-element i en mere overordnet plan kan de to dog nok med et vist held implementeres, siges der¹⁴⁵.

¹⁴⁵ ”I believe that it is a dangerous delusion to suppose that equilibrium can be reached by those measures alone. Nevertheless, some measure of rationing and price control should play a part in our general scheme and might be a valuable adjunct to our main proposal”; (op. cit. p. 409).

Konkluderende kan man derfor sige, at Keynes med **How to Pay for the War** fik suppleret analysen i **The General Theory**. Tilsammen udgør de to en generel teoridannelse afspejlende hver sin bestemte historiske kontekst. Mesterværket fra 1936 beskæftiger sig som bekendt primært med en depressionsøkonomi med fokus på det økonomiske systems efterspørgselsside. Netop derfor bliver en mængdemæssig tilpasning sat i højsæde af den økonomiske analyse. Bidraget fra 1939/40 belyser en helt anderledes virkelighed. Vi vil komme til at realisere en overophedet økonomi, hvis vi ikke griber ind i tide, argumenteres der. Nu er de restriktionerende forhold at finde på økonomiens udbudsside. Og derfor er en prismæssig tilpasning relevant at forholde sig til.

For det andet kan man sige, at Keynes i sin forståelse af inflationsfænomenet ser dette som et realøkonomisk bestemt fænomen. Inflationen er ikke bestemt af en pengemængdeudvidelse á la kvantitetsteorien. Den er bestemt af kampen mellem udbuds- og efterspørgselsforholdene i økonomien. Og vi får også at vide, at inflation er af det onde¹⁴⁶.

For det tredje fremgår det klart, at Keynes erkender og anerkender markedsmekanismen eksistens og betydning. Netop derfor består en løsning på inflationsproblemet i en overophedet økonomi ikke i at

¹⁴⁶ Dette er dog ingen ny erkendelse. Herom skrev Keynes allerede i 1919: "As the inflation proceeds and the real value of the currency fluctuates wildly from month to month, all permanent relations between debtors and creditors, which form the ultimate foundation of capitalism, become so utterly disordered as to be almost meaningless; and the process of wealth-getting degenerates into a gamble and a lottery ... The process engages all the hidden forces of economic law on the side of destruction, and does it in a manner which not one man in a million is able to diagnose ... The individualistic capitalism of today, precisely because it entrusts saving to the individual investor and production to the individual employer, presumes a stable measuring-rod of value, and cannot be efficient – perhaps cannot survive – without one"; Keynes (1931:57 & 75).

gennemføre tvangsmæssige foranstaltninger. En overordnet rationering og en generel løn- og priskontrol kan ikke i sig selv få problemet til at forsvinde. Det skaber blot yderligere problemer for den enkelte forbruger. Og Keynes sætter netop forbrugersuveræniteten up front i sit syn på, hvad han finder er en hensigtsmæssig og velfungerende moderne økonomi. Forbrug er som bekendt det egentlige formål med al økonomisk planlægning.

Og endeligt for det fjerde får Keynes med sin analyse og sin plan endnu engang dokumenteret den sociale dimension, som for ham var så vigtig altid at have med i sine overvejelser. Han havde altid et øje for de fordelingsmæssige konsekvenser i sin økonomiske tænkning. Og budskabet var her ganske klart: man bør altid forsøge at tage hen-syn til de fattigste i samfundet.

Men planens tilsyneladende mange fordele til trods blev den aldrig i sin helhed gennemført. Således blev den tungne opsparing afvist af finansministeriet, idet man var bange for, at denne ville være dræ-bende for det frivillige opsparingselement. Ifølge Skidelsky (2000;71) fik dette Keynes til den 25. april 1941 at give den følgende karakteristik af regeringens beslutning:

"For the time being the Chancellor has committed himself to inflation, very slightly mitigated by a tax falling mainly on boots and clothing. We shall have to see how this works. I am inclined to think that shop shortages will be the first consequence"¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Og Skidelsky fortsætter: "In a letter to *The Times* the same day he remarked tartly that it was only the government's failure to increase war output which was protecting it from the financial problem. 'Sir John Simon may claim that this is his fortune and not his fault. For the rest of us it is our misfortune and far from our intention ... how little the country understands what sacrifices victory will require'".

Litteraturliste

Blaug, Mark (1990): *John Maynard Keynes. Life – Ideas – Legacy*, Macmillan Press in association with the Institute of Economic Affairs.

Brink, Helge (1984): *Monetarisme og økonomisk politik*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1984.

Carabelli, Anna (1995): *Uncertainty and measurement in Keynes: probability and organicness* fra bogen *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, edited by Sheila Dow & John Hillard, Edward Elgar 1995, pp. 137-60.

Champernowne, D.G. (1936): *Unemployment, Basic and Monetary: The Classical Analysis and the Keynesian*, The Review of Economic Studies 1936, pp. 201-16.

Chick, Victoria (1983): *Macroeconomics after Keynes – A Reconsideration of the General Theory*, Philip Allan 1983.

Clarke, Peter (1998): *Introduction* fra bogen *The Keynesian Revolution and its Economic Consequences – Selected Essays by Peter Clarke*, Edward Elgar 1998, pp. 1-15.

Clarke, Peter (1998a): *J.M. Keynes, 1883-1946: ‘The best of both worlds’* her fra bogen *The Keynesian Revolution and its Economic Consequences – Selected Essays by Peter Clarke*, Edward Elgar 1998, pp. 38-53.

Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIII: *The General Theory and After – Part I: Preparation*, Macmillan & Cambridge University Press 1973.

Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIV: *The General Theory and After – Part II: Defense and Development*, Macmillan & Cambridge University Press 1973.

Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XXIX: *The General Theory and After – A Supplement*, Macmillan & Cambridge University Press 1979.

Davidson, Paul (2003): *Is “mathematical science” an oxymoron when used to describe economics?*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 2003, pp. 527-45.

De Vroey, Michel (1998): *Keynes, Keynesian Programmes, and Unemployment*, fra bogen *Historical Perspectives on Macroeconomics. Sixty years after the General Theory*, edited by Philippe Fontaine & Albert Jolink, Routledge 1998, pp. 17-39.

Dow, Sheila (2003): *Understanding the relationship between mathematics and economics*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 2003, pp. 547-60.

Dutt, Amitava Krishna & Skott, Peter (2005): *Keynesian Theory and the AD-AS Framework: A Reconsideration*, Working Paper 2005-11, Department of Economics, University of Massachusetts Amherst.

Ellisworth, P.T. (1936): *Mr. Keynes on the Rate of Interest and the Marginal Efficiency of Capital*, The Journal of Political Economy 1936, pp. 767-90.

Friedman, Milton (1997): *John Maynard Keynes*, Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly, Vol. 83/2 Spring 1997, pp. 1-23.

Friedman, Milton (1953): *Essays in Positive Economics*, The University of Chicago Press 1953.

Galbraith, James (1997): *Time to Ditch the NARIU*, Journal of Economic Perspectives 1997, pp. 93-108.

Gelting, Jørgen H. (1986): *Den keynesianske revolution i økonomisk politik*, Samfundsøkonomen 1987 Nr. 7, pp. 30-33.

Gelting, Jørgen H. (1983): *Keynes' samfundsopfattelse*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1983, pp. 317-22.

Gnos, Claude (1998): *The Keynesian Identity of Income and Output*, fra bogen *Historical Perspectives on Macroeconomics. Sixty years after the General Theory*, edited by Philippe Fontaine & Albert Jolink, Routledge 1998, pp. 40-48.

Gordon, Robert J. (ed.): *Milton Friedman's Monetary Framework – a Debate with His Critics*, The University of Chicago Press 1974.

Hahn, Frank (1990): *John Hicks the Theorist*, The Economic Journal 1990, pp. 539-49.

Hansen, Alvin H. (1936): *Mr. Keynes on Underemployment Equilibrium*, The Journal of Political Economy 1936, pp. 667-86.

Hardy, Charles O. (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The American Economic Review 1936, pp. 490-93.

Harrod, Roy (1972): *The Life of John Maynard Keynes*, Penguin Books 1972.

Harrod, Roy (1937): *Mr. Keynes and Traditional Theory*, Econometrica 1937, pp. 74-86.

Heilbroner, Robert (2000): *The Worldly Philosophers – The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers*, Penguin Books 2000.

Henderson, Hubert & Keynes, John Maynard (1929): *Can Lloyd George Do It?* her fra The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 86-125.

Hicks, John (1990): *The Unification of macro-Economics*, The Economic Journal 1990, pp. 528-38.

Hicks, John (1980-81): *IS-LM: an explanation*, Journal of Post Keynesian Economics, Winter 1980-81, pp. 139-54.

Hicks, John (1979): *The Formation of an Economist*, her fra bogen *The Economics of John Hicks*, Basil Blackwell 1984, pp. 281-90.

Hicks, John (1979a): *Causality in Economics*, Basil Blackwell 1979.

Hicks, John (1976): *Time in Economics*, her fra bogen *The Economics of John Hicks*, Basil Blackwell 1984, pp. 263-80.

Hicks, John (1937): *Mr. Keynes and the "Classics"*; A Suggested Interpretation, Econometrica 1937, pp. 147-59.

Hicks, John (1936): *Keynes' Theory of Employment*, The Economic Journal 1936, pp. 238-53.

Hutchison, T.W. (1977): *Keynes versus the 'Keynesians'* ...?, Hobart Paperback No. 11, The Institute of Economic Affairs 1977.

Jespersen, Jesper (2005): *Keynes-inspireret makroøkonomisk teori*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2005, pp. 104-21.

Jespersen, Jesper (2002): *John Maynard Keynes – Den makroøkonomiske teoris oprindelse og udvikling*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2002.

Kahn, Richard F. (1984): *The Making of Keynes' General Theory*, Cambridge University Press 1984.

Kaldor, Nicholas (1982): *The Scourge of Monetarism*, Oxford University Press 1982.

Kates, Steven (1994): *The Malthusian Origins of the General Theory or How Keynes Came to Write a Book About Say's Law and Effective Demand*, History of Economics Review 1994, pp. 10-20.

Keynes, John Maynard (1940): *How to Pay for the War*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 367-439.

Keynes, John Maynard (1938): *My Early Beliefs*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. X: *Essays in Biography*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 433-50.

Keynes, John Maynard (1937): *The General Theory of Employment*, her fra Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIV: *The General Theory and After – Part II: Defense and Development*, Macmillan & Cambridge University Press 1973, pp. 109-23.

Keynes, John Maynard (1937a): *How To Avoid A Slump* her fra Hutchison, T.W. (1977): *Keynes versus the 'Keynesians'* ... ?, Hobart Paperback No. 11, The Institute of Economic Affairs 1977, pp. 65-73.

Keynes, John Maynard (1937b): *Borrowing for Defence* her fra Hutchison, T.W. (1977): *Keynes versus the 'Keynesians'* ... ?, Hobart Paperback No. 11, The Institute of Economic Affairs 1977, pp. 74-77.

Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. VII, Macmillan & Cambridge University Press 1973.

Keynes, John Maynard (1933): *Thomas Robert Malthus*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. X: *Essays in Biography*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 71-108.

Keynes, John Maynard (1933a): *The Means to Prosperity*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 335-66.

Keynes, John Maynard (1931): *Essays in Persuasion*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX, Macmillan & St. Martin's Press 1972.

Keynes, John Maynard (1926): *Liberalism and Labour*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 307-11.

Keynes, John Maynard (1926a): *The end of Laissez-faire*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 272-94.

Keynes, John Maynard (1925): *Am I a Liberal?*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. IX: *Essays in Persuasion*, Macmillan & St. Martin's Press 1972, pp. 295-306.

Knight, Frank (1937): *Unemployment: And Mr. Keynes's Revolution in Economic Theory*, The Canadian Journal of Economics and Political Science 1937, pp. 100-23.

Kregel, J.A. (1976): *Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and the Post-Keynesians*, The Economic Journal 1976, pp. 209-25.

Laidler, David (2005): *Keynes and the Birth of Modern Macroeconomics*, Working Paper 2005-2, Department of Economics, The University of Western Ontario, Canada.

Laidler, David (2002): *Skidelsky's Keynes: a review essay*, European Journal of Economic Thought 2002, pp. 97-110.

Landreth, Harry & Colander, David (1994): *History of Economic Thought*, Houghton Mifflin Company 1994.

Laursen, Karsten (1997): *Økonomi og moral – Fem essays*, Handelshøjskolen Forlag 1997.

Laursen, Karsten & Yndgaard, Ebbe (1994): *Nytte og moral*, fra bogen *Perspektiver i samfundsvidenskaberne*, redigeret af N.G. Bolwig m.fl., pp. 287-97, Aarhus Universitetsforlag 1994.

Leontief, Wassily (1936): *The Fundamental Assumption of Mr. Keynes' Monetary Theory of Unemployment*, The Quarterly Journal of Economics 1936, pp. 192-97.

Levy, Paul (1975): *The Bloomsbury Group* fra bogen *Essays on John Maynard Keynes* edited by Milo Keynes, Cambridge University Press 1975, pp. 60-72.

Meade, James (1975): *The Keynesian Revolution* fra bogen *Essays on John Maynard Keynes* edited by Milo Keynes, Cambridge University Press 1975, pp. 82-88.

Meade, James (1937): *A Simplified Model of Mr. Keynes' System*, The Review of Economic Studies 1937, pp. 98-107.

Moggridge, Donald (2002): ‘*Rescuing Keynes from the economists’?*: the Skidelsky trilogy, European Journal History of Economic Thought 2002, pp. 111-123.

Moggridge, Donald (1992): *Maynard Keynes – An Economist’s Biography*, Routledge 1992.

Mossin, Axel (1998): *Den originale Keynes og den neoklassiske syntese*, Samfundsøkonomen 1998:6, pp. 13-21.

Mossin, Axel (1994): *General Theory i 1936 og i 1994*, Samfundsøkonomen 1994:6, pp. 21-25.

Olesen, Finn (2005): *Den præ-keynesianske Malthus*, Ekonomiska Samfundets Tidsskrift 2005:1, pp. 19-35.

Olesen, Finn (2003): *Jens Warming: den miskendte økonom*, Working Paper 39/03, IME, SDU.

Olesen, Finn (2001): *Jørgen Pedersen – an early Danish contributor to Keynesian economics*, Journal of Post Keynesian Economics, Fall 2001, pp. 31-40.

Olesen, Finn (1994): *Makroteori er ikke aggregeret mikroteori*, Samfundsøkonomen 1994:6, pp. 35-38.

Olesen, Finn (1991): *Keynes’ kritik af ”Tinbergens Metode”*, fra bogen *Model og virkelighed – træk af debatten om de økonomiske modeller*, redigeret af Jesper Jes-persen, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1991, pp. 133-37.

Passinetti, Luigi L. (1999): *J.M. Keynes’s ‘revolution’ – the major event of twentieth-century economics?* fra bogen *The Impact of Keynes on Econom-*

ics in the 20th Century, Passinetti & Schefold (eds.), Edward Elgar 1999, pp. 3-15.

Perregaard, Henrik Preben (2003): *John Stuart Mill*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2003.

Perregaard, Henrik Preben (2000): *Økonomisk teorihistorie – I et humanistisk perspektiv*, Systime 2000.

Perregaard, Henrik Preben (1976): *Keynes, Malthus og Marx: Nogle teorihistoriske betragtninger omkring den moderne uligevægtsteori*, Memo 1976-6, Økonomisk Institut, Aarhus Universitet.

Pigou, A.C. (1936): *Mr. J.M. Keynes' General Theory of Employment, Interest and Money*, Economica 1936, pp. 115-32.

Robertson, Dennis H. (1936): *Some Notes on Mr. Keynes' General Theory of Employment*, The Quarterly Journal of Economics 1936, pp. 168-91.

Robinson, Joan (1975): *What has become of the Keynesian Revolution?* fra bogen *Essays on John Maynard Keynes* edited by Milo Keynes, Cambridge University Press 1975, pp. 123-31.

Samuelson, Paul A. (1939): *A Synthesis of the Principle of Acceleration and the Multiplier*, The Journal of Political Economy 1939, pp. 786-97.

Simon, Herbert A. (1979): *Rational Decision Making in Business Organizations*, The American Economic Review, September 1979, pp. 493-513.

Simon, Herbert A. (1978): *Rationality as Process and as Product of Thought*, The American Economic Review, May 1978, pp. 1-16.

Skidelsky, Robert (2000): *John Maynard Keynes – Volume Three: Fighting for Britain, 1937-1946*, Macmillan 2000.

Skidelsky, Robert (1992): *John Maynard Keynes – Volume Two: The Economist as Saviour, 1920-1937*, Macmillan 1992.

Skidelsky, Robert (1983): *John Maynard Keynes – Volume One: Hopes Betrayed, 1883-1920*, Macmillan 1983.

Skidelsky, Robert (1978): *The Political Meaning of the Keynesian Revolution* fra bogen *The End of the Keynesian Era* edited by Robert Skidelsky, Macmillan Press 1978, pp. 33-40.

Skidelsky, Robert (1975): *The reception of the Keynesian Revolution* fra bogen *Essays on John Maynard Keynes* edited by Milo Keynes, Cambridge University Press 1975, pp. 89-107.

Skott, Peter (1998): *Tre myter om arbejdsløshed og økonomisk metode – økonomisk teori og politik fra en post-keynesiansk vinkel*, Samfundsøkonomen 1998:6, pp. 42-49.

Skott, Peter (1994): *Spilde muligheder?*, Samfundsøkonomen 1994:6, pp. 27-33.

Syll, Lars Pålsson (2006): *John Maynard Keynes*, papir præsenteret på det 9. nordiske teorihistoriske møde, Stockholm, 25.-27. august 2006.

Taussig, F.W. (1936): *Employment and the National Dividend*, The Quarterly Journal of Economics 1936, pp. 198-203.

Viner, Jacob (1936): *Mr. Keynes on the Causes of Unemployment*, The Quarterly Journal of Economics 1936, pp. 147-67.

Bidrag 4:

Om økonomisk metode – et relevant alternativ til hermeneutikken?

Nærværende Bidrag 4 er offentliggjort i Erhvervshistorisk Årbog 2006, pp. 7-31.

Om økonomisk metode – et relevant alternativ til hermeneutikken?

AF FINN OLESEN

Økonomisk mainstream er i dag i udpræget grad kendtegnet ved mikroøkonomiske argumenter indhyllet i en matematisk formalisme. Hvor dominerende denne opfattelse af økonomi som fagdisciplin end måtte være er der dog også økonomer, som stiller et spørgsmålstegn ved hensigtsmæssigheden af en sådan udformning af økonomisk teori. I de senere år synes især, hvad der benævnes kritisk realisme at markere sig i debatten med et alternativt metodologisk forslag. Med deres opfattelse af, at man bør betragte det økonomiske system som et åbent og foranderligt socialt system, bygger de videre på tankegangen i et af den økonomiske litteraturs mesterværker: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, skrevet af John Maynard Keynes i 1936. Heri påpegede Keynes ikke alene forventningernes afgørende betydning for husholdningers og virksomheders økonomiske handlen, han advarede også mod at betragte økonomi som omhandlende kun kvantitative størrelser. Om end vi naturligvis skal måle og veje, så skal vi også andet. Dermed er argumenterne bragt på banen for at advokere for en mere pluralistisk metodologisk approach.

Indledning

Med et humanistisk udgangspunkt forekommer i hvert tilfælde en vis form for hermeneutik at være på sin plads. Skal man eksempelvis forholde sig til en given økonomisk historisk problemstilling, er vores information – kilde såvel som datamæssigt – sjældent af en sådan karakter, at »kendsgerningerne« taler for sig selv, så at sige.¹ For at kunne komme med det bedste bud på, hvad fortiden synes at have at fortælle os, har vi derfor brug for et vist tolkningsrum. Inden for samfundsviden skab og især inden for økonomi er det hermeneutiske aspekt betydeligt mindre.² I hvert tilfælde hvis man ved økonomi vælger at forstå mainstream økonomisk tankegang. Her er opfattelsen den, at vi er på så

sikker grund, at vi teoretisk og også ofte empirisk – givet den massive anvendelse af formaliserede økonometriske metoder, der i dag finder sted inden for den økonomiske forskning – kan lade kendsgerningerne tale for sig selv. Deres objektive udsagnmæssige værdi er så entydig, at behovet for en mere subjektiv tolkning, om overhovedet til stede, blot er af en minimal karakter, argumenteres der.

I det følgende er det hensigten at præsentere forskellige aspekter af den økonomiske metodologi. Først følger et afsnit omhandlende, hvordan det hele nu startede inden for den økonomiske videnskab. Historisk set blev den mainstream økonomiske metode, som det vil fremgå af gennemgangen, givet af den klassiske økonom David Ricardo. Efterfølgende forfineerde de såkaldte marginalister den økonomiske teori, og en gryende neoklassisk tankegang så dagens lys. En præsentation heraf og hvilke metodologiske konsekvenser, denne udvikling fik, er temaet for tredje afsnit. Dernæst følger et afsnit med nogle bemærkninger om den popperske kritiske rationalisme. I femte afsnit bringes John Maynard Keynes på banen. Ikke alene var han en betydelig teoretisk økonom, der med sit hovedværk *The General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936 for altid fik etableret sig en blivende plads i den økonomiske teorihistorie, han var også en betydnende metodolog. Og i modsætning til mainstream opfattelsen var han langt mere pluralistisk indstillet i sin approach. Med Keynes er der mange veje til at opnå videnskabelig erkendelse. Og der er mange flige af den videnskabelige sandhed, som skal afdækkes. Skal budskabet fra Keynes derfor tages for pålydende, giver det anledning til overvejelser med hensyn til, hvad økonomi egentlig er, og hvordan den økonomiske forskning bør bedrives. Derfor præsenteres i afsnit seks nogle refleksioner over anvendelsen af den megen matematik i økonomisk teori, mens syvende afsnit tilsvarende diskuterer nogle aspekter vedrørende moral og etik. Giver det mening at stille spørgsmålstege ved matematikken, og er der behov for eller i det hele taget plads til moralske og etiske overvejelser inden for økonomi? I afsnit otte introduceres kort, hvad der benævnes den kritiske realisme. Med en opblødning af den herskende uniforme metodologiske tilgang giver denne approach måske anvisninger på en mere relevant vej for fremtidens økonomiske metodologi. Endelig afsluttes gennemgangen i artiklen med nogle opsamlende bemærkninger.

Økonomi og David Ricardo

Selv om fødslen af en sammenhængende økonomisk forståelsesramme traditionelt henføres til Adam Smiths skelsættende bog *The Wealth of Nations* fra 1776, vil mange økonomer alligevel fremhæve David Ricardo (1772-1823) som den klassiske økonom, der om nogen skabte økonomi som en egentlig videnskab.³ Adam Smith skabte nok med sit værk visionen om det nye samfund: den prækapitalistiske økonomi. Men han var holistisk i sin tilgang. Helt fornuftigt argumenterede han, at skulle man forsøge at forstå fremtidens samfund – hvori det nye bestod, og hvilke fordele, dette indebar, økonomisk som på anden vis – da måtte man nødvendigvis have en bred tilgang til sin analyse. Og for Adam Smith betød dette naturligvis ikke, at man skulle fokusere på rene økonomiske forhold alene, man var også nødt til at inddrage eksempelvis historiske og politiske forhold for at få optikken rigtigt på plads i analysen.

Med sit hovedværk *Principles on Political Economy and Taxation* fra 1817 skrev David Ricardo på en tid, hvor industrialiseringensprocessen allerede var godt i gang i England. Den smithske transitionsproces var så at sige allerede langt henre i sit forløb. Måske netop derfor fandt han det naturligt at skærpe den analytiske tilgang. Skulle økonomi betragtes som et selvstændigt fag, måtte man skære ind til benet af den økonomiske analyse, hævdede han. Økonomer skulle have forstand på økonomi. De måtte forsøge at forstå, hvorledes de økonomiske processer i en kapitalistisk økonomi forløber. De skulle forsøge at afdække økonomiske naturlove. Og i en kapitalistisk økonomi, som er karakteriseret ved en masseproduktion af ensartede goder til andres forbrug, får markedet som den afgørende institution en helt essentiel rolle at spille. Og i forståelsen af, hvorledes markedsmekanismen udspiller sin styrke, skal man alene fokusere på økonomiske forhold, fastslog Ricardo.

Samtidig skal den økonomiske argumentation teoretiseres, forstået på den måde, at nok skal empiriske forhold fortsat have en rolle at spille for økonomerne, men økonomi er med Ricardo ikke længere primært et studie af faktiske samfundsforhold. Den induktivistiske dimension får således en underordnet og mere passiv placering i den økonomiske analyse i forhold til, hvad der havde været tilfældet for præsentationen i *The Wealth of Nations*. Riktig teori er for Ricardos vedkommende en deduktiv tilgang til de relevante problemstillinger. Med Ricardo bliver den økonomiske teori derfor abstrakt og generel i sit indhold og i sin formulering.⁴ Netop derfor fremstår han for mange økonomer som den, der, om nogen, udstak retningslinierne for, hvordan økonomi kunne ska-

bes som en moderne videnskab. Og med afsat i Ricardo skulle den økonomisk metodologiske approach efterfølgende vise sig at blive mere og mere uniform.

Tilslutningen til den følgende karakteristik af Ricardos fortjenester vil således være ganske betydelig, om end dog ikke fuldstændig blandt økonomer:

If economics is essentially an engine of analysis, a method of thinking rather than a body of substantive results, Ricardo literally invented the technique of economics ... his gift for heroic abstractions produced one of the most impressive models, judged by its scope and practical import, in the entire history of economic theory: seizing hold of a wide range of significant problems with a simple analytical model involving only a few strategic variables, he produced dramatic conclusions oriented to policy action.⁵

Neoklassisk tankegang som økonomisk mainstream

I 1870'erne oplevede den økonomiske teori en revolution, som fik betydning ikke alene for den teoretiske forståelse, men tillige også for, hvorledes man burde angribe økonomiske problemstillinger. Revolutionen havde tre anerkendte ophavsmænd: englænderen William Jevons, østrigeren Carl Menger og franskmanden Leon Walras.⁶ I al sin enkelthed gik revolutionen ud på at analysere økonomiske beslutninger ved hjælp af grænsebetragtninger. Med inspiration fra matematikken blev det nu muligt helt entydigt at bestemme, hvorledes den enkelte driftsherre eller producent, henholdsvis den enkelte husholdning skulle fastlægge den optimale produktion, henholdsvis det optimale forbrug. Samtidig blev det muligt præcist at beskrive, hvordan kampen mellem udbud og efterspørgsel på det enkelte produkt ville resultere i en optimal ligevægt. Markedsmekanismen kunne nu for alvor studeres på det ideelle, fuldkomne konkurrencemarked. Adam Smiths usynlige hænder var så at sige med et blevet gjort synlige med marginalismens gennembrud. Derfor siger de sidste par årtier af 1800-tallet ofte at være den periode, hvor økonomi som fag betragtet blev professionaliseret. I modsætning til tidlige blev det med den marginalistiske revolution nu specialister inden for økonomi frem for inden for mere bredt defineret samfundsvideneskab, som fremover kom til at skrive om økonomiske problemstillinger.

En væsentlig del af genialiteten ved den marginalistiske revolution var, at man med et enkelt matematisk redskab – differentiering – kunne

bruge den samme metode til analyse af forskellige problemstillinger. Man kunne nu med fornuft sige noget om marginalnytten, marginalproduktet og de marginale omkostninger samt noget om, hvordan disse i et samspil med ændringer i relative prisforhold kunne forklare agenternes økonomiske adfærd på markedet. Dermed blev fokus i den økonomiske analyse endnu skarpere, men til gengæld også mere snæver, end den hidtil havde været i den økonomiske litteratur.

Og med inspirationen fra matematikken – grænsebetragtninger som analyseredskab – blev også den økonomiske metodologi, ganske naturligt, mere præget af det naturvidenskabelige forskningsideal. Det gjaldt nu i højere grad end tidligere om at kunne måle og veje. Dermed steg den kvantitative dimension i økonomi i betydning. Og denne øgede dominans skete på bekostning af de mere kvalitative aspekter i den økonomiske tænkning. Økonomisk teori blev således mere ensartet og homogen – det vil sige mainstream like – i sin udformning og i sit indhold. Og i jagten på en større grad af naturvidenskabelig eftertragtet videnskabelighed forsøgte økonomi også at blive mindre subjektiv og dermed mere objektiv i sit indhold. Men kan en samfundsvideneskabelig forskning i det hele taget gøres værdifri?

Med anvendelse af det marginale princip kunne en samlet økonomisk forståelse opbygges. Den mikroøkonomiske teori eller den neoklassiske tankegang havde dermed set dagens lys. Man kunne nu ikke alene beskrive den enkelte virksomheds eller husholdnings rationelle adfærd eller forklare forløbet af markedsprocesserne, man kunne også beskrive alle virksomheder, husholdninger og markeder under et. Med udgangspunkt i Walras' arbejder blev det muligt at opstille en samlende, generel ligevægtsmodel til beskrivelse af hele det økonomiske system under et.

Og efterhånden, som dette arbejde skred frem, blev anvendelsen af formaliserede matematiske metoder stadig mere udbredt inden for den økonomiske fagdisciplin. Den økonomiske metode blev mere og mere uniform, ligesom det blev sværere og sværere at være økonom uden for mainstream. Dog havde den neoklassiske tankegang fra starten af sine kritikere. Men de var ikke mange. Og deres gennemslagskraft var ganske beskedent. At være heterodoks i sin økonomiske tænkning gav ingen ære, ingen professionel karriere og slet ingen indflydelse. Først med Keynes' hovedværk fra 1936 blev det accepteret at stille spørgsmålstegn ved den herskende mainstream tankegang. Men på dette tidspunkt var den neoklassiske forståelse så grundfæstet inden for økonomi, at tankegangen for altid havde slået rod. Og ikke mindre fortsatte den øko-

nomiske tilgang med at være matematisk i sin formulering. Også selv om Keynes forsøgte sig med et bud på en alternativ metodologi. Men førend vi nærmere beskæftiger os hermed, skal vi gøre nogle få udvalgte videnskabsteoretiske kommentarer i det følgende afsnit.

Den popperske kritiske rationalisme

Videnskabsteoretisk bygger megen samfundsviden skab og i hvert tilfælde økonomi fundamentalt set på Karl Poppers forfatterskab.⁸ Hans oprør mod og opgør med en ideologisk defineret »sand« videnskab, hvad enten ideologien nu var af et fascistisk, nazistisk eller et kommunistisk tilsnit, blev skelsættende. Nok kunne en verifikation fortsat siges at understøtte videnskabelige udsagn og teser – mere og mere empirisk viden kunne synes at tale til gunst for en given teoretisk fortolkning – men verifikation kunne ikke længere stå alene, hvis en teori skulle søges bekræftet. Med den kritiske rationalisme som alment accepteret videnskabelig arbejdsform skulle et stærkere metodologisk princip sættes i højsæde. Nu skulle forskere forsøge at opstille testbare hypoteser, som ikke alene kunne, men som ligefrem burde forsøges falsificeret. De videnskabelige udsagn skulle som en konsekvens heraf være mere præcist formuleret, ligesom hypotesernes forudsætninger skulle ekspliciteres. Og så skulle der kritiseres åbent. Kun derved kunne forskerne nå vide på en progressiv måde i deres stadige jagt på yderligere at opnå videnskabelig erkendelse. Eller som Popper selv har sagt det:

Enhver 'god' videnskabelig teori er et forbud: den forbyder, at visse ting sker. Jo mere en teori forbyder, jo bedre er den ... en teori som ikke kan gendrives af nogen tænklig begivenhed er ikke-videnskabelig ... enhver virkelig afprøvning af en teori er et forsøg på at falsificere den eller gendrive den.⁹

Og med den ovenfor beskrevne udvikling i økonomisk teori måtte den popperske arbejdsform lige være vand på økonomernes mølle.¹⁰ Nu kunne økonomi øge sin grad af eftertragtet videnskabelighed:

Of course, mathematics invaded and spread throughout economics during the same period in which positivism entered and gave way to falsification as the means for determining truth. And, clearly, mathematics has been enlisted in the service of both positivism and falsification in economics.¹¹

Men også kun tilsyneladende. For har økonomer egentlig historisk set gjort eller gør de i dag megen brug af falsifikationsprincippet? De har selvfølgelig talt meget herom med begejstring, men i deres faktisk adfærd har de typisk været noget mere valne, deres stadig mere markante tilslutning til det naturvidenskabelige forskningsideal til trods. Så i princippet er økonomer falsifikationister, men i praksis har de haft mere end svært ved at smide det beskidte badevand ud, hvilket i denne sammenhæng har foranlediget Mark Blaug til at karakterisere dem som naive falsifikationister. Men helt så tåbelig er økonomernes adfærd måske alligevel ikke. For skyder vi et teoretisk udsagn ned – hvis vi da helt præcist kan fastlægge, hvilken del af vores hypotese, som har lidt skibssbrud, jf. Duhem-Quine argumentet – ved vi selvfølgeligt godt, at noget er forkert med vores hypotese, men ofte ved vi ikke helt præcist, hvad det er, der er forkert. Hvilket eller hvilke delelementer af vores hypotese er det, som netop er blevet forkastet? Og uden denne viden, hvordan skal vi da mest hensigtsmæssigt forbedre den testede relation? – har vi da i det hele taget et mere brugbart alternativ at sætte i stedet? Ikke altid i hvert tilfælde, og så kan det give god fornuft lidt endnu at holde fast i et teoretisk statement, som vi egentlig godt ved, ikke er fuldt korrekt. Men er noget teoretisk eller empirisk udsagn nogensinde fuldkommen korrekt? Er hele den videnskabelige erkendelsesproces ikke blot en lang vej hen imod noget, som vi mener, er mere sandt end noget andet? I denne forstand er sandhed altid et relativt begreb. Den er ikke absolut. Netop derfor taler Popper også om, hvad han kalder for videnskabelige provisoriske sandheder. Disse er vores bedste bud på et svar på en given problemstilling på et givet tidspunkt i historien. Men historien har lært os, at vi i fremtiden også på dette punkt vil blive nød til at revidere vores erkendelse.

Den metodologiske Keynes: dyrk pluralismen!

Med de økonomiske krisetegn i 1920'erne og især i begyndelsen af 1930'erne blev afstanden mellem den optimalitet og harmoni, som den mainstream neoklassiske tankegang postulerede, og de faktiske økonomiske vilkår for stor. I hvert tilfælde for de skeptisk indstillede mere heterodokse økonomer. Kritikken mod mainstream voksede, og kravet om mere realisme i de økonomiske teorier blev mere utalt.

Men som allerede nævnt, de heterodokses gennemslagskraft var generelt lille. De manglede en anerkendt bannerfører til at lede deres kors tog. Og de fandt ham. Ikke blandt de egentlige heterodokse selv, men

blandt en af de absolutte økonomiske superstjerner. Hans navn var internationalt anerkendt, og han havde længe bidraget til udviklingen af den økonomiske teori, og så var han kendt som en ivrig samfundsdebattør, der havde en mening om stort set alt, og som ikke var bange for at blande sig i den offentlige polemik. Hans navn var John Maynard Keynes (1883-1946).¹²

Som økonom var Keynes' teoretiske arbejde altid inspireret af refleksioner over samtidens aktuelle problemer. Det var et langt forfatterskab et klart vidnesbyrd om. Og det var helt naturligt også kendetegnende for indholdet i hovedværket *The General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936, som kom til at revolutionere den økonomiske videnskab. Med denne klassiker i den økonomiske litteratur blev den moderne makroøkonomiske teori født. Og der blev blæst til angreb mod den neoklassiske teoridannelse fra første side i bogen. I kapitel 1, der kun består af en side, skriver Keynes således:

I shall argue that the postulates of the classical theory are applicable to a special case only and not to the general case, the situation which it assumes being a limiting point of the possible positions of equilibrium.¹³

Ifølge Keynes kan mainstream opfattelsen inden for økonomi kun beskrive en situation, der er optimal og harmonisk. I denne ideale ligevægt er der ingen grund til bekymring. Markedsmekanismen har bevist sin styrke. Den har fremkaldt og fastholdt en situation med fuld beskæftigelse af alle ressourcerne i samfundet.¹⁴ Der er ingen arbejdsløshed, og der er ingen ledig realkapital. Desværre findes en sådan økonomisk situation kun i lærebøgernes verden. Ude i det virkelige liv ser det helt anderledes ud, siger Keynes. Her hersker den økonomiske krides ubarmhjertige realiteter. Her er der nød og elendighed for de mange. Her er velstanden alene forbeholdt de få.

Og sættes den neoklassiske teoridannelse under beskydning, så må også dens metodologiske approach angribes. Kritikken imod denne finder Keynes argumentation for i sin filosofiske og matematiske forankring fra ungdommen, der også har formet og farvet hans opfattelse af, hvorledes de økonomiske processer forløber. Og denne forståelse er en opfattelse, som længe har været under udvikling igennem hans lange forfatterskab, og som kulminerer med gennembruddet i 1936. Keynes' forfatterskab kan derfor ses som en langstrakt proces hen imod det endelige oprør mod og opgør med en for firkantet og på sin vis inhuman økonomisk forståelsesramme, der postulerer en grad af rationalitet, der

dels ikke er til stede i virkeligheden og dels på uhensigtsmæssig vis begrænser opfattelsen og forståelsen af den menneskelige adfærd. Herom skrev Keynes i 1938 i et selvbiografisk tilbageblik, at:

The attribution of rationality to human nature, instead of enriching it, now seems to me to have impoverished it. It ignored certain powerful and valuable springs of feeling. Some of the spontaneous, irrational outburst of human nature can have a sort of value from which our schematism was cut off.¹⁵

Og Keynes' makroøkonomiske forståelse bygger især på tre kerneudsagn.

For det første handler agenterne altid i en situation, hvorom det gælder, at fremtiden er usikker. Og jo længere ud i fremtiden, beslutningerne skal række, desto større usikkerhed vil der ofte være forbundet med de valg, som skal træffes i dag. Dermed må vi skelne mellem risiko og usikkerhed, hvilket netop er det centrale tema for Keynes. Mens vi med hensyn til risikoaspektet har en objektiv erkendelse omkring indholdet af udfaldsrummet, betinger usikkerhedsaspektet i principippet, at udfaldsrummet er ukendt. Nogle af de fremtidige hændelser kan de fleste af os i dag netop ikke forudse eller forstå korrekt. Andre har en anelse herom, og efter andre mener sig så velinformerede om de økonomiske relevante forhold, at de i denne sammenhæng nok mener sig i stand til at kunne vurdere usikkerheden med en individuel og subjektiv fornemmelse (»sandsynlighed«) byggende på deres erfaring og intuition. Med en forståelse for denne skelnen mellem risiko og usikkerhed må vi derfor skelne mellem, hvad vi kan kalde for *rational expectations* og *rational beliefs*. Og med vores faktiske handlinger i dag er vi med til at skabe morgendagens rammer (udfaldsrummet). Nye muligheder opstår, mens andre dør ud.

For det andet er enhver økonomisk beslutning kontekstuel i den forstand, at udfoldelsen (og formentligt også udformningen) af en sådan er betinget og begrænset af de gældende institutionelle forhold. Og at det institutionelle set op ændrer sig, har vi lært af den økonomiske historie, hvorved naturligvis usikkerhedselementet i de økonomiske beslutninger yderligere blot forstærkes. Netop derfor må vi aldrig glemme betydningen af de overordnede samfundsmæssige rammer og spilleregler for den økonomiske handlens udfoldelse, argumenterer Keynes.

Og for det tredje: med formuleringen af det effektive efterspørgselsprincip i det helt centrale kapitel 3 i *The General Theory of Employment*

ment, Interest and Money ønskede Keynes at sandsynliggøre, at et markedsøkonomisk system ikke automatisk er et selvregulerende system, som frembringer optimale udfald for samfundet som sådan eller for de individer, som oplever at blive afgørende begrænset i deres frie økonomiske handlen som følge af systemets tendens til frembringelse og fastholdelse af utilfredsstillende, ulige vægtsprægede situationer. Og er et sådant forløb i omfang som i tidsmæssig udstrækning ikke af en ubetydelig karakter, føres der på ny endnu mere næring til det allerede flammande usikkerhedsbål. Eller alternativt formuleret:

Mennesker er ikke maskiner, tværtimod er deres økonomiske dispositioner styret af skiftende forventninger til en usikker fremtid ... **Skiftende forventninger til en usikker og ofte ukendt fremtid** vil vedholdende kaste grus i det økonomiske system ... Fremtiden er usikker og kan ikke kalkuleres. Det har afgørende indflydelse på, hvad vi kan vide om fremtiden og dermed for karakteren af de forventninger, vi rationelt kan danne os om fremtiden.¹⁶

Derfor er økonomi også primært en kvalitativ fagdisciplin, som Keynes ligeledes i 1938 forsøgte at redegøre for og overbevise sin unge kollega Ray Harrod om i en berømt brevveksling omhandlende Jan Tinbergens tidlige pionerarbejde inden for økonometriken.¹⁷ Om sin opfattelse af økonomi som fagdisciplin skrev Keynes således blandt andet:

Economics is a science of thinking in terms of models joined to the art of choosing models which are relevant to the contemporary world. It is compelled to be this, because, unlike the typical natural science, the material to which it is applied is, in too many respects, not homogeneous through time ... Progress in economics consists almost entirely in a progressive improvement in the choice of models ... I also want to emphasize strongly the point about economics being a moral science. I mentioned before that it deals with introspection and with values. I might have added that it deals with motives, expectations, psychological uncertainties. One has to be constantly on guard against treating the material as constant and homogeneous.¹⁸

Og dermed adskiller økonomi som samfundsviden skab sig fundamentalt fra de naturvidenskabelige fagdiscipliner. Eksperimenter, hvor opstillede hypoteser forsøges falsificeret, har derfor kun en begrænset rolle at spille inden for økonomi, argumenter Keynes. Og påpeger:

In chemistry and physics and other natural sciences the object of experiment is to fill in the actual values of the various quantities and factors appearing in an equation or a formula; and the work when done is once, and for all. In economics that is not the case, and to convert a model into quantitative formula is to destroy its usefulness as an instrument of thought.¹⁹

Men sin skepsis til trods tog Keynes ikke fuldstændig afstand fra de nye muligheder, der lå i anvendelsen af økonometriken.²⁰ Hverken Tinbergen, han selv eller andre kunne nemlig vide på forhånd, hvad en anvendelse af denne nye tilgang ville føre til. Måske kunne yderligere værdifuld videnskabelig erkendelse netop nås ad denne rute. Blot måtte man ikke, set med Keynes' øjne, gå naivt fortrøstningsfuld herudaf uden at være opmærksom på de potentielle farer, som luredes. Og er en sund portion videnskabelig skepsis ikke netop, hvad man bør forbinde med den popperske kritiske rationalisme? Så for Keynes var der mange veje til at opnå videnskabelig sandhed. Der er mange flige af denne, som skal afdækkes. Anvendelsen af matematisk formalisme er blot en af flere relevante tilgange inden for økonomi. Aldrig den eneste. Brug den, hvor den er relevant, og brug den med fornuft og omtanke, synes Keynes' råd at have været.

Opsummerende kan man sige, at Keynes dermed arbejdede *realytic* som økonom, som er et udtryk for en approach, der forsøger at give en analytisk tilgang en nødvendig grad af realisme.²¹ Derfor beskrev Keynes i 1936 en økonomisk situation, hvor det fundationale problem var at finde på økonomiens efterspørgselsside. Senere med udbruddet af den 2. Verdenskrig skiftede det økonomiske grundproblem karakter. Nu var det økonomiens udbudsside, som skulle i fokus. Nu måtte man forholde sig til en forudseelig knaphed på ressourcer i flere år fremover, sådan som Keynes selv forsøgte at gøre det i bidraget *How to pay for the War* fra 1940.

Om matematik

Tager man et næsten hvilket som helst moderne økonomisk tidsskrift i hånden og bladrer det igennem, støder man på mange matematiske ligninger og formler. Anvendelsen af dette redskab inden for økonomi er, jævnfør det foranstående, blevet stadig mere udbredt. Men er matematisk formalisme altid udtryk for en høj grad af videnskabelighed?

Således diskuterer eksempelvis Steven Payson kritisk økonomis status som videnskab. Er økonomi som en samfundsviden skabelig fagdis-

ciplin i besiddelse af en tilstrækkelig videnskabelig bredde, dybde og dannelse? Selv om mange økonomer har en meget positiv forståelse for nødvendigheden af at anvende matematik, har de måske ikke altid korrekt og fuldt ud forstået indholdet i den naturvidenskabelige approach, påpeger han. På hvilke områder af den økonomiske teoris genstandsfelt – og hvorfor og hvordan – kan den matematiske tilgang med held anvendes? Og hvor bør der snarere anlægges en mere bred og tværvidenskabelig angrebsvinkel? Disse overvejelser gøres ikke af de enkelte forskere i et tilstrækkeligt omfang, hævder Payson, hvorfor den traditionelle og matematisk prægede metodologi ofte anvendes mere pr. automatik end på grund af et bevidst og velovervejet valg. Dette er naturligvis uheldigt, idet:

... mathematics does not underlie economic phenomena – human and institutional behaviour do, and that involves psychology and sociology ... the only explanation for the fact that science is not used very much in economics is that most economists today are simply carrying out the only functions they have ever learned to perform: high-powered mathematics, neoclassical synthesis, and »scholarship« in the game of getting published.²²

En analog opfattelse kan genfindes hos Don Patinkin, der giver udtryk for sin bekymring over, at økonomi i stor udstrækning skal udvikle sig til at blive:

... symbolic pseudo-mathematical methods of formalizing a system of economic analysis ... which allow the author to lose sight of the complexities and interdependences of the real world in a maze of pretentious and unhelpful symbols.²³

Endelig kunne også de potentielle problemer ved den megen formalisme i økonomisk teori i form af den markante anvendelse af generelle ligevægtsmodeller i relation til kernebegreberne *tid* og *ligevægt* bringes ind i diskussionen. Som fremhævet af John Hicks bør man anerkende, at:

Economics is in time, in a way that the natural sciences are not. All economic data are dated ... time is a device which prevents everything from happening at once.²⁴

Økonomisk aktivitet som f.eks. produktion og forbrug er typisk tidskrævende processer. Metodologisk er det derfor ganske afgørende, om den økonomiske analyse forløber i metatid eller i historisk tid. Som påpeget af eksempelvis Ebbe Yndgaard udgør en belysning af konsekvenserne af den indeholdte tidsdimension og det anvendte ligevægtsbegreb i økonomisk teori en ganske kompleks problemstilling med mange svære erkendelsesmæssige spørgsmål og desværre kun få klare og simple svar. Om samspillet mellem begreberne *tid* og *ligevægt* giver Yndgaard det følgende råd til den metodologisk set kritiske læser af økonomisk teori:

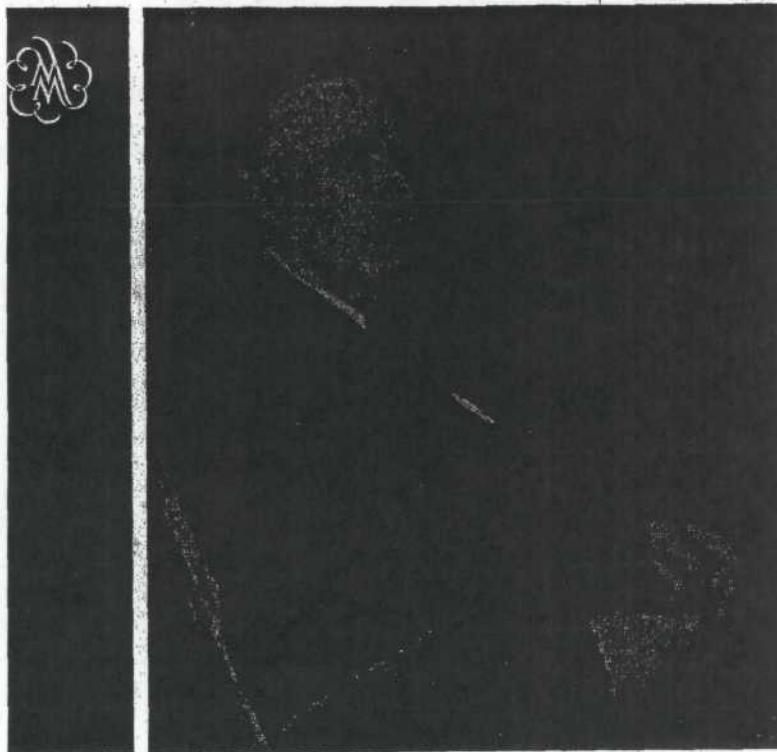
... he should be on the alert whenever he meets an economist who works in the apparently stringent tradition of mathematics. His methodological instruments are most often imprecise and when he claims a result to be an equilibrium, without further ado he should be met by the questions: which one, how do you bring it about, and what is its time conceptual foundation?²⁵

Eller som Nicholas Kaldor har sagt det i sin klassiske artikel fra 1972: generelle ligevægtsmodeller bygger på urealistiske antagelser. Den økonomiske virkelighed er ikke kendtegnet ved hverken simultanitet, perfekte konkurrenceforhold, rationelle agenter eller homogene goder. Og dog: alle økonomiske teorier mangler i en vis udstrækning realisme. Dette er simpelthen nødvendigt for at sikre sig, at teorien er operationel. En sådan forenkling bliver først for alvor problematisk, hvis der intræffer væsentlige institutionelle og strukturelle ændringer i økonomien. Er en sådan udvikling sandsynlig, må den økonomiske teori nødvendigvis være kontekstuel, jf. argumentationen hos Keynes og postkeynesianerne.

Hidtil har fremstillingen omkring den megen formalisme i økonomisk teori alene haft et skeptisk præg. Lad afslutningsvis dette afsnit påpege nogle af de potentielle fordele ved en fornuftig anvendelse af matematik. Fordelene af en relevant anvendelse af formaliserede metoder inden for økonomi er flere. Dels kan denne approach give struktur og overblik. Man kan opstille modeller, indsamle data og ved estimationer og simulationer forsøge at finde understøttelse for sine teoretiske udsagn, eventuelt, og stærkere, søge disse falsificeret. Man kan fremkomme med bud på den fremtidige økonomiske udvikling og dermed give det politiske beslutningsapparat en bedre baggrund for at træffe økonomisk politiske beslutninger, ligesom måske også den økonomisk poli-

The General Theory of Employment Interest and Money

John Maynard Keynes

PAPERMAC 12

12/6

Om økonomisk metode

The General Theory of Employment Interest and Money i en paperbackudgave fra 1964 med portræt af John Maynard Keynes på forsiden. Keynes var en fremtrædende økonom, der dels forskede og underviste i Cambridge, dels var ansat i den britiske centraladministration. Hans arbejder og synspunkter gjorde ham kendt i en større offentlighed. Selv blev han ret velhavende ved at udnytte sin økonomiske viden.

tiske debat bliver mere konsistent og præcis i sit indhold. Dels indebærer tilgangen en mulighed for en entydig, klar og præcis overføring af viden. Dels kan formaliserede modeller virke pædagogisk fremmende for den økonomisk teoretiske forståelse. Anvendt med fornuft og omtanke er formalisme derfor et blandt mange nyttige redskaber til opnåelse af yderligere videnskabelig erkendelse.

Det er da også muligt at finde referencer, der på baggrund heraf betegner økonomi som den mest progressive af de fire samfundsvidenskabelige fagdiscipliner. Eksempelvis fremhæver Lazear Edward, at økonomis styrkeposition netop er skabt på grundlag af anvendelsen af matematisk formalisme. Samtidig sikrer denne metodologiske approach, hævder han, at økonomi er i stand til at producere relevante forudsigelser, som i hvert tilfælde delvist kan testes og derfor er i overensstemmelse med Poppers videnskabsteoretiske filosofi:

the ascension of economics results from the fact that our discipline has a rigorous language that allows complicated concepts to be written in relatively simple, abstract terms ... economics is scientific; it follows the scientific method of stating a formal refutable theory, testing the theory, and revising the theory based on the evidence.²⁶

Om moral og etik

Fra tidernes morgen var økonomiske overvejelser også overvejelser af en moralsk og en etisk karakter. Også i den klassisk økonomiske æra gav den økonomiske tænkning ofte plads til en diskussion af og en refleksion over disse normative aspekter. Tænk eksempelvis blot på Adam Smith, der ud over *The Wealth of Nations* også var forfatter til et væsentligt bidrag til moralfilosofien. Men jo tættere vi kom på det marginalistiske gennembrud i 1870'erne, desto mindre spillerum blev der givet til sådanne kvalitative overvejelser. De blev trængt i baggrunden og erstattet af tilsyneladende mere præcise kvantitative elementer. Ikke alene gik den matematiske formalisme således af med sejren, det blev

også helt umoderne at tale om *the political economy*. Økonomi som fag var dermed tilsyneladende blevet objektiviseret. Men også kun tilsyneladende. For kan samfundsvidenskab i det hele taget gøres værdifri?

I en dansk kontekst har det især været udformningen af og indholdet i den moderne makroteori, som er blevet diskuteret. Var renselsesprocessen i form af den neoklassiske teoris indtogs-march på den økonomiske arena og erobringten af denne udelukkende af en positiv karakter? I det følgende skal der præsenteres nogle udvalgte danske synspunkter i denne debat.

Hovedtemaet i flere af Jesper Jespersens bidrag er et oprør mod den neoklassiske teoridannelse som et relevant fundament for makroteorien. Ved i et af disse at forholde sig kritisk til fem udvalgte neoklassiske udsagn forsøger han at dokumentere, hvad man kunne benævne den atomistiske fejlslutning. Inden for rammerne af dette positivistisk prægede univers kritiseres især, at teoridannelsen, ifølge ham, forveksler *is* med *ought*:

... hvis sigtet med 'økonomiteorien' er at forklare og forstå økonomiske processer i det samfund, som omgiver os her og nu, så er det næppe hensigtsmæssigt at bygge denne forståelse på en 'bør-teori': Mennesket burde være 'rationelt' og kende fremtiden, prisdannelsen burde foregå under fuldkommen konkurrence etc. Med et sådant udgangspunkt er neoklassisk teori – her repræsenteret ved den generelle ligevægtsmodel – på hastig march væk fra den beskrivende økonomi og direkte på vej over i den normative teoribygning.²⁷

At den makroøkonomiske teori indeholder en normativ dimension, fremhæves også flere gange af Jespersen.²⁸ Således vil den makroøkonomiske analyse, hævdtes det, være ideologisk, idet analysen altid – om end måske kun implicit – vil afspejle forskerens samfundsfilosofi (»visionen« så at sige for samfundet og dets udvikling). I et forsøg på at undertrykke denne dimension forsøges den moderne makroteori objektiviseret gennem især tre tiltag, argumenterer han. Dels gennem den eksplicite formulering af et neoklassisk mikroøkonomisk fundament for teoridannelsen, dels ved en anvendelse af en tiltagende grad af formalisme samt endelig ved en accept af ahistorisme som et grundlæggende princip begrundet i den udbredte anvendelse af generelle ligevægtsmøller. Men er sådanne objektiviseringstiltag ikke præcist selv lige netop normativt betingede tiltag?

Defineres makroteoriens rationale i overensstemmelse med Helge Brink som det at ville:

... beskrive virkeligheden som den er og at undersøge muligheder for og konsekvenser af faktiske former for økonomisk politik²⁹

hævdtes den moderne makroteori ved sit metodiske grundlag at afsondre sig herfra i en sådan udstrækning, at teorien og dens anvendelsesmuligheder er blevet indhyllet i:

... et postuleret stringent mikroøkonomisk grundlag, der ved nærmere eftersyn minder langt mere om folkloristiske fortællinger.³⁰

Konsekvenserne af et sådant teoretisk setup er, ifølge Brink – helt på linie med Jespersen – at makroteorien fejlagtigt blot bliver en simpel aggregering af mikroplanet. Teoretisk måske nok yderst elegant, men næppe specielt hverken virkelighedsnær eller videre relevant.

Og hvad er det for nogen mærkelige mennesker eller rettere økonomiske agenter, som optræder i den økonomiske teori? Denne homo oeconomicus forholder eksempelvis Karsten Laursen sig kritisk til. Sådanne agenttyper er forudsætningsvist gjort til eksperter på områderne rationalitet og egoisme. Men dette er jo netop et normativt valg, påpeger han. Og det er ikke med sikkerhed et særligt heldigt valg. Repræsenterer en sådan agenttype megen af den økonomiske adfærd, som finder sted ude i virkelighedens verden? For, spørger han:

Men rationel adfærd er i sig selv en moralsk norm, fordi den ofte vil stride mod andre moralske normer. Økonomerne kan ikke både blæse og have mel i munden. De kan ikke uden at komme i konflikt med sig selv gøre økonomisk teori til en rationel, værdifri videnskab, fordi rationaliteten er moralsk befængt og derfor ikke værdifri.³¹

At menneskelig adfærd generelt også ofte er præget af i hvert tilfælde en vis grad af irrationalitet, fremgår ligeledes af Laursen, der med en bibelsk reference fastslår:

Som Paulus skriver i sit brev til menigheden i Rom, forstår han ikke, hvordan han handler, det han vil, er netop det, han ikke gør, og det han hader, er netop det, han foretager sig. Hvis sådanne sjælekvaler er et alment menneskeligt problem, hvad de selvfølgelig er, har den repræsentative forbruger ikke meget til fælles med homo oeconomicus, som ved hvad han vil, og derfor er der ingen slinger i valsen, når han opstiller sine præferencer og inden for sin økonomiske formåen handler derefter.³²

Økonomisk teori kan derfor ikke kemisk renses for normative aspekter. De har alle dage været til stede, og de vil fortsætte med at være der. Siden tidernes morgen har *the quality and justice of life* været to centrale spørgsmål for menneskelig adfærd. Også inden for den økonomiske teoris rammer. Til enhver tid har enhver økonom derfor ofte haft en vision om det gode, det retfærdige og det rigtige samfund. Det lærer den økonomiske teorihistorie os. Nogle gange har denne vision dog været mere fremtrædende og synlig end andre gange. Normative aspekter har dermed været eksplisit, andre gange mere ydmygt og undertrykt til stede i økonomisk teori. Men de har været der.

Og helt grundlæggende er vel al videnskab normativ i den forstand, at vi må vælge emne – hvorfor behandle et og ikke et andet emne? – og en konkret metode (»teknisk« i bred forstand inklusive lingvistiske og semantiske aspekter) med de begrænsninger, der følger heraf. Hvor stor en rolle, det subjektive element bør have, afhænger vel af videnskabens karakter; ontologisk lægger naturvidenskabelige problemstillinger langt lettere op til en neopositivisme, mens fortolkningselementet helt klart er tydeligere til stede inden for samfundsvidenskab og humaniora med et spektrum rækende fra en neopositivistisk over kritisk teori til en konstruktivistisk verdensopfattelse. Og det at forholde sig normativt til en given problemstilling er ikke nødvendigvis det samme som ren ustrukturert metafysik. Også selv om kritikerne heraf måske gerne vil belære os andre om, at det skulle være tilfældet.

Kritisk realisme

Som nævnt tidligere mener mange, at det først var med David Ricardo, at økonomi blev videnskabelig i den forstand, at det naturvidenskabelige forskningsideal gradvis, men efterfølgende stadig mere markant slog igennem som den alment accepterede metodologi. Også inden for økonomi jagter vi stabile lovmæssigheder. Og, synes den økonomiske teorihistorie at kunne dokumentere, ofte med et vist held.

Med udgangspunkt i Keynes' forfatterskab har flere bidragsydere inden for, hvad der benævnes den post-keynesianske skole dog alligevel forsøgt at finde et alternativ til denne mainstream økonomiske metodologi. Accepterer vi en matematisk formalistisk forskningsapproach, er denne nemlig ikke omkostningsfri. En sådan betinger, ifølge Victoria Chick og Sheila Dow, at man må opfatte det økonomiske system som et lukket og et mekanisk system. Og da vi ikke, eller i hvert tilfælde kun yderst vanskeligt, kan gennemføre eksperimenter inden for økonomi, i

modsætning til hvad der er tilfældet inden for naturvidenskaberne, må vi skabe konsistente teoretiske systemer, der ofte desværre måske ikke er særlig virkelighedsnære i deres indhold:

If we cannot construct closed systems experimentally, then we must rely on closed theoretical systems, and the question posed by such a procedure is, what relation does this 'thought experiment' of a closed theoretical system bear to our concept of reality?³³

Skal menneskelig adfærd opfattes som en social adfærd, er dette ikke altid en hensigtsmæssig konstruktion, idet økonomiske agenter, deres påståede rationalitet til trods, som oftest:

learn and innovate and that the institutions and conventions which shape economic actions evolve through time.³⁴

Ofte vil vores forståelse af forskellige begreber og sammenhænge være tids- og stedsspecifikke. Dermed er viden i en vis forstand en social konstruktion, som Tony Lawson argumenterer. Derfor taler han også om *situated rationality*.³⁵ Forestillingen er her den, at de enkelte agenter træffer beslutninger i en given kontekst bestemt af deres sociale og økonomiske position i samfundet. Det hensigtsmæssige i et sådant set up er, at det synes at repræsentere virkeligheden ganske godt og i hvert tilfælde bedre end en traditionel atomistisk tilgang, hvor det økonomiske system er en aggregering af dets enkelte uafhængige dele, argumenterer Chick og Dow. Ifølge dem bør man snarere betragte økonomi som et åbent organisk (eller biologisk) system med en betydelig grad af interdependens mellem systemets mange delelementer og med en væsentlig institutionel og adfærdsmæssig forandring over tiden.

Som hos Keynes er det en mangel på perfekt viden til en usikker fremtid, der betinger agenternes om ikke daglige, så dog jævnlige koordineringsproblemer, når de hver for sig ønsker at føre deres økonomiske planer ud i livet på den bedst tænkelige måde. Og som bekendt antager Keynes, at de økonomiske relationer mellem de økonomiske aktører snarere er præget af en indbyrdes afhængighed end af uafhængighed. På grund af usikkerhedens eksistens talte han om det, som vi mener at vide, som *beliefs*, hvad vi også kunne kalde for betingede udsagn.

Ad samme ræsonnementskæde argumenterer Alex Leijonhufvud i sin diskussion af begreberne teori kontra model. Ved en økonomisk teori eller en teoridannelse i kuhnisk forstand forstår Leijonhufvud netop *a set*

of beliefs omhandlende det faktiske økonomiske system, dets funktionsevne og fundamentale processer. Mens en teori således så at sige giver den enkelte økonom et økonomisk verdensbillede (eller -forståelse), er en model en mere formel, men samtidig altså også blot en partiell repræsentation af en given teoriforståelse. Og ligesom en given teori kan give anledning til formuleringen af flere forskellige modeller, kan en given model repræsentere teoriaspekter fra forskellige teorirettninger. Netop derfor er en formalistisk modelrepræsentation ikke i sig selv nok. Vi må nødvendigvis også have den bagved liggende overordnede teoriforståelse med, argumenteres der. Vores om end nok måske ufuldstændige *beliefs* om virkeligheden må inddrages, hvis økonomi skal være videnskabelig på en tilfredsstillende og en samfundsmaessig relevant måde. Også selv om:

verbal economics does not stand in high regard these days, but the fact is that models need to be supplemented by a lot of verbiage for theory to be communicated at all accurately.³⁶

Med det organiske syn på økonomi, som Victoria Chick og Shiela Dow præsenterer, ønsker de netop at opbløde den uniforme metodologiske approach i den økonomiske forskning. Men mere pluralisme og mere realisme betinger ikke nødvendigvis en afstandtagen fra matematisk formalisme, jf. også opfattelsen hos Leijonhufvud. Konkluderende sammenfatter Chick og Dow deres opfattelse derved:

Mathematics is only one method; other, non-mathematical methods are required in order to address the complexity of social systems. By definition these methods together are not commensurate (or they could all be reduced to mathematics). Therefore the method of exclusive mathematical formalism inevitably limits the scope for application, and thus is non-neutral.³⁷

Eller alternativt formuleret:

If economics is understood as a mathematical discipline, then it is much easier to see history, sociology, philosophy, and methodology as drawing on quite different expertise and being disconnected from economics practice. But for those who see economics as a social science that happens to employ mathematics, the content of economics itself already requires expertise in history, sociology, philosophy, and methodology.³⁸

Nogle opsamlende bemærkninger

I det ovenstående er der forsøgt præsenteret nogle udvalgte aspekter på, hvordan den økonomiske forskning er blevet og fortsat bliver bedrevet. Mens en tilsyneladende uniformisme breder sig inden for mainstream – anvendelse af matematisk formalisme bliver ikke alene mere udbredt, men samtidig også mere accepteret og anerkendt som *måden* at bedrive videnskab på – fik vi også præsenteret nogle aspekter, som kun svært, om overhovedet, kan inddrages under et streng matematisk formalistisk metodologisk approach. Og som dog alligevel må siges at have relevans for forståelsen af forløbet af de økonomiske processer.

Rigtigt er det uden tvivl, at den økonomiske fagdisciplin i videnskabelig erkendelse og progressivitet er kommet et langt stykke netop gennem at gøre brug af matematiske modeller og ræsonnementer. Især inden for den teoretiske sfære, men også inden for empirien. Som illustreret med Keynes som case er der dog også en mere kvalitativ vej til en øget forståelse. Og Keynes' tanker var i midten af 1930'erne ikke alene nye, de skulle efterfølgende vise sig at være ligefrem revolusionerende for forståelsen af, hvorledes en makroøkonomi måtte antages at fungere. Og dette gennembrud skete uden megen anvendelse af matematik, som læsningen af værket hurtigt kan overbevise en om.³⁹ Som Keynes også advokerede, må økonomiske teorier såvel som økonomiske problemer aldrig løsves fra deres historiske kontekst. Ethvert samfund har til enhver tid haft sine egne specifikke problemer, som økonomerne har forsøgt at forholde sig analytisk til, ofte også med det formål for øje at kunne komme med bud på, hvorledes problemerne kunne mindskes og helst helt fjernes. I denne forstand bør selv den moderne økonomiske tænkning ikke være blind for nødvendigheden af en induktiv inspiration. Samspillet mellem virkelighed og teori er givet kommet for at blive. Også inden for økonomi. Og dette er en gammel erkendt og anerkendt visdom. Således skrev Keynes' egen lærermester Alfred Marshall herom:

General reasoning is essential, but a wide and thorough study of facts is equally essential ... A combination of the two sides of the work is *alone* economics *proper*.⁴⁰

Inspirationen fra den gamle mester til Keynes synes her helt åbenbar. Budskabet til den dygtige økonom bør derfor være: dyrk pluralismen.⁴¹

Og i god forlængelse af en sådan metodologisk pluralistisk tilgang synes den kritiske realisme også at være. I nogle sammenhænge er de

økonomiske relationer stabile. I andre udvikler de sig på en endogen og på forhånd uforudsigelig facon.⁴² Og skal ikke såvel den økonomiske teori som også den økonomiske metodologi tage hensyn til denne kendsgerning? Eller med Sheila Dow:

If social systems are in fact open and organic, then axiomatisation can illuminate only parts of such systems; this leaves scope for argument by means of a variety of other methods, appropriate to complex systems where knowledge is partial and uncertain.⁴³

Om den kritiske realisme får nogen nævneværdig metodologisk rolle at spille inden for økonomi, må fremtiden vise. Den udbredte brug af matematisk formalisme kan dog ikke længere med rimelighed begrundes deri, at der intet alternativ findes til denne approach. Og skal økonomerne fortsat kunne kommunikere med andre end deres egne specialiserede fagfæller, og skal de opretholde deres ønske om en vis gennemslagskraft i den offentlige debat, bør de måske lægge sig det følgende citat fra Alex Leijonhufvud kraftigt på sind:

Fifty years ago, Paul Samuelson quoted J. Willard Gibbs on the frontispiece of his Foundations of Economics: 'Mathematics is a language'. One can easily appreciate why Samuelson felt the point needed making at the time. Today, the profession may be more in need of a reminder from an 'unknown thinker: English is a language too'.⁴⁴

Og et sådant budskab burde vel gå rent ind hos en hermeneutisk opdraget historiker. Af hende eller ham har vi som økonomer helt sikkert noget at lære om tolkningsrummets vigtighed. Forhåbentlig finder historikeren også, at hun eller han kan hente inspiration og viden hos os om end måske kun i et begrænset omfang. Eller anderledes formuleret: god økonomisk metode kan indeholde vigtige guidelines, som hermeneutikken med held formentlig kan gøre brug af. Men den økonomiske metode kan ikke erstatte en hermeneutisk tilgang. Det er samspillet, som vi bør dyrke. Inden for som uden for den økonomiske histories rammer.

Noter

1. En diskussion af den økonomiske histories metodologi kan eksempelvis findes i Nahrstedt & Olesen: *Økonomi, Historie & Statistik – en metodebog*, 2001, kapitel 2
2. Jf. dog Perregaard: »Økonomer som hele mennesker«, *Samfundsøkonomen* 2005:3, der netop fremhæver, at skal vi forstå økonomiske teorier korrekt, må vi være i stand til at identificere os med de økonomer, som formulerede teoriene. Og vel at mærke skal vi ikke blot forsøge at identificere os med økonomen, men med det hele menneske bagved økonomen. Vi skal dermed forsøge at fatte og forstå alle personens relevante »roller« som menneske. Med Perregaaards anbefaling er der således for alvor givet plads og rum til hermeneutikken. Holistiske referencerammer – bredt defineret – har holdt deres indtog i økonomi, hvis anbefalingen følges. Det gør den dog næppe. Hverken inden for mainstream økonomisk teoripling eller inden for den økonomiske teorihistorie, som er Perregaaards gebet
3. Jf. fremstillingen i Olesen & Pedersen: *Den økonomiske teoris rødder – fra Aristoteles til Lucas*, 2002. I det taget synes netop den økonomiske teorihistorie at være et genstandsfejl inden for den økonomiske fagdisciplin, hvor forskere uden for mainstream opfattelsen især synes at bolstre sig. Her er der generelt ingen problemer med at forholde sig fortolkende til det behandlede. Det følger i sagens natur af feltets historiske dimension. Her er det hermeneutiske aspekt et must, hvis den teorihistoriske fremstilling skal have den nødvendige relevans. Og i enkelte bidrag ekspliceres den humanistiske tilbøjelighed ligefrem, jf. fremstillingen i Perregaard: *Økonomisk teorihistorie – i et humanistisk perspektiv*, 2000
4. Der er dog naturligvis også ligheds punkter mellem fremstillingen hos Adam Smith og David Ricardo. Hos dem begge er det driftsherrnen eller producenten, der tildeles den helt centrale rolle i den økonomiske analyse. Det er ham, som agenten frem for nogen, der skaber økonomisk vækst i samfundet. Han jagter profiten, men ikke med eget forbrug for øje. Hans motiv er et andet. Han ønsker at udnytte de potentielle muligheder for fremtidig profit mest muligt. Derfor må han maksimere sin opsparring og anvende denne til investering. Kun gennem denne form for kapitalopbygning eller -akkumulation kan han gøre sig håb om at kunne realisere de profitmuligheder, som synes at ligge åben foran ham, hvis han handler rationelt. Herved sikres en effektiv ressourceallokering i økonomien, idet afspørringen af realkapitalen – det vil sige profitaten – gøres ensartet i de forskellige produktioner
5. Fra Blaug: *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge, 1986, s. 135 f
6. Egentlig burde aren også tilfalte englænderen Alfred Marshall. Han var mindst lige så tidligt ude, som de tre andre var. Men han var travlt optaget af sin vision eller snarere måske mission om at skrive et samlede økonomisk opus, som bandt alle de relevante tråde sammen i en helhedsforståelse. Det skulle også lykkes for ham at få skrevet værket. Men det var først i 1890, at hans *Principles of Economics* så dagens lys for første gang. Til gengæld skulle værket blive lærebogen for flere generationer af fremtidens økonomer
7. Svarer herpå er nej. En sandhed, der eksempelvis også er erkendt af Deane: *The evolution of economic ideas*, Cambridge, 1982, s. 101: »the very jargon of pure economic theory, e.g. the notions of 'rationality', or 'perfect' competition, of an 'optimum' allocation of resources, helped to accentuate its ideological overtones and to lend ostensible 'scientific' support to a political *status quo* which depended on accepting a philosophy of economic individualism and harmony«
8. For en kort introduktion til samfundsvidenskabelig relevant videnskabsteori kan der henvises til kapitel 1 i Olesen & Pedersen: *Den økonomiske teoris rødder – fra Aristoteles til Lucas*, 2002. For en uddybende behandling med en stærkere fokusering på økonomiske problemstillingen kan der henvises til Pheby: *Methodology and Economics – a critical introduction*, London, 1988
9. Fra Popper: *Kritisk rationalisme. Udvælgte essays om videnskab og samfund*, 1996, s. 43 f. Jf. også s. 34 f, hvor Popper påpeger: »Hvorledes kan vi håbe på at opdage og eliminere fejl? ... ved at kritisere andres teorier ... og vore egne teorier og gætterier ... hvis du er interesseret i det problem, jeg prøvede at løse med min påstand ... kan du hjælpe mig ved at kritisere den så hårdt, du formår; og hvis du kan finde på et eller andet forsøg, som du mener kan tilbagevise min påstand, vil jeg gladelig og af al magt hjælpe dig med at tilbagevise den«. Man skal dog ikke have været længe i det videnskabelige miljø (i hvert tilfælde inden for den økonomiske fagdisciplin) for at erkende, at dette forslag til arbejdssproces snarere beskriver

- en ideal situation, end den beskriver realiteter-nes verden
10. Jf. igen Blaug: *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge, 1986, s. 6, der kort definerer videnskab som: »Science ... consists of the endless process of trying to falsify hypotheses«
 11. Fra Katzner: »Why mathematics in economics?«, *Journal of Post Keynesian Economics*, Summer 2003, s. 562 f
 12. For en glimrende biografi på dansk om Keynes skal der henvises til Jespersen: *John Maynard Keynes*, 2002
 13. Fra Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. VII, Macmillan & Cambridge University Press, 1973, s. 3. Når citatet læses, bør det huskes, at Keynes i bogen ikke skelner mellem den klassiske og den neoklassiske økonomiske tankegang
 14. Og en sådan økonomisk virkelighed vil vi naturligvis gerne tilstræbe. Men at billede os ind, at det er virkelighed, er at stikke blår i øjnene på os alle: »It may well be that the classical theory represents the way in which we should like our economy to behave. But to assume that it actually does so it to assume our difficulties away«, Se Keynes, 1973, s. 34
 15. Fra Keynes: *My Early Beliefs*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. X: *Essays in Biography*, London, 1972, s. 448 f
 16. Fra Jespersen: *John Maynard Keynes*, 2002, s. 3, 8 og 44
 17. Konkret skrev Keynes om Tinbergens arbejder: »How far are these curves and equations meant to be no more than a piece of historical curve-fitting and description, and how far do they make inductive claims with reference to the future as well as the past? ... For the main *prima facie* objection to the application of the method of multiple correlation to complex economic problems lies in the apparent lack of any adequate degree of uniformity in the environment«, Keynes: *Professor Tinbergen's Method*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIV, Macmillan & Cambridge University Press, 1973, s. 315 f
 18. Her citeret fra Olesen: *Keynes' kritik af »Tinbergens Metode»*, fra bogen *Model og virkelighed – træk af debatten om de økonomiske modeller*, redigeret af Jesper Jespersen, 1991, s. 135
 19. Olesen, 1991, s. 135
 20. Herom skriver Keynes i sin brevveksling med Roy Harrod afslutningsvist: »But do not be reluctant to soil your hands, as you call it. I think it is most important. The specialist in the ma-

nufacture of models will not be successful unless he is constantly correcting his judgement by intimate and messy acquaintance with the facts to which his model has to be applied«, her fra Olesen, 1991, s. 136

21. Jf. Landreth & Colander: *History of Economic Thought*, London 1994, s. 463: »A realytic theory is contextual; it blends inductive information about the economy with deductive logic. Reality guides the choice of assumptions«
22. Fra Payson: »Regardless of philosophy, economics will not be a science until it is based on science«, *Journal of Post Keynesian Economics*, 1996-97, s. 260 og 273
23. Fra Patinkin: »Keynes and Econometrics: On the Interaction Between the Macroeconomic Revolution of the Interwar Period«, her fra bogen *John Maynard Keynes – Critical Assessments*, Wood, J. Cunningham (ed.), London, 1983, Vol. I, s. 512,
24. Fra Hicks: *Causality in Economics*, Cambridge, 1979, s. 41 og 46
25. Fra Yndgaard: *Some reflections on time and equilibrium*, Working Paper No. 1999-16, Økonomisk Institut, Aarhus Universitet, s. 14
26. Fra Lazeer: »Economic Imperialism«, *The Quarterly Journal of Economics*, 2000, s. 99 og 102
27. Fra Jespersen: *Økonomi og virkelighed. Fem økonomiske »sandheder« til debat*, 1996, s. 26.
28. Se eksempelvis Jespersen: »Makroøkonomiske Visioner«, *Samfundsøkonomien 1998:6*, s. 5-12
29. Fra Brink: »Makroøkonominens folklore«, *Samfundsøkonomien 1999:4*, s. 43
30. Brink, s. 44
31. Fra Laursen: *Økonomi og moral. Fem essays*, 1997, s. 48
32. Laursen, s. 42
33. Fra Chick og Dow: »Formalism, logic and reality: a Keynesian analysis«, *Cambridge Journal of Economics* 2001, s. 707
34. Chick og Dow, s. 709
35. Om menneskelig rationalitet skriver Lawson: »Situated rationality«, *Journal of Economic Methodology* 4:1 1997, s. 120f: »Not only are individuals' choices of action conditioned by the situated options which they perceive, but also the individuals themselves, their expressions of their needs and motives, the manner in which their capacities and capabilities have been moulded, their values and interests are conditioned by the context of their birth and development ... while there can be no doubtting the skilful, capable and knowledgeable – in short rational – manner in which people usually act, the concept of rationality implicated in

all this is a far cry from the ever calculating, ranking, optimiser of standard economic theory ... [et mere korrekt billede af den økonomiske virkelighed er derfor] one of a process in motion, of dynamic, structure, and agency inter-dependency. Den bagved dette udsagn ligende metodologiske opfattelse benævnes critical realism. For en kort oversigt over denne metodologiske retning kan der henvises til Lawson: »Connections and distinctions: Post Keynesianism and critical realism«, *Journal of Post Keynesian Economics*, 1999, No. 1, s. 3-14. For et dansk bidrag se Jespersen: »Kritisk realisme – teori og praksis. En samfundsvidenskabelig metodologi med makroøkonomiske eksempler« fra bogen *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – På tværs af fagkulturer og paradigmer*, redigeret af Fuglsang & Bitsch Olsen, 2003, s. 247-87

36. Fra Leijonhufvud: »Models and theories«, *Journal of Economic Methodology*, 4:2 1997, s. 197
37. Fra Chick og Dow: »Formalism, logic and reality: a Keynesian analysis«, *Cambridge Journal of Economics*, 2001, s. 719
38. Fra Dow: »Understanding the relationship between mathematics and economics«, *Journal of Post Keynesian Economics*, 2003, s. 551
39. I den forbindelse kan det henvises til, hvad Keynes selv skrev herom i 1936: »It is a great fault of symbolic pseudo-mathematical methods of formalising a system of economic analysis ... that they expressly assume strict independence between the factors involved, and lose all their cogency and authority if this hypothesis is disallowed; whereas, in ordinary discourse, where we are not blindly manipulating but know all the time what we are doing and what the words mean, we can keep 'at the back of our heads' the necessary reserves and qualifications, and the adjustments which we shall have to make later on, in a way in which we cannot keep complicated partial differentials 'at the back' of several pages of algebra which assume that they all vanish. Too large a proportion of recent 'mathematical' economics are merely concoctions, as imprecise as the initial assumptions they rest on, which allow the author to lose sight of the complexities and interdependencies of the real world in a maze of pretentious and unhelpful symbols«; Key-

- nes: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. VII, Cambridge, 1973, s. 297 f
40. Citatet er fra et brev til Marshall's kollega Edgeworth. I brevet skriver han også, at: »Economic theory is, in my opinion, as mischievous an impostor when it claims to be economics proper as is mere crude unanalyzed history«, her citeret fra Coase: *Marshall on Method* fra bogen *Essays on Economics and Economists*, Chicago, 1991, s. 172
 41. Eller som Petersen: »Kærgård stråmænd – en lidt polemisk kommentar til en meget polemisk artikel«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1999, s. 373, siger det: »Main-stream samfundsvidenskab har utvivlsomt givet megen værdifuld information; men dens metode må håndteres i ydmyg erkendelse af, at det er andre veje til indsigt. Og disse veje gør tolkningsrummet større. Naturvidenskaben er måske i højere grad kumulativ, præget af overvejende enhed om paradigmet og en henvisning af fortids tankegods til det teorihistoriske museum; men det er vel egentlig ikke et problem at måtte erkende, at indsigts i den sociale virkelighed har en anden beskaffenhed end forståelsen af de naturlige fænomen«
 42. Eller som den førende amerikanske post-keynesianer har formuleret det: »Our knowledge about economic events occurring through time is, however asymmetric: although we may know the past, we cannot be sure that we have any reliable knowledge about the economic future. The future remains to be created by human actions and is not merely determinated by some immutable economic law. In other words, for many important economic activities – especially long-duration ones – information about future current outcomes does not currently exist. The economic future is yet to be created and is no predetermined by existing rules or economic laws«, Davidson: *Controversies in Post Keynesian Economics*, London, 1991, s. 35
 43. Fra Dow: »Controversy: Formalism in Economics, Editorial Note«, *The Economic Journal*, 1998, s. 1827
 44. Fra Leijonhufvud: »Models and theories«, *Journal of Economic Methodology*, 4:2 1997, s. 198

Bidrag 5:

Værdifri samfundsvidenskab?

- nogle refleksioner om økonomi

(Papiret er udkommet som Working Paper 69/06, Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet, og bliver bragt i et kommende nummer af Samfundsøkonomen; i 2006:5)

Abstract: Med en påstået videnskabeliggørelse af økonomi i form af en stadig mere markant tilslutning til det naturvidenskabelige forskningsideal som den alment accepterede uniforme metodologi, er økonomi vel blevet objektiviseret. Eller er det? Kan samfundsvidenskab og dermed også økonomi gøres værdifri? Med udgangspunkt i et symposium til Hector Estrup skal der i nærværende papir gøres nogle refleksioner over dette grundlæggende spørgsmål.

1. Indledning

I anledning af Hector Estrups fratrædelse som professor ved Økonomisk Institut på Københavns Universitet i efteråret 2003 blev der på universitetet afholdt et symposium. Hovedindlæggene er efterfølgende optrykt i Nationaløkonomisk Tidsskrift¹.

Især to af indlæggene – Foss (2003) og Kærgård (2003) – er interessante i den forstand, at de begge på hver sin vis beskæftiger sig med nogle af videnskabernes iboende normative aspekter.

En værdifri samfundsvidenskab er ikke mulig. Dermed er postulatet om mainstream økonomisk tankegang med sin tilsyneladende ukontroversielle accept af en uniform matematisk formalisme som den eneste anvendelige videnskabelige metodologiske approach naturligvis i sig selv blot endnu en værdibaseret norm. Om end tilslutningen hertil måske synes generel i hovedparten af den økonomiske forskning med blot et minimalt og blandet kor af mere heterodoks orienterede og holistisk prægede økonomer som advarende og spørgsmålstegnende sirenere til mainstream tankegangen, er der dog grund til en fortsat refleksion over dette helt centrale tema.

I det følgende skal derfor nogle væsentlige aspekter hos Foss (2003) og Kærgård (2003) først belyses nærmere. Dernæst forsøges kort nogle relevante aspekter fra kritisk realisme inddraget i den videre metodologiske diskussion. Dette sker med udgangspunkt i Chick & Dow (2003) og Jespersen (2003b). Endelig afsluttes papiret med nogle afrundende bemærkninger, som blandt andet har til hen-sigt at give nogle pejlemærker for den fremtidige diskussion om ud-formningen af en relevant økonomisk metodologi (og økonomisk teori): økonomiske spørgsmål er ofte komplekse, og svarene er sjældent simple; derfor bør den metodologiske pluralisme dyrkes, og

¹ For en egentlig anmeldelse af symposiets i alt fire bidrag skal der henvises til Perregaard (2004).

måske giver netop kritisk realisme et brugbart bud på, hvordan økonomiske spørgsmål kan besvares på en relevant vis.

2. Abstraktion og virkelighed: værdifri syntese mulig?

Mens Foss (2003) besæftiger sig med det grundlæggende metodologiske problem: hvor abstrakt kan (bør) en økonomisk teori eller model være i relation til en blot nogenlunde realistisk repræsentation af den virkelighed, som teorien eller modellen forsøger at beskrive eller forholde sig til, behandler Kærgård (2003) problematikken mellem ”er” og ”bør” udsagn i økonomi af en implicit såvel som af en mere eksplisit karakter.

Begge konkluderer (ikke overraskende) normativt, at det dels afhænger af øjnene, der ser – Foss (2003): jo mere naturvidenskabeligt den enkelte forskers udgangspunkt er, desto mere formel abstraktion er acceptabelt, og omvendt jo mere humanistisk, hermeneutisk inspireret modsætningsvist forfatterens udgangspunkt er, desto mindre attråværdigt forekommer netop en sådan approach – dels at eksperterns rolle ofte ikke adskiller sig markant fra politikerens – Kærgård (2003): som politikeren må eksperterne ofte acceptere værdidomme enten som præmis eller argument for hans eller hendes videnskabelige analyse, ligesom politikeren ofte foranlediges til at indhylle en værdipræget argumentation eller konklusion i en videnskabelig påtaget objektiv iklædning².

² At der i denne sammenhæng alligevel forhåbentlig er tale om en afgørende grads-forskel i ”normativiteten” er korrekt fremhævet af Kærgård (2003:406), der dog i samme åndedrag selv påpeger, at en sådan tilkendegivelse i bund og grund er subjektivt bestemt: ”Det er oplagt, at eksperter betragtes som mere troværdige end politikere. Og det er vel ... heller ikke så ulogisk. Politikere kan blive tvunget til at begrunde beslutninger, der ikke er fuldt analyserede, medens videnskabsmænd

Helt forventeligt flytter nissen dermed med.

Økonomisk teori kan ikke kemisk renses for normative aspekter.

De har alle dage været til stede i økonomi, og de vil fortsætte med at være der. Siden tidernes morgen har *the quality and justice of life* således eksempelvis været to centrale spørgsmål af dyb relevans for den menneskelige adfærd. Også inden for den økonomiske teoris rammer. Til enhver tid har næsten enhver økonom derfor ofte haft en vision om det gode, det retfærdige og det rigtige samfund. Det lærer den økonomiske teorihistorie os. Nogle gange har denne vision dog været mere fremtrædende og synlig end andre gange. Normative aspekter har dermed været eksplisit, andre gange mere ydmygt og undertrykt, til stede i økonomisk teori. Men de har været der.

Og helt grundlæggende er vel al videnskab normativ i den forstand, at vi **må** vælge emne – hvorfor behandle et og ikke et andet emne? – og en konkret angrebsform eller metode ("teknisk" i bred forstand inklusive lingvistiske og semantiske aspekter) med de begrænsninger, der følger heraf. Hvor stor en rolle det subjektive element bør have, afhænger vel af videnskabens karakter; ontologisk lægger naturvidenskabelige problemstillinger langt lettere op til en neopositivism, mens fortolkningselementet helt klart er tydeligere til stede inden for samfundsvideneskab og humaniora; med et spektrum rækende fra en neopositivistisk over kritisk teori til en konstruktivistisk verdensopfattelse³. Og det at forholde sig normativt til en given pro-

først bør udtales sig, når de har gennemanalyseret problemerne. Men det er selvfølgelig et problem, hvem der afgør, hvad "gennemanalyseret" betyder".

³ Og i denne sammenhæng synes økonomi som fagdisciplin betragtet at have betydelig flere kendetegegn til fælles med naturvidenskaberne end med humaniora og de andre samfundsvideneskaber. I hvert tilfælde hvis man ved økonomi forstår samfundsøkonomi. Med sin ofte case baserede tilgang synes megen erhvervsøkonomi at være mindre dogmatisk i sin metodologi og mere åben over for dialogen som et

blemstilling er ikke nødvendigvis det samme som ren ustrukturert metafysik. Også selvom kritikerne heraf gerne vil belære os andre om, at det er tilfældet.

Videnskab – naturvidenskabelig eller ej – kan i bund og grund altså ikke gøres værdifri. Problematisk; ja måske nok – ingen klare entydige konklusioner synes dermed at være helt sikre, når videnskabelige konklusioner skal drages, de kan altid kun drages på baggrund af nogle bestemte præmisser – ligesom det sete afhænger af øjnene, der ser, afhænger også ethvert laboratorieeksperiment i sin forstand af laboratoriets udformning og eksperimentets konkrete opstilling. Men befriende er det alligevel at erkende, at normative aspekter heller ikke, hvad angår menneskelivets mere videnskabelige aktiviteter kan lades ude af betragtning. De har været der altid, og de er kommet for at blive. Menneskelig aktivitet har altid været og vil altid forblive at være grundlæggende normativt bestemt.

Dette betyder dog ikke, at al videnskabelig aktivitet er lige god. I den forstand, at den normative dimension præciseres og eksplíciteres i de videnskabelige udsagn og analyser er disse stærkere (på et højere erkendelsesniveau eller ”bedre”) end andre udsagn og analyser, der forfægter en objektivitet, der grundlæggende ikke er til stede. Et videnskabeligt arbejdes kvaliteter er derfor ikke alene bestemt af rene objektive, eller snarere mainstream bestemte, kendetegn. Kvaliteten fastlægges også af arbejdets normative erkendelsesmæssige dimension. Eller måske snarere burde gøre det.

Og især inden for samfundsvidenskaberne bør vi erkende og anerkende denne dimensions alt afgørende betydning. At samfundene til stadighed har forandret og udviklet sig gennem historien synes at være en ret indlysende kendsgerning. Det lærer makroøkonomisk

vigtigt redskab til at opnå yderligere erkendelse; jf. eksempelvis fremstillingen i Flyvbjerg (2003).

teori os om. Set i et teorihistorisk perspektiv er sådanne økonomiske studier beskrivelser af samfundenes omskiftelighed. Og en stillingtagen til forløbet af en sådan udviklingsproces – med fremhævelse af positive såvel som negative konsekvenser – kan næppe ske uden en mere eller mindre bevidst anvendelse af normative argumenter og kriterier.

Netop derfor er det rejste spørgsmål hos Foss (2003) af en substancial betydning: hvor abstrakt kan man acceptere, at en given økonomisk teori må være, hvis den samtidig skal være i stand til at sige noget relevant om den faktiske økonomiske virkelighed, som kendetegner et givet samfund med konkrete økonomiske problemstillinger i en given historisk kontekst? Da heller ikke økonomer er identiske individer med en enslydende opfattelse af det økonomiske systems indretning og mange forskellige kausale strukturer, må svaret nødvendigvis blive flertydig. Det afhænger som sagt af øjnene, der ser⁴. Nogle vælger eksempelvis at dyrke en friedmansk instrumentalisme med udgangspunkt i Friedman (1953), mens andre vælger at tage afstand fra en sådan approach. De vælger måske i stedet for i en større udstrækning at dyrke realismaspektet (tænk eksempelvis blot på detaljeringsgraden i en traditionel keynesiansk inspireret makroøkonometrisk model). Eller måske vælger de en mere pluralistisk metodologisk tilgang, eksempelvis af en mere tværdisciplinær beskaffenhed.

Under alle omstændigheder må enhver økonomisk teori, hvis den skal opnå relevans, forsøge at forstå, hvorledes væsentlige fundamentale kausale processer forløber i den type økonomi, som man forsøger at beskrive og analysere. Er dette ikke tilfældet, mister teo-

⁴ Jf. Foss (2003:369): ”Mere generelt kan man hævde, at forskellige økonomer har forskellige ”ontologiske commitments” ... det vil sige forskellige opfattelser af hvordan økonomiens beskaffenhed bør afspejles i teorier, og hvilke begrænsninger med hensyn til teorivalg og teoriudvikling dette medfører”.

rien på afgørende vis kontakt med den virkelighed, som den nødvendigvis må forsøge at afspejle i et større eller et mindre omfang. I denne sammenhæng er det dog helt afgørende at erkende, at en given økonomisk teori, hvor fremragende denne end måtte være, målt på baggrund af givne videnskabsteoretiske kriterier, aldrig bliver i stand til at give et 1:1 billede af virkeligheden. Hertil er virkeligheden for omfattende, for kompleks og for foranderlig. Selektion er og bliver nødvendig. Vi må altid købe os til en nødvendig grad af operationalisme på realismens bekostning⁵. Og også derfor kan den økonomiske videnskab ikke være rendyrket objektiv i sit indhold. Den enkelte forsker må vælge, hvad der for hende eller ham synes at være væsentligt for at kunne udforme en troværdig og en operationel model til beskrivelse af virkelighedens mangfoldige økonomiske problemer.

I denne forstand er økonomiske modeller altid udtryk for en form for tankeeksperimenter; jf. Foss (2003:369-72). Eller som Kærgård (2003:401) korrekt og meget rammende fremhæver:

”Den økonomiske metode har i omkring 200 år været at formulere stadig klarere og mere præcise udsagn. Og det er helt bevidst gjort

⁵ Blot må man håbe, at vi som økonomer forsøger at løse en sådan problematik med en vis indsigt i Poppers idealforestillinger om det videnskabelige forskermiljø, hvor den kritiske dimension dyrkes fordomsfrist blandt andet igennem den åbne dialog. Eller som Popper selv har sagt det: ”Hvorledes kan vi håbe på at opdage og eliminere fejl? ... ved at kritisere andres teorier ... og vore egne teorier og gætterier ... hvis du er interesseret i det problem, jeg prøvede at løse med min påstand ... kan du hjælpe mig ved at kritisere den så hårdt, du formår; og hvis du kan finde på et eller andet forsøg, som du mener kan tilbagevise min påstand, vil jeg gladelig og af al magt hjælpe dig med at tilbagevise den”; Popper (1996:34-35). Men måske er økonomer ikke så begejstrede heller for falsifikationsprincippet; jf. Mark Blaug der har kendtegnet økonomer som naive falsifikationister.

ved at fravælge en række af den store, rodede og uoverskuelige virkeligheds nuancer”⁶

3. Kritisk realisme

Med udgangspunkt i Keynes’ forfatterskab har flere bidragsydere, inden for hvad der benævnes den post-keynesianske skole, forsøgt at finde et alternativ til den mainstream økonomiske metodologi primært med et makroøkonomisk fokus. Denne benævnes for kritisk realisme⁷. Accepterer vi en matematisk formalistisk forskningsapproach er denne nemlig ikke omkostningsfri. En sådan betinger, ifølge Chick & Dow (2003), at man må opfatte det økonomiske system som et lukket og et mekanisk system. Og da vi ikke, eller i hvert tilfælde kun yderst vanskeligt, kan gennemføre egentlige eksperimenter inden for økonomi, i modsætning til, hvad der er tilfældet inden for naturvidenskaberne, må vi skabe konsistente teoretiske systemer, der ofte måske ikke er særlig virkelighedsnære i deres indhold. Skal menneskelig adfærd opfattes som en social adfærd, er dette ikke altid en hensigtsmæssig konstruktion, idet økonomiske agenter, deres påståede rationalitet til trods, som oftest:

⁶ Og videre hedder det hos Kærgård (2003:401): ”Mainstream-økonomien har ihvertfald siden 1870erne søgt at udvikle modeller, der var klare og præcise, og som derfor ikke indfanger alle virkelighedens detaljer, og som derfor ikke er ”sande”. De økonomiske forskere prøver at modellere de træk ved virkeligheden, de finder centrale”. Eller hos Kærgård (2006:1): ”En teori er derfor altid en forenkling, der er designet til at rendyrke et enkelt aspekt eller en enkel del af virkeligheden”.

⁷ For et dansk bidrag omhandlende denne metodologiske retning skal der henvises til Jespersen (2003b).

“learn and innovate and that the institutions and conventions which shape economic actions evolve through time”; Chick & Dow (2003:709).

Og derfor må vi, ifølge de to forfattere, snarere betragte økonomi som et åbent organisk (eller biologisk) system med en ofte afgørende interdependens mellem systemets mange delelementer og med en væsentlig institutionel og adfærdsmæssig forandring over tid. Ofte vil vores forståelse af forskellige begreber og sammenhænge derfor være tids- og stedspecifikke⁸. Dermed er viden i en vis forstand en social konstruktion, som Tony Lawson argumenterer. Og dermed i sagens natur måske også en forgængelig viden. Og i hvert tilfælde en foranderlig viden.

At virkeligheden eksisterer, og at vi skal tage konsekvensen heraf - eksempelvis ved at anerkende værdien af induktiv inspiration – er et kerneudsagn i kritisk realisme. Og så banalt og ligetil, som dette ud-sagn umiddelbart lyder, er det ikke. Mange forhold, især af en sam-fundsmæssig karakter, spiller afgørende ind på de økonomiske. Derfor må man som kritisk realist, som andre, beskrive strukturerne i samfundet og forsøge at forstå de bagved liggende kausale sammen-hænge. Men altid med det helt afgørende forhold for øje, at enhver samfundsøkonomisk viden er af en kontekstuel beskaffenhed. Og dermed foranderlig. Også derfor må økonomiske udsagn naturligvis efterprøves empirisk. Som Jespersen (2003b) sammenfatter det, så må man i en keynesiansk kausalanalyse gøre brug af en åben model-struktur, være procesorienteret i sin analyse og forstå, at økonomiske

⁸ Netop derfor spiller *conceptual problems* ofte en mere betydende rolle inden for samfundsvidenskaberne end, hvad der er tilfældet for de naturvidenskabelige fag-discipliners vedkommende. Videnskab som en problemløsende aktivitet er derfor ofte inden for de såkaldte *soft sciences* knyttet til også en nødvendig begrebsafklaring.

beslutninger træffes under usikkerhed. Og dermed bliver den økonomiske udvikling en endogen bestemt størrelse. Den vej ad hvilken du går, er derfor unik i bestemmelsen af de fremtidige økonomiske udfald. I den forstand er intet prædetermineret.

Og med kritisk realisme som et alternativt økonomisk metodologisk set up mener økonomer inden for denne teoriretning at kunne bidrage med især makroøkonomiske argumenter og analyser, der nok ligger uden for den økonomiske mainstream tankegang, men som dog alligevel – især efter post-keynesianernes egen opfattelse – giver relevante bud på væsentlige økonomiske problemer, teoretisk som også mere empirisk⁹. Problemet er dog blot det helt aktuelle og ganske interessante, hvorledes skal disse overordnede betragtninger kunne implementeres, således at den kritiske realisme bliver konkret operationaliserbar? Hvilke dele af det økonomiske system skal eksempelvis betragtes som lukkede delsystemer? Og hvilke som åbne? Disse og andre relevante spørgsmål må den kritiske realisme kunne besvare på tilfredsstillende vis, hvis metodologien skal have videre relevans – udover at kunne give en kritisk perspektivering af mainstream tilgangen, hvilket i selv sig selvfølgende kan være en særdeles

⁹ Jf. f.eks. Jespersen (2005a), der diskuterer en Keynes-tro approachs konsekvenser for udformningen af en makroøkonomisk teori. Han skriver heri konkluderende, p. 116, at: ”Det makroøkonomiske system er med andre ord, ifølge Keynes, åbent. Der kan ikke én gang for alle opstilles én generel (ligevægts)model, der med et urværks præcision kan beskrive og forudsige det makroøkonomiske forløb. Og hvorfor ikke? Hertil svarer den nye generation af post-keynesianere, at den makroøkonomiske epistemologi må afspejle det forhold, at den menneskelige adfærd ikke er mekanisk. At økonomi grundlæggende er en humanvidenskab (moral science) med deraf følgende tilfældige elementer – tilfældige forstået som uforklarede snarere end usystematiske handlinger”. For en yderligere diskussion af Keynes’ makroøkonomiske teori set i relation til alternative teoretiske set ups kan der henvises til Jespersen (2003a) & (2005b).

værdifuld rolle at spille – og derudover også vinde i tilslutning blandt økonomer.

4. Nogle afrundende bemærkninger

Som belyst i det ovenstående er samfundsviden skab og dermed også fagdisciplinen økonomi ikke værdifri. Hvor meget og hvor ihærdigt vi som økonomer end måtte jagte den størst mulige grad af objektivitet, er dette i bund og grund en umulig Sisyfos-opgave. Eller med Kærgård (2003:402):

"Der er altså ingen tvivl om, at økonomien principielt ikke er eller ikke kan være objektiv. Den er et forsøg på at uddestillere en konsistent model eller historie af en særdeles broget virkelighed. Den proces må ofte være et valg af, hvad der anses for de vigtigste mekanismer"

Værdidomme er og bliver en del af økonomiens genstandsfelt. Og godt det samme; for hvordan skulle økonomi ellers på en relevant vis kunne belyse de problemer, som beskæftiger også moderne oplyste mennesker i et til stadighed foranderligt samfund. I denne forstand "kønsløs" økonomisk teoretisering mangler formentlig meningsmands interesse, indebærer først og fremmest kun anerkendelse blandt det økonomiske parnas elfenbenstårns egne selvudråbte riddere og har om muligt (og tak for det vil mange uden for dette tårn nok konkludere) kun en minimal gennemslagskraft hos de besluttende politiske organer.

En påtaget objektiv og uniform, matematisk formalistisk metodologisk approach, som den mainstream økonomi synes at advokere som den eneste anvendelige, er derfor som påpeget af blandt andre Lawson (1999) næppe en særlig frugtbar og fremkommelig vej at

forfølge¹⁰. På den anden side skal man selvfølgelig ikke begå den fejlslutning at acceptere, at *anythings goes* inden for økonomi. Kao-tisk anarkisme og snakkende subjektivisme – hvad man måske med ironi kunne betegne som *general theory of nonsens* – har lige så lidt fremtidsperspektiv som en nutidig relevant rolle at spille inden for videnskabelig økonomi; jf. fremstillingen hos Aage (2003)¹¹.

Med netop dette er jo heller ikke intentionen i kritisk realisme, der kunne være et bud på en økonomisk metodologi med fremtidig vind i sejlene.

Nok anerkender denne retning ikke, at sociale systemer generelt kan betragtes som lukkede systemer. I bund og grund er sociale systemer som det økonomiske system et organisk, åbent og foranderligt system. Men derfor kan delelementer heraf – endda måske væsentli-

¹⁰ Som påpeget af Katzner (2003) er der flere helt indlysende årsager til, at økonomi som fag blev mere og mere orienteret mod en matematisk formalisme. Eksempelvis gik udbredelsen af matematik inden for økonomi hånd i hånd med positivismens og falsifikationismens indtog på den videnskabelige scene: "Of course, mathematics invaded and spread throughout economics during the same period in which positivism entered and gave way to falsification as the means for determining truth. And, clearly, mathematics has been enlisted in the service of both positivism and falsification in economics"; (op. cit. pp. 562-63). Og derved gav de matematiske metoder økonomi (mikro- som makroøkonomisk) et større skær af videnskabelig respektabilitet: "The use of mathematics adds an aura of the scientific to economics in its enforcement of precision in the articulation of concepts and results, in its enhancement of clarification in the logical structure of argument, and in its creation of sharp delineation of the boundaries of the analysis as a whole"; (op. cit. p. 565).

¹¹ Hvor det blandt andet påpeges, at: "Visse nutidige socialkonstruktivister går så vidt som til at hævde, at objektiviteten ikke eksisterer og at sondringen er umulig. Tilsyneladende tager de ikke skridtet fuldt ud og erklærer al (samfunds)videnskab for umulig. Og for øvrigt: Fordi noget er vanskeligt, behøver det jo ikke at være umuligt. Og fordi noget er umuligt, behøver man jo ikke nødvendigvis at lade være med at forsøge".

ge og ganske betydningsfulde dele af det samlede sociale system – alligevel godt være kendtegnet ved, hvad man kunne benævne for lokal stabilitet (om end i det lange tidsperspektiv nok af en mere midlertidig end af en permanent karakter). Men sikker kan vi naturligvis ikke være. Netop derfor er en nærmere udforskning nødvendig. Også naturligvis en udforskning, som sker efter den herskende mainstreams økonomiske tankegangs mere uniforme og matematisk formalistiske metodologiske retningslinier. Blot må dette naturligvis ske med en fornøden videnskabelig og alment klædelig ydmyghed. Blot fordi tilslutningen til mainstream tankegangen er stor, måske endda overvældende, og de begrebs- og erkendelsesmæssige problemer ved denne approach tilsyneladende få og minimale, kan man med et kritisk realistisk metodologisk udgangspunkt ikke være sikker på, at mainstream også i den nu undersøgte konkrete sammenhæng er brugbar eller mere relevant end andre alternative tilgange.

Formentlig giver det ikke altid mening at lede efter entydige og klare svar på ofte endda særdeles komplekse samfundsvidenskabelige problemstillinger med et måske ganske markant indhold af økonomisk dominerende indflydelse. Dette kan for os som økonomer (og som samfundsinteresserede mennesker) være svært at forstå såvel som at erkende og acceptere. Vi er måske mere end andre samfundsvidenskabelige kandidater netop oplært i at inddele verdenen i nogetlunde overskuelige modeller, som har til hensigt at give klare og helst entydige svar på de stillede spørgsmål. Forståelig er måske derfor vores frustration, når vi må erkende de forsimplede modellers begrænsninger. Med en oplæring i en for uniform metodologi, dennes potentielle fordele til trods, mangler vi i denne situation alternative tilgange¹².

¹² Med Kærgård (2006:2): ”Som sociologen Henrik Dahl har formuleret det: ”Hvis man kun har en hammer, så får alle ens problemer en tilbøjelighed til at ligne såm” ... Neoklassisk teori brugt som hammer bliver til en vulgærøkonomisme, hvor alt

Er kompleksitet et grundlæggende livsvilkår, også når de økonomiske aspekter af et åbent socialt system skal belyses, synes vejen frem at være en form for metodologisk pluralisme. Og i denne sammenhæng synes kritisk realisme ikke at stå med de dårligste kort på hånden. I hvert tilfælde ikke førend denne retnings metodologiske potentielle nærmere er blevet undersøgt. Og anlægges der et syn på kritisk realisme, som det Tony Lawson gør sig til talsmand for, synes traditionen til Poppers kritiske rationalisme tydelig på flere punkter. Især når man læser Lawsons ideal for, hvorledes det akademiske samfund burde opføre sig. Et sådant mere optimalt videnskabeligt samfund end det nutidige fremherskende burde være kendtegnet ved, at vi alle skulle være:

“fully united in a quest both for greater relevance and for a more open, tolerant, and inclusive forum than is currently to be found in the economic academy. These two aspects go together, of course; a more open and pointellectual forum, where competition at the level of ideas is encouraged, interaction is premised upon mutual respect for others, opportunities for all, and the need to be charitable to opponents, appears far more likely to lead to relevance”; Lawson (1999:10-11).

Men måske er dette et ideal, som hører en svunden fortid til. Måske har den økonomiske fagdisciplin bevæget sig så langt ud ad den naturvidenskabelig inspireret metodologiske approachs veje, at der ikke længere er nogen vej tilbage; i hvert tilfælde ikke for hovedparten af fagdisciplinen udøvere. Og måske har hermeneutikken kun en beskeden birolle at spille inden for økonomi. Men selv biroller kan jo

skal markedgøres og måles i kroner og ører. Og hvor de vanskeligt målelige ting bliver glemt, selv om de i mange situationer er de vigtigste”.

være vigtige; ja, ligefrem afgørende for forståelsen af spillets nuancer og grundlæggende kvaliteter. I hvert tilfælde i visse sammenhænge.

Men kvæles økonomis pluralistiske metodologiske potentiale, er det i bedste fald kun nogle begrænsede spørgsmål, som den økonomiske teori i fremtiden på relevant vis vil være i stand til at besvare. Og det vel at mærke uden nogen tilsyneladende garanti for, at økonomi på fornuftig vis kan bidrage til belysningen af de mest påtrængende og interessante samfundsspørgsmål i en fremtid, hvor samfundene – regionalt, nationalt som internationalt – med al sandsynlighed næppe vil udvikle sig i et mindre hastigt tempo, end hvad vi hidtil har været bekendt med. Og dette ville dog være sørgetligt, i og med at de fleste samfundsspørgsmål alle uden undtagelse indeholder væsentlige (afgørende) økonomiske aspekter. Måske er der derfor god grund til at reflektere over indholdet i det følgende statement fra Dow (2003:551); kunne hænde, at synspunktet fortsat har relevans i en moderne kontekst:

"If economics is understood as a mathematical discipline, then it is much easier to see history, sociology, philosophy, and methodology as drawing on quite different expertise and being disconnected from economic practice. But for those who see economics as a social science that happens to employ mathematics, the content of economics itself already requires expertise in history, sociology, philosophy, and methodology"

Litteratur:

Aage Hans (2003): *Uredelighed, fri debat eller rent nonsens?*, Økonomi & Politik 2003:4, pp. 21-32.

Dow, Sheila (2003): *Understanding the relationship between mathematics and economics*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 2003, pp. 547-60.

Flyvbjerg, Bent (2003): *Making Social Science Matter – Why social inquiry fails and how it can succeed again*, Cambridge University Press 2003.

Foss, Nicolai J. (2003): *Abstraktion og virkelighedskontakt i økonomisk teori: Hector Estrup og økonomisk metodologi*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2003, pp. 364-75.

Friedman, Milton (1953): *The Methodology of Positive Economics* fra bogen *Essays in Positive Economics*, The University of Chicago Press 1953, pp. 3-43.

Jespersen, Jesper (2005a): *Keynes-inspireret makroøkonomisk teori*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2005, pp. 104-21.

Jespersen, Jesper (2005b): *Post-keynesiansk Makroteori*, Samfundsøkonomen 2005:3.

Jespersen, Jesper (2003a): *Makroøkonomisk metode: Keynes og lærebøgerne – to adskilte verdener*, Økonomi & Politik 2003:4, pp. 33-46.

Jespersen, Jesper (2003b): *Kritisk realisme – teori og praksis. En samfundsvidenskabelig metodologi med makroøkonomiske eksempler* fra bogen *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – På tværs af fagkulturer og paradigmer*, Fuglsang, L. & Bitsch Olsen (red.), Roskilde Universitetsforlag 2003, pp. 247-87.

Katzner, Donald (2003): *Why mathematics in economics?*, Journal of Post Keynesian Economics, Summer 2003, pp. 561-74.

Kærgård, Niels (2006): *Mainstream-økonomien omkring årtusindeskiftet*, Konferencebidrag på Nationaløkonomisk Forenings Årsmøde 6.-7. januar 2006.

Kærgård, Niels (2003): *Videnskab og politik*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2003, pp. 399-408.

Lawson, Tony (1999): *Connections and distinctions: Post Keynesian and critical realism*, Journal of Post Keynesian Economics 1999, No. 1, pp. 3-14.

Perregaard, Henrik Preben (2004): *Symposium for Hector Estrup – Anmeldelse af fire bidrag*, Nationaløkonomisk Tidsskrift 2004, pp. 314-21.

Karl Popper: *Kritisk rationalisme. Udvalgte essays om videnskab og samfund*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1996.

English summary

The present thesis is a thesis written within the field of the history of economic thought and economic methodology. In total it consists of five essays and an introduction.

The introduction aims primarily to give an overview of the content of the following five essays. Also it is argued in the introduction that all five essays have to do with various aspects of the work done by John Maynard Keynes. Especially it has to do with his main contribution **The General Theory of Employment, Interest and Money** from 1936.

In the first essay, *The Usefulness of the History of Economic Thought*, it is discussed if this discipline has any important role to play in modern economics. Could anything relevant be learned by studying the past? The answer given in the essay to this question is a positive one. We still have to be interested in the history of economic thought simply because history matters. We cannot fully grasp and understand the content of any economic theory without putting it in the right historical perspective. Any theory is in some important way contextual in its content. And we must not disregard the contextual aspect in economics as argued by Keynes and later on by the Post-Keynesians. Economic theories changes as time go by. And we have to learn about the past to be able to understand the present.

In the second essay, *The Pre-Keynesian Malthus*, we try to find evidence to support the hypothesis that Malthus in his writings could and should be seen as an early forerunner of Keynes in as far as an understanding of a macroeconomic disequilibrium is concerned. In the essay it is argued that Malthus did understand the existence of an

economic outcome with an overall general glut of commodities. And it seems as if Malthus also did understand and made use of what later on became the principle of effective demand in Keynes's analysis in chapter 3 in **The General Theory**.

In the third essay, *A 70 year old Jubilee – Highlighting The General Theory*, which is the main contribution of this thesis, we begin in chapter 2 of the essay to give a presentation of key elements of the various chapters in **The General Theory**. It is argued in the essay that especial attention must be given to the following chapters: 1) chapter 3 on the principle of effective demand which give the macroeconomic model of Keynes, within the framework of this model Keynes were able to analyse the existence of a macroeconomic disequilibrium position with involuntary unemployment; 2) chapters 5 and 12 dealing with the essential role of expectations which governs the behaviour of the individual firm as well as household; 3) chapters 8 and 9 dealing with the concept the propensity to consume; 4) chapter 10 on the multiplier by use of which all the different parts of the Keynes's economic universe comes together; 5) chapter 11 dealing with the process of how to invest the right way given that firms have to make their decisions under the influence of uncertainty and imperfect knowledge about the future; 6) chapter 13 where Keynes presents his new understanding of money and the essential role which money has to play in economic life, contrary to what is stated by the quantity theory of money, in Keynes's understanding money is no longer a substitute to real assets, money in his theory of liquidity has now become a financial asset, and as a consequence of this the classical dichotomy is no longer relevant it has broken down, with Keynes we have interdependens between an economy's real and monetary sectors; 7) chapter 21 where Keynes presents his rather modern understand of how the price level has to be determined: it is all dependent on the battle between aggregate demand and aggregate

supply, with idle resources we focus on changes in output, with almost all resources within the economy at work we focus on changes in the price level instead; and finally 8) chapter 24 were Keynes states his social liberal view on society. In chapter 3 of the essay we discuss the process towards the making of **The General Theory** as well as the reviews and various contributions that followed upon the publication of the book and the way that Keynes himself dealt with this. Chapter 4 in the essay presents a personal view on how the work of Keynes still to day could inspire modern economists. It is argued that it is still worthwhile to read the 1936 publication. Relevant economic knowledge could be learned by doing this. Chapter 5 is about the methodological aspects of Keynes's thinking. He was throughout his life inspired by his early views on philosophy and ethics. Chapter 6 present some concluding remarks concerning Keynes himself and on **The General Theory**.

In essay number four, *The Method of Economics – An alternative to the Method of Hermeneutic?*, we try to present how the methods of economics have developed though time. Ever since the days of David Ricardo the method of economics has had to do with deductive reasoning and presentation of formal arguments. Refined by the marginal analysis due to Jevons, Menger and Walras, made almost to perfection by the next generation of economists neoclassical theory has long been regarded as the mainstream paradigm of economics. But the neoclassical economists were challenged by Keynes in 1936. Both theoretically as well as methodologically. Keynes argued that economics deals in an essential way with motives and expectations that could not be put in mathematical terms. You have to give way to a more pluralistic methodological approach than that used by mainstream economists is the statement made by Keynes and today by the Post-Keynesians. Alas the method of modern economics is conducted in the spirit of Ricardo rather than that of Keynes.

Is the last essay, *Could Social Science do without Values?*, we discuss if it is possible to make the discipline of economics as free of values as seems to be the case of the natural sciences. But is it not so that economics has all since its beginning done with the quality and justice of life? Is it not so that whenever a new economic theory was put forward it had also to do, perhaps only in an implicit way, with a vision about what should be a good society? If the answers to these questions are confirming ones, as the essays argue should be the case, then we have once again presented some arguments which states that we should use a more pluralistic methodology in economics rather than the uniform and narrower methodological approach advocated by modern mainstream following the guidelines giving by the methodology used within the natural sciences.